

Revija SRP
/Svoboda, Resnica, Pogum/

Letnik 26, oktober 2018
shtevilka 141 – 142

Izdajatelj revije	Revija SRP, Ljubljana e.m. urednistvo@revijasrp.si i.a. http://www.revijasrp.si
Naslovnica	France Kralj: <i>Zadnja večerja</i> , 1959
Izbor likovnih del	Damir Globochnik
Postavitev za tisk	Revija SRP, Ljubljana
Uredništvo	Revija SRP, Prazhakova 13, 1000 Ljubljana
Uredniški odbor	Peter Amalietti Ivo Antich Lev Detela Damir Globochnik Jolka Milich Rajko Shushtarshich
Narochila, prodaja	Knjigarna KONZORCIJ, Založba Mladinska knjiga, Slovenska 29, 1000 Ljubljana
Izposoja na dom	Slovanska knjizhnica, Einspielerjeva 1 p.p. 2670, 1001 Ljubljana
Izdajo omogočajo	sodelavci v reviji
ISSN	1855-8267

Vsebina

<i>Josip Freuensfeld</i>	Resignacija	4
<i>Irena Matovich</i>	Vsi nagi, vsi enakopravni	7
<i>Lev Detela</i>	Italijansko potovanje (pesmi)	13
<i>Luka Hrovat</i>	Pobrezhja	25
<i>Ivo Antich</i>	Rokopis morja (triptih)	28
<i>Ivo Antich</i>	(T)igrice (epigramizmi)	29
<i>Matjazh Jarc</i>	Kako sem pesnil akrosonat »Ljubljana«	34
<i>Andrej Lutman</i>	Naravovarstvenica	50
<i>Peter Amalietti</i>	Kako sem kupoval vezalke	55
<i>Ivo Antich</i>	Multikulti (3x horror dvogovor)	68
<i>Matjazh Jarc</i>	O chem govorijo ptice (radiofonska oddaja)	71
Prevajalnica		
<i>Bilent Ecevit</i> <i>prev.: Ivo Antich</i>	Ogledalo	78
<i>Guglielmo Aprile</i> <i>prev.: Jolka Milich</i>	Zaman	82
<i>Marguerite Yourcenar</i> <i>prev.: Nadja Jarc</i>	Nereide in Kali (dve zgodbi)	90
Likovna priloga		
<i>Damir Globochnik</i>	France Kralj (kipar in slikar)	97
<i>France Kralj</i>	Likovna dela /reprodukcije/	110
<i>Damir Globochnik</i>	Brata Anton in Leopold viteza Gariboldi	119

Esejnica

<i>Andrej Lutman</i>	Nebna nadarbina ali zvezde in zveze (nadaljevanje iz Revije Srp 135/136)	128
Za zgodovinski spomin		
<i>Damir Globočnik</i>	Slomshek Karle Bulovcheve	134
<i>Milan Štruc</i>	»Zamolchani« feldmarshal Svetozar Borojevich in izbrisani veliki admiral Anton Haus	143
Iz zgodovinskega spomina		
<i>Davorin Žbunkovič</i>	Nastanek in pomen topografskih imen v Srednji Evropi	150
<i>Damir Globočnik</i>	Franchishek Lampe in fotografija	160
<i>Branko Hribovski</i>	Göbekli Tepe – posvetno in nebeshko	163

Josip Freuensfeld

RESIGNACIJA

OB MORSKEM OBREZHJI

Ob morskem obrezhji mi deček
brezskrbnega lica sedi,
zachudeno v sinjo globino
upira zvedave oči.

Prihajajo morski valovi
k obrezhju skrivnostno shumeč,
odhajajo morski valovi
od kraja otozhno vrveč.

Shumenje, vrvenje on gleda,
mochneje mu bije srce:
nemara, nemara zhe sluti
zhivljenja skrivnostno morjé!

(LZ, 1886)

NA SKALINI

Na skalíni sredi mórja
samcat siromak stoji,
zre v daljine, zre v vishine –
zanj nikjer reshitve ni.

Na obzorji drobna pika!
Nade zopet se vzbudé ...
Ladja, ladja! Blizhe, blizhe!
Glásno bije mu srce ...

Kaj? ... Tod mimo? ... Roke shiri,
kliche, vpije – vse zamán! –
Mimo mene pluje ladja,
beli mi zahaja dan ...

(LZ, 1894)

RESIGNACIJA

Zdaj koprnenju konec je ...
gojil jih dolgo sem ...
Zdaj hrepenenju konec je
in zlatim sanjam vsem!

Ulogo svojo sem konchal,
do smotra sem prishel ...
Usodi vse v roko sem dal,
kar sem od nje prejel ...

Konchano je tedaj enkrat
zhivljenje to temno ...
Oj, neizpoljenih pa nad
v njem polno je bilo.

Proch nade so in boji vsi,
slovo sem vsemu dal;
pa saj to novega nich ni,
list na zemljó bo pal ...

Nikdar ne bo ga vech nazaj! ...
Kdo-li she misli nanj? ...
Izginil je za vekomaj ...
Komú she mar je zanj? ...

TRIJE VOJAKI
(Balada)

Iz vási na bistrim konjichih
hitijo vojaki trijé;
za vero in dom in cesarja
hitijo na bojno poljé.

In prvi vzdihne in pravi:
»Poslóvil sem se tezhkó;
solzila se stara je mati,
jokala je sestra glasno.«

In drugi vzdihne in pravi:
»Poslóvil sem tezhje se jaz;
plakála je zhena; v zibelki
smehljaj se deteta obraz.«

In tretji zamolklo deje:
 »Ob zori so danes zarán
 zagreblí mi zhenó z detetóm,
 zagreblí mi belí dan.«

Hrumeje, besneje bitva,
 in bridke sablje zvené;
 za vero in dom in cesarja
 izdihne premnogo srcé.

V najhujshi, v najsilnejshi borbi
 stoji mi tretji vojak.
 Kopní li po chasti in slavi?
 Kopní li po grobu junak ? ...

Po dolu hitita vojaka
 na bistríh konjichíh domov;
 a tretji pochíva sládko
 tam sredi nebrojnih grobóv.

(LZ, 1894)

JOSIP FREUENSFELD (1861, Rádenski Vrh / Radínski vrh pri Radgoni – 1893, Praga), pesnik, pisatelj, zbiralec ljudskega blaga. Učiteljshche v Mariboru (1876-1880); po maturi učitelj (»Imeniten stan moj ni, / toliko da se zhívi«), obenem dveletni študij pedagogike na Dunaju (1887-1890), izpit iz jezikoslovja in zgodovine. Na Cheshkem se je zdravil in umrl (rak na zhelodcu). Objave pod psevdonimi: Svojmir, Miljenko Devoján idr., največ Rádinski (ponekod Josip Freuensfeld-Radinski). Zbirki mladinske proze: *Mladini* (1885), *Venchebke pravljíc in pripovedke* (1892). Posmrtno sta svak Fran Cvetko in pesnik Vekoslav Spindler izdala zbirko Josipovih pesmi *Zvezde ugashajo* (samozal. Kamnik, 1905); odziv mlachen: dr. Fran Ileshich korektno (rev. Popotnik, 1905), anonim (DiS, 1906-2) knjigo ironično uvrsti v splošno bedo slov. lit. Za zhívljenja znan in sposhťovan kot »pesnik vinskih goríc« (uglasbena *Slovenski svet, ti si krasan*), objavljaj je v osrednjih revijah; pozneje odsoten celo v imenskih registrih literarnih zgodovin, kak njegov drobec je vseeno najti v antologijah (Iz roda v rod, 1969; Zhívi Orfej, 1970).

Gledano v celoti, je bil resda literat skromnejshe mere, brez izrazítejshe izvirnosti v shirshem kontekstu sodobnikov (Strítar, Gregorchich, Ashkerc) pred izbruhom moderne, vendar se odlikuje po lepem jeziku, skrbni tradicionalni obliki in dobri zgradbi besedila tako v prozi kot v verzih. V liriki je nepretenciozen, s pristnim, vechinoma trpkim senzusom (ljubezen, mati, domovina ipd.); solidne so tudi pripovedne pesmi (romance, balade) ter povesti *Ravna pot najboljsha pot, Oche*. Jezikoslovni posluh na meji dveh jezikov kazhe kratek zapis *K prvemu seshítkeu slovensko-nemshkega slovarja* (LZ, 1893-7). Prichujocha objava z nekaj manjših popravkov, zlasti omejitev naglasnih znamenj.

Izbor in zapis o avtorju Ivo Antich

VSI NAGI, VSI ENAKOPRAVNI

PISMO PREDSEDNIKU

Nikakor me ne
razumite narobe.
Saj se ne pritozhujem,
sploh ne.
Samo ugotavljam.
Sposhtujem vas nadvse.

Nekaj je treba ukreniti,
narediti,
z odlokom urediti,
da bi se ljudje spet smejali
in kisle kumare
nazaj v shrambe dali.

Moti me
ta sivina na obrazih,
ko ljudem ne pomagata vech
niti avto niti denar,
ko nich vech ne zadovolji,
ko upanja v prihodnost ni.

Gospod predsednik,
kaj se da narediti,
da bi ljudje postali srechni,
se spet smejali,
se zhivljenja veselili
in drugim pomagali?

Nikakor me ne
razumite narobe.
Sem lojalen drzhavljan,
plachujem davke,
hodim med skavte
in ne pretebam stark.

Nekaj je treba spremeniti,
dopolniti,
ljudi reprogramirati,
da bi se spet smejali
in kisle kumare
nazaj v shrambe dali.

Motijo me
zaskrbljeni obrazi,
motne oči,
zategnjeni udje,
kot da so vsi
chisto na koncu z mochmi.

Gospod predsednik,
kaj se da narediti,
da bi ljudje postali srečni,
se spet smejali,
se zhivljenja veselili
in drugim pomagali?

Z LETI

Z leti
izgubish iluzije,
kupish psa in kanarchka,
zastirash zhaluzije.

Z leti,
ko she nisi star,
niti mlad nisi vech,
ti je le malo mar.

Ali so zmagali nashi
ali se borijo pravashi,
ali piha veter v levo
ali nese prshec v desno.

Z leti
uklanjati se nauchish,
ko je treba, molchish,
javnemu mnenju se podredish.

Z leti,
ko she nisi star,
niti mlad nisi vech,
ti je le malo mar.

Ali so zmagali nashi
ali morebiti mejashi,
ali leva stran zmaguje
ali desna omahuje.

KO BOM VELIK, BOM FUNKCIONAR

Ko bom velik,
bom funkcionar.
S kravato in
kovchkom v roki
bom sveta vladar.

Sedel bom v parlamentu
ali pa mogoche v vladi.
Ali pa v izvrshnem svetu
ali v kakshni drugi
za narodov blagor trdnjavi.

Imel bom tajnico
z merami 90-60-90,
z blond diplomo in
magistrskim izrezom.

Imel bom shoferja,
pedikerko, manikerko,
frizerko, aranzherko,
pedagoginjo in astrologinjo.

Stanovanje kupila mi bo stranka,
 slike zanj podarila banka,
 po zadnji modi bo stilizirano,
 po mojem okusu bo dizajnirano.

Potrebujem samo pamet,
 kako po vetru se obrachati,
 nobenemu prevech v zelje ne skakati,
 po potrebi kimati in
 ne v napachnem trenutku
 odkimati.

SEDISH V MRAKU

Sedish v mraku in pishesh.
 Z levo roko lovish misli,
 z desno podpirash si glavo,
 da ti kaka misel ne uide.

Ne moti te hrup
 niti cigaretni dim,
 le v papir pred sabo strmish
 in na glas misli lovish.

Sedish v mraku.
 Sploh me ne vidish,
 ko gledam te
 in opazujem te.

Kimash, odkimavash,
 se smehljash,
 kadish in si zapisujesh.

Osamljeni pisar sredi morja teles,
 ki zvijajo se v barski omami,
 lovski zabavi in krichechi osami.

Vsem se zdish chudak,
 toda mar nismo to mi,
 ki lovimo svojo srecho
 v barski raztresenosti?

Mar nismo mi tisti,
ki zaman chakamo
na nekaj; le na kaj?

Na dan ljubezni ali
samo na mlaj?

VSI NAGI, VSI ENAKOPRAVNI

V Londonu nek je slikar,
ne vem, mogoče je bil kipar,
ne chisto obichajni um,
predstavil chudoviti izum.

Sredi centra, brez predsodkov,
ljudje so se slekli umetniku v chast,
seveda ni shlo brez napotkov,
ko so sledili umetniku v past.

Neke vrste osebna katarza,
dejali so shtevilni,
she bi ponovili,
che bi to mozhnost dobili.

Kajti nagi, kot smo se rodili,
nagi bomo umrli.
Vmes je sharada,
tezhka fasada.

DEPRESIJA

Depresija me mori,
ko gledam te obraze,
polne zhalosti in skrbi,
zamorjene izraze,
sivo nebo,
plundrasto cesto,
jeznega voznika in
vechno objestnost.

Depresija me mori,
ko zavem se svojih mej,
ko sosedova hisha lepsa se zdi
in sosedov kruh boljše dishi,
ko »tujina« lepshe zveni
in morje predaleč se zdi.

Depresija me mori,
ko vse drugo lepshe se mi zdi:
ko sosedov otrok lepši je,
ko sosedov avto boljši je,
njegova trava lepshe zeleni
in vrt lepshe cveti.

Oh, ta slovenska zavist...

VRBA

Ne, ne, to ni Presheren,
je samo vrba,
ki zhaluje nad mojim peresom
in premishljuje misli tisočerih vrb,
tu ob Ljubljani.

Che je trenutno zhalostna, ne vem,
ker njenega jezika ne razumem,
toda glede na sončni dan se mi zdi,
da to ni njen zhalostni vsakdan.

ITALIJANSKO POTOVANJE

»*Italiam non sponte sequor ...*«

Publius Vergilius Maro, Aeneis, Liber quartus

I. GORECHA POLJA

OBALA PRI KUMI

Sem prostovoljno tu.

Morda je bil petek ali torek.
Opoldne. Vročina nad zalivom.
Ob obali je shumelo veliko morje
s svojo skrivnostno večno melodijo.

Bila je ura, ki zachara zrak v ogenj,
in chas za upanje, da zagori.
Bila je doba, ko postanesh silni plamen
in se iskrish z vsemi stvarmi.

So svetlolasi dnevi v poletju,
ko se nebo blesti v valovih kot srebro.
So rozhe sredi blagega ptichjega petja
kot obleka za dusho, ki tiho ob obali bdi.

Na polju se slozhno družhi belo z rdechim
in trava v zhgochem soncu rumenkasto rdi.
V zenicah se svetlikajo stari chasi
davno pozabljenih stvari.

Cuma (Pozzuoli), 25. avgust 2017

Avtor zgornjih slovenskih stihov je prishel v Italijo prostovoljno, kar pa ne velja za junaka Vergilove *Eneide* Eneja. Po težkih bojih pri Troji, opisanih v Homerjevi *Iliadi*, ki so jo z zvijacho zavzeli grški Ahajci, ga je po dolgih in nevarnih odisejadah po morju zaneslo k obali pri Kumi v južni Italiji.

V antiki velikokrat omenjani kraj Kuma (it. Cuma, lat. Cumae, starogrshko Kyme) lezhi 30 km severno od Neaplja pri Tirenskem morju. Ustanovili so ga 740 pr. Kr. Grki, ko so prishli na kopenski del sedanje Južne Italije z blizhnjega otoka Ischia (grshko Pithekoussai = po nekaterih etimoloshkih razlagah verjetno »Opichji otok«), kjer so zhe pred tem imeli prvo

kolonijo na sedanjih italijanskih tleh. Naselje oziroma mesto se je gospodarsko dobro razvijalo in je kmalu ustanovilo dodatni naselji Putuoli (= Studenchek; sedaj mesto in škofija Pozzuoli) in Neapolis (zdaj Neapelj). Postopoma je kolonija tudi v bojih z latinskimi plemeni izgubila grški pečat in leta 331 pr. Kr. prishla kmalu kot municipium pod oblast Rimske republike.

Na hribu nad mestom je bil velik tempelj boga Apolona (ostanki so še ohranjeni), pod hribom v votlinah pa vech stoletij znamenito prerochishche. V antiki je nastal vtis, da vodijo votline in vulkanske vdrtine pri Kumi in v bliznji okolici v podzemlja spodnjega sveta (Nekya), kjer bivajo sence umrlih kot netelesna skrivnost. Vergilova slovita pesnitev *Eneida* in med drugim tudi Dantejev *Pekel iz Bozhanske komedije* odsevata duhovno-religiozne utripe tega antichnega svetishcha in prerochishcha.

V shestim delu obshirne pesnitve *Eneida* (lat. Aeneis) opisuje Vergil neprostovoljni prihod trojanskega junaka Eneja na italijanska tla. Po dolgih blodnjah chez morja se znajde na obali pri Kumi. Pod Apolonovim templjem na hribu vedezhuje v podzemski votlini prerokinja Sibila usodo na velikokrat dvoumen nachin v obliki rebusov in ugank. Enej jo obishche v votlini in prosi za pomoch. Rad bi v podzemlju spodnjega sveta obiskal svojega mrtvega ocheta, ki je umrl na begu iz Troje. Sibila mu zheljo pod razlichnimi pogoji izpolni in ga pospremi v podzemski svet umrlih.

V chasu Enejevega obiska je prerokinja stara zhe 700 let. To nechloveshko starost si je izprosila pri Apolonu, ko jo je hotel imeti za ljubico. Po Enejevem obisku bo zhivela she 300 let, nazadnje, kot pripoveduje legenda, bo zhivotarila skrcheno stisnjena v steklenici, obesheni na steno votline – z edino zheljo, da bi chim prej lahko umrla.

Primerjaj tudi: France Presheren, *V spomin Andreja Smoleta*: »Mogla umreti ni stara Sibila, / da so prinesli ji z doma prsti ...« (1844).

OB TIRENSKEM MORJU

Pred tisoči let, Enej,
si bil tu – neprostovoljno.

Dolg izgon ti je bil namenjen
in tezhka blodnja po morju,
preden konchno zagledal obalo si svetlo,
nad katero blesti se zvezda danica,
ki svit v novo zhivljenje prinasha.

Osamljen si stal ob skalah in vitkih drevesih,
ki jih zeleno hrepenenje dviga v oblake.
Bogvedi zakaj te je Bog kaznoval
in poslal na preizkushnjo v neznano tujino.

Noch je minila, cheprav mi vsi tukaj na zemlji
do enega in istega kraja na koncu hitimo,
k trumi umrlih, kot sence v razpokah zemlje lebdechih,
v svetu, za zhive zaprtem, polnem brezmejne skrivnosti.

Pozzuoli, avgust 2017

Vergil (70 – 19 pr. Kr.), avtor slovite *Eneide*, nastale ob podpori cesarja Avgusta kot nacionalni ep Rima, ki se naj po veličini postavi ob bok in kosa s Homerjevima *Iliado* in *Odisejo*, zapishe v chetrti knjigi *Eneide* (verz 360) tudi tole: »... desine meque tuis incendere teque querelis / Italiam non sponte sequor...« (... nehaj sebe in mene muchiti s tarnanjem, / nisem prishel v Italijo prostovoljno ...). To je del Enejevega zagovora z zahtevo, da ima tudi on pravico do rodne domovine, vendar so ga bogovi prisilili, da jo je moral zapustiti. Pozneje bo kot pregnanec s svojim rodnom na tujih tleh ustanovil novo domovino: Rim.

CAMPI FLEGREI

Od tod ni dalech do vhoda v podzemlje.
Vseposod dishi po ognju in zhveplu.
Iz zemlje vrejo vrochi kalni viri.
Nemiren je ples senc po suhi travi.

Usoda zhe tiso chletja mrmra tu sive litanije.
Vrtinchi se nad goshchavo in razpokano divjino.
Zemlja se odpira v ostrih krogih chez golichavo.
Iz razpoklin puhtijo strupene usedline.

Iz shpranj v moji glavi se oglashajo votli poki.
Izpod shkrbine v pesku puhti zahrbtna para.
Votel je krohot razdrazhene zemlje.
Morda so mrtvi na dolgem sprehodu.

Vezev ni edini vulkan pri Neaplju. Njemu nasproti pri zahodnem delu zaliva ob mestu Pozzuoli je drugo obsezhno vulkansko podrochje z vechjim shtevilom nizhinskih prizemnih vulkanov, med katerimi je najvechji she delujochi ognjenik Solfatara, ki velja za nevaren megavulkan (zadnji izbruh 1538, pri katerem je v sedmih dneh nastala nova gora Monte Nuovo). To podrochje je povezano z blizhnjima vulkanskima otokoma Procida in Ischia (zadnji vulkanski izbruh 1301).

V antiki so to podrochje imenovali Campi Flegrei (Gorecha polja). Grshki potopisec in geograf Strabon je leta 60 pr. Kr. zapisal, da se pri Solfatari nahaja glavni vhod v podzemeljski svet mrtvih. Medtem ko se vechina turistov v danashnjem chasu poda predvsem v Pompeje in na neprerachunljivi ognjenik Vezev (zadnji izbruh 1944), je bilo v prejsnjih stoletjih, ko je zavest o antichni kulturni dedishchini she zhivela v zavesti javnosti, vulkansko podrochje Campi Flegrei zaradi opisov v Vergilovi *Eneidi* v ospredju zanimanja tedanjih popotnikov. Tu se je mudil Goethe (1787) in druge svetovno znane osebnosti.

Vulkan od leta 1950 po shtiristoletnem premoru neprestano povechuje aktivnosti. V chasu mojega ogleda podrochja Solfatara je v eno od ognjenishkih kotanj z vrelim blatom padel enajstleten italijanski dechek, ki je po neumnosti preplezal zashchitno ograjo. Oche in mati sta mu hotela pomagati, a sta prav tako izgubila zhivljenje.

OB AVERNSKEM JEZERU

Pod strmim grichem hitro zablodish v goshchavo.
 Se spustish navzdol med kamenje, v vroche rove in vdolbine.
 Med dimom, paro, zhveplom in osamo
 zagledash mnozhico ubitih v strmoglavi jami.

Mrtvi skeleti v polmraku, rdechkast dim
 in rezka bolechina sredi strupenega zadaha.
 Otrpnil bosh in chakal v nemi grozi,
 kot sem otrpnil jaz, ko me pretresel je pekel zgodovine:

Auschwitz na dnu danashnjega sveta
 s telesi, ki so v vrocho pech drsela.
 Tezhko razumesh to nekaj desetletij za groznimi dogodki,
 zdaj v chasu, ko je prevech zlata in leporechja.

Avernsko jezero se nahaja na področju Campi Flegrei. Je vulkanskega izvora. Izbruh Solfatare v letu 1538 je njegov dostop do Tirenskega morja popolnoma zasul. Ime jezera je grshkega izvora in izvira iz besede aornos (jezero brez ptichev, zaradi strupenih plinov). Pri jezeru ob obali Tirenskega morja se je nahajalo najvechje vojashko pristanishche Rimskega imperija Portus Julius. V blizhini je imel Julij Cezar pochitnishko vilo.

VULKAN SOLFATARA

Globoko spodaj pekel je in vroche.
 V zelenkastih zubljih zloba se poganja
 kot zhivi bich v vest po neumnosti izgubljeno,
 ki od jutra do vechera te v dushi rezko peche.

To je kraj pogube in razpada
 s slabimi kralji in hudobnimi preroki,
 v blato nesrečno ugreznjeni
 so za vedno se ujeli v trdi razpoki.

Pogled v zhrela in korita
 odkrije nam vse tisto
 ob luknjah in teminah,
 kar je navzven namenoma zakrito.

Zdaj vidimo kot prerojeni,
 kar videti sploh ni mogoče,
 ob rezkih strupih in ostri pari,
 ki med razpoklinami klopoče.

Vergil v *Eneidi* (Liber Sextus, 236) o (pod)zemskih razsežnostih kraja med drugim zapishe: »... spelunca alta fuit vastoque immanis hiatu, scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris ...« (zgoraj razširjena votlina z groznim zhrelom, ob temnem gozdu in črni vodi)

V bližini Pozzuolija, na pobočju pri Posillipu pri Neaplju, je v votlini pri majhnem parku she ena velika posebnost, domnevni grob velikega pesnika antike Vergila (Tomba di Virgillo). To je skrivnosten poetichen kraj s posebnim charom, cheprav ni izprichano, da je to pesnikov resnichni grob. Po tedanji rimski navadi so Vergilovo truplo na pogrebni slovesnosti sezhgali, njegov posmrtni pepel pa raztrosili v morje, chez polja in v veter.

Mesto Pozzuoli (prvotno Putoli = Studenchek), v bližini katerega vabijo na ogled zhe omenjene vulkanske in antichne arheoloshke zanimivosti, je bilo v chasu Rimske republike najvechje pristanishche drzhave. V mestu se nahaja tretji najvechji amfiteater starega rimskega imperija (za Kolosejem v Rimu in amfiteatrom v Capui). Nudil je prostor za najmanj 20.000 obiskovalcev. V njem so leta 305 v chasu preganjanja kristjanov usmrtili znanega neapeljskega svetnika sv. Januarija.

V sedanjem pristanishchu je she vedno veliko ribishkih ladij. V Pozzuoliju je vech dobrih restavracij (npr. Il Tritone), ki gostom ponujajo najboljše ribje jedi Italije.

V BREZNU HUDE JAME

Zahrbtnost, prebarvana z rdechimi kolesci in kvadrati,
 in črna podlost brez vesti kot starikava vlahuga
 sta dve poshasti na dnu mrtvine,
 kjer kruta smrt se smeje iz razpokline.

Telesa zhrtev v breznu hude jame
 v temachnih krajih, za ljudi zakritih,
 she chakajo na jutro, ko bodo prebujena,
 v novi svetlobi zazhivela razsvetljena.

Vdolbine, zhrela in votline niso le posebnost juzhnoitalijanskega podrochja v Italiji, temvech lahko sprozhijo niz asociacij na razlichna brezna in morishcha sveta, she posebej tudi na hude jame vech tisochev umorjenih v Sloveniji.

II. CVETOCHA POLJA

MOLITEV V AVGUSTU

Ta avgust te hitro vrzhe iz ravnotezhja.
Zato poglej, kako spet cveti trdozhivi regrat.
Nebo postaja rozhnatorumeno.
Ob morju dishi zrak po milem cvetju.

Je neka pot med ciprese, kamne, oljke, trto.
Med dobre zhivali in ljudi med nami.
Roke iztegnjene v nebo kot priproshnja k Bogu,
kot upanje in molitev v brezdušnem premezhju obupa.

O SOLE MIO

Za Mo.

Odpresh oči.
Dan, poln svetlobe,
zveni globoko do srca
in s toplo melodijo
bozha tvoj obraz.

Vsa lepa stopish k oknu.
Pred tabo se razpne
peneche morje.
Nad njim se shiri modri svod
in bozha tvoj obraz.

Igra se sonce
s pticami in vetrom.
Preлива svoje zharke skozi vrt.
Hiti chez prebujeni svet zanosno
in z iskro silo bozha tvoj obraz.

Neapelj, avgust 2017

Leta 1898 je italijanski glasbenik in skladatelj Eduardo Di Capua, ko se je mudil na turneji v Odesi, po viharni dezhevni noči iz domotozhja po domachem sonchnem Neaplju zlozhil popevko *O sole mio* (O moje sonce) v napolitanskem ljudskem nachinu. She isto leto je na tradicionalnem pevskem tekmovanju ljudskih popevk, ki so ga od leta 1830 prirejali ob Marijinem prazniku 8. septembra pri cerkvi Santa Maria di Piedigrotta v neapeljskem mestnem predelu Mergellina, prejel 2. nagrado za isto pesem. Pogoj je bil: neapeljska domacha tematika v

narechju z ljubezenskim motivom. Melodija je postala zelo hitro svetovna uspešnica, ki jo vse do danes pojejo tudi veliki operni pevci (Beniamino Gigli, Enrico Caruso, Luciano Pavarotti itd). Popevka se v neapeljskem narechju glasi: Che bella cosa è jurnata 'e sole ... (Kako lep je sončni dan, svezhi zrak po neurju .../ Ampak ni lepšega sonca, kot si ti, oh, moje sonce ...). Neapelj s približno milijonom prebivalcev je za Rimom in Milanom tretje največje mesto v Italiji. Njegova zgodovina sega daleč v tisočletje pred Kristusom. Mesto in njegovo bližnjo in daljno okolico krasijo shtevilne znamenitosti iz antichnega chasa, a tudi iz poznejših obdobij (npr. kraljevski grad Palazzo Reale in Castel Nuovo iz 13. stoletja, katedrala in cerkev neapeljskega svetnika Januarija).

Znachilna je zhivahna, pravzaprav buchna mentaliteta tamkajšnjega juzhnjashkega prebivalstva. Tudi zasebno zhivljenje se hitro premakne na cesto in postane teatralichna odrska predstava in burka. Zato ni chudno, da sta pesem in igra dva pomembna chlena mestnega zhivljenja. Celo cerkveni prazniki so velikokrat zelo glasni.

Mestna uprava se ves chas bori s korupcijo in kazhe vidne slabosti, zato mafija upravlja razlichne posle, kjer je drzhava odpovedala. Ta chas si lokalni politiki prizadevajo posodobiti javni promet. Vech pozornosti je namenjeno tudi zashchiti narave, negovanju parkov in vrtov, ki so bili dolgo chasa prevech zanemarjeni.

INTERMEZZO

Danes sem stopil soncu na rep.
 Za kazen se je uzhaljeno skrilo za osat.
 Zdaj sem sam med sencami na pesku.
 S suhimi ustnicami ishchem studenec zhive vode.
 Rad bi zapel pesem.
 Toda zhe slishim glas nekoga,
 ki ga nikoli ne pozabish.

SANTA LUCIA

Ob morju je razgiban kraj, veliko mesto ljubeznivo.
 Nad njim se sinji svod razzharja, ob rani uri svezhi svit.
 Nad vodo galebi letajo krichavo, veter vrshi in jambor stoka.
 Oseka postaja svetloplava, val s soncem hitro govori.

Nad vodo ribich se priklanja, pozhene mrezhgo gor in dol,
 jo vrzhe v vodo s krepko roko, potisne vrv pod choln globoko,
 zashkriplje jadro, se maje choln navzgor visoko, morje shumi.
 Nov dan je zhiva voda, ki ozdravi, nas vse predrami, odpre ochi.

Kako lepo je tu na cholnu, o sladki Neapelj, mili kraj.
 Vsi pridite na choln in plovbo chez morja biserno ravan.
 Kako sem srechen tu na morju, kjer val ob valu se iskri.
 Neapelj krasni, Sveta Lucija, svetloba bozha mi srce.

Santa Lucia je napolitanska ljudska popevka iz 19. stoletja. Leta 1849 jo je prvih zabeležil Teodoro Cottau. Verjetno je nastala v Neapeljskem zalivu v nekdanjem ribiškem naselju Borgo Santa Lucia. Pesem opeva ribiško življenje, cholne in morje in slavi Neapelj: O dolce Napoli, o suol beato ... (O sladki Neapelj, blazheni kraj ...). Pesem je postala zhe v 19. stoletju svetovno znana. Z njo na koncertih nastopajo tudi veliki pevci (Enrico Caruso, Elvis Presley itd.). Posebno priljubljena je tudi na Shvedskem zaradi tamkajšnjega zimskega Lucijinega praznika pričakovanja nove svetlobe.

SORRENTO

Na koncu zgodnjega večera se vrnem spet nazaj v Sorent.
Objela te bom, zlato mesto na pečinah
pod razburkanim morjem, zacharani kraj.
Zvečer bom prishla tiho in mirno
kot tujka po davno izgubljeno nazaj.

Skoz veter bo zvenela moja zhalost nad prepadi
v objemu dehtechih pinij in cipres,
se družila bo z zvoki shkrzhatov med nasadi
v objemu razprtih rozh in odprtih src.

Zvene le bodo melodije skoz temnechi zrak nad morjem,
spreminjala se pesem bo v brezbrezhju pozne ure
iz tozhb izgnanke sredi nochne more za obzorjem
v tisoč svetlih zvezd v naročju blage lune.

Torna a Surriento (Vrni se v Sorrento) je tretja mednarodno uspešna napolitanska popevka (canzone napoletana) izpod peresa Ernesta de Curtisa iz leta 1884. Znana je postala shele leta 1905 po festivalu v neapeljski Piedigrotti. Od takrat sodi v program znamenitih pevcev (Beniamino Gigli, Placido Domingo, Jose Carreras, Luciano Pavarotti, Mario Lanza, Dean Martin). Elvis Presley jo je predstavil v posebni priredbi kot *Surrendo*.

Glas zaljubljenega (zaljubljene) kliche v neapeljskem narečju v različnih besedilnih variantah izseljenca (izseljenko) v tujini, naj se vendar vrne v chudoviti Sorrento, saj ni lepshega kraja na svetu. Zakaj si zapustil(a) domovino? Pridi ljubljena (ljubljeni) nazaj za vedno. Poglej samo to chudovito morje pri Sorrentu. Zbudili se bodo lepi občutki ... (Vide 'o mare de Surriento, spira tantu sentimento ...)

Zhe zaradi lege na skalnati pečini visoko nad morjem je Sorent nekaj posebnega. Od blizu in dalech privlachi obchudovalce in turiste. Kraj je obdan z dishechimi nasadi limon in pomaranch. Globoko pod pečinami je ribiško naselje s shtevilnimi lokali. V sredishchu mesta stoji kip pesnika Torquata Tassa (1544 – 1595), ki se je rodil v Sorentu.

Sorent (Sorrento), 23. avgust 2017

SLAB DAN OB MORJU

Razpenjeno morje, veter, trije galebi.
Ogromno nebo izziva z neizprosno modrino.
Chutish, da se bosh izgubil v neoprijemljivi pokrajini.

Je to vse?
Ja, to je pravzaprav vse!

POMPEJI

Smrt iz zahrbtne gore
she vedno vznemiri srce.
Pinije spodaj ob slavoloku
kljub temu oshabno molche.

Poznam te, ars moriendi, neumna modrost,
zahrbtno zasuta z ognjem in zhveplom,
vsem na ocheh kot neusmiljena norost
v nerazumljivem blodnjaku starega pekla.

Ko se znova zamajejo zidovi
in nas bo ogenj treshchil ob tla,
postanemo sredi rdečega mraka
razbeljena trupla na koncu sveta.

Pompeji so bili antichno mesto v Kampaniji pri Neaplju. Osemnajsturni izbruh Vezuva verjetno 24. avgusta 79 po Kr. ga je skupaj z blizhnjimi kraji Herculaneum, Stabiae in Oplontis zasul s pepelom in kamenjem (plovcem) in popolnoma unichil. Dolga stoletja je bil kraj pozabljen, dokler ni v 19. stoletju postal sredishche svetovne arheologije. Podrochje, pokrito s 25 metri vulkanskega materiala, so izkopali iz zemlje in na odlicen in avtentichen nachin obnovili. Velja za eno najbolj ohranjenih starorimskih naselbin.

O izbruhu blizhnjega vulkana Vezuv v letu 79 poroča Plinij mlajshi. Njegov stric Plinij starejshi je bil poveljnik rimskega ladjevja v blizhini Vezuva. Ob izbruhu vulkana se je iz naravoznanstvene in vojashke radovednosti z ladjo priblizhal obali, vendar je zaradi te neprevidnosti pri kraju Stabiae izgubil zhivljenje.

Vulkanski izbruh je konzerviral tedanje zhivljenje. Dobro ohranjene so slikarije na stenah tedanjih hish in vil, amfiteater, kopalnice, zaloge hrane v shrambah – in celo obrisi nekaterih ob katastrofi umrlih prebivalcev.

CAPRI, SAN MICHELE

Ti, ki prislushkujesh shumu plime in oseke
v tem poznem vecheru,
premisli, ali te chut ne vara.
Vse je zelo nenavadno.

Morda si nashel drobec prvotnega,
kot jaz, ko mi je v njegovem
cvetlichnem vrtu
spregovoril stari shvedski zdravnik
s hitrim pojochim glasom?

Med mnozhico turistov
in njihovim buchnim hrupom
sem bil nenadoma z njim popolnoma sam
v previsnih strminah nad zalivom.

Neki dobri duh
te je pripeljal sem k srechi iz mojih sanj,
mi je rekel.
Beli kristali so se sipali
po marmorju in visokih stopnicah,
ko mi je zavzeto pripovedoval svojo zgodbo.
Med travo spodaj je zhuborel potocek
in izginjal med oljkami in dishecho meliso.

Spominjam se dechka v beli srajci
z modrimi skandinavskimi ochmi,
mi je rekel.
Stal je ob rimskem kipu pri starem zidu
spodaj pod veliko sfingo.
Si ga tudi ti videl?
Si bil to ti?

V roki je drzhal ladjico
iz chasopisnega papirja.
Hotel jo je spustiti
navzdol po potoku med oljke in rozhe,
a so mu to prepovedali.
Zhivljenje ni hoja
chez svobodno polje.

Cheri in skale ob obali
vseeno sanjajo morje,
kot da se ni nich zgodilo.
Tudi ti sanjash morje.

Sanjash morje in ljubezen.
Veter je med plimo in oseko.
Vonj po ribah. Kruh in vino.
Dobri ljudje. Sonce in ljubezen.

Dolga bo pot nazaj na ladji.
In brez vrnitve.

Nekdanji skalnati kozji otok z revnim ribishkim, kmechkim in pastirskim prebivalstvom je zaslovel kot otok bogatih in pomembnih sredi 19. stoletja, ko je mednarodni svet postal pozoren na danes znamenito Modro jamo (Grotta Azzurra) ki je bila svoje dni znana samo domachim ribichem zaradi obilnega ribjega ulova. Iz pristanishcha Marina Grande, kjer pristajajo ladje iz Neaplja in Sorenta, vodi strma pot v glavni kraj Mesto Capri, kjer se zlasti v poletnih mesecih tarejo turisti z vsega sveta. Znamenitost je pokopalishche Cimitero Acattolico, kjer so pokopani shtevilni umetniki in druge osebnosti iz 21 drzhav, ki so vzljubile nenavadno slikoviti otok limon, fig, oljk in cvetja v blizhini Neapeljskega zaliva.

Po cesti v avtomobilu ali pa, kot nekoch, po 777 strmih »starofenichanskih« stopnicah, lahko pride popotnik v vishje lezhechi kraj Anacapri, kjer je v vili San Michele 57 let zhivel shvedski zdravnik Axel Munthe. Bil je modni zdravnik bogatih v Parizu in Rimu, vendar je zdravil tudi revne in zatirane. Nesebichno je pomagal bolnikom in umirajochim v chasu velike epidemije kolere v Neaplju in resheval zhrtve strashnega potresa v Messini v letu 1908. Z denarjem, ki ga je zasluzhil kot v najboljših krogih uveljavljeni zdravnik, si je uresnichil svoje sanje in si na zgornjem delu otoka zgradil po lastnih nachrtih vilo z velikim cvetlichnim parkom ob obnovljeni kapeli sv. Mihaela. Iz parka se odpre krasen razgled proti Sorentu, Vezuvu, Neaplju in blizhnjima otokoma Ischia in Procida. Po Munthejevih spominih *Knjiga o San Michele* so leta 1953 posneli film z O. W. Fischerjem v naslovni vlogi.

Munthe je bil med drugim zdravnik shvedskega kralja, zdravil pa je tudi bolnega sina zadnjega ruskega carja, ki je trpel zaradi tezhke krvne bolezni. Umrl je leta 1949 skoraj popolnoma slep v palachi svojega prijatelja, shvedskega kralja Gustava V. v Stockholmu, star 91 let.

Nad naseljem Anacapri se dviga Monte Solaro, 589 metrov visok vrh otoka.

V antichnem chasu je na Capriju (lat. Capreae) prezhivel zadnja leta (drugi) rimski cesar Tiberij. V temnordechi vili ob skalnati obali je dalj chasa zhivel znani italijanski pisatelj Curzio Malaparte. Na otoku se je zadrzheval tudi nemshki veleindustrijalec Alfred F. Krupp, ki je leta 1902 zgradil vijugasto strmo pot iz mesta Capri do majhne pristanishcha Marina Piccola.

ZVECHER

Utrnejo se zvezde v avgustu
v zhivljenje, polno svezih prichakovanj.
Na dnu srca je neverjetna sila,
ki ti ves chas ljubeche govori,
da vse, kar upash, se ti bo zgodilo,
che le zaupash svoji vesti
in je ne izgubish.

Utrnejo se zvezde v avgustu.
In vse je blago kot nikoli prej.
Obup in stiska sta te zapustila,
nad mirnim morjem mesec sveti
in ti potih govori:

Zaupaj svoji dushi kljub usodi slepi,
ker je ljubezen tista neverjetna sila,
ki nas kot nova luch vse bodro presvetli
na nashi poti med pozabljene ljudi.

Opombe k posameznim pesmim je sestavil avtor L. D.

Neapelj, avgust 2017 / Dunaj 2018

POBREZHJA

a)

Skozi zapushchena drevesa in skozi neprehojene poti, v bridkih krikih in prek ugaslih solz spominov: v teh prashnih odejah kroshenj in izpuljenih vej se vije umazano blato mrzle reke, ki obracha tok v prejšnje struge, v chas, ko zhivljenje ni vech zhivelo. V toku zato ni vech mochi, je le leno pozibavanje valov, ki ishchejo dokonchnost smrti. Pojdi in utoni v svojih temnih globinah rezh, kjer okljuki vodovja izbruhnejo kot ognjeni kresovi sredi nochi. Tako skozi zapushchena drevesa in skozi neprehojene poti obglavljena trupla polnijo zhe davno mrtvo reko ubitega diha.

b)

V buchanju vodá, v prelivanju vodnih kapljic, v strugah in v kotanjah, v pljuskanjih in v prasketanjih valov, mavrichne barve oblivajo horizonte usihanja: vse teche, odteka kot polteni obrazi, polni srag, trpljenja, muchenja in zhivljenja. Nemoch zelenih tekochin, da bi z izpiranjem prebudile tajinstvene bogove bliska in groma in tiste grmenja in zharenja in one treska in bobnenja.

c)

V premrazhenosti, ko veke zaledenijo in se oči ne zmorejo vech odpreti, in v mrzlosti dneva, ko udarci premagajo telo v rdechkasti bolechini, krchi postanejo nove smernice dihanja. V hlastanju po

mirni nočni sapi, v jokanju in v krichanju
izogibanja bolečin, kjer bi oblaki plavali
na jasnem nebu in kjer bi jim pogledi
sledili iz vzhoda na zahod, dokler ne bi
zashli v horizonte barvastih skal, bi v
naglici tresenja odpirali zemljo, da bi iz
nje pokukalo do-končno zavetje.

ch)

Prostori dezhnih zaves padajo v ritmičnih morskimi
pen, ki vabijo chloveshkost v klice kriki, v presledke
neviht, chakajoch na vetrove in bliskanja, ki naj
razbijejo blok nemira, ki pada na krvaveche dlani
potoplencev, odlezhanih na mochvirskih tratah
ugaslih besed. Skrivnost ubijanja zarezhe v mehka
telesa, kjer so kosti izrezane in zmlete v chudezhni
prah pomirjanja in ne-upa. Rahli premiki sten
tako butajo v konec ravnin, v tiste prazne in
nikogarshnje sobe izbrisanih daljic in belih pik.

d)

V vetrnih pishchalih se oglashajo kot nemirne
zhivali pred potresi in nevihtami. Njihovi zamolki
glasovi zibajo tla kot mogochni vulkani, ki
bruhajo pepel in ogenj. V dnevih zatemnitve
zaklinjajo svetlobo zvezd, ki pada na zemljo.
Takrat zapihajo vetrovi mochi. V tekanju in zibanju
lovijo ubezhne sence, ki niso nashle zatochishch.
Njihove zhrtve nikoli ne prezhivijo in tudi spomin jih
zapusti. V takih nevarnih noceh umira luch kot
utripajochi plamen, ki dokončno omahne.

e)

Skalne cheri gomazijo po raztrganih objemih.
Krilate roke venomer tezhijo k pritiskom z
drugimi, oddaljenimi perutmi, ki ishchejo luke
zavetja in toplih usten. Strashne vode potopijo
svetlobo zaliva, lomijo in krivijo jih do zloma,
kjer mrtvi udi visijo kot pridelki na trgih in

sejmih. V prelomljenih zharkih se nahajajo:
v presledkih med ogledi, otipavanji in
okushanji. Vechji del mesta jim zasmradi kozhe.
Na koncu ostanejo zapushchene smeti, ki jih
niti smetarji ne pobirajo vech. Kot olupljeni
poljubi, osovrazheni, pretepeni kot vechni
madezhi na ulicah izgube.

f)

V prelivanju, v pljuskih voda ob bregove, v chutnih
dotikih, ki polzijo kot dezhne kaplje po telesu; kot
kri, ki objame vse pore telesa, v zamrznjenem
chasu, ko se vse ustali, ko tudi veter zajame
pljucha in chaka, da izpihne svojo prebujenost;
kot reke, ki techejo in se zaletavajo in nanashajo
materiale sveta, ki so se izgubili. Najdeni tako
pochivajo ob ustju odtokov, v obljudi rasti in
razpetih popkov, ki chakajo, da pokazhejo svoje
milne prihajajochim korakom prihodnosti. V
zvijanju cvetlichnih glasov dotekajo kot rechne
vode, ki zasejejo pomlad. Rosa lezhi na njihovih
temenih kot modra krona upogibajochega popoldneva.

g)

V vejevju krakajo kot sivi vrani na svoj
bodochi plen. Ti glasovi spominjajo na
krvava brezna, ki tiho samevajo v kotlinah
usod. Nad njimi se sprehajajo chrni oblaki,
ki chakajo na padec, ki bi olajshal njihova
bremena: so kot noseche matere naliva.
Dezhne kaplje naj se usujejo in napolnijo
kotanje z zvoki shirnega sveta. V tako
nastalih jezerih se pretakajo nove vode,
ki ne poznajo zhivljenja: so samo izbrushene
gladine ogledal, prek katerih se brishejo
meje realnosti. V takih podobah nastajajo
napihnjene razsezhnosti eksistenc, saj jih
shumenje in nihanje zazibljeta v zamaknjenost
lastne neprepoznavnosti.

Ivo Antich

ROKOPIS MORJA (triptih)

CHRKA

bela barka s chrnim jadrom
se ziblje dalech na planjavi

chrna misel pod belim chelom
vse ptice selivke podavi

chrka je ptichji krik v pisavi

PISAVA

nebo se zrcali v morju
morje se v nebu zrcali

govor se zrcali v molku
molk se v govoru zrcali

pisava je otok vrezan med dve obali

PESEM

trava na nebu oblaki v morju
jeklena plavut para gladino

sled krvi se vleche za njo
ko morski pes brije modrino

pesem je pena vpisana v peshchino

(T)IGRICE
(epigramizmi)

LEPO

Resnico je mogoče
tudi lepo povedati,
a pri tem se priporoča
resnico spregledati.

NOSNOST

Resnica ni donosna,
ampak je neznosna.
Bolj kot dobichkonosna,
je pach smrtonosna.

(BREZ)PLODNOST

V brezizhodnosti
so odprte vse možnosti
kot prilozhnosti
za plodove brezplodnosti.

POGOJ ZA OBSTOJ

Brez okuzhbe
parazitne
sploh ni družhbe
stanovitne.

VIZIJE

Da se kaj razvije,
so nujne vizije;
razvoj jih razbije
v drobce iluzije.

TRANZICIJA

Najtezhja faza
vsakega poraza:
prehod v podlago
za prihodnjo zmago.

GEOHISTORIJA

Jasno je razvidno v slehernem
zgodovinskem obrisu:
lazhe je ubezhati
zgodovini kot zemljepisu.

SMERI RAZVOJA

Usmrajeno usmerjeno
izobrazhevanje:
v socialistichne sanje,
v kapitalsko klanje.

EU-IDEAL

Vprashanje, ki do mozga gre:
kako so Galci postali
Francozi? Tako, da dali
so si staro nemshko ime.

IDENTITY

Brez istovetnosti
ni kompletnosti,
obe pa sta lahko
kompleks spretnosti.

CIAO

Rekel je zaveden mozhak:
»Lashki ciao – hlapchevski znak.
Stran s to tujo bedarijo!
Za nas je le nash – adijo!«

WEST-EAST

Pritisni na plin
različnih brzin!
Tako se Evropa
v enakosti kopa.

ENTENTE CORDIALE

(ljubezenski trikotnik)

Tereza gre v brexit,
Macron in Angela
pa sta se objela
(Putin gleda chez zid).

PUTINOVA LUTKA?

Da Trump Putina obchuduje?
Bolj kot to ga potrebuje,
da skupaj z njim vmesno chudo
(kitajski zmaj!) vsaj nadzoruje.

GLOBALKRIMIAL

Kar koli se zgodi,
za vsem denar stoji,
njega se pa drzhi
zverska nuja krvi.

KRUH IN IGRE

(kruh – shrv. slang: droga)

Vsakdo se drogira
s kakšno drogo.
Če mu manjka kruha,
lahko z zhogo.

NOGOMET KOT PREMET

(SP 2018)

Slovenija pach ni
postala Shvica,
Kosovo pa je zhe
shvicarska shpica.

LIBERALKOLONIAL

(SP 2018)

Tezhko je premagati
ta francoski patent:
za sabo pach imajo
afrishki kontinent.

YOU, GO!

(yugo – jap. jezik vrele vode)

SLO: zlato v koshometu.
CRO: srebro v nogometu.
V danih razmerah komajda res.
Morda le vreli yugo-eksces?

T(R)UGA JUGA

(iugo – lat. zvezati)

Jarem (iugum)
si jug natakne;
ko se spotakne,
ga odmakne.

JUGOSTIL

(Jugendstil)

Mladostni razvoj,
zrelostni preboj:
od jugovinila
do polivinila.

HYSTEROFEBRIS

Biti zmagovalec
kljub porazu
je kot biti talec
v vrochem mrazu.

HRUP ZA UP

Včasih pomaga
komaj znosen hrup,
da se premaga
ponosen obup.

MA(L)CHKI

Tudi ma(l)chki
s pomočjo igre
lahko za hip
igrajo tigre.

(jul. 2018)

Matjazb Jarc

KAKO SEM PESNIL AKROSONAT »LJUBLJANA«

Nekje sem prebral, da je danes, ko zachenjam pisati ta chlanek, svetovni dan poezije. Nekateri kolegi ravnokar berejo pesmi na Ljubljanskem gradu, jaz pa sem se odločil, da bom napisal akrosonat **LJUBLJANA**. Njeno ime ima 9 chrk in je kot naročeno za akrostih pesnishke oblike, ki sem si jo zhe pred leti dolochil takole:

9 kitic s po 9 verzi, vsak ima 9 zlogov.

Zadnji verz prejšnje kitice je hkrati prvi verz naslednje.

Določena je tudi shema rimanja:

1. kit. 2. kit. 3. kit. 4. kit. 5. kit. 6. kit. 7. kit. 8. kit. 9. kit.

a	b	a	f	a	f	b	f	b
b	a	f	a	f	b	f	b	f
a	b	a	f	a	f	b	f	b
c	d	e	g	h	i	j	k	f
a	b	a	f	a	f	b	f	a
c	d	e	g	h	i	j	k	f
b	a	f	a	f	b	f	b	a
c	d	e	g	h	i	j	k	b
b	a	f	a	f	b	f	b	a

9. kitico sestavljajo zadnji verzi 8., 7., 6., 5., 4., 3., 2. in 1. kitice.

Zadnja kitica se konča s prvim verzom prve kitice.

Zachetne chrke prvega verza vsake kitice sestavljajo akrostih.

Zachetne chrke vseh verzov zadnje kitice sestavljajo zrcalni odsev akrostiha.

Akrostih je hkrati tudi naslov akrosonata.

Oblika ne sme omejevati vsebine.

Rad si izmishljam nove pesnishke oblike. S tem se izognem očitkom, da je moja poezija zastarela, ker so zastarele oblike, v katerih je zapisana. Tako imenovana

pesnisha avantgarda na vsak način ishče nekaj novega, s chimer naj bi bil utemeljen literarni razvoj. Seveda, zakaj pa ne?

Ugotovil sem, da je moja poezija dvakrat nova: najprej zato, ker ima svežho, sodobno, danashnjo – torej moderno – vsebino, in potem še zato, ker nadgrajuje tako stare predpise obličnosti kot tudi brezobličje, v katerem se zhe kar predolgo izgublja moderna poezija. Veseli me zlasti preseganje brezobličja, saj ne zahteva od pesnikov kaj dosti pesnishkega znanja in obrtnih spretnosti in so s tem zamegljena še najpreprostejša merila za lochevanje dobrih pesmi od slabih.

O chem razmishljam, ko pishem to pesem?

1. V mislih dolocham vsebinski okvir. Kljuchna je prva beseda, ki jo globoko obchutim: izberem besedo **Ljubezen**.

2. Ishchem ključni verz. To bo prvi in zadnji, zachetni in zaključni verz. Zachne naj se s ključno besedo. Pozor: obrazilo zadnje besede v verzu, ki se bo ponovilo kar 17x, naj dovoljuje pridevnishko, samostalnishko in glagolsko obliko!

Priporochljivo je vnaprej ustvariti nabor besed s tem obrazilom, ki se vsebinsko umeshchajo k pomenu ključne besede.

Izberem ključno obrazilo: **-iva**.

Nabor besed s tem obrazilom (pri izbiranju ves chas mislim na Ljubljano in ljubezen): zhiviva, spiva, uchiva, pochiva, biva, goriva, deliva, gradiva, razliva, siva, vznemirljiva, kriva, zhiva, (ne)minljiva, lazhnjiva, njiva, kopriva, griva, diva, tkiva ...

Gotovo jih je še kaj (jih bom poiskal sproti), ampak tule jih je zhe 21, kar pomeni, da se bo rimanje s tem obrazilom elegantno izshlo.

Podoben hipotetichni nabor besed je smiselno preveriti pri izbiri vsake nove rime. (Tu imam predvidenih 11 razlichnih rim, od **a** do **k**.) V slovenshchini nekatera obrazila zelo omejujejo izbor besed; tem se velja vnaprej izogniti, che je le mogoche.

3. Oblikujem torej ključni verz, nosilni pomen pesmi, izberem metrum (za ritmichno razporeditev zlogov):

U – U – U – U – U

Ljubezen se v imenu skriva.

Nisem zadovoljen z njim, iz dveh razlogov: prvich – ljubezen se ne skriva, ampak jo je treba samo prav pogledati, in drugich – vrstni red besed ni dovolj naraven, naravno bi bilo rechi: *ljubezen se skriva v imenu* ali pa *v imenu se skriva ljubezen*. Verz bo treba spremeniti. Toda kako? Vključena morata biti izbrana ključna beseda in izbrano ključno obrazilo.

Kaj pa *Ljubezen je neumichljiva*. ? Ah, patetichno in dvomljivo. Poleg tega se pomen verza prevech oddaljuje od osrednjega subjekta pesmi, Ljubljane. Primerneje bi bilo:

Ljubezen, mokra in iskriva.

Vszech mi je. Zelo resnichno.

Zdaj pa predhodni verz, ki bo hkrati zakljuchil prvo kitico in zachel drugo, v deveti pa se bo pojavil tik pred zakljuchnim verzom.

Zaradi akrostiha se zachne s chrko **J**, obrazilo njegove zadnje besede (rima **b**) se bo pojavilo samo 9x, zato ga ne bom dolochal vnaprej, ampak ga bom povsem podredil vsebini. Osem rim bom pach nashel sproti.

Torej lahko kar ustvarim predzadnji verz; vezhejo me samo izbrana tema, vsebina zadnjega verza, metrum in chrka J. Zachelna beseda na J mi dela she najvechje tezhave. Vszech bi mi bilo *Jesenska*, a kaj, ko se komaj zachenja pomlad ... *Jokava* je presentimentalna in pokriva samo majhen delchek chustvenega spektra ... *Jaž* je poudarjen, prvi zlog pa mora biti nepoudarjen ...

Poskusim takole:

Jasnino je v zlato odela

Ljubezen, mokra in iskriva.

Tako, zdaj imam zadnja verza pesmi, zacheltek in konec prve kitice, zacheltek druge kitice , vmes pa she ogromno prostora.

Ljubezen, mokra in iskriva.

.....

jasnino je v zlato odela.

Jasnino je v zlato odela

.
 .
 .
 .

In grem iskat predpredzadnji verz devete kitice, ki bo hkrati konchal drugo in zachel tretjo kitico.

Ishchem torej 7. verz 9. kitice. Zacheti se mora s chrko **U** (zrcalni akrostih v zadnji kitici se bere od spodaj navzgor; L in J zhe imam, na vrsti je U) in se rimati s prvim ter zadnjim verzom pesmi.

Katere besede se zachnejo s chrko U in bi morda ustrezale izbrani vsebini? Na primer: *Ujeta, umetna, uteba, uvela ... uspela, ujela ...*

Ujeta vase se razkriva ... Ujetnica srca se skriva ... Umetnica nebo razkriva ... Ujela se je ... Ujeta v soj, ki jo umiva ... Umetnik brez besed razkriva ... Ustregla mi je, da zhariva ...

Umetnost gola jo razkriva. Tole bi morda shlo, che bi bil pred tem verzom she eden (6. verz 9. kitice), ki bi se nanashal na Ljubljano. Zachne se s chrko **B**, pripadajocha rima **f** za zdaj she ni dolochena. Se pa pojavi 18x, zato jo je treba pametno izbrati, da ne bo pozneje zmanjkalo besed z ustreznimi obrazili. Izberem obrazilo **-ano** in ga v mislih malo preverim; besed bo na razpolago najverjetneje dovolj.

Verz se mi je zapisal skoraj sam od sebe:

Bleshchecha sije nad Ljubljano.

Bomo videli, che bo reshitev zdrzhalo do konca pesmi.

Bleshchecha sije nad Ljubljano

Umetnost gola jo razkriva

Jasnino je v zlato odela

Ljubezen, mokra in iskriva.

Tako so nastali zadnji verzi 1., 2., 3. in 4. kitice, ki so hkrati prvi verzi prvih petih kitic. Vmes she vedno ostaja ogromno prostora. Hkrati pa zhe imam zadnje shtiri verze akrosinata in skoraj zhe polovico zrcalnega odseva akrostiha.

Na vrsti je 5. verz zadnje kitice, ki bo hkrati zadnji verz 5. kitice. Zachetna chrka je spet **L**, verz pa se koncha z rimo **a**.

Lepota v reki se preliva ..., Lepota se v oblakih skriva ...

Ja, mogoche res. V dezhju, ki po padal in umival hishe.

Poskusim, kaj bi moral v tem primeru povedati 4. verz. Odsev akrostiha pričakuje chrko **J**. Pogledam v razpredelnico rim: **f**; torej se mora rimati z zadnjo besedo 6. verza.

Jechi beton ... Je pod asfaltom zakopano ...

Kaj pride pred tem? Kaj je zakopano pod asfaltom? 3. verz zadnje kitice, zacetna chrka **A**, rima **b** (kot v predzadnjem verzu, **-ela**).

Besedo asfalt sem zhe uporabil, shkada da je ne morem she enkrat. Zhe od nekdej mi v slovenshchini pri sestavljanju akrostihov zmanjka ustreznih besed na a.

Vsebina, ki jo hochem podati, mi je jasna. Pod asfaltom je zakopana preteklost, ko so bila v tej kotlini she stara naselja, polja in mochvirje. (Zdaj pa to napishi po danih pravilih, che moresh!)

Najbolje, da asfalt v 4. verzu izpustim. Naj bo mesto zakopano v preteklost: *Jechi v preteklost zakopano ...*

V tem primeru bi se 3. verz lahko glasil *A vse, kar je sedanost vzela* ... (Tezhko zakljuchish kitico s tako odprtim verzom, tale pa bo moral zakljuchiti drugo kitico.) *Arheologinja vesela* ... (Ah, no!)

Antichno mesto noch je vzela. (Za silo bo. Pozneje mogoche najdem boljsho varianto. Ne morem zdaj pri tem verzu obtichati za vse vechne chase!)

Antichno mesto noch je vzela

Jechi v preteklost zakopano

Lepota se v oblakih skriva

Bleshchecha sije nad Ljubljano

Umetnost gola jo razkriva

Jasnino je v zlato odela

Ljubezen, mokra in iskriva.

V 9. kitici (v bistvu je neke vrste magistrale) mi manjkata samo she prva dva verza. In vedno bolj jasno vidim, kaj bo pisalo v prvih osmih kiticah, saj imam zhe skoraj vse zakljuchne in zacetne verze, ki vsebinsko uokvirjajo vmesni prostor.

Grem naprej, k 1. in 2. verzu zadnje kitice. Prvi se zachne z **A** in ima rimo (pogledam v razpredelnico, ker imam slab spomin) **b** ((-ela)), drugi pa se zachne z **N** in ima rimo **f** ((-ano)).

Imam idejo! Tretji in četrti verz bom postavil na začetek kitice, kamor se beseda *antichno* odlično poda, pa še kronološko je smiselno pesem začetni globoko v preteklosti. Na njuno sedanje mesto pa bom postavil dva nova verza; pravila rimanja mi to dopuščajajo. Edino pri akrostihu se bo zapletlo, zato bom moral besedo *Jechi* najbrž zamenjati.

Antichno mesto noch je vzela

..... v preteklost zakopano

.....

Jechi

Lepota se v oblakih skriva

Bleshchecha sije nad Ljubljano

Umetnost gola jo razkriva

Jasnino je v zlato odela

Ljubezen, mokra in iskriva.

2. verz bi se lahko glasil *Naj bo v preteklost zakopano.*

3. verz (začetna črka **A** in rima **b** ((-ela)): *Asfaltna reka osivela.*

4 verz (začetna črka **J** in rima **f** ((-ano)): *Jechi, kot da je vse pozhgano.*

Tako. Zdaj imam zadnjo kitico pod streho. Preberem jo in lahko spremenim in/ali zgladim katerikoli verz, ne da bi posegal v oblikovna pravila.

Popravil sem 5., 6. in 7. verz. Zdaj, ko sem jih bral v celoti, je bilo to veliko lažje:

Antichno mesto noch je vzela,

Naj bo v preteklost zakopano!

Asfaltna reka osivela

Jechi, kot da je vse pozhgano,

Lepota se v zidove skriva.

(prej: Lepota se v oblakih skriva)

Bleshchech oblak motri Ljubljano,

(prej: Bleshchecha sije nad Ljubljano)

Umetnost gola ga razkriva;

(prej: Umetnost gola jo razkriva)

Jasnino je v zlato odela

Ljubezen, mokra in iskriva.

Naj magistrale in zrcalni odsev akrostiha zdaj malo pochivata, da si ju pozneje she enkrat ogledam z distance.

Nadaljujem z ustvarjanjem preostalih kitic, zdaj ko je zadnja/deveta zhe zapisana in mi dolocha dovolj trdne okvire. Che prestavim verze iz nje na mesta, kjer se najprej pojavijo (vsak se namrech pojavi vechkrat), torej na zacetke in konce prvih osmih kitic, so videti takole:

Ljubezen, mokra in iskriva

(vmes 7 verzov)

jasnino je v zlato odela.

Jasnino je v zlato odela

(vmes 7 verzov)

umetnost gola ga razkriva.

Umetnost gola ga razkriva

(vmes 7 verzov)

bleshchech oblak motri Ljubljano.

Bleshchech oblak motri Ljubljano,

(vmes 7 verzov)

lepota se v zidove skriva.

Lepota se v zidove skriva

(vmes 7 verzov)

jechi, kot da je vse pozhgano.

Jechi, kot da je vse pozhgano,

(vmes 7 verzov)

asfaltna reka osivela.

Asfaltna reka osivela

(vmes 7 verzov)

naj bo v preteklost zakopano!

Naj bo v preteklost zakopano!

(vmes 7 verzov)

antichno mesto noch je vzela.

Antichno mesto noch je vzela,
 Naj bo v preteklost zakopano!
 Asfaltna reka osivela
 Jechi, kot da je vse pozhgano,
 Lepota se v zidove skriva.
 Bleshchech oblak motri Ljubljano,
 Umetnost gola ga razkriva;
 Jasnino je v zlato odela
 Ljubezen, mokra in iskriva.

Doslej sem jaz vodil pesem, od tu bo pa ona vodila mene.

Zdaj, ko zadnja kitica mojega akrosonata stoji, ne pishem pesmi vech od spodaj navzgor/od zadaj naprej, temvech obratno. To bo lazhje. Grem na vrh, k prvi ktici. Prvi in zadnji verz imam, treba bo samo najti pot od enega do drugega, pri tem pa se drzhati metruma U – U – U – U – U, razpredelnice rim **a b a c a c b c b** in ves chas misliti izkljuchno na ljubezen. Preprosto. Vsebina ima zdaj dosti vech prostora, kot ga je imela pri postavljanju zadnje kitice.

rima	a	(uporabljal sem jo zhe v zadnji kitici)	-iva
"	b		-ela
"	c	she ni dolochena; izberem:	-esa

Ljubezen, mokra in iskriva ----- jasnino je v zlato odela.
 je v toplih kapljicah zharela,
 pod njo je spala plodna njiva,
 krog nje so sanjala drevesa,
 she tam, kjer svoje bistvo skriva,
 so jo objemala telesa.
 Vznemirjena je z iskro vnela
 kristal soli na dnu ochesa,
 jasnino je v zlato odela.
 Grem k 2. kitici, prva in zadnja sta zapisani.

Slediti moram istemu metrumu kot doslej in rimam, kot so za akrosonat dolocene v razpredelnici: **b a b d b d a d a**. Pogledam, katero od njih sem zhe dolochil: **b** ((-ela)) in **a** ((-iva)). Rima **d** je prishla na vrsto shele zdaj, rabil jo bom samo v tej kitici (3x), zato je popolnoma vseeno, katero obrazilo uporabim; besed bo na razpologo dovolj. Naj ga dolochi vsebina sama. (Dolochila je obrazilo **-ile**).

Katera vsebina pa? Kdo bo dolochil njo? Kaj naj napisem med ta dva verza, ki sem ju izkopal iz strukture same:

Jasnino je v zlato odela umetnost gola ga razkriva.

?

Iskreno povedano – ne vem she. In zdajle mi ne kane na misel niti kapljica vsebine. Moral bom pochakati. Ura je 5 zjutraj, grem she malo spat, mogoche se mi vsebina nakloni v sanjah.

Tik preden sem zaspal, se mi je posvetilo: povedati moram, kaj je v tem zlato. Samo to. Podrobnosti pa bom izvedel shele potem, ko se bo kitica zapisala.

*Jasnino je v zlato odela,
za njo pa noch srebrno siva
v tishini pesem je zapela.
Meglisce so se razprshile,
svetloba v prah je izgorela.
Iz senc so vstale shtiri vile,
Dogana, Maja, Vesna, Zhiva,
in skrivni rek izgovorile,
umetnost gola ga razkriva.*

Postalo je napeto, bom kar nadaljeval ... Ne bom vech tako resen, da ne bi postala pesem dolgochasna. (To se pri dolgih poemah zelo rado zgodi.) Sicer so pa zhe omenjene shtiri vile precej neresnobne, umetnost pa je gola, kar se vsaj meni mi zdi moderno in vznemirljivo.

Umetnost gola ga razkriva bleshchech oblak motri Ljubljano.

Pogledam v razpredelnico rim, za 3. kitico velja shema: **a f a e a e f e f**

rima **e** (je nova, pojavi se samo v tej kitici, in to 3x; dolochil jo je shele chetrti verz): **-ele**

rima **a**: **-iva**

rima **f**: **-ano**

Umetnost gola ga razkriva:
 pod Krimom zasejal je hrano
 v močvirna tla in shotna tkiva;
 iz blata vile so spochele
 she prvoselca pozheljiva,
 prashiche, ribe in chebele
 za lachno svakinjo Morano.
 In ko so tisoč let preshtele –
 bleshchech oblak motri Ljubljano.

Pri 4. kitici sem shele, pa mineva zhe peti dan, odkar se ukvarjam s to pesmijo. Medtem je kolegica Breda Konjar – Koni (na podlagi mojih dosedanjih zapiskov) napisala in objavila cel akrosonat, cheprav je zachela isti dan kot jaz. Polovica se mi oprostí, ker samega sebe prekinjam s temile komentarji, kar pochnem namenoma; mogoche celo zato, da bi me s konchano pesmijo prehitel she kdo.

Zgoraj, na mestu, kjer sem razpostavil magistrale v obratnem vrstnem redu in dobil shemo bodochih osmih kitic, sem zdaj lahko nashel naslednjo dvojico verzov, med katera bom vpisal she manjkajochih sedem.

Bleshchech oblak motri Ljubljano,
(vmes 7 verzov)
 lepota se v zidove skriva.

Rime v 4. kitici: **f a f g f g a g a**
 rima **a**: **-iva**
 rima **f**: **-ano**
 rima **g**: nova, uporabi se samo 3x – svobodna: **-iti**

Bleshchech oblak motri Ljubljano:
 od blata mastna in lepljiva
 se vgreza v polje razmehchano,
 Ljubljanchani pa goloriti
 si zazidavajo poljano,
 pijani in nikoli siti.
 Umazance le dezh umiva,
 ljubezni nochejo chastiti,
 lepota se v zidove skriva.

5. kitica. She malo realnosti ne bi škodilo. Zlasti tiste, ki se ohranja skozi veke in je torej brezčasna.

Rime: **a f a h a h f h f**

rima **a**: **-iva**

rima **f**: **-ano**

rima **h**: nova, uporabi se samo 3x – svobodna: **-ata**

Lepota se v zidove skriva jechi, kot da je vse pozhgano.

Lepota se v zidove skriva,
 zaupanje je razprodano,
 zatrti strah pod srci biva.
 Zavist je zaklenila vrata,
 za njimi zver neukrotljiva,
 krivichna, kruta, a bogata,
 si lizhe pozlachenno rano,
 medtem ko njena vest kosmata
 jechi, kot da je vse pozhgano.

Tekst mi ni prevech vshech, a tolazhi me misel, da ga bom na koncu, ko bom dobil pregled nad celoto, itak lahko obdelal she bolj na fino.

6. kitica.

Rad bi preskochil veliko chasa, hkrati pa pokazal, da ima moje mesto – kot vse – vsaj dva obraza. Da je lepo in grdo, dobro in slabo. Chasovni preskok je seveda tvegan, ker bo zapis lahko kaj hitro videti povrshen, zlasti z gledishcha zgodovinarjev, vendar pa naj zgodba ostane poetichna, brez letnic in brez natanchnih podatkov. Morda bo hkrati, ko bo govorila o mestu, povedala tudi kaj pomembnejshenga o njegovem prebivalcu oziroma njegovem dozhivljanju. Kajti mesto smo njegovi meshchani (kar pa bo predvidoma prishlo bolj do izraza shele v 7. kitici).

Jechi, kot da je vse pozhgano,

(vmes 7 verzov)

asfaltna reka osivela.

rime: **f b f i f i b i b**

rima **b**: **-ela**

rima **f**: **-ano**

rima **i**: nova, uporabi se samo 3x – svobodna: **-ache**

Jechi, kot da je vse pozhgano,
in vendar je Ljubljana bela
postala mestece prostrano:
ob ulicah stoje palache,
krasijo jo sadovi dela.
A che pogledash jo drugache,
ti bo po nafti zasmrdela,
kot alkoholik od pijache,
asfaltna reka osivela.

7. kitica

Asfaltna reka osivela

(*vmes 7 verzov*)

naj bo v preteklost zakopano!

rime: **b f b j b j f j f**

rima **b**: **-ela**

rima **f**: **-ano**

rima **j**: nova, uporabi se samo 3x – svobodna: **-uje**

Asfaltna reka osivela

pokriva zemljo prekopano,

(Zaskrbelo me je, da sem besedo *prekopano* zhe uporabil. Moram preveriti vse doslej zapisane verze, ki se končujejo z rimo **f**. - Ne, nisem.)

spod nje je rodnost izpuhtela,

zato pa v spalnicah kraljuje

ljubezen strastna in vesela.

V Ljubljani ni she slajshe nuje
 kot sladostrastje neugnano,
 in kar bilo je temu tuje,
 naj bo v pretelost zakopano!

(Manjka mi samo she ena kitica. Moram pohiteti, da me ne prehititi she Lidija.)

8. kitica

Naj bo v preteklost zakopano!

(vmes 7 verzov)

antichno mesto noch je vzela.

rime: **f b f k f k b k b**

rima **b**: **-ela**

rima **f**: **-ano**

rima **k**: nova, uporabi se samo 3x – svobodna: **-avo**

Naj bo v preteklost zakopano,
 kar je Ljubljana pretrpela
 in blagi chas je skrili pred mano,
 kako so vrinili v naravo
 v davnini zhe nachrtovano
 postajo, trzhnico, trdnjavo,
 kako je srechna zacvetela,
 ko pod derocho reko Savo
 antichno mesto noch je vzela.

No, zdaj pa je:

LJUBLJANA

(akrosonat)

Ljubezen, mokra in iskriva,
je v toplih kapljicah zharela,
pod njo je spala plodna njiva,
krog nje so sanjala drevesa,
she tam, kjer svoje bistvo skriva,
so jo objemala telesa.

Vznemirjena je z iskro vnela
kristal soli na dnu očesa,
jasnino je v zlato odela.

Jasnino je v zlato odela,
za njo pa noch srebrno siva
v tishini pesem je zapela.
Meglice so se razprshile,
svetloba v prah je izgorela.
Iz senc so vstale shtiri vile,
Dogana, Maja, Vesna, Zhiva,
in skrivni rek izgovorile,
umetnost gola ga razkriva.

Umetnost gola ga razkriva:
pod Krimom zasejal je hrano
v močvirna tla in shotna tkiva;
iz blata vile so spochele
she prvoselca pozheljiva,
prashiche, ribe in chebele
za lachno svakinjo Morano.
In ko so tisoč let preshtele –
bleshchech oblak motrí Ljubljano.

Bleshchech oblak motrí Ljubljano:

od blata mastna in lepljiva,
se vgreza v polje razmehchano,
Ljubljanchani pa goloriti
si zazidavajo poljano,
pijani in nikoli siti.
Umazance le dezh umiva,
ljubezni nochejo chastiti,
lepota se v zidove skriva.

Lepota se v zidove skriva,
zaupanje je razprodano,
zatrti strah pod srci biva.
Zavist je zaklenila vrata,
za njimi zver neukrotljiva,
krivichna, kruta, a bogata,
si lizhe pozlachenno rano,
medtem ko njena vest kosmata
jechi, kot da je vse pozhgano.

Jechi, kot da je vse pozhgano,
pa vendar je Ljubljana bela
postala mestece prostrano:
ob ulicah stoje palache,
krasijo jo sadovi dela.
A che pogledash jo drugache,
ti bo po nafti zasmrdela,
kot alkoholik od pijache,
asfaltna reka osivela.

Asfaltna reka osivela
pokriva zemljo prekopano,
spod nje je rodnost izpuhtela,
zato pa v spalnicah kraljuje
ljubezen slastna in vesela!
V Ljubljani ni še slajshe nuje
kot sladostrastje neugnano,
in kar bilo je temu tuje,
naj bo v pretelost zakopano!

Naj bo v preteklost zakopano,
kar je Ljubljana pretrpela
in blagi chas je skrila pred mano;
kako so vrinili v naravo
v davnini zhe nachrtovano
postajo, trzhnico, trdnjavo;
kako je srečna zacvetela,
ko pod derocho reko Savo
antichno mesto noch je vzela.

Antichno mesto noch je vzela,
Naj bo v preteklost zakopano!
Asfaltna reka osivela
Jechi, kot da je vse pozhgano,
Lepota se v zidove skriva.
Bleshchech oblak motrí Ljubljano,
Umetnost gola ga razkriva;
Jasnino je v zlato odela
Ljubezen, mokra in iskriva.

Andrej Lutman

NARAVOVARSTVENICA

Brum v chrevu. Po shilcu ruma za peko se ni pochutila nich kaj bolje, le chrichkanje v prebavilu se je za stopnjo okrepilo, kar je kazalo na mehchanje zapeke, morda celo na vechjo potrebo po zrachenju. S kosilnico, ob kateri je za silo celo zaplesala, si je pomagala pri hoji chez krtine in ostanke gnoja, da se je lahko zblizhala z ogoni, postala ista z ozarami, preglasila brum kosilnice, ki ji je odmeval v prid izlochanju, a vse zastoj: zastoj je bil tokrat pretemeljit. Zhe nichkolikokrat si je obljubila, da ob prehranjevanju ne bo skoparila s tekochinami vseh vrst in mnogih porekel. She vechkrat se je zarotila pri lastni telesnini, da se bo ljubila s svojo blizhino. Vshech ji je bil vonj zasebnosti, cheravno ga ni vedno znala v svoji blizhini obdrzhati, pa se je sshiril v okolje, postajal smrad, celo zaudarjajoch za vse, ki bi se ji utegnile priblizhati. A se je imela rada zase, pa ni bila obremenjena z odbojnostjo. Vedela je za vse odklone zhivljenja v paru, poznala pasti družhine, tezhave s prilagajanjem v skupini, celo rodbinsko družhenje je prepoznala za oviro do osebne sreche. Pred zaprtjem se je sicer poskušala zblizhati s svojim nasprotnikom, a ko je uvidela, da ji grozi prisilna chishcha, ga je dala na stran. Verjela je v bolshe chase, ko ga spusti predse, morda spreobrne, morda s pretvezo navezhe nase, a dokler jo muchi trdota izlochka, se drugemu razen sebi ni prepushchala. Zato se je odlochila za stopnjevano premikanje spodnjega dela, in glede na njeno ozadje je bila sprehajalna hoja s plesnimi koraki vzpodbudna reshitev. Da pa svojega nasprotnika ne bi prepoznala za družhabnika, mu je naročila, da ji je priskrbel posebej prirejeno kosilnico, takshno, s katero je lahko brez slabe vesti, da dela naravi silo, oblikovala rastishche.

Kosilnica ima prostorski usmerjevalnik z vgrajenim odpornikom proti motnjam, prihajajochim z mrezenjem med kosilnico in srpom ter shkarjami, tako ljubim ji pomagalom. Postopkovno vzeto: naravovarstvenica izpolnjuje vse postopke, nauchene na skorajda prisilen nachin, s katerimi lahko zadovolji nadzor nad vsemi ostalimi in tudi drugimi postopki, ki so nujni za obstoj omrezhnine, plachane posebej in celo v zakup vzete.

Vsekakor so to precej dragi postopki, a ljubshi so ji od ukvarjanja in moledovanja glede zastojnskih uslug. S tega vidika je tudi povsem razumljivo, da uporablja semena, ki so prej obdelana z napetostnim poljem, kar jim spremeni kalnost in klichnost. A naravovarstvenica je naravnana na niz zrno-klas-setev, kar se ji kazhe kot zrklo-las-veter, ko si popravlja in urejuje lasishche, da je vsaj podobnejshe videzu rastishcha, pa njena naravnost povzrocha, da spremlja kosilnico pokonchna, vzravnana, za odtenek tudi lebdecha. In shteje: prvo shtevilo, drugo, tretje, dvakrat drugo shtevilo, enkrat tretje in enkrat drugo, dvakrat tretje ..., kar ji prehaja v dretje.

Vse to semena spremljajo popolnoma v brezskrbnosti, da bo kaj iz njih. Poganjki so njih zhelja, a nich vech kot to.

Naravovarstvenica postori vse, kar ji je v mochi, da s svojima obuvaloma krepko koraca po ostankih. V vzponu je shchipavi Mesec, ki ima na naravovarstvenico tako naraven vpliv, da je ni vech smiselno ustavljati. Njena potreba po prehitevanju postane prepoznana za splošno dobrino, kar se vsem kazhe z vplivom na sanje, ki pridobe uchinke ustanove za vse vrste zhivčnih bolezni, kar pomeni, da se rajanje nadaljuje iz budnosti v dremezh in iz sanjarjenja v telesno utrujenost, kar otrplost. Pojavi se zhalost, ki je tudi vsiljena, pa samosmiljenje s samopomilovanjem.

In ji jo je poslal: razprshilko. Da je dojela svojo mater na meji, ki jo je dojila le s tankimi brizgi iz ne prav velike razdalje.

Matere, mejeche na grozo pred osamo, se ni posebej rada spominjala. Ljubsha ji je bila pozaba, a najljubsha neka pesem, ki je imela napev, spominjajoch jo na zvok drobchih se stebel. V takih stanjih se je prepustila pripravljanju strupov za vso okolico, pretvarjajoch se, da bo prehranjevala vse z vsem, saj je, ohranjevalka lakote, vse prehitro padla pod tezhzo zashtetij, ko je hotela ohranjati ravnovesja med delezhi snovi. Vse je scmarila v poc, omaka imenovan. Spomin na sanje prezhivelih jo je pozhivljaj, da je gonila svoje.

Bile so to sanje o bolezninah, ki jih je prenashala machka. Imela je domishljeno navado, da je poshiljala sanje skupaj s kashljem nad machko, ki jih je po tem prenashala naokoli v obliki boleznin, kuzhnin. Videti je bilo, kot bi se nad machko naredila hipna chrna pika, machka je zijala v osebo, v katero je bilo nakashljevanje namerjeno, namamljeno; oseba je zbolela ali postala vsaj odvisna od naravovarstvenichinega izbora glede hrane. Za pijacho je poskrbel dostavljalec kosilnic, da je z vedenjem naravovarstvenice prikrikl machkin prihod pod pretvezo, da machka pach potrebuje lasten zhivljenjski prostor. Kuzhnine so se najvechkrat pokazale v obliki prehlada, ki se je lahko oplemenitil z okrepljeno telesno toploto, da je napadena oseba zapadla v neke vrste blazhenost, mejecho na blaznost. Machka je po oddaji nakashljevin zadovoljno predla v blizhini obolele osebe. Tedaj se je nad machko hipno pobliskavala svetla pika, she hipnejsha od chrne. Machka je bila skorajda vseh barv, kar se ji je pripisovalo za lastnost, da je z vsem zvarki namaziljena. Njen videz se je kazal tudi v tem, da so napadene osebe, najvechkrat so to seveda bile napadenke, imele razlichne izpushchaje na delih telesa z nezhneshimi kozhnimi predeli, in tudi obchasni kremeniti prdci jih niso omilili. Nekaterim je pomagalo obchasno samozadovoljevanje, a vechina njih je oblezhala za kak teden dni ali kako noch vech.

Naravovarstvenica je pach imela najraje okrog sebe telesa, ki so bila bolehneshja od nje same, da jih je lahko ob tem zdravila, skrbela zanje in se jim prav vdano prepushchala v smislu lazhnega zdravilstva, tolazhbe, popreproshchanja zhivljenja. Vse povedano se je dogajalo v chasu okrog pomladnega enakonochnja in ne okrog jesenskega enakodnevja, ko sanje postajajo pogostejshe pa she povezane z zgodovino in spominom.

V stanovanju, ki se je nahajalo v bližini polj in zemljishcha, ki ga je takratni zhuhan prodal tam delujoči verski skupnosti, se je dostavljalec kosilnice spoznal s sosedom, stanujočim v jugovzhodnem delu stavbe. Iz prizidka k njegovemu stanovanju je široko okno ponujalo pogled na notranje dvorishche. Na stenah so visele pritrjene spominske ploshche, posvečene določenim drzhavam. Posebej je izstopala ploshcha, posvečena izpostavljeni verski skupnosti, ki ima mnoge podružnice. Njihovo sredishche v svetovno znanem prerochishchu privablja mnoge zahojene osebnosti, da se tam dodobra oddolzhijo za vse prebavne zastarine. Na novo spoznani sosed je imel na obisku mnoge osebe iz tujine, ki so imele svojevrstno mnenje o pogledu na svetovno ureditev, s katero se je dostavljalec kosilnice seznanil v srednje zgodnji mladosti. Z osebami in z nanovo spoznanim sosedom je o tej temi govoril s skrajnim omalovazhevanjem, saj je hotel s tem sam sebi dokazati, da je le bil podlegel vrazheverju. A očitno njegovo mnenje ni naletelo na prav posebno odobravanje, saj ga je sosed odslovil s posebnim darilom: dal mu je par rep. Ena je bila povsem svezha, druga zamrznjena. Obdarovanec se je napotil do svojega stanovanja, kjer pristavi vodo na razzharjeno kovinsko ploshcho. Ves chas občuti strah pred zaklenitvijo v lastno stanovanje, ki ga je sicer delil. Po preudarku, da bo repa ali par pa le premalo za zadovoljivo hranjenje, se osebi, s katero je delil stanovanje, ponudi, da gre she po nakupih. Z njim stanovanje si delecha oseba ga gladko zavrne in se ponudi, da nakupe postori ona. Kar hitro se prestavi v lezhechi položaj, ki ga izvede blizu povezovalnega mostu med otokom, kjer se je nahajala stavba s stanovanjem in zemljishchem v lasti verske skupnosti, in bregom nasproti.

Na nasprotnem bregu se nahaja stavba, v oknu katere zagleda osebo, s katero si deli stanovanje. Ta oseba mu prichne s krichavim glasom groziti, da s takim umazancem in smrduhom pa da zhe ne bo vech zhivela skupaj in da naj se zhe vendar okopa, ochisti in morda celo nadishavi. Dostavljalcu kosilnice ni bilo prav po godu, da se nanj dere, saj so ga obkrozhali ljudje, ki so se na svojih vsakodnevnih poteh ustavljali in se jima zacheli posvechati. Posebej nekdo, ki je lezhal zraven, očitno izkoristivshi njun odnos, vstane... in zakorachi za osebo, s katero si dostavljalec kosilnice ne deli vech stanovanja. Dostavljalca kosilnic popade she en strah: da osebi, s katero si je bil delil stanovanje, vstali ne zavda, ko pa ima tako hinavski, popadljivo prezhechi izraz na celem telesu. Sam pri sebi si prizna, da je pa res zhe chas, da se ponovno poblizhe spozna z vodo, nemara tudi z milom, pa se napoti v kopalnico, kjer ga spreleti preblisk, da pa mora nujno oditi v stanovanje na nasprotnem bregu in od tam vzeti svezhe perilo. Obleche chrn plashch, ki naj bi deloval popadljivo, pokrije se z ruto, tudi chрно, ki naj ne bi delovala, a kaj, ko ga je zhe dostojanstvena drzha varovala pred mestnimi spletkami, kazaje se z rahlo napetostjo v okolju, pa si jo, ruto, zavezhe drugache, na zatilju zavozla vogala lika iz tkanine.

Zazdi se mu, da slishi zvok slabo uglashene kosilnice.

Tako vpadljiv se postavi pred vrata naslednjega stanovanja, ki naj bi si ga delil z osebo, s katero si ga je bil zhe delil na oni strani široke vode, preko katere je speljan most, na katerem ne raste rastlinje in s katerim ni vedel kaj dosti pocheti, ko pa niti ni osnovne mozhnosti za vsaj preizkushanje dostave kosilnice. Pred vrati, ki so vhodna, zazna, da gleda vanje in zagleda razglednico, zataktno zanje, in kljuch, zataktnjen za razglednico. Skupaj z njim stojijo pred vrati she nekatere moshke postave, s katerimi prichne obrekovati lastnika stavbe, ki naj bi na vsak stavbni vogal, ki jih ni bilo malo, postavil opazovala, pa so se dogajala sonihanja posnetkov, pa ni bilo prav nich za razbrati, pa tudi zvok kosilnice je le she stezhka zaznaval, kaj shele slishal, in glede na vse se odlochi, da se zagovori le z eno od postav. Skupaj vstopita v stavbo.

Naravovarstvenica ju sprejme. Stavbni lastnik je lezhal ob postelji v njenih oblachilih, kar je lahko pomenilo le, da je z njima vsaj nekaj hudo narobe. Na robu postelje se je nahajala obsevalna svetilka v rdeчих odenkih, ki so sprozhali utripajoche odseve na lastnikov oboleli obraz. Slutiti je bilo zobobol. Dostavljalec kosilnice se prichne sprashevati, da kako ji je vendar uspelo zavdati lastniku stavbe s takshno obliko zastrupitve. Nato doume, da je vzrok prepilh, ki je bil prevetрил stavbo zhe zdavnaj, da se je pokoshenina lepo sushila in postajala suhljad. A na strehi?

Na strehi je imel svoje in malo manj svoje stvari. Tiste malo manj svoje stvari si je obchasno sposojal v blizhini, a jih ni vrachal. Tako se je pripetilo, da si je prilastil tudi dva koshchka sira za mazanje in ju dodal starinam, tistim manj njegovim. Z družhabnikom, ki je bil she bolj veshch v sposojanju stvari za trajno souporabo, sta bila zhe skoraj prijatelja, blizhnjaka. A dlje od trajnostne sposoje kosilnice nista prishla. Dostavljalec kosilnice si je zamislil, da proda dva koshchka sira za mazanje, toda ugotovi to, da jima je rok uporabnosti potekel, in to za petdeset dni. In med tem zamishljanjem se zgodi: priblizha se jima utripanje luchi, ki ni odrazhalo vech barv, ampak le eno, tisto zastrashujocho. Blizhnjak, skorajda zhe zaupnik, se tako prestrashi, da izgine, pa cheprav mu dostavljalec kosilnice hoche zagotoviti, da prevech sposojene stvari niso zanj, ampak za vsesploshno porazdelitev med someshchance, da se jih vsaj nekako podkupi za vse prejsnje odvzemke. Z dodatki torej! Posebej so jih privlachile starine iz tistih krajev, ki jih ni bilo vech v spominu in tudi ne v zgodovini.

Takshni predmeti so narejeni iz mrtvih kosov teles. Najuporabnejshe so kosti. Iz davnine so preshli s pomocjo rokovanj z njimi. Vsako rokovanje jim je dodalo nekaj, kar jih je ohranjalo. Po shtevilu so prednjachili zapiski na kozhnatih povrshinah. Dostavljalec kosilnice je imel zoprno navado, da jih je podstavljajal z udom, ko jih je pregledoval. Obchasna sostanovalka se je sicer temu krohotala, a ob posebnih prilozhnosti mu je nazorno dala vedeti, da lahko s svojim udom podstavi she kaj. Mednozhno naslonjalo ima namrech precej uporabnin.

Tudi naravovarstvenica ima svojevrstno naslonjalo. Reche se mu Vseuchilishche umirajochih. V njem je predstojnica, saj je izvedenka v umiranju. Posvecha se mu z vsem zdravjem, ki ga she premore. Zdravja pa je menda vedno vech.

Vseučilishche umirajochih se nahaja v mestu shtirioglatih ulichic, rjavih, skoraj zemljine barve. Na hishnih stenah se v obliki odmevov pojavi obvestilo, da je vsega konec; pred vsem zhivljenja. Izteklo je. Naravovarstvenica se pojavi med znankami in znanci kot vzgojiteljica, ki svoj dar za vzgojo porazpira v popoldanskem osnovnosholskem udejstvovanju, priznanem kot podaljshano bivanje. Tudi ona sporoči, da je prishel dokonchen konec. Obkrozhajoče jo osebe dobe v sklepe na rokah in nogah lesene kolce, ki povzroče okorne premike prebivalstva tistega mesta in gnitje mesa na mestih, kjer so ga kolci prebadali. Ta pojav je samoumeven kot zhivljenje samo. Vse okolje in prebivalstvo se obarva rjavordeče, krvavo in rjasto, kuzhninsko. Vseh se poloteva obup, brezup, usklajen z dokonchnim koncem chloveshtva na tistem kraju. Tudi naravovarstvenica se jim pridruzhi in hodi po ulicah z zaupnimi koraki ter opazuje gnitje. Sprijazni se tudi s svojim propadajochim telesom na nachin brezskrbnosti. V tem stanju popolnega sprijaznjenja ji najblizhja zhenska poreche, da ni vse v brezupu in da obstaja nekdo, ki ima moch voditi tok proti razpadu. In naravovarstvenica ga spozna. Je nizhjerasl fant, delujoch plah in zadržan. Ob obojestranskem prepoznanju fant zachne chrkovati: a, be... Naravovarstvenica nadaljuje: ... ce, che... In tako dalje izgovarjata zveneča poimenovanja chrk v svojskem vrstnem redu. Po tem pochetju vse preshine občutje, ki postane prepričanje, da jih lahko le hlepenje po znanju odvrne od gnitja in propada. Nastane premik v splošnem vzdushju mesteca s shtirivogalnimi ulichicami. Krog okoli naravovarstvenice postane sredishche odpora, ki prichne prepričevati zunanjejshe kroge prebivalstva, da naj se vendar ne prepuste gnitju. Naravovarstvenica, ki postane voditeljica odpora, izdela mast iz mashchobe blizhnjih in daljnih teles, belo in svetlikajočo se, kar poleg prepričanja, da ni she vsega konec, povzroči ustavitev gnitja. Smrtnice, povzrochiteljice gnitja, postanejo pozorne na naravovarstvenico in zachne se lov nanjo. Zazhene se v beg, ki se konča na enem od hishnih izveskov, kjer so bile postavljene glasbenice, komaj chakaje, da zaigrajo nekaj veselega, praznichnega. Naravovarstvenica se obrne, zasuche in se prichne boriti s smrtnicami, s smrtjo, s koncem, z drugim koncem rojstva. Glasbenice stopnjujejo svojo igro in zapoje, da ni nich bolje, kot je bilo. Boj konča. Hoče poiskati fantka, ki je prichel s chrkovanjem, hoče mu napraviti prostor zraven sebe, ko se zave, da pravzaprav hoče imeti hcherko in ne sina. Stopi do tovornjakarja, ki se je pravkar vzpenjal v vozilo, pa ga naprosi za vozhnjo. Rad ji ustrezhe. Prichne se dokaj divja vozhnja skozi bolnishnichne oddelke mesteca s shtirivogalnimi ulichicami. Tovornjak je prebijal ogromna rjavordeča vrata, ki so ju spominjala na pregrade pred ponovnim rojstvom. Preporod se je očitno prichel.

A ne popolnoma, vsaj she ne chisto zares. Naravovarstvenico obdajo temne postave, ki jo ustrahujejo s svojim sohastim videzom, ko jo iztrzhajo iz sanj, prestavijo, ustrahujejo, tri sohe, ki prekrijejo vsesplošno in vseobsegajoče, kar naravovarstvenico naredi tako prestrasheno, da pozabi na skrbi, na pomisleke glede vsega in zdajshnjega, pa se le s krichanjem spravi v trenutno budnost v trenutku. Deluje ropotuljasto, da prezhivi svoj vek.

Peter Amalietti

KAKO SEM KUPOVAL VEZALKE

Nepotrošniki vseh dežel, združhite se!

V trgovine, ki niso shpecerijske, vstopim zgolj v najhujshi sili, skoraj nikoli pa se ne zgodi, da bi v njih tudi kaj kupil. V vsem zhivljenju sem obiskal en sam velik trgovski center, ne povem sicer, katerega, da ne bi komu delal neplachane reklame, a ko sem se tedaj sprehodil mimo neskonchnih vrst blaga, ki ga sam ne potrebujem in si ga ne zhelim, me je v eni minuti minilo vsako veselje do tovrstnih izletov. Grem zhe raje v naravo, che moram res kam iti.

No, pred sedmimi leti, che se morda she spominjate, je bila zima res huda – minus trideset in vech stopinj, in tedaj sem odkril, da moji chevliji takshnega mraza ne prenashajo najbolje, noge v njih pa she slabshe. Tistega svojega nakupa pohodnih chevlejev se she danes spominjam kot ene najtezhhjih preizkushenj, saj trgovin, ki niso shpecerijske, kot sem zhe povedal, sicer ne obiskujem. No, in v tisti ledeni zimi sem lahko izbiral le med dvojim: da si unichim ledvice ali pa da mi zmrznejo prsti na nogah in mi jih bodo morali odrezati, morda pa celo oboje. Zhe dolga leta namrech gojim, priznam, prav bedasto navado in cela jutra potratim zgolj za to, da stojim na travniku sredi narave, che lahko travnik na ljubljanskem Gradu sploh shtejemo k naravi, in diham, kar bi lahko seveda pochel na toplem doma, vendar ne! Zhe kot otrok sem bil zelo samosvoj in trmoglav. In tako sem v tisti ledeni zimi nenadoma moral najti nova in primerno topla obuvala. Nekaj chasa sem chakal, che mi bo chevleje morda iz ljubega miru kdo prinesel. Ponavadi je zhe tako, da che za nekaj pomislim, da potrebujem, mi tisto kar nekdo prinese nenapovedano in z besedami: »Zdelo se mi je, da ti bi to lahko prishlo prav!«

Ko pa mi je naslednje jutro podplat primrznil na tla, v prstih na nogah pa se je pojavila kljuvajocha bolechina, sem uvidel, da prej popusti tisti, ki je pametnejshi, in se odlochil prekrshiti prvi zakon svoje interne ustave: »Ne troshi!« Sem namrech v klubu nepotroshnikov, che tega she nisem omenil.

Po bozhji milosti so mi tedaj v zhepu celo cingljali zlatniki oziroma natanchneje shumeli bankovci, kar je bilo zame, ki sem sicer vselej suh kot poper, povsem nenavadno, praviloma namrech ne le da nimam v denarnici nichesar, temvech nimam vech denarnice, tolikokrat sem jo namrech zhe izgubil, da je nochem vech niti imeti, saj je tako ne morem vech izgubiti skupaj z vsemi dokumenti, kar se mi je prej dogajalo vedno znova. Zdaj lahko izgubim posebej dokumente, ne da bi obenem izgubil tudi denar, in nasprotno. Danashnja osebna izkaznica in voznishko dovoljenje sta manjshi od shkatlice vzhigalic in kar prosita, da jih

chlovek izgubi. Tri dni po tem, ko sem ju prvich dobil, sem ju tudi prvich izgubil, in to sploh ni bilo obenem tudi zadnjih ...

Nisem pa izgubil niti svoje pripovedi, tukaj govorim o chevljih oziroma vezalkah. Tudi chevljev nimam navade izgubljati, mi je pa pred nedavnim neki mali meshanec, ki slishi na ime Agi, izmaknil enega. Kadar je namrech dovolj toplo, stojim na travi na Gradu bosih nog, chevlje pa pustim ob strani. No, edina srecha pri tem sicer dokaj tragiclnem dogodku, samo predstavljajte si, prosim, da bi se kaj takega zgodilo vam, je bila, da mi je nepovratno odnesel stari mokasin, od katerega bi se tako in tako zhe zdavnaj moral posloviti, saj sem ga nosil vech kot deset let, pred tem pa she dvakrat toliko moj pokojni sosed, ki me je oskrbel tudi z izvrstno garderobo, in to po svoji smrti. Ja, res, dobri ljudje delajo dobra dela tudi celo iz groba.

Na srecho mi Agi ni izmaknil tistih gojzarjev, o katerih je sicer govor. Bilo je res prekleto mrzlo in v noge me je hudo zeblo, a ko sem pomislil, da bom moral oditi v trgovino, ki ni shpecerijska, in da bom v njej celo moral nekaj kupiti, me je she huje zazeblo pri srcu.

Che kdaj kaj kupujem, praviloma kupim poceni, vendar pa ima to pravilo, kot vsako, izjemo: za chevlje sem pripravljen odshteti raje vech kot manj, saj vem, da so dobri chevlji zlata vredni, she zlasti za chloveka, ki mora vsak dan dobro uro stati sredi snega. Rekel bi, da so v tem primeru primerni chevlji pravzaprav zhe stvar prezhitja, torej bitja ali nebitja.

V sredishchu mesta sem se z nekaj dodatnimi dihalnimi vajami dovolj osrchil, da sem vstopil v veliko trgovino, ki je ponujala kopico razlicnih pohodnih chevljev. No, ampak govoril sem o vezalkah zanje. Po dolgih letih uporabe zhe omenjenih gojzarjev je namrech prishlo do obrabe vezalk. Zato vsekakor ne krivim proizvajalca, saj vem, da sem kriv sam. Ko vezalke zavezhem, se mi te namrech rade spet odvezhejo in jih potem s svojim robustnim podplatom vechkrat pohodim, preden ugotovim, da so se mi odvezale.

Ko sem se o problemu svojih obrabljenih vezalk posvetoval s prijateljem, me je ta potolazhil, da so vezalke pri dobrih chevljih pravzaprav edina potroshna roba. No, vsekakor je bolje, che se ti skvarijo vezalke, kot pa da bi si moral zdaj kupiti nove chevlje. Cheprav bi tezhko rekel, da sem si vezalke pokvaril. Ne, prav nasprotno – pred leti se mi je utrgala zgolj ena vezalka, seveda na levem chevlju, na srecho pa so bile vezalke zelo dolge (100 cm) in sem to prvo njihovo poshkodbo zlahka saniral z majhnim vozlom, ki je raztrgana konca znova zvezal v eno. Zaradi vozla sem potem sicer imel nekaj tezhav, ker se je sprva trdovratno upiral potovati skozi luknjice zgornjega dela chevlja. Po nekaj letih pa je prishlo do resnejshe okvare: vezalka se je zachela cefrati in trgati po vsej dolzhini; che to opisem z besedami netkalca, ki ne ve, kako sploh izdelujejo vezalke, bi rekel, da je to nekaj takega, kot che bi lushchili avtomobilsko gumo. No, vezalka je bila she naprej prav krepka, saj je njeno krepko jedro ostalo, izgubile pa so se vse stranske niti, ki ji sicer dajejo ploshchati videz in mehkobo. Vendar pa se je zaradi izgube vseh teh stranskih niti

moja vezalka silno stanjšala, in kadar sem jo zavezoval, sem se včasih zhe bal, da si ne bi odsekal prsta. Zato sem jo raje zategnil malo manj in se mi je potem vezalka odvezala she hitreje.

Che bo komu uspelo prebrati do sem, bo morda rekel: »Bah, pa kaj ta tip naklada o vezalkah? Kot da so vezalke sploh pomembne!« Vendar pa je tak bralec povsem zgreshil bistvo. Saj pravijo: hudich je v detajlih. Vsako mojstrovino sestavlja neshteto malenkosti. Res je tudi, da si lahko vsak chlovek misli ali reche karkoli. Tega mu ne moremo ne preprečiti in tudi ne prepovedati, saj to res ne bi imelo nobenega smisla.

Chloveku, ki si vezalke zavezhe samo po enkrat na dan, ne pa kot jaz, ki si jih po desetkrat, pa she to velja le v primeru, kadar ne hodim veliko, se najbrzh ni she nikoli zgodilo, da ste se sprehajali s chudovito zhensko, ki je she niste poljubili, in vsakich, ko ste jo nameravali poljubiti, so se vam odvezale vezalke. No, to se mi je dogajalo pred letom dni, ko se mi je ena vezalka, tista na levem chevlju, po nekajmesechnem tanjšanju spet pretrgala. Takrat sem zadevo uspešno saniral. Po chistem chudezhu sem namrech hranil koshček vezalke, dolg decimeter, ki se mi je odtrgal pred tridesetimi leti she na mojih prejšnjih shkornjih, ki mi jih je radodarno in zhe zdavnaj podarila JLA (Jugoslovanska ljudska armada). Tako sem tisti chrni kos stare vojashke vezalke umetelno povezal z obema kosoma raztrgane rjave vezalke in ta mi je potem drzhala dobro leto.

Tistega leta sem vechino chasa hodil naokrog z ochmi, uprtimi v tla, saj sem dolgo upal, da bom kar na tleh nekje naletel na vsaj polovico kakshne stare izgubljene ali pozabljene vezalke. Doma nisem imel vech nobenih starih vezalk, ker sem zhe pred dolgimi leti v nekem trenutku epifanije, ko sem izgubil prisebnost, vse stare vezalke, ki smo jih bog ve zakaj hranili pri hishi, vrgel proch.

Trikrat sem se sprehajal s tisto krasotico, seveda sem jo vselej peljal na Grad, in vsakich, ko sem jo hotel prijeti za roko, ji pogledati globoko v oči in jo potem nezžno poljubiti na njene zapeljive ustnice, se mi je prav tedaj razvezala vezalka. Tedaj je bila vezalka zhe tako kratka, da sem jo lahko zavezal le she tik ob zgornji rinki in je zato gornji del chevlja mlahavo stal ob nogi. Chevelj je postajal zhe skoraj neudoben, na strmini pa nedvomno nevaren. Dobro je namrech znanih vech primerov, ko so se ljudje zapletli v lastne razvezane vezalke in so strmoglavili v prepad.

Prek natanko petdesetimi leti me je nekoch zavezovanje vezalk na smucharskih chevljih (tedaj so ti namrech she imeli vezalke) na Krvavcu, kjer smo bili na shportnem dnevu, skoraj stalo glave in je tekla moja kri, tako da me tezhave z vezalkami pravzaprav spremljajo zhe vse zhivljenje. Che se samo spomnim, s kakshnimi velikimi tezhavami sem se nauchil zavezovati vezalke na chevljih kot fantichek, glede na to, da se mi tako rade odvezujejo, pa se mi vse bolj dozdeva, da se tedaj sploh nisem nauchil zavezovati vezalk. Kot fantichu se mi je zavezovanje vezalk zdelo kot nekaj, kar je she najblizhje charovnij, in podobno obchutim she dandanes.

Poleti je vse boljše, saj tedaj ne nosim chevljev z vezalkami. A za mojo standardno pohodno obutev, v kateri prezhivim vechino leta, so vezalke neizogibno zlo.

V mladosti sem kot tabornik sicer osvojil tudi veshchino vozlanja, vendar pa moram priznati, da si pozneje kravate nisem znal nikoli dobro zavezati in sem zato raje nosil metuljček, ki ga ni treba vsakich znova zavezati. Kadar pa sem si kljub temu le moral nadeti kravato, sem lahko vselej prosil blizhnjega, da mi jo je zavezal. Z vezalkami pa je seveda drugache – ko enkrat odrastesh, ne moresh vech nikogar prositi, da bi ti zavezal vezalke, che nimash svojega butlerja ali pa che nisi invalid.

Podobne tezhave z zavezovanjem je imel tudi orientalski Pavliha hodzha Nasredin, ki se je nekoch vrnil zvecher domov ves razkachen in je zheni ochital, da je mu je zjutraj vrecho tako slabo zavezala, da jo je potem moral sam she desetkrat zavezati!

Tista nesrečna vezalka se je torej iz stotih centimetrov skrčila na shtirideset, pri tem pa je bila skoraj polovica kos chrne vojashke vezalke. Trije vozli na njej pa so mi seveda tudi otezhili zategovanje vezalk, pri sezuvanju se mi je namrech vozal zaradi prekratkih koncev skoraj vselej zavozlal, ker sem ponavadi potegnil za napachni konec in sta bila oba krajca enako obupno kratka.

Pozneje sem moral to vezalko razvozlavati dolge minute, preden sem si sploh lahko obul chevelj, sezul sem ga lahko namrech tudi z zavezano vezalko. Che bi seshtel vse minute, ki sem jih vsakodnevno posvechal zavezovanju vezalk, njihovemu shtukanju in strashno napornemu razvozlanju, sem skoraj desetino budnega dela dneva prezhivljaj kot v nekakshnem svetem obedu kleche in zaverovan v svojo vezalko. Medtem pa je polzelo zhivljenje mimo mene, ne da bi mu mogel zares slediti, saj mi je vezalka grenila dneve in celo nochi. Vchasih sem se sredi nochi prebudil ves prepoten in poln strahu zaradi more, ki me je tlachila, in v kateri sem si vedno znova obul chevleje, potem pa uvidel, da chevliji nimajo vezalk, drugih spet pa me je ponoči v snu tlachila mora, da imam na nogah en sam chevelj, kje pa je drugi, pa se mi niti ne sanja. To je najbrzh ostalina hude travme, ki mi jo je zadal tisti zmikavtski psichek. Vendar pa sem dozhivel tudi podobno tezhko dushevno travmo pred vech kot shtiridesetimi leti, ko mi je na prashni cesti v pakistanskem mestu desni nozhni mezinec povozila in ranila kamelja vprega in mi pri tem tudi strgala desni sandal. Tako sem bil prisiljen nato nekaj tednov potovati domov bos.

Raztrgana vezalka me je vse bolj rezala v glezhenj, nekajkrat pa mi je med zavezovanjem celo do krvi porezala prst. Tistega februarskega dne, bil je hladan zimski dan, pa se mi je nesrečna vezalka dokončno pretrgala. Komaj sem se prebil po zasnezhenih poteh z Gradu in se z mokro ного vrnil domov. Potem sem poiskal navadno vrstico, jo odrezal na primerno dolzhino in z njo nadomestil pretrgano vezalko. Vendar je bila ta stara vrstica na pogled zelo zanikrna, saj je bila umazano svetlo rjava, in se zato prav nich ni prilegala mojemu temnorjavemu chevlju, she manj pa chrnemu delu vojashke vezalke. In tedaj mi je zavrela kri in

sem si rekel: Kar je preveč, je preveč! Pogledal sem po zhepih, che mi v njih kaj cinglja, in sklenil kupiti vezalke. Seveda pa nisem vedel, kje bi lahko nabavil vezalke, razen seveda v veleblagovnicah, v katerih lahko dobite vse – od shivanke do avta, da vezalk niti ne omenjam. Nekaj naslednjih dni sem s tisto vrstico na chevlju krozhil kot sestradani jastreb po strogem mestnem sredishchu in pozorno motril neshtete izlozhbe, da bi kje uzrl razstavljene vezalke. Naposled mi je padlo na pamet, da se vrnem na mesto svojega zadnjega zlochina, torej v trgovino s chevli, v kateri sem pred davnimi sedmimi leti kupil svoje pohodne chevle.

Ko sem se z dihalnimi vajami dovolj opogumil, sem torej stopil v tisto trgovino in prodajalki pojasnil svojo zheljo. Prijazno in naklonjeno mi je prisluhnila in ko sem umolknil, je rekla: »Seveda. Katero dolzhino pa zhelite?« Omenil sem zhe, da pri chevli ne varchujem, in vezalke so, kot ste lahko videli, zelo pomemben, lahko bi rekel vitalni del chevlejev. Zato sem drzno naročil najdaljshe vezalke (140 cm). Zdaj si jih sicer moram dodatno trikrat oviti okrog chevlja, a rezervnih petdeset centimetrov mi bo zadostovala she za najmanj deset let kranja.

Ko sem izbral she barvo in seksi pikchasti vzorec in mi jih je prodajalka svechano izrochila, sem se pochutil, kot da sem na loteriji zadel prvo nagrado.

A ko mi je nato povedala, koliko stane slabe tri metre malo mochnejshih vezalk, me je skoraj zadela kap. Vem, da mi ne boste verjeli in boste rekli, da zagotovo pretiravam, vendar so mi za vezalke naposled dobesedno ukradli reci in pishi kar celih pet evrov. Takshne tatvine she nisem dozhivel.

Trgovci seveda niso naivni in dobro vedo, da je chlovek, ki kupuje vezalke, obupan chlovek, ki sploh ne more vech izbirati, enako kot voznik s praznim tankom ne more izbirati, ali naj si gorivo natochi ali ne. Skratka, trgovci z vezalkami izkoristijo chloveshko bedo, neumnost in nevednost in ti za par ubogih vezalk vzamejo kraljevsko vsoto petih evrov. Chisto izsiljevanje in kovanje lastne sreche iz tuje nesreche. Moral bi jih prijaviti.

Kot vselej pa je v vsakem slabem tudi nekaj dobrega. Ta razkoshni pomladni nakup mi je namrech povsem izpraznil letoshnji budzhnet za nakupovanje in tako mi letos ne bo vech treba obiskati nobene trgovine, ki ni shpecerija. Sam pa resno razmishljam o tem, da bi se preselil v kraje, v katerih je chlovek lahko vse leto bos. Zhe samo prihranek pri chevli in vezalkah bi se z leti pretvoril v velikansko vsoto, da ne govorim o oblachilih in vseh nesrechnih stroshkih ogrevanja, ki mi kvarijo razpolozhenje vse dolge zimske mesece, cheprav zimo istochasno tudi obozhujem in chastim.

V resnici pa ne gre toliko za nove vezalke ali to, da stanejo celih pet evrov, najbrzh je moja tezhava globlja in starejsa. Te vezalke in vse dogajanje v zvezi z njimi so namrech zgolj vrh ledene gore, kot pravijo. Vse moje tezhave so se menda zachele tistega dne, ko sem sklenil, da ne bom vech gledal televizije. To je bilo pred vech kot tridesetimi leti, tako da je povsem jasno, da moje zhivljenje odtlej res ni bilo lahko.

Zadnja leta v javnosti ne razlagam, da ne gledam televizije, she zlasti ne tedaj, ko nastopam na njej, vendar pa vsi to nezavedno menda kar zaslutijo. Najbrzh mi to pishe na licu ali pa imam na chelu neki posebni zhivinski pechat z napisom: to tele ne bulji v televizijo. Nikoli me namrech ni zanimalo, kaj zanima teleta, ker to tako zhe dobro vem – sochna travica, hlevchek, ko pa she malo odraste in ima srecho, da mu ne vzamejo spola, dobi tudi svojo kravico in prav takshnega telichka, kot je zdaj on sam.

Vi zijate v televizijo in televizija zija v vas. Vsak proces je dvosmeren oziroma obojestranski. Tisto, kar je nekdej bil shamanov ogenj, v katerega plamenih je lahko vse pleme opazovalo njegove projekcije likov in drugih podob, je dandanes postal televizijski sprejemnik. A medtem ko so v davnini takshna ognjena videnja vse navzoche zazibala v sproshcheno brezskrbnost, so sodobni ljudje prav nasprotno zaradi gledanja televizije iz dneva v dan vse bolj in bolj zaskrbljeni. Prej ali slej zachnejo namrech televizijskega gledalca hochesh nochesh skrbeti stvari, ki ga sicer prav nich ne zadevajo, a samo to she ni konec sveta. Ta nastopi potem, ko chlovek obenem preneha skrbeti za tisto, kar pa bi ga moralo skrbeti, namrech za svojo lastno prihodnost, o kateri vsi odlochamo v sedanjosti in s tem, kar danes mislimo, govorimo in storimo. Samo za to bi moralo ljudi skrbeti, ne pa rechi, na katere sami ne morejo vplivati. Ljudi, ki gledajo televizijo – in kdo sploh ne gleda televizije, razen moje nepomembne malenkosti? – televizija hipnotizira, nekdej bi temu rekli, da gledalce zachara in zasuzhnji.

Chlovek bi moral chim manj buljiti v televizijski ekran zhe zato, ker pred tem zhe skoraj ves ljubi dan bulji v rachunalnishkega. Vendar je rachunalnik interaktivni stroj, televizija pa je she aparat iz stare paradigme pasivnega gledalca. Edina svoboda televizijskega gledalca sestoji iz tega, da izbere, katero oddajo ali kanal bo gledal, katere pa ne. Izbira, ali naj sploh prizhge televizijo ali ne, ga zhe dolgo ne muchi vech.

Vse skupaj me spominja na zhrtve inkvizicije, ki jim omogochijo privilegij, da si lahko sami izberejo muchilno orodje, ki ga bodo uporabili za svoje muchenje. Tudi srednjeveshki kralji so kakshnemu obsojencu na smrt izkazali svoje usmiljenje, da si je lahko sam izbral obliko eksekucije. Spominja pa tudi na pijanca, ki brez pijache ne zdrzhi vech, lahko pa izbira, chesa se bo napil. Televizijski gledalci so nekaj takega kot krizhani Jezus na krizhu, razlika je le v tem, da se je Jezus dal krizhati za vse chloveshtvo, chloveshtvo pa se krizha vsakich, ko prizhge televizijski sprejemnik.

Vendar pa zhe zdaj, ko to pishem, vem, da me sodobniki ne bodo razumeli. Pishem za zanamce, ki bodo nash chas imenovali Chas televizijske kuge, ne pa Informacijska doba, kot ga zdaj napihnjeno imenujemo sami.

Danes pa, ko so suzhnji televizijskega sprejemnika vsi, ki si televizijski sprejemnik lahko privoshchijo – imeti morajo vsaj elektriko ali pa dovolj baterij – so te moje besede le navaden dim v vetru. Pa vendar se za vsakim dimom skriva ogenj, za vsakim vetrom pa brezvetrje, in tudi moje stroge besede sploh niso mishljene tako

strogo, kot zvenijo. S televizijo samo po sebi ni prav gotovo seveda prav nich narobe, saj ta ni poosebljeno zlo, temveč navadno sredstvo javnega obveshchanja. Podobno kot je tudi mesarski nozh povsem nedolžno orodje, dokler ga v roke ne dobi norec. In če bi ljudje televizijo gledali zmerno (recimo dve uri dnevno), prav gotovo ne bi zdajle troshil chrnila in papirja. A ljudje prizhgejo televizijski sprejemnik zhe zjutraj in ga programirajo tako, da ob treh zjutraj sam ugasne.

Vse njihovo družhinsko in prijateljsko družhenje se odvija ob navzochnosti velikega brata, ki jih nenehno zasipa s povsem odvechnimi podatki, in v najboljšem primeru, ko torej vanjo vsi ne buljijo, pa z motechim hrupom in trushchem, in namesto da bi se starshi igrali z otroki, preklopijo televizijski sprejemnik na kanal s samimi risankami, polnimi nasilja, in namesto da bi se z njimi ljubeche in naklonjeno pogovarjali, slishijo otroci same zloveshche besede na televiziji.

Vendar pa tezhav niso kriva samo vsa ta nesrečna porochila, ki obchinstvo zalivajo z gnojnico zaskrbljujochih novic, ki jih nato z leti spremenijo v zhivchne razvaline, ne, in tudi neumne reklame, ki gledalcem vcepljajo lazhne potrebe, ne. Shkodujejo predvsem neshtete limonadne nadaljevanke in neumni celovecherni filmi, polni solzave tragike in romantike, pri katerih se gledalec nezavedno poistoveti z njihovimi glavnimi liki in nato podozhivlja in sodozhivlja vse strese, nadloge in nesreche, ki doletijo njegove neshtete junake. Gledalishko tragedijo so si prvi izmislili Stari Grki, ki pa na leto niso obiskali vech kot dveh tragedij in so tedaj na njih res dozhiveli tudi katarzo, torej ochishchenje. Prav nasprotno pa v primeru, če to prezhivlja oziroma sodozhivlja vsak dan, chlovek prej ali slej zbolj zaradi prevelike razchustvovanosti oziroma pretiranega chustvovanja. A ne le to, gledalci namrech, she mnozhichneje pa gledalke neshtetih tragedij, vse zaloge svojih chustev porabijo pri vzhivljanju v izmishljene like, da jim potem zmanjka pristnih chustev za zhive ljudi v njihovem vsakdanjem zhivljenju.

Pasti in nevarnosti gledanja televizije so neshtete, morda je ta prav zaradi njih tako zelo priljubljena, saj ljudi privlachi nevarnost kot svetloba ognja veshche, dokler naposled ne izgorijo v njegovih plamenih. Tudi dolgoletni in strastni gledalec televizije prej ali slej izgubi obchutek za resnichnost in za sam trenutek, saj je njegova pozornost med gledanjem televizije vselej nekje drugje, namrech v ochesu kamere, kjer pach ta je. Ena kamera pa ne more posneti z drugega kota kot s svojega lastnega zornega kota, in tisti, ki gleda skozi njo, izgubi svoj lastni zorni kot. Na tak nachin televizija razchlovechi svoje gledalce, jim odvzame mozhnost razvoja, distance in premisleka, zato *homo televisiensis* ni vech mislechi dvonozhec, temvech strmechi breznozhec, saj tako ali tako pred televizijskim sprejemnikom vselej samo she vanj zre, medtem ko sedi ali napol lezhi, pije in zhre.

Kdor spoznava svet prek televizije, ga spoznava s tujimi ochali in ta ochala imajo dioptrijo, ki ni njegova.

Chlovek, mar te le vizija she lahko pritegne? Kaj pa pravo in pristno zhivljenje in narava? Ta sicer ni na televiziji, a je edina prava resnichnost, televizija pa je lazh vseh lazhi, ki kazhe tisto, chesar ni, kar pa je, se na njej nikoli niti videti ne sme.

V neresnichnem svetu veljajo tudi neresnichna in torej lazhna potrdila. Enako je s televizijo. Njena neresnichnost vpliva na resnichni svet in ga oblikuje in se retrogradno verificira. Televizijska resnichnost je namrech ponarejena resnichnost in prirejena meta-resnichnost, ki pa postane resnichna potem, ko gre skozi zavest gledalstva, ki jo nato naredi resnichno.

Televizijski gledalci le redko jasno vedo, ali so najprej nekaj mislili in potem tisto tudi slisali na televiziji, ali pa je bilo mogoche prav nasprotno in so najprej nekaj slisali na televiziji, potem pa so tisto mislili. V tem pogledu je televizija nekakshen stroj za vcepljanje stalishch, mnenj, bojazni, strahov in izmishljenih nevarnosti. Ljudje so bile zhe od nekdej nori na aparate, stroje, orodja in orozhja. Ti so jih tako zelo pritegnili, da so pozabili, da so chloveshki chuti in um poseben aparat, chloveshki skelet, mishichevje, vezi, kite in notranji organi so pravzaprav stroji, roke in noge so orodja, pamet pa orozhje. S tem pa, ko so ljudje pozabili na vse svoje velike sposobnosti, so svojo pozornost raje usmerili povsem navzven v svet, ki jih obkrozhja, ne vech v notranjost, katere del so.

In prav ta preusmeritev zavedanja in pozornosti navzven je zame izvorni greh chloveka kot Bozhjega sina. Bozhansko je v chloveku in samo zato je lahko tudi zunaj njega. Brez chloveka tudi bogov ne bi bilo, saj je chlovek z njimi eno, enako kot je tudi eno s svetom. V tem smislu so bogovi svet, v katerem zhivimo.

Za ljudi je vse samoumevno, she najbolj pa, che so tisto tudi videli na televiziji. Che vsak dan gledash televizijo, s chasom pozabish – tudi che si to kdaj vedel – da ji chlovek res ne bi smel verjeti. Podobno kot v družbi z lazhnivim Kljukcem in zaradi njegove prijznosti in uglajenosti pozabimo, da mu ne smemo verjeti niti besedice. Televizija je skupaj z drugim javnimi obchili prav tak lazhnivi Kljukec. Vendar pa che televizijo obsojamo zaradi njenih lazhi, je morda na mestu vprashanje: Ali kdo sploh ne lazhe? (Razen moje malenkosti seveda, ki govori chisto resnico in nichesar drugega.) Che se zavedamo, da je zhe v naravi vsakega jezika prav to, da dosledno in vselej lazhe in se izmika povedati resnico, oziroma temu, da bi jo izrekel, je lazhnivec pravzaprav prav vsak, ki govori. Televizije brez besed pa tudi she niso izumili. Skratka, ta dilema je prevech zapletena, da bi jo bilo mogoche razreshiti s starinskim sklepanjem ali-ali.

Vendar se moram ponoviti – tezhava ni v televiziji sami, temvech v njenih gledalcih, ki ne poznajo mere in se s televizijo dobesedno porochijo, zato bi morali vse gledalce televizije, ki so ozhenjeni, in omozhene gledalke she toliko bolj, obtozhiti poligamije.

Pravi gledalec televizije je tudi pravi potroshnik, enako kot je pravi potroshnik obenem tudi pristni televizijski gledalec. To je namrech kacha, ki se grize v lastni rep. Che torej govorim o pravih gledalcih televizije, jih bom odslej imenoval kar potroshniki, s chimer bom mislil prave potroshnike, torej televizijske gledalce.

Kaj troshi potrošnik?

Potrošniška doba je lahko nastopila samo kot spremljevalka televizijske dobe. Brez televizijske diktature ne bi bilo tudi potrošništva v tej skrajni obliki, ki danes kot rak rana uničuje družbo, namesto da bi jo utrjevalo. Nekdaj je delo res osvobajalo, saj če je babilonski suženj zbral dovolj denarja, si je prostost lahko odkupil. Potrošnik pa se vsak dan odkupuje, odkupiti pa se ne more in se zato ne more odresniti. Vedno bo še nekaj, kar je sinoči videl v neki televizijski oddaji oziroma oglasu, nekaj, česar še nima, a mora imeti.

Za družbo blaginje in izobilja je značilno, da vech kot imajo ljudje, manj imajo sebe, in ko naposled imajo vse, kar mislijo, da potrebujejo, sebe dokončno izgubijo. Chlovek sebe sicer res ne more izgubiti, ker se nikoli niti ni imel, saj je telo dobil le na posodo, a potrošnik je v vsakem pogledu izgubljen chlovek. Izgubljen zato, ker je izgubil chloveshkost v sebi, ljubezen do obstoja in radost bivanja, saj dneve prezhivlja za troshenje. Da pa lahko sploh troshi, mora prej seveda kopichiti, in tako se troshi z delom, da si sploh omogochi troshenje.

Che ne bi toliko troshil, mu ne bi bilo treba niti toliko delati. In che uposhtevamo, da vechina ljudi s svojim delom chloveshtvu na dolgi rok bolj shkodi kot koristi, bi bilo torej splošno zmanjšanje storilnosti prvi korak k ozdravitvi chloveshtva, ki je zapadlo maniji potroshnje. Pri tem pisanju o potroshnikih in potroshnji me boli samo nekaj nedoslednih malenkosti: da sem zanj pravkar potroshil lep bel nepopisan list papirja in dober kuli (svoje priljubljene znamke ne izdam, ker jim ne privoshchim brezplachne reklame). Troshim tudi svoj chas, ki pa je od vsega nashtetega menda še najbolj dragocen, in ne nazadnje, troshim tudi tvoj chas, dragi bralec, ki se prebijash chez te moje miselne blodnje. V tebi bi namrech rad prizhgal drobno luch spoznanja, da se v kopichenju predmetov, prenajedanju in opijanju morda kljub temu ne skriva Tvoje Poslanstvo.

Morda sta neposredno povezana tudi pretirano zhretje in pretirano zrenje v televizijski ekran. Po nashih cestah namrech iz dneva v dan hodi vse vech debeluhov in debelushk. Danes velja namrech pravilo: vech ko ljudje zhrejo, vech gledajo televizijo, morda pa je resnichno tudi nasprotno: vech ko buljijo v televizijo, vech zhrejo, le kdo bi vedel.

Dober potroshnik je debel potroshnik, saj tak potroshnik seveda vech troshi. Debelejši ko je chlovek, vech mora namrech troshiti, da lahko ohranja svojo debelost. Vendar pa je pri vsem tem neusmiljena sodnica mati narava, ki strogo kaznuje vse potroshnike. Sam zhe od nekdej svarim: Kdor pretirava, ga kaznuje narava. Namesto v naravi zhivi potroshnik v predmetnem svetu. Vendar pa potroshnik ne troshi zgolj sebe in denarja, ki ga s svojim delom tezhko prisluzhi, temvech med svojim troshenjem istochasno troshi tudi druge ljudi in svoje odnose z njimi, še najbolj pa samega sebe.

Potrošniška mentaliteta temelji na sloganu: dam manj, kot dobim, in zhe to je chista lazh, chista potroshnikova utvara, saj trgovci nikoli ne prodajo nichesar ceneje, kot so tisto kupili. Che je bilo za potroshnika nekaj poceni, smo lahko

stoodstotno zanesljivo preprichani, da vse skupaj ni vredno niti goriva, ki ga je potroшил, da se je zapeljal do veleblagovnice, tega potrošniškega paradizha. Zhal pa je ta paradizh umeten, saj so v njem paradizhniki gnili in brez vsakega okusa, obenem pa tudi težko prebavljivi.

No, zdaj se spet vracham k vezalkam z zacetka in k svoji ugotovitvi, da je za moje težave z vezalkami krivo samo to, da ne gledam televizije zhe shtirideset in vech let. Zakaj mislim tako? Che bi namrech tako kot ves svet tudi sam nenehno buljil v televizijo, bi si najmanj vsake dve leti, che zhe ne vsako leto, nabavil nove chevlje, z njimi pa bi seveda dobil tudi nove vezalke. Chevlje bi namrech menjaval hitreje, kot se obrabijo vezalke. Vse ima pach svoje pluse in minuse.

Pa vendar sam raje svoje dneve prezhlivlam kot v nekakshnemu svetemu obredu kleche pred svojim chevljem, ko vech niti ne vem, kolikokrat sem si jih danes moral zhe zavezati, kot pa da bi se pripel na televizijo, nenehno buljil v ekran ali pa v izlozhbe in blago na policah veleblagovnic, priklanjajoch se bogu Mamonu, ki mami potrošnike v svoje svetishche.

Zhe sam izraz 'veleblagovnica' v svoji besedni zgradbi nosi vech pomembnih sporočil, a za to nashe razmishljanje zadostuje zhe eno samo, ki mi prvo pade na pamet. Kot prva ljubezen je tudi prva domislica ponavadi najboljsha.

Ta beseda ima shtirinajst chrk. Zdaj jo v duhu presekaemo na pol in dobimo dva dela besede, oba sestavljena iz po sedmih chrk oziroma glasov:

VELEBLA GOVNICA

Za drugi del besede kakshna dodatna razlaga menda ni niti potrebna, che pomislimo na GOVNO in kraj, kamor ga odlagajo: GOVNICA.

Prvi del besede pa zhe terja malce miselne akrobacije. Kot obichajno imamo opravka z METATEZO, torej s krajshanjem besede, ki pride s chasom zaradi njene lazhje izgovorjave. Beseda veleblagovnica je bila prvotno malce daljsiha beseda, ki pa se je po daljsihi rabi toliko obrabila, da jo danes poznamo in razumemo le v skrajshani obliki, a svojega prikritega pomena ni izgubila. Podobno je bilo pri samopostrezhbi, ko so se namrech v sedemdesetih letih pojavile, so se sprva imenovalle samopostrezhne trgovine, ljudska raba pa jih je nato hitro skrajshala.

VELE BLAGO GOVNICA

VELE BLAGO bi lahko torej prevedli kot 'izredno blaga govnicia'. Ko se chlovek vprasha, kaj bi lahko skupnega imela govnicia in nekaj zelo blagega, se naposled domisli, da v teh veleblagogovnicah sploh ne smrdi zelo po govnu, da v njih torej zaudarja le nadvse blago, torej milo. Nihche ne more rechi, da nash jezik ni odkrit in neposreden.

Ljudje pa zares niso niti prevech občutljivi. Samo pomislite: v modernem stanovanju je prostor, v katerem sicer vselej smrdi, pa ga kljub temu vsi stanovalci redno in vsak dan (che imajo dobro prebavo) radi obishchejo in z velikim

olajšanjem. Ljudje so res polni presenečenj, in to je njihov plus, če pa nas neljubo presenetijo, je to njihov minus. Res pa mene ne more nihč vech presenetiti, še najmanj pa ljudje s svojim pochetjem. Preseneti me lahko le še tak, ki bi nekaj naredil za splošno dobro.

Po slovitem Paretovem nachelu je resnichno dobichkonosna samo petina chlovekovega pochetja. Če bi torej chlovek zanesljivo vedel, katera petina njegovega dela je zares koristna, bi lahko delal petkrat manj in skoraj enako zaslužil. Vendar pa je pri tem preprosta težava, da brez shtirih petin, ki sicer ne delujejo, ne bi delovala niti tista ena petina, ki je edina koristna. Zato je koristno tudi tisto, kar je nekoristno, marsikdaj pa nekaj koristnega postane povsem nekoristen predmet, ko ga potroshnik nabavi in ga potem nikoli ne uporabi, ker ga pach v resnici sploh ni potreboval.

Potroshi se orodje, ki ga uporabljamo, a tudi orodje, ki ga ne potrebujemo, in ga zato ne uporabljamo. In prav to je glavna cher potroshnistva: neuporabno kopichenje uporabnih predmetov, ki jih ne potrebujemo. Če bi bilo nasprotno in bi potroshnik uporabil neuporabne predmete, potem sploh ne bi bil vech potroshnik, temvech pravi umetnik in bi bilo potroshnistvo filozofija zhivljenja, a za zdaj je potroshnistvo filozofija nehanja, omrtvichenja in smrti.

Potroshnik namrech troshi, dokler se sam ne iztroshi. Če bi potroshil zgolj denar, bi to ne bila prav nobena velika tragedija, vendar pa potroshnik za troshenje troshi tudi svoj chas, nazadnje pa se iztroshi tudi sam. Zato je škoda dvojna. Podobno tudi chlovek, ki varčuje pri hrani, v poznejših letih ves tako privarčevani denar naposled odnese k zdravniku in lekarnarju, vendar si zdravja ne more vech povrniti.

Zhal je tako, da vsak potroshnik prej ali slej tudi zboli, saj s tem, ko izgubi samega sebe, izgubi tudi svojo imunsko odpornost in potroshnishka mrzlica prikliche težje bolezni. Mrzlica je namrech ponavadi prvo znamenje prihoda bolezni in potroshnishka mrzlica torej napoveduje nastop potroshnishke bolezni, ki je sprva povsem dushevne narave, saj se najprej izrazi v skaljeni dushevnosti, vendar pa tako prizadeta dushevnost prej ali slej skvari tudi telo.

Potem ko potroshnik resno zboli, se spremeni v hipohondrichnega potroshnika farmacevtske industrije. In od tu naprej vodi potroshnikova pot le še navzdol. Tablete mu sicer pomagajo odstraniti nemile posledice bolezni, vendar pa mu istočasno zelo uspešno, marljivo, vztrajno in dosledno unichujejo druge notranje organe. Tablete namrech troshijo zhelodec, jetra in ledvice. Ko pa se iztroshi en sam notranji organ, se potroshnishka pravljica konča. Najvech kar lahko še pravi potroshnik stori, je, da še dobre in neobrabljene dele svojega trupla z oporoko prepusti za transplantacijo, da bodo njegove organe do konca iztroshila telesa drugih potroshnikov. S tem nesebichnim posmrtnim junashtvom se potroshnik spokori tudi za svoj veliki izvorni greh potroshnistva in obrne nov list v knjigi svoje karme.

Seveda je zadnji odstavek chista prispodoba. Sam sem zadrtn nepotroshnik, vendar potroshnikov ne sovrazhim niti ne zanichujem, priznam pa, da se mi občasno malce zasmilijo. Bolj sem podoben chloveku, ki je po hudi bolezni spet spregledal na eno oko in je videl, da ga obdajajo sami slepci, ki she chakajo na to, da bodo spregledali, cheprav tega morda niti ne vedo. Po povrnitvi vida takshen chlovek občuti veliko srecho, obenem pa ga preveva sochutje za vse, ki ostajajo v temi, v kakrshni je moral she pred kratkim tudi sam bivati.

Nepotroshnik ni primitivec ali barbar, temvech spreobrnjeni potroshnik in torej chlovek, ki je uvidel svojo zmoto in jo odpravil. Spreobrne se lahko namrech le greshnik, svetnik pa nikoli. Motiti se je chloveshko. Tudi roditi se je chloveshko. Vendar pa se ni dovolj roditi, chlovek se mora znati tudi narediti.

Chas je, ljubi moj, da prenehash oblikovati zunanost in se raje lotish preoblikovanja lastne notranjosti. Ta je prostrano veselje in dela ti ne bo hitro zmanjkalo. Plachilo ti bo nagrada, ko bosh dosegel svoj cilj.

Edini potroshnikov cilj je troshenje, a troshenje res ne more biti cilj sam zase, temvech bi moralo biti zgolj sredstvo za dosego svojega namena. Res je, priznam: nekoch sem potreboval eno vezalko in sem potem kupil par vezalk, ker posamicnih ne prodajajo, kar se mi, mimogrede recheno, zdi zelo brezobzirno do vseh invalidov z eno samo nogo, kot tudi do vseh, ki imajo samo en chevelj, da tistih, ki imajo eno samo vezalko in so v vechini, niti ne omenim.

Del potroshnishke mentalitete je, da dandanes namesto ene vezalke, ki jo res potrebujemo, kupimo dva para chevljev, en par zato, da dobimo tisto nesrečno vezalko, ki jo potrebujemo za stari chevelj, drugi par pa zgolj zato, ker je bil ravno v akciji in torej prava prilozhnost, cenejsa od para novih vezalk. Nekaj podobnega srechujemo tudi v avtomobilskem potroshnishtvu. Ko sodobni potroshnik vidi, da bi moral pochasi nabaviti nove gume, kupi raje nov avto, saj tako nove gume dobi pravzaprav zastonj. Nekemu drugemu potroshniku je s srajce odletel gumb in si je raje kupil novo srajco, kot da bi si prishil nov gumb! Seveda ga zato ne obsojam. Priznam, da tudi sam ne znam prishiti gumba, che sem natanchnejshi, niti ne vem, ali znam prishiti gumb ali ne, tega namrech nisem nikoli niti poskusil. Vendar pa prav zato sploh nikoli ne nosim srajc z gumbi, temvech zgolj pulije, na katerih so gumbi zgolj okras, in ko odletijo, tega niti ne opazim.

Ali pa mozhu ni vech vshech zhenin nos in jo poshlje k plastichnemu kirurgu. Ko pa se zhena vrne domov z novim nosom, uvidi, da ga v resnici sploh ni motil njen nos, temvech ga zhena moti kot celota. Ker tega kirurg ne more popraviti, se naposled lochi in si poishche drugo (zhrtev). Potroshnishka mentaliteta ali potroshnishka patologija se zrcali v zhivljenjih neshtetih ljudi na neshteto nachinov.

Kot vneti dolgoletni nepotroshnik sem pravzaprav zhe povsem izgubil stik s potroshnishtvom in so to tudi najbrzh moje zadnje misli o njem. Danes, junija 2009, je namrech potroshnishtvo kot druzhbeni pojav mrtvo, saj se je zachela

velika kriza, ki je sštevilne potrošnike pretvorila v nepotrošnike brez vsakega prigovarjanja ali nagovarjanja, podobnega mojemu, temveč jim je zgolj preprosto izpraznila račune. Danes namreč ni pomembno, koliko denarja imash v denarnici, temveč koliko ga imash na rachunu. In ko je tam stanje nich, ima potrošnik zvezane roke. Saj so zhe nashi predniki vedeli, da se za vsako bolezen najde zdravilo, in za potrošnika je to zdravilo revshchina. Brez denarja ni mogoche troshiti. Denar je gonilo vsega potroshnishkega besnenja, in ko ga v gospodarski krizi zachne zmanjkovati vse vech ljudem, se zachne postopek kolektivnega terapevtskega zdravljenja. Vrch hodi po vodo, dokler se ne razbije, potroshnik troshi, dokler se sam ne iztroshi.

P. S. Ko sem to poglavje pred nekaj dnevi zadnjih popravljaj, potem pa sem moral od doma, sem se med obuvanjem skoraj novih chevlyjev oziroma, che sem natanchnejshi, med zavezovanjem njihovih brezhibnih vezalk, spomnil, da sem zhe pred dolgimi leti odkril reshitev te svoje tezhave z vezalkami, pa sem nato nanjo znova pozabil: chlovek mora namreč zelo pozorno in temeljito zategniti oba konca vezalke potem, ko je naredil pentljo. To zategovanje je namreč zadnji korak pri zavezovanju vezalk in je zato odlochilno. Saj pravijo, da konec krasi delo. In tako sem torej tedaj tudi storil in, glej ga zlomka, vezalke se mi niso odvezale ves ljubi dan. Nato sem pod enakimi pogoji eksperiment ponovil she vech dni zapored in zdaj vam lahko ponosno zatrdim, da sem se pri dvainshestdesetih letih nauchil pravilno zavezovati vezalke. Torej tudi zate, dragi bralec ali bralka, ni prepozno, da se nauchish she chesa novega.

Ker pa sem s prebiranjem tega poglavja zhe prej trdno sklenil, da si bom zdaj raje nabavil kavbojske shkornje, ki vezalk niti ne potrebujejo, zdaj to ni vech pomembno. Ja, ko se chlovek nechesa nauchi, mora iti naprej, naprej k novim spoznanjem in novim odkritjem.

Ivo Antich

MULTIKULTI

(3x horror dvogovor)

DAJ MI SEKS

- Glej ga no, kakšen pa si? Kaj si pa pochel, da imash vso glavo povito? Pa menda te ni kdo s sekiro klepnil?
- Točno tako ...
- Nemogoče ... Kako se ti je moglo kaj takega pripetiti?
- Bil sem nekaj dni pri Nacetu na njegovem vikendu ... Saj vesh, tista kmetija v Kurjem grabnu ...
- Ja ... Pa ste se stepli?
- Niti ne ... Poglej: Nace je imel vech gostov ... Nekakshni mednarodni umetniki ... Ohladilo se je, pa je Nace rekel, da bomo kar zakurili v stari kmechki pechi. Shel sem v barako na dvorishchu, da bi nasekal drva. Tam se je motala ena od gostij, nekakshna Shpanka ali kaj, in ker je bila blizhe orodju, sem ji rekel: »Give me sax!« ... Zdi se, da zhenska ni prevech obvladala angleshke latovshchine, s katero smo se sporazumevali ... Vsa navdushena je skochila name in me zachela vlechi nase ...
- Mislila je, da hochesh seks ... Najbrzh ni vedela, da »sax« pomeni »sekira« ... Tu gre za delikatne zvochne nianse, ne? Ampak kdo te pa je potem s sekiro? Je iznenada prishel njen mozh?
- Ne ... Ona me je kresnila ...
- Zakaj?
- Ker me seks z njo ni prav nich mikal ...
- No, no ... Kako pa to?
- Dama je imela za sabo zhe 76 pomladi ...

SVETOV LJANI

- Vesh, mene najbolj razbesni, che kdo reche, da prebivalci Slovenije nismo svetovljani ...
- Kaj pa je po tvojem protidokaz?
- Povezanost vendar! Direktna povezanost s svetom! Poglej: poznam Bezhigrajchana, ki se pishe Jovan Pok Tak. Njegova mati je Albanka, oche pa od nekod iz Polinezije.
- Saj res! Jaz poznam rojenega Mariborchana z imenom Muhamed Ibn Kaldun el-Hamadani. Pol Indonezijec, pol Nigerijec. V New Yorku sem srechal Juda

Wernerja Saplotnicka, chigar starsha sta bila iz Slovenije, a sploh ni vedel, kje lezhi ta dezhela.

– No, vidish! Jaz sem v Londonu spoznal nekega Alojza Mlinarja, ki je trdil, da je Rusochehoslovak, nazadnje pa sva ugotovila, da je bil rojen v Zgornjem Kashlju. Govoril je seveda samo angleshko z močnim irskim naglasom. Poznal sem tudi Ljubljanchanko, ki se je pisala Leopoldina Dostojevaska Schwarzdraxler-Tolstoj. Pa tudi jaz sem direktno vključen v ta svetovni pretok krvi ...

– Kako to mislish?

– Moj ded je bil armenski Kurd. Moja hčerka Lojzka je v Burkini Faso poročena z japonskim inženirjem Arthurjem Kobayagijem. Zaročenka mojega sina je Hrvatica iz Kopra, Carmela Fridolini. Moja prva žena pa je pred dvema letoma ushla z nekim Indijancem na Shvedsko ...

– Fantastichno!

– Pa she nekaj! Zdaj sem namrech, ker znam precej jezikov, postal uradni prevajalec na sestankih nashega hishnega sveta ...

– Chemu pa to?

– Da se pach lahko sporazumevamo. Poglej: v kleti stanuje Rom Mehmed Girica, v prvem nadstropju Herman Horchenlaufer, v drugem Giuseppe Bonpolitano, njegov sosed je Senegalec James Dixy Foufousou, na podstreshju pa zhe pol leta zhivi portugalski pisatelj Vsevolod Kwang Tung, ki pishe prozo v finshchini, pesmi pa v nizozemshchini ...

– Basta! Basta! Too much! Ciao!

– O. K.! Jaz pa bom odshibal v snack-bar »Transorbital« na spaghetti alla milanese ... Bye, bye!

MULTIKULTI(NULTI)

– V znamenju treh nichel, od leta 2000, v tretjem tisočletju, je res nastopil nov chas. Vchasih se mi zdi, da nich ni vech tako, kot bi naj bilo ...

– Kako pa naj bi bilo?

– Recimo, kot nekoč: vsaj priblizhno logichno ...

– Che te prav razumem: v chasu izbruha rachunalnishke racionalnosti vlada iracionalnost?

– Globalno, na vseh nivojih, od elementarno bioloshkih prek sociopolitoloshkih do kozmoloshkih, so fakti spremeshani z lazhmi, s ponaredki, s fikcijo.

– Kako to mislish?

– »Zdrava« kmechka hrana je nafilana z vsakrshnimi strupi. Kultura ni vech temeljna politika etnoidentitete, temvech je nekaka multikulti mineshtra, besedichenje o vsestranski odprtosti ob sochasnih konclagerskih ukrepih vrtichkarske samozashchite. Astronomi naj bi zhe zrl v nekakshno bigbang rojstvo vesolja, dolochajo mu celo »letnico«, hkrati pa si niso na jasnem, ali je vesolje konchno ali

brezkončno, ali se razteza ali se krchi, ali je ravno ali ukrivljeno, ali je univerzum ali multiverzum ...

– No, vsaj zemeljska dejstva in stvarna dokumentacija imajo še vedno svojo veljavo.

– Ha-ha, tu shele se odpira kaos ... Slikovit primer zgodovinskega »dejstva«: sfinga v Gizi naj bi bila sholsko-uradno stara okrog 6000 let, nekateri pa dodajajo vsaj še eno nichlo. Pa she kaj, na hitro, z najvišjih svetovnih nivojev ... Trditve, da prejšnji predsednik Obama ni bil rojen na tleh ZDA, se pravi na Havajih, kot kazhejo njegovi dokumenti, ampak v Indoneziji ali morda celo v Afriki. Sedanji predsednik Trump (tudi njemu oporekajo izvolitev) deluje kot nekaj multikultivator-pometach, z različnimi »fakenews« se zavzema za avtentichne, mochnejshe, vsestransko ochishchene ZDA, sam je »Nemec-Shkot«, zhena pa »Nemka« iz Sevnice. Nekateri naj bi tudi izbrskali judovske prednike Tita, Merklove, Putina ...

– Krasno. Opirash mi oči tudi glede mojega samozavedanja. Prej nisem posvechal posebne pozornosti nekaterim podobno ohlapnim dejstvom iz mojih osebnih izkushenj.

– Kaj mislish s tem? Si morda rojen na Havajih?

– Rojen sem v Ljubljani. Tako pishe v mojih dokumentih. V resnici sem pa bil rojen – na Ljubljani.

– Na ladji? Slovenska Sploshna plovba je nekoch imela tovorno ladjo z imenom »Ljubljana«. Komaj verjetno, da bi se kdo rodil na njej.

– Rojen sem bil na poljski ladji »Lubiana«, imenovani po mestu na Poljskem. Takrat je plula mimo rta, ki ima slovensko ime Rt dobre nade in she bolj slovensko ime Rt dobrega upanja; prvo je namrech tudi hrvashko (brez arbitrazhe). Imel sem teto, strashno pobožno, strogo in sitno samico, ime ji je bilo Nada, rojena je bila v Trstu, govorila pa je samo nemshko; otroci smo ji rekli »huda Nada«, zato sem mislil, da so tisti afrishki rt poimenovali po neki pravljichni »dobri Nadi«. Dokler nisem zvedel, da »nada« po shpansko pomeni – nich.

Matjazb Jarv

O CHEM GOVORIJO PTICE (radiofonska oddaja)

EF-1.: Ptichji zbor (gre pod tekst)

BRALEC: Ko se začne daniti, se oglašijo prvi glasovi ptichjega zbora. Zhe od nekdej se ljudje chudimo tej povezanosti svetlobe, zvoka in vsebin, zajetih v govoricu ptic. 9000 ptichjih vrst, kolikor jih zhivi na Zemlji, se oglašha v devet tisoč jezikih. In ker ne razumemo teh jezikov, ampak lahko samo občutimo, slutimo, kaj pomenijo, smo se ljudje navadili rechi, da se ptice pach oglašajo, nekatere med njimi pa da celo pojejo. Ne da bi zares vedeli, o chem.

BRALKA: Seveda lahko – glede na okolishchine, v katerih se oglašajo – sklepamo, da gre za ljubezenske izlive ali pa za oznachevanje teritorija in tako naprej ... Sodimo pach po sebi. In res obstaja med chloveshkimi in ptichjimi jeziki velika podobnost. Che prisluhnemo zhe majhnemu zboru raznolikih chloveshkih govoric, so nam vsebine, izrazhene v jezikih drugih ljudstev, popolnoma nerazumljive.

EF-2.: Ptichji zbor preide v chloveshki zbor. (Razlichni jeziki, predvajani hkrati, se med sabo prekrivajo do nerazumljivosti.)

BRALEC: Preden bomo izdelali prve slovarje ptichjih jezikov, bo minilo she mnogo let. Medtem pa ornitologi, bioakustiki in drugi znanstveniki, ob njih pa mnogi ljubitelji, opazujejo in preuchujejo ptice. Mnogo ljudi snema njihovo oglašanje in zlasti petje. Tako nastajajo shtevilne zbirke posnetih ptichjih pesmi. Najvehjo v Evropi hrani Britanski nacionalni zvochni arhiv, nekatere so dostopne celo na svetovnem spletu (EF-3.: Zvonarchek, pod tekstom), na primer na portalu Xenos Canto, na katerem s svojo impozantno govoricu nastopa tudi Zvonarchek ...

NAPOVEDOVALEC -1 (*kot odmev*): *Procnias nudicollis*.

(EF-3 izzveni)

BRALKA: Tudi v efektoteki Radia Slovenija je nekaj posnetkov ptic. Avtor in režiser te igre je izbral nekaj najlepših in najzanimivejših ptichjih pesmi. Zanima ga namrech, **o chem pojejo ptice**.

NAPOVEDOVALEC -2: *Hippolais icterina*.

EF-4.: Rumeni vrtnik (*Efekt se nato ponovi pod bralchevim tekstom.*)

BRALEC: »To je Rumeni vrtnik,« je povedal bioakustik dr. Tomi Trilar, »ki sicer ne gnezdi v Sloveniji, ampak smo ga posneli med njegovim postankom ob spomladanski selitvi.«

Glasbenika Boshtjana Gombacha je pesmica Rumenelega vrtnika takoj spomnila na neko melodijo, precej znano nam ljudem, in zapiskal jo je na pishchal.

BRALKA: »Kje sem zhe slishala to vizho?« se je sprashevala nasha glasbena opremljevalka Darja Hlavka Godina, ko je potem brskala v glasbenem arhivu in konchno nashla ...

EF-4 preide v glasbo

GLASBA 1 (*Koda iz Rossinijeve opere*)

BRALEC: In vsi skupaj smo se, kot zhe toliko ljubiteljev ptic pred nami, ponovno soochili z vprashanjem: **kaj je bilo prej, chloveshka ali ptichja glasba?**

Nismo vedeli.

BRALKA: Zato smo Rumenu vrtniku prisluhnili she enkrat. Tokrat je zapel drugache. Pravijo namrech, da znajo ptice pevke zapeti po vech pesmi, nekatere samo po nekaj, druge pa celo po vech sto. Nauchijo se jih od starshev, pa tudi od drugih ptic. Rumeni vrtnik se je najbrzh tako nauchil to melodijo in Boshtjan jo je takoj ujel v svoj inshtrument.

EF-5.: Rumeni vrtnik 1

GLASBA 2 (*Ochi chjornie*)

BRALKA: Tako se je zgodilo, da je ptichek podal glasbeno vizho, glasbenik pa jo je slishal in iz nje razvil svojo temo. Iz ptichje glasbe je nastala chloveshka glasba.

BRALEC: Mogoche se je pa zgodilo obratno? Kaj che je tichek slishal mozha, ki je po stezi dobre volje kolovratil domov in si spotoma izmislil vizho o svojih treh zhenskah, pa ga je slishala popevati Mochvirska trstnica in se od njega nauchila svoje nove pesmice?

NAPOVEDOVALEC -3: *Acrocephalus palustris*

EF-6.: Mochvirska trstnica 1

BRALEC (*zapoje skupaj s tichico*): Ta stara na kitaro, ta mlada na klavir, se j' kuhar'ca smejala, k'je kuhala krompir ...

GLASBA 3 (*Ta stara na kitaro*)

BRALKA: Znano je, da so nekateri ptichki odlicni oponashalci. Shkorec je gotovo med najboljshimi. Che slishi melodijo samo enkrat, jo zna ponoviti.

(EF-7.: Shkorec 1) Tale, nash, je bil na primer – ljubitelj in poznavalec Straussovih valchkov.

NAPOVEDOVALEC -4: *Sturnus vulgaris*

EF-8.: Shkorec

GLASBA 4 (*Straussov valček*)

BRALEC: Ti shkorci res niso kar tako.

Mozart si je nekoč pohvizhgaval novo temo, ko je nakupoval na tržnici, in iz kletke na stojnici je nenadoma to isto temo zachel pohvizhgavati shkorec. Ali pa je bilo obratno, da je Mozart, ves nesrečen in brez idej, pohajkoval po trgu in mu je shkorec odzhvizhgal natančno tisto temo, ki je skladatelju manjkala za novo skladbo (pravijo, da naj bi bil to njegov klavirski koncert v G-duru).

GLASBA 5 (*gre pod tekst, Mozartov klavirski koncert v G-duru*)

BRALKA: O tem, kdo od njiju je vizho zachel pohvizhgavati najprej, se muzikologi še do danes niso mogli zediniti.

Kakor koli zhe, mojster si je shkorca kupil in postala sta dobra prijatelja, če ne celo glasbena sodelavca. Ta pomisel izhaja iz znanega dejstva, da je Wolfgang ob shkorchevi smrti organiziral chisto pravi, chloveshki pogreb, ki so se ga morali udeležiti vsi njegovi prijatelji.

(*Glasba izzvveni.*)

BRALEC: In ko smo zhe pri Mozartu, ni vech dalech do Beethovna. Njegov mogochni, pompozni uvod v 5. simfonijo je chisto podoben pesmici, ki jo pohvizhgava ... vrabček.

NAPOVEDOVALEC -5: *Passer domesticus*

EF-9.: Vrabček

BRALEC: Tezhava je v tem, da tale vrabček ne zna oponashati chloveshke glasbe in da je njegov motiv osnovna pesmica ne samo enega vrabčka, ampak celotne vrste. Prav vsak vrabec zna zachivkati to pesmico. Tu skoraj ni dvoma: Beethovnov slavni motiv iz 5. simfonije je nastal iz glasbe vrabčkov. **Ali pa je nastalo petje teh ptichkov iz istih virov, iz katerih nastaja tudi chloveshka glasba?**

NAPOVEDOVALEC -6: *Falco tinnunculus*

BRALKA: Nedavno so tonski mojstri Radia Slovenija posneli mladichka postôvke, ki se je na ves glas navdusheval za shpanske ritme. Od kod neki so prishli ti ritmi v

njegovo malo glavico, ki kljub ostrim ochesom ujede pach ni mogla videti do Shpanije, pa tudi njen sluh od tod najbrzh ne dosega tistih krajev?

EF-10.: Postovka

GLASBA 6 (*flamenko*)

BRALEC: Dosti lazhje kot odgovoriti na vprasanje, od kod shpanski ritem iz kljunchka mladicha slovenske ujede, je ugotoviti, kako se je tale papiga ...

EF-11.: Papiga (*sama, pod tekstom*)

... kako se je tale papiga nauchila peti ob spremljavi klaviatur. Ta ptica je namrech she boljsha oponashalka od shkorca. Razlika med njima je le ta, da zna papiga kaj hitro oponashati chlovekovo govorico, nima pa tako dobrega glasbenega posluha. Ampak kdaj pa kdaj ji kljub temu uspe.

EF-12.: Papiga 1 (*ob glasbeni spremljavi*)

NAPOVEDOVALEC -7: Columba palimbus

BRALKA: Nekateri ptichi s svojimi glasbenimi idejami sledijo razvojnim trendom in so se, kot slishimo, zhe otresli vplivov resne glasbe. Tako se na primer golob grivar navdushuje za ptichji blues.

EF-13.: Golob grivar

BRALEC: Columba ni oponashalec in najbrzh prav zato vchasih zavije nekoliko po svoje ...

BRALKA: ... che pa njegovo petje le nekoliko ritmichno uredimo in mu v zvochno ozadje postavimo ptichji ansambel, je, kot bi prevedli njegovo glasbo v chloveshki glasbeni jezik.

BRALEC: In tako je chloveshka inachica bogatejsa za ptichjo vsebino.

EF-14.: Golob grivar 1 (*preide v glasbo*)

GLASBA 7 (*blues za kombo zasedbo*)

NAPOVEDOVALEC -8: Anonymus

BRALEC: Naravnost neverjetno se zdi, kako je lahko tale gos, ali kaj je zhe ta ptica pevka, vplivala na pomembno strujo v free-jazzu ...

EF-15.: Saxfreetich (*gre pod tekst*)

BRALEC: Kar nekaj svetovno znanih saksofonistov se je zgledovalo po njenem petju, med njimi pa je gotovo prednjachil

Efekt nekaj trenutkov sam, nato se prelije v glasbo.

GLASBA 8 (*free jazz, igra progresivni saksofonist*)

BRALKA: Kljub temu pa, da naletimo med ptichjimi glasbenimi umetniki celo na postmoderniste, se nam kar samo od sebe ponuja spoznanje, da zhe od davnin ptichja glasba she najbolj vpliva na preprostega chloveka, ljubitelja ljudske glasbe, kakrshen je – recimo – lovec.

NAPOVEDOVALEC -9: Garrulus glandarius

EF-16.: Shoja

BRALEC IN BRALKA: (*dvoglasno, pripevata shoji*): Lisichka je prav zvita zver, pod skalco ima svoj kvartir, pa z repkom mahljá, pa s tachko praská, pa vprasha che j'lovec doma ...

GLASBA 9 (*Lisichka*)

NAPOVEDOVALEC -10: Lullula arborea

BRALKA: Tudi hribskega shkrjanchka sem najprej zaslilhala jaz, preprosti chlovek, in sem si piskala njegovo vizho tako dolgo, dokler ni ponarodela.

EF-17.: Hribski shkrjanec

GLASBA 10 (*Chin chin chin drezhnica*)

BRALKA: Shele pri nas, na dezveli, je to melodijo slisnal veliki slovenski skladatelj in jo vgradil v svojo velepomembno kompozicijo.

GLASBA 10 (*Besne gliste za pihala*)

BRALEC: Ampak dajmo se pred koncem oddaje spet malo zresnit.

Povedal sem zhe, da se ptichki nauchijo svojih pesmi od starshev in od drugih ptichkov. Marsikdo misli, da potem vse zhivljenje ponavljajo iste melodije. Toda ali je to res tako?

NAPOVEDOVALEC -11: Turdus merula

EF-18.: Kos

BRALKA: **Ali si ne zna ptichek tudi sam izmisliti kake pesmi?**

BRALEC: Ali ne zapoje kdaj katere, ki se je ni nauchil od drugih, niti od svojih starshev, niti od drugih ptichev?

BRALKA: In niti od chloveka ali drugih zhivali?

NAPOVEDOVALEC -12: Pyrrhula pyrrhula

EF-20.: Kalin (gre pod tekst)

BRALKA: Mogoče je glavna melodija pesmi tegale kalinchka res razširjena tudi med drugimi kalini, toda vmes ptichek zazhvizhga celo malo množico kratkih tonov, ki jih razvrsti chisto po svoje.

EF-21.: Kalin 1

BRALEC: Tezhko bi si bilo predstavljati, da bi glasbenik natančno povzel to melodijo in jo uporabil v skladbi chloveshke glasbe. Prevech je samosvoja, tako znachilno – ptichja. Podobno kot pesem kosov, ki so izvrstni improvizatorji; drobne tone med svojimi glavnimi motivi odpojejo vsakich drugache, v drugem zaporedju in v vedno novih, virtuožno hitrih ritmichnih razvrstitvah. Chlovek bi lahko z natanchnim prepisovanjem belezhil in preurejal kosove briljantne glasbene ideje v nedogled.

Ponovi se variacija posnetka NAPOVEDOVALEC -11.

EF-22.: Kos 1 (gre pod tekst)

BRALKA: Znanstveniki, ki raziskujejo neverjetne glasbene sposobnosti malih ptichjih mozhganchkov, predvsem pa skoraj chudezhno uchinkovitost zvochilnih organchkov ptichjih telesc, so med drugim ugotovili, da so le-ti precej bolj uchinkoviti od chloveshkih: medtem ko chlovek izkoristi za oblikovanje zvoka le nekaj odstotkov zraka, ki ga poshija prek svojih glasilk, ne gre pri ptichku v prazno skoraj nich sapice. Ves se preda petju.

EF-23.: Kos 2

BRALEC: Mnogi ptichki z mozhganchki opredeljujejo in nato ustvarjajo sosledje razlichnih drobnih zvokov hitreje kot chlovek. Tako hitro, da chloveshko uho niti ne opazi razlik v razpostavljanju posameznih glasov v razlichne kombinacije in se mu rado zdi, da ptich samo ponavlja isto pesem, cheprav bitjece v resnici sporoča razlichne vsebine v vedno istem ptichjem jeziku ali celo narechju.

BRALKA: Mogoče je tudi zato njihova govorica chloveku she vedno nerazumljiva?

BRALEC: Ali pa lahko govorico ptic nekateri ljudje vendarle dojamemo, ne da bi jo razumeli?

NAPOVEDOVALEC -13: Turdus philomelos

EF-24.: Rjavi drozg (gre pod tekst)

BRALKA: Za rjavega drozga pravijo, da zna zapeti najdaljšo ptichjo pesem. V resnici pa ravno pri njem sploh ne gre toliko za petje, kot za izrazito ptichjo klepetavost. Kaj vse ima *Turdus philomelos* povedati! In s kakšno vzvišeno retoriko!

Po barvi glasu in melodiki jezika rjavih drozgov ter po gostobesednosti ga prepoznash zhe ob prvem oglašanju. Če pa bi glasbenik zhelel v njegovem izražanju odkriti glasbo, kakršna je znana ljudem, bi moral kar krepko urediti ritem drozgove improvizacije in pri montazhi tako nastale skladbe dodati v ozadje she podporno ptichjo sekcijo. Poznavalci bi lahko nato ugotovili, da gre za spretno sinkopiran ritem valchka, ki pa je pri pticah mnogo svobodnejshi kot pri ljudeh, kajti v chloveshkem dojemanju se mora ujemati v strogo enakomernost, sicer sploh ne zaznamo, da gre za valček.

Do tega občutka svobodnosti pri ptichjem muziciranju pa je gotovo prishlo zaradi njihove sposobnosti letenja.

EF-25.: Rjavi drozg 1

BRALEC: In tako si mora chlovek tudi pri poskusih razumevanja govornice ptic pomagati z modernimi tehničnimi napravami, sicer bi ostal precej nemochen. Ne samo pri anatomskih raziskavah konstrukcije ptichjih telesc, pri katerih glasbenika boli srce, temvech predvsem pri zvochnem snemanju in obdelavi posnetega gradiva.

EF-26.: Ptichki v ritmu rokerskega valchka

(BRALEC, *pod efektom, shteje ritem valchka*: »1 2 3 , 2 2 3, 1 2 3, 2 2 3 ...«.)

Ko se efektu pridruzhi flauta, bralec preneha shteti, efekt pa gre pod tekst.)

BRALKA: Z vse vech posnetki v zvočnih knjizhnicah je prihodnjim ptichjim jezikoslovcem na razpolago vedno vech delovnega gradiva, iz katerega bodo schasoma lahko izluschčili, kaj pomenijo posamezni glasovi v razlicnih ptichjih jezikih in narechjih istih ptichjih vrst.

BRALEC: Iz raznolikih povezav med posameznimi glasovi, njihovimi razlicnimi intonacijami in neenakomernimi vmesnimi presledki bodo postopoma izluschčili pomene ptichje govornice.

BRALKA: In shele tedaj bo konchno odgovorjeno na eno osnovnih vprashanj, ki si ga znamo danes samo zastaviti:

NAPOVEDOVALEC -14: **O chem govorijo ptice?**

EF-27.: Vesolje (*na koncu se ponovi konchnica EF -26.*)

Prevajalnica

Bülent Ecevit

OGLEDALO

CHLOVEK Z DVEMA OBRAZOMA

moj drugi obraz malo se smeje
jaz bom jokal

govori o chemer koli
jaz se bom noro
zaljubil

moj drugi obraz
opravlja dolžnosti
jaz bom pisal pesmi

odpiraj fascikle
pishi pobotnice
celo brez vednosti sodelavcev
jaz pa bom
pomalem umiral

moj drugi obraz kje si
nestrpno čakam
da mi prinesesh
koshček kruha

(1953)

LETECHI KROZHNIKI

to neskončno nebo
je nashe ali pa ni nashe
te zvezde
so zhive ali pa nezhive

v tem prostoru
morajo biti prijatelji
ali pa sovražniki

che te zvezde zhivijo
morajo biti zhivi na njih
morajo dihati
zhiveti in umirati

chlovek se ne more sprijazniti s praznino
v ogromnem prostranstvu
saj ne zhivi le s peshchico ljudi
samoten na svojem drobnem svetu

v tem prostoru mora biti zhivljenje
morajo biti zhivi na zvezdah
nam podobni ali pa nepodobni
prijatelji ali pa sovražniki

naj pridejo nash svet obiskat
naj pijejo iz nashih vodá

(1953)

PREHAJATI

reko za reko
iz dezhele v dezhele
meje prehajati

meje prepade
nevidne zidove
prepovedi tabuje

v mislih v sanjah
v srcu prehajati
prehajati
prehajati

(1970)

ALI SI TI JAZ

(ne vem)

moje telo ali me ozhivljash
ali me ubijash ne vem

moje oko ali mi dajesh vid
ali me slepish ne vem

moja glava ali mi dajesh spoznanje
ali ga prikriješ ne vem

neki jaz biva zunaj mene
ali si to ti ne vem

(1971)

SODBA

tatovi smo s tatom morilci z morilcem
vsi smo priče vsi smo branilci
vsi smo obtoženci vsi smo sodniki

včasih opravichimo včasih obtozhimo
včasih odpustimo včasih obesimo
sebe v drugih

vsak dan se znajde
v kakshnem hrbtu zaboden nozh
mi ga zarinemo mi smo zabodeni

(1975)

OGLEDALO

v ogledalu hochem uzreti sebe
obide me zhelja videti tebe

pogledam se in vse postaja chrno
obide me zhelja dotakniti se tebe

gledam ogledalo v skoku skozenj
obide me zhelja priti do tebe

(1976)

PROMETEJ V MESTU

prometej zdaj v mestu
 ni privezan na skalovje
 obkrožhen je z betonskimi zidovi
 na področju kamor orli ne morejo vstopiti
 sam sebe kljuva

(1976)

BÜLENT ECEVIT (Mustafa Bülent Ecevit; izg. Edzhevit; 1925, Istanbul – 2006, Ankara), turški politik, pesnik, pisatelj, publicist (Mustafa islamsko ime, arab. Izbran; Bülent ljudsko ime, tur. Velik). Rojen v družini izobrazhencev (oče kurdskega porekla prof. univerze v Ankari, mati boshnjashkega porekla ena prvih poklicnih slikark v Turchiji). 1944 konchal Robert College, ugledno ameriško internatsko gimnazijo iz 19. st. (za oba spola) v evropskem delu Istanbula, kjer so se sholale mnoge eminence (tudi lit. nobelovec O. Pamuk). Zachel je sluzhbo prevajalca v Generalni upravi za tisk, 1946 se je porochil s sosholko (1964 ji je posvetil briljantno pesem) in istega leta odshel v London, kjer je bil vech let turshki predstavnik za tisk ter ob enem shtudiral orientalistiko (bengalsko, sanskrt, zgod. umet.); pozneje je bival v ZDA (Sev. Karolina) kot novinar. Po vrnitvi je bil izvoljen v turshki parlament (1957) in se posvetil politichni karieri liberalno-levicharske smeri (vodja Republikanske ljudske stranke in Demokratiche leve stranke); za zashchito turshkih drzhavnih interesov je ukrepal tudi »po desni« kot (vechkratni) premier je 1974 na udar grshkih oficirjev v Nikoziji odgovoril z vojashko zasedbo severnega dela Cipra. Maja 2006 apopleksija (po pogrebu prijatelja), nekaj mesecev pozneje smrt, pokopan na drzhavnem pokopalishchu v Ankari (na pogrebu ok. milijon ljudi).

Njegov pesnishki opus ni posebno obsezhen, vendar ima vidno mesto v sodobni turshki poeziji. Poleg dveh zbirk (*Izrezal sem luch iz kamna*, 1978; *Zgradila sva ljubezen z roko v roki*, 1997) so izshli shtevilni izbori. Prevajal je iz angl. (Tagore, T. S. Eliot) in tudi lastne verze v angl. Objavil je ducat politoloshkih knjig: *Levo od centra* (1966), *Demokraticna levica in kriza vlade* (1974), *Zunanja politika* (1975), *Delavci in kmetje z roko v roki* (1976) itd. V Turchiji so zlasti znane njegove domoljubne pesmi, npr. *Turshko-grshka pesem* (napisana v Londonu 1947) ter sochutne podobe revshchine v zakotjih Anatolije. V ozhjem literarnem smislu so zanimivejshe njegove krajshe pesmi, kjer se z manj sledov sentimentalne retorike soocha s kljuchnimi vprashanji bivanja, pri chemer izstopa avtorefleksija lastnega »dvojnega obraza« (politik-pesnik). Njegova oblika je prosti verz z malimi chrkami brez interpunkcije, z obchasnimi rimami ali asonancami; npr. v pesmi *Letechi krozhniki*, katere sklepna verza »gelmeliler dün Yamiza / içmeliler suyumuzdan« sta tukaj v prevodu z istim vokalskim izzvenom (obiskat / vodá – izv. edn.). Prichujochi izbor je preveden po izvirniku s pomochjo drugojezichnih prevodov.

Izbor, prevod in zapis o avtorju Ivo Antich

Guglielmo Aprile

ZAMAN

Prognoza

Poznam usodo poshkodovanih avtov,
me bodo demontirali
kos za kosom, hipotekarne dobrine
razvrednotijo ali jih dajo Karitasu;

odklonil bom paliativno zdravljenje,
kemija bo uveljavila svoje pravice:
kmalu bo konec niza teh tako jalovih
bremen,
natipkati vstopno kodo,
zjutraj usmeriti sushilnik za perilo
proti severu,
iti na malo potrebo vsake tri ure.

Zapoznelo slovo

Dajte mi veljaven izgovor, da ostanem,
ki naj poplacha
preveč mrzlo vodo, ki se je nabrala v mojih kosteh,
in pomanjkljivo prezrachitev prostorov
pa nevarnost embolije
med pobiranjem novcev izpod postelje;

le kdaj bo prishlo to nebeshko kraljestvo,
vsak konec je nekakshna odreshitev,
zhe nestrpno chakam, da vrnem
stvari, ki sem jih dobil na posodo,
upam, da bom zapustil ta neprikupni hotel
chimprej.

Proga

Tako umirjeno je dihanje
te proge,
da dobrshen del chasa
kar prespimo,
s tezhkimi senci na shipi
in z napol odprtimi usti, kot bebcu,

niti ne opazimo bogate
krajine, ki jo pushchamo za sabo,
en hip in smo zhe na cilju,
ne da bi se sploh ovedeli, kako.

Chakalna dvorana

Se moti, kdor trdi,
da je na odprtem morju zagledal delfine,
je slaboviden ali se namerno norčuje
iz ljudske lahkovernosti,

zhe od zgodnjih ur
stojimo v dolgi vrsti
pred vhodom velikanskega outleta,
njegova otvoritev je predvidena za danes,

ne bo pa prijetno odkriti, da v njegovi
notranjosti so prodajni pulti prazni;
so nas stlachili v to napol temno

chakalno dvorano, priblizhno vsaki dve uri
se vrata odprejo, dostavljach pokliche
strezhnika: mora mu izrochiti listino, ki jo

prejemnik najbrzh zna na pamet zhe nekaj let.

Peshchena sled

Spoznaj se na stvari, ki se konchajo.
Dezh bo spral
brez odvechnega truda in pomislekov
ljubezenske izjave in opolzke napise
na zidovih postaje;

kjer danes mesto dviguje svoje prapore,
bodo chez chas odkrili
vretence predzgodovinske ribe;

shkorpijon bo prezhivel chloveka
kar za nekaj pushchav:
je zdalech bolj nagnjen k paktiranju s peskom
in z vetrom, in zato mu bo prizanesheno.

Che bo shlo tako naprej

Napotili smo se proti verjetni
popolni razprodaji,
v kratkem je na vidiku razlastitev,
razglasili so ga za neprishtevne
starca, ki je skrbel, da so bili siti
vsi golobi celotne chetrtri;
odslej vsakega prvega v mesecu
se mu pobere vse,
zaplomba je takojshnja,
slamnate peruti bodo prodane na drazhbi,
uradno zapechatili bomo
predale, ki jih nismo pregledali,
arhivirane bodo proshnje, zapadle
zaradi zastarelosti rokov.

Sklepam po tehtnem premisleku

Koliko levov so upokojili
in kot pristan
slabo zabeljena solata za vecherjo;

vsivprek se naprezamo,
da bi napolnili luknjaste steklenice,
da bi zanetili kres iz vlazhne trave;

galantni zmenek, zazhelen mesece,
se je ponesrechil in postal pravi fiasko,
nemeza za tistega, ki upa.

Samo muhe se reshijo ob pozharih,
edine ironichne dedinje,
zmagovalke pred apokalipsami.

Izliv sveta

Kanta z meshanimi odpadki
je prepolna, vsak dan iz nje
letijo razglednice o medenih tednih,
potrdila o rednem obiskovanju,
dva mrtva tjunja na blazini,
ljubezenske prisege
in nochi v bolnishnici.

Itak nas na koncu odlozhijo
v vsakem primeru
na pokopalishchu raztrganih chevljev,
vsenaokrog maki v zboru,
ki zharijo brezbrizhno;
zamah s chasopisom in muha
je madezh na zidu, in bo, kakor
da se nismo nikoli rodili.

Zadnji pozdravi

Nihche nas ne bo prepoznal na fotografijah,
nihche ne bo prekinil nazdravljanja,
ko bo na vsem lepem zagledal prazno mesto;

veslachi ne nehajo veslati niti ko se
naslednje jutro kdo izmed njih ne odzove na klic;
skupina, ob vrnitvi domov,
nashteje vedno koga manj
v primeri s shtevilom navzochih ob odhodu;
vendar se s tezhavo spominja
imena in potez tistega, ki ga pogreshajo
ali je zgrmel v kakshen prepad.

Prostitutka takoj potem pozabi
obraz stranke:
tako nas tudi svet
pozabi, brz h ko za sabo zapremo vrata.

Kvocient

V ogorke spremenjene bakle,
prizhgane do naslednjega dne, ko je
bilo grozdja v izobilju. Pepel je,
kar chaka pochtitnikarje
ob vrnitvi domov;
v posteljo ljubimcev;
v plameneche kroshnje javorjev:
pepel sin edinec
marmorjev Perzepolisa,
dedich kraljestev in bistvo metafizik,
asimptota geologij,
pepel namestnik neskonchnosti,
izliv sperme,
konchni podpis vsake oporoke;
k njegovemu trebuhu so se stekale
in pokleknile veje,
celo zvezde se postarajo.

Zaprosili smo nov odlog

Ves dan
smo iskali reshitev enigmatichne uganke
v zadnji shtevilki revije,
kaj smo reshili,
nam bo povedala mestna snaga.

Grad iz zamashkov sadnih sokov,
naj bomo nanj she tako ponosni,
ga bomo morali razsuti,
preden se malo smetarsko vozilo
ustavi ob zori pod nasho hishno shtevilko:

svet, ki je bil nash,
bo kar naglo
zdrsel med ogromne mlinske kamne
naprave za kompostiranje.

Za vsako slovo

Tabla z urniki, ob vkrcanju,
deluje pomirjujoče
na tiste, ki nameravajo stopiti na krov:
vsak trajekt pokriva svojo traso
med odhodi in prihodi, v bolj ali
manj predvidljivem času, ko ni shtrajkov
ali pogojev za razviharjeno morje.
Ko bi pa ob prihodu spet zagledal
obrazе sopotnikov,
ki so prav danes navsezgodaj odpotovali
na poldnevni izlet,
nisem chisto gotov, ali bi jih prepoznal.

Po vsakem tovoru, ki se zvečer vracha,
se drugi odpravi naslednji dan na shirno morje
in za sabo pushcha razpenjeno sled,
ki jo skoraj hipoma pozhre
gosta in tihotna morska modrina.

Tirezija

Tarantola v vsakem mojem jutrishnjem dnevu,
od tu do nadaljnjih dvajset prihodnih poletij
me nihče ne bo poklical po imenu,
razgrete turistke si praskajo podbradek,
negotove, kje naj se ustavijo na večerjo,

zbudil se bom sredi bodechih rjuh,
prebiral bom svet
na ozhganem cigaretnem filtru,
pozabljenem, ne spominjam se

vech, kje: koliko chasa bom vztrajal
na morju, ki me prosi, naj se mu ulezhem ob bok,
jaz pa stopim iz sodne dvorane trenutek pred
razsodbo.

*

Tukaj se ne bom dolgo zadržal,
v tej dezheli ochal brez prave gradacije,
različnim priborom z orodjem
za mala hishna popravila
manjka vedno kakshen nepogreshljiv kos
in ne vem, pri kom naj poizvedujem,
ko se nam med potovanjem prtljaga izgubi,
najboljsa vina so tista, ki nachenjajo
ochishchevalne sposobnosti jeter,
samo ob izrednem stanju
opazimo, da je komplet prve pomoči
neuporaben ali brez
sprichevala o reviziji.

Kaj ostane

Po trojnem zhvizhgu
dokazi o našem nedavnem obstoju
niso kdove kako zanesljivi:

nedokončan puzzle,
rastlina, ki se ni razrasla,
blister-pack zapadlih
analgetikov
in recepti proti kolcanju,
tri zaprasheda jabolka na mizi,
le napol ogledan film, in veter
med ladijskimi razbitinami na
/ gradbenem odru,

le to je, kar ostane
od nashega tekanja po obali,
pesek na pesku, in morska tishina.

Prava tezha

Le kako naj nas skrbijo lasje, ki padajo
sredi Arktike, ko pa smo zashli
zaradi okvare pri anteni,
kombinezoni proti sevanju nas ne varujejo
pred vodo v urah,
lupina kmalu zgubi lesket,

omamljeni od nichevosti,
primerjamo ceno med različnimi supermarketi,

medtem ko strashna gora
prestaja molche svojo kazen,
brezchutno strmi v daljavo in
na svojih ramenih nosi vechnost.

Katarza

Potrebna je stroga natanchnost,
da z apnom zaznamujemo chelo cestam,

ogenj je najbolj higienichna metoda
za odstranjevanje odvechnosti:
odlichna hrana za plamene
so chasopisi v chakalnici,
boni s popustom in nepremichninske
ultraugodne ponudbe kar kipijo
iz poshtnega nabiralnika (moramo
ga izprazniti vsak dan), vesolje
nam pravochasno poshilja izrachune honorarja;

za tisochero juter na tisoche zavezanih chevlljev,
ki ne stopajo nikamor drugam
kot proti sezhighalishchu odpadkov,
to, kar ostane od upepelitve,
vrzhemo v odtok umivalnika.

O avtorju

Italijanski pesnik in esejist Guglielmo Aprile se je rodil v Neaplju 21. avgusta 1978. Pred približno desetimi leti se je preselil v Verono, kjer stalno zhivi in pouchuje italijanshchino v nekem umetnishkem liceju. Doslej je izdal pesnishke zbirke: *Ciò che Lazzaro vide* (To, kar je videl Lazar), zal. Campanotto, Videm 2004; *Il dio che vaga col vento* (Bog, ki se z vetrom potepa), zal. Puntoacapo, Novi Ligure, 2008; *Nessun mattino sarà mai l'ultimo* (Nobeno jutro ne bo nikoli zadnje), zal. Zone, Rim 2008; *Primavera indomabile danza* (Pomlad neukrotljiv ples), zal. Oedipus, Salerno 2014; *L'assedio di Famagosta* (Obleganje Famaguste), zal. Lietocolle, Como 2015; *Calypso* (Kalipso), zal. Oedipus, Salerno 2015, in *Il talento dell'equilibrista* (Nadarjenost ekvilibrista), zal. Ladolfi, Alessandria 2018. V revijah je objavil eseje o D'Annunziu, Mariju Luziju, G. Boccacciu in Giambattistu Marinu. Pisal je tudi o poeziji 20. stoletja.

Tukaj prevedene pesmi so iz njegove zadnje zbirke *Nadarjenost ekvilibrista*, iz njenega razdelka *Nequiquam* (Zaman).

Prevod in zapis o avtorju Jolka Milich

Marguerite Yourcenar

NEREIDE IN KALI

(dve zgodbi)

CHLOVEK, KI JE LJUBIL NEREIDE

Stal je pokončen, bos, v prahu in usmrajeni vročini pristanishcha, pod tanko platneno streho kavarnice, kamor je posedlo nekaj utrujenih gostov, zaman upajochih, da bi se zashchitili pred soncem. Stare, rjavkaste hlache so mu segale komaj do glezhnjev. Ostre, koshchene pete, podolgovata, ozhuljena in hudo opraskana stopala ter prozhni, občutljivi prsti so pripadali rodu pametnih nog, vajenih vseh dotikov zraka in zemlje, utrjenih proti ostrim kamnom, ki v mediteranskih dezhelah pri obutem chloveku she vedno ohranjajo nekaj tiste lahkotnosti, kakršno ima nag chlovek. Gibchne noge, tako drugachne od tezhkih in okornih nosilnih udov, vkovanih v obuvala severnih krajev. Sprana modra barva njegove srajce se je ujemala z barvo neba, obledelega od poletne svetlobe; njegove ramenske kosti in lopatice so prodirale skozi luknjasto tkanino kot samotne cheri; njegovo lobanjo so postrani uokvirjala rahlo podolgovata ushesa, podobna rochajem kakshne amfore; na njegovem upadlem, praznem obrazu so bili she vedno razlochno vidni sledovi lepote, kot pod ledinastim povrshjem izstopajochi obrisi razbitega antichnega kipa. Ochi bolne zhivali so se mu brez nezaupljivosti skrivale za trepalnicami, dolgimi kot tiste, ki robijo veke mul; iztegnjeno desno roko je ves chas trmasto molel predse z nadlezhno kretnjo starodavnih idolov, ki v muzejih dajejo vtis, da prosijo za obchudovanje mimoidochih, iz njegovih shiroko odprtih ust, izmed bleshchechih belih zob pa je prihajalo nerazlochno blejanje.

»Je gluhonem?«

»Ni gluh.«

Jean Demetriadis, lastnik velikih tovarn mila na otoku, je izrabil trenutek nepazljivosti, ko se je pogled slaboumnezha izgubil v smeri proti morju, in na kamiti tlak spustil drahmo. Rahel zven, napol zadushen s tanko plastjo peska, berachu ni ushel. Pohlepno je pobral mali svetli kovanec in takoj spet zavzel svojo stokajocho drzho, razgledujoch se naokoli kot galeb na robu obrezhja.

»Ni gluh,« je ponovil Jean Demetriadis in odlozhil predse skodelico, do polovice polno neke oljnate chrne goshche. »Beseda in duh sta mu bila odvzeta v takshnih okolishchinah, da se mi vechkrat zdi, kot da mu zavidam, jaz, razumen in bogat chlovek, ki na svoji poti vse prevechkrat naletim na dolgochasje in praznino. Ta Panegyotis (tako mu je ime) je onemel, ko mu je bilo osemnajst let, ker je srechal gole nereide.«

Na ustnicah Panegyotisa se je ob omembi njegovega imena zarisal plashen

smehljaj. Videlo se je, da ne razume, kaj pomenijo besede tega pomembnega mozga, v katerem je negotovo zaslutil zashchitnika, a skozi ga je dosegel njihov ton. Zadovoljen, da se govori o njem in da bi se morebiti dalo dobiti še kaj, je komaj opazno stegnil roko, z boječim gibom psa, ki se s shapo dotakne kolena svojega gospodarja, da mu ne bi pozabili dati jesti.

»To je sin enega najpremozhnejših kmetov v naši vasi,« je nadaljeval svojo pripoved Jean Demetriadis, »in ti ljudje so za nashe pojme res izjemno bogati. Njegovi starši imajo toliko zemlje, da ne vedo, kam bi z njo, krasno hisho iz klesanega kamna, sadovnjak z vech vrstami sadja, zelenjavni vrt, budilko v kuhinji, vechno luchko pred ikonami, skratka, vse, kar je treba. Za Panegyotisa bi lahko rekli, kar le redkokdaj lahko rechemo za kakega mladega Grka, namrech to, da je imel od chesa zhiveti, ne da bi mu bilo treba delati, in to do smrti. Lahko bi tudi rekli, da je imel pred sabo točno zachrtano pot, grshko pot, prashno, polno kamenja, enolichno pot, a tu in tam popestreno s kakshnimi pojochimi murenchki in z ne ravno neprijetnimi postanki pred vrati pivnic. Pomagal je starim zhenam klatiti olive z dreves; nadzoroval je pakiranje zabojev z grozdjem in tehtanje volnenih bal. Pri pogajanjih s kupci tobaka je nevsiljivo podpiral ocheta, tako da je prezirljivo popljuval vsako ponudbo, ki ni bila vishja od zhelene cene. Zarochen je bil s hcherko veterinarja, prijazno mlado deklico, ki je delala v moji tovarni; ker je bil zelo lep, so mu pripisovali toliko ljubic, kolikor je v našem kraju deklet, ki imajo rade ljubezen. Govorilo se je, da spi s popovo zheno, che je to res, mu pop ni zameril, ker sam zhensk ni kaj dosti ljubil in ga tudi njegova ni kaj dosti zanimala, saj se tako in tako ponuja vsakemu moshkemu. Predstavljajte si zdaj to skromno srecho nekega Panegyotisa: ljubezen lepih zhensk, zavist moshkih – vchasih pa tudi njihova zhelja – srebrna ura, vsake dva, tri dni prekrasna bela srajca, ki mu jo je zlikala mati, opoldne pilav in pred vecherjo modrozeleni, dishechi ouzo. Toda srecha je opotecha in kadar je ne unichijo ljudje ali okolishchine, ji grozijo duhovi. Morda ne veste, a nash otok je poln skrivnostnih pojavov. Nashi duhovi nimajo nich skupnega z vashimi severnjashkimi prikaznimi, ki pridejo na plan le opolnochi, in ki podnevi prebivajo na pokopalishchih. Ni jim mar za bele rjuhe, njihovi skeleti so prekriti z mesom. So pa lahko nevarnejshi kot dushe umrlih, ki so bile vsaj krshchene in so vedele, kaj pomeni zhiveti, in so spoznale trpljenje. Nereide z nashih poljan so nedolzhne in zle kot narava, ki chloveka enkrat varuje in drugih unichi. Starodavni bogovi in boginje so resnichno mrtvi in v muzejih pochivajo le njihova marmorna trupla. Nashe nimfe so bolj podobne vashim vilam kot pa podobam, ki si jih zamishljate po Praxitelovih kipih. Toda nashi ljudje verjamejo v njihovo moch. One obstajajo, kot obstajajo zemlja, voda ali nevarno sonce. V njih se poletna svetloba spremeni v meso, zato pogled nanje povzrocha vrtoglavico in otrplost. Pokazhejo se samo v usodni uri opoldneva – kot bi bile potopljene v skrivnost belega dne. Ko kmetje trdno zaprejo vrata svojih hish, preden lezhejo k opoldanskemu pochitku, tega ne naredijo zaradi sonca, ampak zaradi njih! Ta resnichno usodna vilinska bitja, te gole lepoticice, ki prinashajo svezhino, a tudi zlo, so kot voda, s katero zhejni spije klice vrochice. Tisti, ki jih je

kdaj videl, od hrepenenja in pozhelenja po njih pochasi shira; kdor se jim je drznil priblizhati, je postal nem za vse zhivljenje, kajti navadnim ljudem ne smejo biti znane skrivnosti njihovega ljubljenja. No, nekega julijskega jutra sta dve ovci Panegyotisovega ocheta nenadoma zboleli za vrtoglavico. Bolezen se je hitro razshirila na najlepshe zhivali v chredi in kos steptane zemlje pred njegovo hisho se je kmalu spremenil v dvorishche, kamor se je zatekla umobolna zhivina. Panegyotis se je sam, v opoldanski vrochini, pod zhgochim soncem, odpravil poiskat veterinarja, ki zhivi na pobochju, onkraj gore Ágios Eli, v majhni vasi, stisnjeni ob rob morja. Zmrachilo se je, on se pa she ni vrnil domov. Zaskrbljenost Panegyotisovega ocheta se je z ovac preselila na sina. Zaman so ga iskali po blizhnjih poljih in dolinah. Vso noch so zhenske molile v vashki kapeli, ki ni drugega kot skedenj, osvetljen z dvema ducatoma svech, zato se zdi, da lahko vsak hip vstopi Marija in tu rodi Jezusa. Naslednjega dne proti vecheru, takrat, ko se ljudje zberejo na vashkem trgu, posedejo za mize, da si ob skodelici kave, kozarcu vode ali zhlichki sladkega malo oddahnejo od dneva, se je Panegyotis vrnil. To je bil popolnoma nov Panegyotis, tako zelo spremenjen, kot bi ga sreчала smrt. Njegove oči so zharele, a zdelo se je, da sta belochnica in zenica pozhrli vso sharenico. Niti dva meseca malarije ga ne bi tako porumenila. Rahlo nagnusen nasmeh mu je krivil usta, odkoder ni prishla nobena beseda vech. Ni she bil popolnoma nem. Iz njegovih ust so prihajali pretrgani zlogi, kot zadnji grgljaji usihajočega studenta.

»Nereide ... Gospe ... nereide ... lepe ... gole ... chudovite ... plavolase ... chisto svetli lasje ...«
 To so bile edine besede, ki so jih izvlekli iz njega. V dnevih, ki so sledili, so ga vechkrat slishali, kako je mehko, sam zase ponavljal: »Svetli lasje ...svetlolaske ...«, kot bi bozhal svilo. Potem je bilo tudi tega konec. Njegove oči so izgubile sijaj; toda njegov novi pogled, negotov in nepremichen, je pridobil neke chudne sposobnosti: v sonce lahko gleda, ne da bi trenil z ochmi. Mogoche mu je vshech, da lahko gleda v tako slepeche svetlobno telo. Bil sem v vasi prve tedne njegovih blodenj: nich vrochine, nobenih znakov soncharice, napada mrzlice ali chesa podobnega. Starshi so ga odpeljali v blizhnji samostan, ki je slovel po izganjalcih zlih sil. Pustil je, da so delali z njim, kar so hoteli, ves mehak kot kakshna bolna ovca, toda niti cerkvene ceremonije ne zhganje kadila niti obredi starih vashkih zhensk niso mogli iz njegove krvi pregnati norih nimf barve sonca. Prvi dnevi njegovega novega stanja so minevali v neprestanih odhajanjih in prihajanjih: neutrudno se je vrachal na kraj, kjer se mu je zgodil privid: tam blizu je izvir, h kateremu vchasih prihajajo ribichi po sladko vodo, globoka dolinica, polna figovih dreves, od koder se steza spushcha k morju. Ljudje so verjeli, da se tam v redki travi vidijo sledovi lahnih stopinj zhenskih nog in polezhana mesta z odtisi teles. Pred ochmi vstane prizor: snopi sonchnih zharkov v senci figovih dreves, niti ne v senci, le v nechem bolj zelenem in nezhnejšem od svetlobe; mlad kmechki fant, vznemirjen od zhenskih vzkrikov in smeha, kot lovec, ki zaslishi prhutanje kril; nebeshke mladenke, ki dvigajo kvishku svoje bele roke, na katerih svetle dlachice prestrezajo sonchne zharke; senca lista, ki se premakne na golem trebuhu; svetla dojka, na kateri se pokazhe rozhnati in ne vijolichasti vrshichek. Panegyotisovi

poljubi, ki so vpijali vase dolge goste lase, da se mu je zdelo, kot bi grizljaj sladki med; njegovo pozehlenje, ki se je izgubljalo med svetlimi bedri. Tako kot ni ljubezni brez omame srca, tudi ni prave chutnosti brez obchudovanja lepote. Vse ostalo ni nich vech kot samodejno delovanje telesa, tako kot zheja in lakota. Nereide so mlademu neumnezhu odprle vrata v zhenski svet, tako zelo drugachen od sveta otoshkih deklet, kot se one same razlikujejo od zhivalskih samic. Prinesle so mu omamo neznanega, opitost chudezhnega, skeleche zbodljaje sreche. Ljudje trdijo, da se ni nikoli nehal srechevati z njimi, v vrochih urah dneva, ko lepe opoldanske prikazni pohajkujejo okoli in ishchejo ljubezen. Zdi se, da je na vse drugo pozabil, celo obraz svoje zarochenke, od katere se obrne proch, kot da je nagnusna spaka. Kadar pride mimo popova zheni, pljune za njo. Dva meseca je prejkala, preden se je potolazhila. Da bi ga chimbolj pritegnile v svoje igrice, so ga nimfe urochile v nekakshnega bebavega favna. Nich vech ne dela. Ne ve za mesece niti za dneve; postal je berach, ki skoraj vedno pojé le toliko, da ni vech lachen. Potepa se okoli, chim bolj stran od glavnih cest, izgublja se v poljih in borovih gozdovih, v votlinah med zapushchenimi grichi. Govori se, da je jasminov cvet, odlozhen na kamnitem zidku, ali beli kamenchek ob vznozhju ciprese zanj znamenje, ki mu sporoča, kdaj in kje se bo spet sestal z vilami. Kmetje menijo, da se ne bo postaral: kot vsi, ki jih je doletela zla usoda, bo venel, ne da bi vedeli, ali je star osemnajst ali shtrideset let. A kolena se mu tresejo, njegov duh je odlebdel in se ne bo nikoli vech vrnil, in iz njegovih ust ne bo vech prishla beseda. Zhe Homer je vedel, kako hitro pojemata pamet in moch tistim, ki spijo z zlatimi boginjami. Toda jaz Panegyotisu zavidam. Izstopil je iz sveta dejstev in stopil v svet iluzij, in vchasih mi celo pride na misel, da je morda iluzija oblika, ki jo v ocheh navadnega chloveka privzame najskrivnostnejsha stvarnost.

»No, zhe, ampak Jean,« malo jezno reche gospa Demetriadis, »menda ne mislite, da je Panegyotis zares videl nereide?«

Jean Demetriadis ji ne odgovori, ves prevzet napol vstaja s stola, da odzdravi trem tujkam, ki so prihajale navzdol mimo nas. Tri mlade Americhanke, v tesno se prilegajochih belih platnenih oblekah, so s prozhnimi koraki stopale po obali, ki se je kopala v soncu, za njimi pa se je star nosach upogibal pod tezho nakupov s trzhnice. In kot tri dekletca, ki gredo iz shole, so se drzhale za roke. Ena je hodila razoglava, z vejico mirte, zatakajeno v rdechih laseh, druga je nosila na glavi ogromen mehishki sombrero, tretja pa je imela okoli glave po kmechko zavezano bombazhno ruto, sonchna ochala s chrnimi stekli pa so jo zakrivala kot maska. Te tri mlade zhenske so se nastanile na otoku. Na njem so kupile hisho, ki je stala na samem, dalech od prometnih poti: ponochi so na svojem cholnu s harpuno lovile ribe, jeseni pa so zasledovale jerebice. Druzhile se niso z nikomer, same so gospodinjile, ker so se bale, da bi pomochnice motile njihovo intimnost, osamile so se kot divjakinje, da bi se tako izognile opravljanju, morda so jim bile ljubshe klevete. Zaman sem poskushala prestrechi pogled, ki ga je Panegyotis vrgel na tri boginje, pogled njegovih ugaslih ochi je ostal nedolochen: videlo se je, kot da ni prepoznal svojih nereid, preoblechemih v zhenske. Nenadoma se je sklonil, gibko

kot zhival, pobral nov kovanec, ki je padel iz enega nashih zhepov, in na grobih vlaknih ohlapnega suknjicha, ki mu je, pripet za naramnice, visel z ramena, sem opazila tisto, kar bi po mojem mnenju lahko edino sluzhilo kot negotov dokaz: silnato tanko nitko, las, ki je tja zashel z neke plavolase glave.

OBGLAVLJENA KALI

Kali, strashna boginja, se klati po indijskih planjavah. Videti jo je hkrati na severu in na jugu, na svetih krajih in na trgih. Zhenske trepechejo, kadar hodi mimo njih, mladi fantje z razshirjenimi nosnicami prihajajo na prag, celo majhni, jokajochi otroci vedo za njeno ime. Chrna Kali je grozljiva in lepa. V pasu je tako vitka, da jo pesniki, ki jo opevajo, primerjajo z bananovim drevesom. Njena zaobljena ramena spominjajo na vzhod jesenskega meseca; nabrekli dojki na dva popka tik pred razcvetom; njeni boki se zibljejo kot rilchek slonjega mladicha in njena stopala poplesujejo v ritmu mladih poganjkov. Njena usta so vrocha kot zhivljenje in njene oči globoke kot smrt. Izmenoma se obchuduje v zrcalu bronaste nochi, srebrne zarje in bakrenega somraka, v zlatu opoldneva pa se zatopi v premishljevanje o sebi. Toda njene ustnice se nikoli ne nasmehnejo; okoli njenega vitkega vratu je ovita ogrlica iz lobanjskih kosti in na njenem obrazu, svetlejšem od ostalega telesa, so velike oči jasne in zhalostne. Lice boginje Kali, vechno mokro od solza, je blede in prekrito z roso, kot nemiren obraz jutra.

Kali je izvrzhena. Izgubila je svoje mesto v kasti bogov, ker se vdaja parijem in obsojencem. Njen obraz, ki ga poljubljaajo gobavci, je ves prevlechen z zvezdastimi hrastami. Stiska se k luskinastim prsim kamelarjev s severa, ki se zaradi hudega mraza ne umivajo, s slepimi berachi lega na postelje, polne mrchesa, iz objema brahmanov se seli v objeme nesrechnikov nechiste rase, teh madezhev svetlobe, ki jim je nalozheno umivati mrliche; in Kali, zleknjena v piramidasti senci pogrebnih grmad, se jim predaja na she toplem pepelu. Ljubi tudi cholnarje, grobe in mochne; k sebi vabi celo chrne suzhnje, ki garajo po bazarjih in jih pretepajo huje kot tovorna zhivincheta. Z glavo se drgne ob njihova ramena, odrta od tezhkih bremen. Slabotna kot vrochichna bolnica, ki zaman ishche svezho vodo, hodi od vasi do vasi, od krizhishcha do krizhishcha, ishchoch vedno iste mrachne uzhitke.

Njena majhna stopala pod cingljajochimi obrochki udarjajo ob tla v razuzdanem plesu, toda iz oči ji brez predaha lijejo solze; njena grenka usta ne dajejo poljubov, trepalnice ne bozhajo lic tistih, ki jo stiskajo v objemu, in njen obraz ostaja vechno bled kot brezmadezhni mesec.

Nekdaj je Kali, lokvanj popolnosti, sedela na prestolu v nebesih Indre kakor v notranjosti kakega safirja; diamanti jutra so se iskrili v njenem pogledu in vesolje se je krchilo in shirilo v ritmu njenih srchnih utripov.

A Kali, popolna kot cvet, ni vedela za svojo popolnost in neskajjena kot dan ni videla svoje svetlobe.

Ljubosumni bogovi so jo neke brezmesechne nochi prichakali v zasedi, v konichasti senci, v zavetju nekega zarotnishkega planeta. Obglavili so jo s strelo. Namesto krvi je iz njenega presekanega vratu privrel na dan curek svetlobe. Njeno truplo, ki so ga Demoni vrgli v brezno, se je v dveh kosih skotalilo na dno Pekla, tja, kjer se plazijo in jechijo tisti, ki niso zaznali bozhanske svetlobe ali pa so jo zavrnili. Zapihal je mrzel veter in zgoshchena sinjina se je zachela zlivati z neba; na vrhovih gora se je pod zvezdnatimi prostranstvi, kjer se je zhe zachelo nochiti, nakopichil bel oblak.

Bogovi – poshasti, bogovi – zhivali, vechroki in vechnogi bogovi, podobni vrtechim se kolesom, so bezhali chez temine, zaslepljeni od lastnega svetnishkega sija; zbegani Nesmrtniki, ki jim je postalo zhal zaradi storjenega zlochina.

Skesani bogovi so se ob Strehi Sveta spustili navzdol, v zadimljeno brezno, kjer se plazijo tisti, ki so nekdej bili. Prehodili so devetero vic; shli so mimo samic iz blata in ledu, v katerih se duhovi, razgrizeni od slabe vesti, kesajo za storjene pregrehe; mimo plamtechih temnic, kjer drugi mrtveci, trpincheni od neizzhivetih strasti, objokujejo pregrehe, ki jih niso storili. Bogovi so se chudili, kako brezmejna je zla domishljija ljudi, kadar si izmishljajo neshtete oblike uzhitkov in muk zlih dejanj. Na dnu kostnice se je v nekem mochvirju kakor lotosov cvet zibala Kalijina glava, njeni dolgi chrni lasje pa so valovili okoli nje kot plavajoche korenine.

Lepo, brezkrvno glavo so pobožno potegnili iz vode in se odpravili iskat telo, ki jo je nosilo. Neko obglavljeno truplo je lezhalo na rechnem bregu. Vzeli so ga, mu postavili na ramena Kalijino glavo in boginjo ozhivili.

Trup je pripadal vlachugi, usmrcheni, ker je nekega mladega brahmana poskushala vznemiriti pri meditaciji. Bledo telo, ki ga ni napajala kri, se je zdelo brezmadezhno. Boginja in kurtizana sta imeli na levem stegnu enako lepotno znamenje.

Kali, lokvanj popolnosti, se ni vech vrnila na prestol Indrovih nebes. Telesu, ki mu je bila dodana bozhanska glava, se je tozhilo po zloglasnih chetrteh, po prepovedanih dotikih, po sobah, v katerih prostitutke snujejo skrivne razvratnosti in skozi zelene zhaluzije prezhijo na nove stranke. Zapeljevala je otroke, drzhila starce in oblastno ukazovala mladim ljubimcem. Mestne zhene, ki so jih njihovi mozhje zanemarjali in so se pochutile kot vdove, so telo boginje primerjale s plameni grmade za sezhiganje mrlichev. Bila je umazana kot podgane v kanalih in osovrazhena, kot so poljske podlasice. Kradla je srca kot razcapane kose drobovine z bazarskih stojnic, zdrizasti plen se ji je lepil na roke, kot se iz satovja cedi med. Brez pochitka od Benaresa do Kapilavistuja in od Bangaloreja do Srinagarja je Kalijino telo vlachilo za sabo onechashcheno glavo boginje in njene jasne ochi so bile polne solz.

Nekega jutra v Benaresu je Kali, pijana, z obrazom, spachenim od utrujenosti, prishla iz ulice kurtizan. Na polju je ob kupu gnoja sedel in se slinil neki norec. Ko je shla mimo, se je dvignil in zachel techi za njo. Od boginje ga je lochila samo she dolzhina njegove sence. Kali je upochasnila korak in pustila, da se ji je priblizhal.

Ko je odshel od nje, je nadaljevala pot proti neznanemu mestu. Neki otrok jo je prosil miloshchine; ni ga opozorila na strupeno kacho, ki se je dvigala izmed dveh skal, pripravljena na ugriz. Zgrabila jo je divja jeza na vse, kar zhivi, hkrati pa zhelja, da vse zhivo she namnozhi, da bi ta bitja potem unichevala in se s tem teshila. Videli so jo, chepecho na robu pokopalishch; pod njenimi zobmi so pokale kosti kot v levjih cheljstih. Ubijala je kot zhuzhelchja samica, ki pozhira svoje samce; pod seboj je dushila bitja, ki jih je rodila, kakor divja svinja polezhi skotene prashichke. Svoje zhrtve je pokonchala tako, da je po njih plesala. Iz njenih ust, zamazanih s krvjo, se je shiril zadah po klavnici, toda nesrechnike so tolazhili njeni objemi in vrochina njenih prsi je storila, da so pozabili na vse muke.

Ob robu nekega gozda je Kali naletela na Modreca.

Sedel je s prekrizhanima nogama, dlani je imel polozheni eno v drugo in njegovo mrshavo telo je bilo izsusheno kot les, pripravljen, da z njim zakurijo grmado. Nihche ne bi mogel rechi, ali je zelo star ali zelo mlad. Njegove vsevidne oči so bile pod priprtimi vekami komaj opazne. Okrog njega se je svetloba razprostirala v okroglem siju in Kali je zachutila, kako se globoko v njej poraja slutnja velikega, dokonchnega spokoja, zastoja svetov, odreshitve vseh bitij; kako se blizhata blazheni dan, ko sta zhivljenje in smrt enako nepotrebna, in doba, v kateri Vse po malem izginja v Nich; kot da bi ta chista nichnost, ki jo je spochenjala v sebi, zadrhtela v she nerojenem otroku.

Uchitelj vélike sochutnosti je dvignil roko, da bi blagoslovil mimoidocho.

»Moja brezmadezhna glava je bila spojena z gnusobo. Hochem in nochem obenem, trpim, pa vendar hkrati uzhivam, groza me je zhivljenja in strah smrti.«

»Vsi smo nepopolni,« reche Modrec, »vsi smo locheni, drobni delchki, sence, brezsnojni duhovi. Zhe na veke vekov verjamemo, da jokamo, in verjamemo, da uzhivamo.«

»Bila sem boginja v Indrovih nebesih,« je rekla kurtizana.

»In nisi bila nich bolj osvobojena navezanosti na stvari; tvoje diamantno telo ni bilo nich bolj zashchiteno pred nesrecho, kakor tvoje telo iz blata in mesa. Mogoche pa si, kakor zhenska, ki nima sreche in onechashchena blodi po cestah, blizhe temu, kar je brez oblike.«

»Izmuchena sem!« je zaihtela boginja.

Tedaj se je modrec s konico prstov dotaknil njenih chrnih, s pepelom zamazanih kit:

»Pozhelenje ti je odkrilo nichevost zhelja, obzhalovanje te uchi, da je kesanje odvech. Bodi potrpezhljiva, o, Zmota, katere del smo mi vsi, o, Nepopolna, zaradi katere popolnost ve sama zase, o, Slepa jeza, ki nisi neizbezhno neminljiva ...«

Iz francoshchine prevedla Nadja Jarc

Likovna priloga

Damir Globochnik

FRANCE KRALJ

Kipar in slikar France Kralj je umetnishko iskro najbrzh podedoval po ochetu, ki je bil v mladih letih ljudski podobar. France Kralj je zapisal, da je oče v nasprotju z drugimi vashkimi podobarji, ki so si pomagali z vzorci, delal docela samostojno (*»Dela: matere bozhje, svetniki in bogci so bila izključno lastno dozhivetje.«*); prebiral je lahko knjige o umetnosti v domachi knjizhnici in si pomagal z nekdanjim ochetovim rezbarskim orodjem, ki ga je nashel na podstrehi. Kraljevo likovno nadarjenost so spodbujali učitelji in duhovniki, ki so postali prvi odjemalci njegovih likovnih izdelkov. Ochetova zhelja je bila, da bi France postal umetnik.¹

Leta 1913 se je vpisal na kiparski oddelek likovne akademije na Dunaju. Junija 1915 je zaradi vpoklica na fronto shtudij zahasno prekinil, nadaljeval ga je v sholskem letu 1917/1918 in zakljuchil julija 1919. V letih 1919–1920 se je izpopolnjeval na slikarskem oddelku likovne akademije v Pragi.

Pri mladostnih delih Franceta Kralja so opazni odmevi dunajske secesije in srednjeevropskega ekspresionizma. Z ekspresivnimi deformacijami telesnih oblik in kretenj, zlasti z znachilnimi razpotegnjenimi figuralnimi tipi, je stopnjeval duhovno intenziteto in notranje dozhivetje motiva, ki se je spreminjal v vizionarsko videnje. Protinaturalistichne oblike so bile v skladu z ekspresionistichnimi hotenji in vsebinsko utemeljene.

Domacha likovna kritika je Kraljeve secesijske in primitivistichne stilizacije z ekspresionistichnimi poudarki povezovala z vplivi Klimta, Hodlerja, Meshtrovicha in Metznerja. Za tedanje slovensko likovno okolje so bile precej drzne, zato so nekateri pisci, ki niso bili naklonjeni ekspresionizmu, Kralju ochitali anatomske napake in dekorativnost (vsebinsko praznost).

France Kralj je veljal za osrednjega likovnega predstavnika ekspresionistichne generacije. Ekspresionizem je bil sprejet kot radikalna usmeritev, nadomeshchal je avantgardne poskuse v slovenski umetnosti. Mlada ekspresionistichna generacija je bila razumljena kot nasprotje impresionistom in starejšim, na akademski realizem vezanim umetnikom. Pri uveljavljanju ekspresionistichne struje so sodelovali mladi likovni kritiki in publicisti France Stelè, Rajko Lozhar, Stanko Vurnik, Silvester Shkerl, Ivan Zorman, Jozhe Piber in Anton Vodnik.

Jozhe Piber med znachilne poteze ekspresionizma uvrshcha: veliko dozo dushevnosti, popolno podrejenost materije in absolutno svobodo.² Ekspresionistichni umetnik ni posnemal narave, temvech je ustvarjal po potrebah duha.

France Kralj je imel za pomembno sestavino ekspresionistične umetnosti mistiko.³ V pogovoru z Antonom Vodnikom je poudaril, da ceni starokrščansko umetnost zaradi njene iskrenosti in neposrednosti, »ker podaja stvari tako, kakor so bile občutene. (Najbolj mrzko mi je delo, ki hoče briljirati s svoji tehnično zližanostjo.)« Med slikarji je posebej omenil Fra Angelika, »najbolj prisrčnega, od nobene teorije pokvarjenega umetnika«.

V omenjenem pogovoru je Kralj opozoril na tesne povezave z vrstnikom, kiparjem Ottom Fenzlom (1898–1945). »Ko sem v letih 1913–14 ter 1918–19 shtudiral na Dunaju, mi je bil tovarish kĳpar Fenzel, ki je sedaj vodja dunajskih 'mladih'. [...] Skupaj sva uveljavljala novo izražanje. Kar sva videla podobnega, oziroma v tej smeri idočega, je na naju vplivalo toliko, da sva dobila večji pogum in samozaupanje, ko sva videla, da nisva osamljena.«⁴

Med shtudijem je začel izdelovati plakete in reliefno plastiko v mavcu, lesu in zhgani glini. Posvechal se je tudi ilustraciji (danes neznane ilustracije za dunajskega pesnika Fritza Hellmutha).⁵ Prvih se je domachi javnosti predstavil na XVI. razstavi v Jakopichevem paviljonu poleti 1919. Izbral je kip *Materina skrb*, risbo *Delo* in reliefe (*Ob zĳbetvi*, *Kosec*, *Martin Krpan*, *Spomini*),⁶ pri katerih je Ivan Zorman opazil nekaj očitnih vplivov, vendar je menil, da je Kralj na pravi poti: »Che je Kraljeva dushevnost tako gibčna in temeljita kakor so njegove kompozicije, smo pridobili umetnika, nad katerim bodo imeli dopadenje. Teh par plastik, ki so bile razstavljene, nam odkriva vrline Kraljevega talenta; smisel za formo, kompozicijo, idejnost, obvladovanje materiala, karakteristika zĳbvljenja, gibov, pravilno nakazovanje oblike, vse to so pomembne vrline.«⁷

Leta 1919 je z ilustracijami začel sodelovati v reviji *Dom in svet*. Na XVIII. umetnostni razstavi je razstavil ilustracije za knjigo Franceta Bevka *Pastirĳki pri kresu in plesu* (1920) in reliefe v mavcu, na XIX. razstavi (1921) pa ilustracije *Kralja Matjazĳha*, ki so istega leta izshle v samostojni knjigi.

Karel Dobida je Kraljevo risbo oznachil za »visoko pesem lepoti absolutne linije«.⁸ Kralj je uporabljal chisto linearno risbo, ki jo je oblikoval pod vplivom secesije. Iluzijo volumna mu je uspelo ustvariti samo z linijo, ki jo je vchasih dopolnjeval s kontrastnimi chrnimi ploskvami. Z risarsko pretanjenostjo je ekspresivne deformacije chloveshke figure vselej usmerjal v njihovo dematerializacijo.

Pri *Kralju Matjazĳhu* je ilustrirane prizore povezal s posebno dekorativno pisavo, ki jo je uporabil tudi pri plakatih in drugih ilustracijah. Ritem likovno oblikovanega besedila sledi poteku dogajanja. Kraljeve ilustracije *Kralja Matjazĳha* so imele moderen znachaj tudi zaradi pogledov s ptichje in zhabje perspektive, perspektivichnih skrajshav in prikaza gibanja, kar bi lahko imeli za odmev futurizma.

Ilustriral je tudi Bevkove *Pesmi* (1921). Z vinjetami je opremil dva letnika revije *Dom in svet* (1921, 1923) ter prispeval ilustracije za folklorno povest rojaka in nekdanjega uchtelja na osnovni sholi Frana Jaklicĳha Podgorichana *Nevesta s Korinja*

(*Dom in svet*, 1920) in za ep Jozheta Lovrenchicha *Trentarski študent* (1920, objava *Dom in svet*, 1921).

Brata France in Tone Kralj sta leta 1920 pripravila načrt za poslikavo cerkve Sv. Krizha v Vidmu pri Dobropoljah. France je za poslikavo prezbitarija izbral Brezmadežno, Kristusa iz Zadnje sodbe, svetnike in evangeliste. Drushtvo za krshchansko umetnost v Ljubljani marca 1921 načrta ni sprejelo, kajti Josipu Dostalumu so se osnutki zdeli premoderni.

Na XIX. umetnostni razstavi spomladi 1920 se je France Kralj predstavil s slikarskimi in kiparskimi deli, ki bi jih lahko opredelili kot simbolichne vizije. Med njimi sta bili tudi slikarski kompoziciji *Skushnjave sv. Antona* (*Vizija sv. Antona*) in *Pekocha vest* (tudi *Preganjana vest*), obe sta najbrzh nastali leta 1920 (Kralj je kasneje sicer poskusil postaviti njun nastanek v leti 1915 in 1913).

Kralj se zavedal, da nova dela brez komentarja ali vsaj oznachujočega naslova niso popolnoma razumljiva. Zato jih je v katalogu dopolnil s kratkimi pojasnili. *Skushnjave sv. Antona*: »Dva ekstrema: Kristus (levo zgoraj) – poltena zapeljivost (ognjene oči, prsa, topli barvni ton – desno spodaj); zmagava v Kristusu (trnjeva krona, združben sij).« *Pekocha vest* (tudi *Preganjana vest*): »Sokrivca (objem rok, stisk glave) z hge (gorecha roka, okvir) vest (modre niti).«

Kralj je povezal barvno in oblikovno simboliko. *Pekocha vest* je likovni organizem, v katerem je enakovredna pomenska vloga dodeljena dvojici prepletelih teles, modrim trakovom – nekakshnim »dushevniim nitim«, ki predstavljajo vest, nepredmetniim elementom in barvni simboliki. Na *Viziji sv. Antona* je s pomočjo modriih chrt-veznic oziroma silnich figuralni motiv spremenil v dinamični vrtinec.

Kraljevo slikarstvo je imelo paralele tudi v njegovem kiparstvu. *Tezhak spomin* (1921, mavec, nahajalishche neznano) je kiparska interpretacija *Vizije sv. Antona*. Kip *Umetnik* (ok. 1921, mavec, Moderna galerija, Ljubljana) je Kralj opisal z naslednjimi besedami: »Vodoravne linije so njegove stopnje, vrhnja masa vishek, preko katerega kljub dushevni zmozhnosti (glava normalna) radi slabosti telesa (telo samo v obrisih) ne sezhe (obdaja glavo).« Dleto in kladivo v rokah izdajata, da gre za kiparja. Telo, ki je ponazorjeno s pomočjo negativne forme, je samo votla lupina, ki pricha o notranji praznoti. Glava je ujeta v tezhko gmoto, kar govori o nemochi, da bi se umetnik prek posameznih stopenj umetnishkega razvoja, ki jih ponazarjajo valovnice, povzpel do najvishje stopnje.

Brata Kralj sta prvo skupno razstavo avgusta 1921 v Akademskem domu naslovila Slovenska mlada umetnost. France Kralj je za razstavo naslikal dve novi sliki: *Smrt genija* (1921, olje, juta, zasebna zbirka) ter *Smrt in zbhivljenje* (ok. 1921, nahajalishche neznano).

Kompozicijo *Smrt in zbhivljenje* obvladujeta obraza-maski, ki spominjata na izdelke primitivnih ljudstev. Obraz Smrti v hladnem modrem koloritu je zoperstavljen toplemu rumenemu koloritu s primesjo rdeche.

Smrt genija na simbolichen način prikazuje umiranje duha. Navzdol obrnjeni trikotnik, ki ga dolochata rdeči ploskvi (»silne muke«), ponazarja prepad, v katerem izgineva telo genija, naslikano v mrachni modri barvi in ponazorjeno samo z obrazom in rokami z odsekanimi dlanmi. »Pred široko odprtimi očmi se mi odpirajo shtevilna obzorja, katere bi she dosegel s svojim pogledom (ochi na chrtah), za katerimi she v zadnjem obupnem pogonu volje izteza svoje roke, ki so odbite (zaman!)«¹⁰

Ochi in ritmichne valovnice so elementi iz secesijskega repertoarja, Kralj jih je povzel po Klimtu.¹¹ Kompozicija prekriva okvir. Kralj je torej naslikal moderno sliko, ki ni vech okno v svet, temvech prizorishche umetnikovega notranjega dozhivljanja.

Vstop v Kraljeve slikarske kompozicije je bil mogoch na naslednji nachin: gledalec s pomocjo formalne simbolike zasluti njihovo vsebino, s pomocjo barvne simbolike pa se lahko she bolj priblizha vsebini, »saj v paralelno chuvstveno stanje bo prestavljen«.¹²

Na isto razstavo je Kralj uvrstil tudi kiparsko delo *Zhanjica* (1921, les, zasebna last). Naslednje leto je naslikal sliko s podobnim motivom (*Zhanjici*, 1922, Moderna galerija, Ljubljana). Zhanjice so sklonjene v ritmu poljskega dela, srp je postal podaljšek roke.

Druga samostojna razstava bratov Kralj je bila na ogled v Jakopichevem paviljonu (marec-april 1922). France je razstavil plastiko *Tuzbna proshnja* (1919, mavec, Moderna galerija, Ljubljana), pri kateri je posegel po radikalni stilizaciji oziroma deformaciji glave, ki je dobila grotesken izraz, in po sorodnem preoblikovanju roke, ki ohranja vitkost in eleganco njegovih figuralnih reshitev na reliefih in risbah. *Tuzbno proshnjo* je imel za svoje najboljshe delo v sklopu barvnega in oblikovnega simbolizma.¹³

France Kralj je bil osrednji predstavnik svoje generacije. Okrog sebe je skushal zbrati mlajshe likovnike. Leta 1921 je bil soustanovitelj in vodja Kluba mladih, ki se je pred razstavo v Splitu konec leta 1925 preimenoval v Slovensko umetnishko drusstvo.

IV. razstava Kluba mladih je bila tretja razstava bratov Kralj (junij–avgust 1923). Povezana je bila z naročilom za poslikavo Akademskega doma, ki je Francetu Kralju ponudilo prilozhnost za monumentalno izpeljavo umetnishkega koncepta. Poslikava je unichena, ohranile so se chрно-bele fotografije in tehtni opisi.

Stene v dvorani so bile pobarvane v zeleno, pilastri rumeno, za strop pa je bila predvidena zlata barva. Kralj je s figuralno motiviko poslikal konkavni pas med stenami in stropom. V rombih je s simboli in figurami ponazoril Vera, Umetnost, Filozofijo in Pravo. Rajko Lozhar je takole dozhivel Kraljevo Vera: »Vera: dvoje rok, ki rasteta iz praznine ob krizhu navzgor. Ta krizh seka rane v njih meso in vendar raste iz njih, iz njega samega se izvije lice Zvelicharjevo, obdano s sijem neskonchnosti. To je mistichno

dozhivljanje boga, pot iz srede nashlega zbhivljenja v brezčasnost in brezprostornost, izliv vsega nashlega bitja v dubu bozhjega; chudezhno obujenje vechnosti v nas – vera.«

Ob obeh krajshih stranicah sta bili veciji simbolichni kompoziciji. Na eni strani sta veliki roki upogibali zhelezno palico (*»Simbolno je izrazbena v sliki zbhivljenjska naloga individua, vzgojiti in okremeniti svoj znachaj do najvechje odpornosti. Ne svet, chlovek sam je tista roka, ki upogiba zhelezo in mu daje obliko, podubovlja materijo in jo priblizhuje cilju.*«). Na nasprotni strani je bila kompozicija *Vzljubljeno drevo*: roki vechnega vrtnarja naravnavata rast drevesa v strmo chrto navzgor (*»To drevo je simbol chloveshkega zbhivljenja, ki raste iz vere, iz dubovne podstave vsega bitja, k svojemu cilju – Bogu.*«)¹⁴

V shtirih trikotnih kopicah je Kralj predstavil shtiri dnevne chase: *»Jutro je rumeno, prepletajo ga valovite cherte, na katerih se pojavlja skrivnostno oko zbhivljenja – motiv, ki ga Fr. Kralj rad uporablja.*« Kralj je za poldan uporabil isti motiv, vecher je moder. *»Noch je chrna in zvezde so posejane preko valov.*«

Kralj se je s poslikavo ene od sten she najbolj priblizhal abstrakciji (abstraktni simbolizem oziroma ekspresionizem in sorodne opredelitve so sicer pogoste pri piscih o Kraljevih razstavah v tem chasu). *»Velika bela plosken je razsekana po rezko se sekajochih chrtah in sencah; zdi se ti, da se pred teboj poglablja nejasna pokrajina in da vidish par portalov – tipichna Kraljeva fantazija. Kar je tu vdabnil steni, se ne da povedati z besedami; izrazil je vse brez barv s chrnimi potezami na svetli beli podlagi. Posezi pa vase in se spomni trenutkov oddiha. Sedish in gledash neoblikovan predmet, gledash belo steno pred seboj in nich ne mislish, samo pochivash in pustish, da nikdar pochivajocha fantazija snuje, kajti ona vedno snuje in te zabava, posebno pa ob chasu, ko pochiva tvoja volja, tvoja aktivnost. Ti gledash belo steno in nich ne vidish in vendar podzavestno ves chas gledash in vidish in dozhivljash, cheprav se le najmanjsbega odstotka tega zaves. In pomen takega vzbhujalca fantazije ima ta slika.*«¹⁵

V tako poslikano dvorano sta brata Kralj obesila svoje slike. Pomembno mesto je imel Tonetov *Sv. Pavel*, ki je bil last Akademskega kolegija. France je razstavil slike *Magdalena*, *Oznanjenje* (ok. 1922, olje, juta, zasebna zbirka), *Oljska gora* (1922, olje, platno, nahajalishche neznano), *Snemanje s krizha* in *Sbentpetsko predmestje* (1923, olje, juta, Zhupnijski urad sv. Petra, Ljubljana).

V kompozicijski pretehtanosti *Snemanja s krizha* je mogoche zaslediti kubistichne vplive. Ekspresivni poudarek prinasha rdecha barva krvi. Figure so stilizirane, z izjemo Kristusa skrivajo svoje obraze in se izrazhajo samo z gibi. Milchek Komelj ugotavlja, da zato ne uchinkujejo kot realne, chloveshke figure, marvech samo kot abstraktni (pojmovni) dejavniki duhovne drame.¹⁶

Pri *Magdaleni* je brezprostorie nadomestila krajina. Magdalena stoji pred nenavadno pokrajino z mestom in hribom s krizhi za njim. Z njenega obraza odseva *»groza razocharanja in spoznanja zla v svetu in zgodovini chloveshtva.*«¹⁷

Dvignjeno ochishche in povzemanje temeljnih znachilnosti opredeljujeta *Sbentpetsko predmestje* kot *»v podrobnostih nerealno, v svoji monumentalni fizionomiji pa realno slika*« naselja na obrobju Ljubljane.¹⁸

Na V. razstavi Kluba mladih (Jakopichev paviljon, februar–april 1924)¹⁹ je Kralj nastopil s kiparskimi deli: *Portret matere Izidorja Cankarja* (1922, marmor, Moderna galerija, Ljubljana), *Kristus pridigar* (ok. 1923, črno patiniran les, Muzej savremene umetnosti, Beograd), *Madona* (1924, les, Moderna galerija, Ljubljana) in *Sv. Franchisbek / Asket* (1923, peshčenec, Moderna galerija, Ljubljana).

Kristus pridigar je zasnovan podobno kot *Tužna prošnja*, vendar tokrat brez ekspresivnih poudarkov. Pridigajoči Kristus (*»jak v gibu in izrazu govorečih ust, a neizmerno mil in blag v gesti roke, ki spremlja njegovo besedo«*)²⁰ je energično stopil naprej. Poudarjena govornica telesa stremlje kvishku, h govorečim ustom.

Pri *Madoni (Marija iz Oznanjenja)*, 1924, les, Moderna galerija, Ljubljana) je Kralj vzvalovljeno vertikalno Marijinega telesa zaključil z nagibom glave, ki kompozicijski vzgon ponovno usmeri navzdol. Proti telesu sklonjena glava je bila znachilen Francetov motiv. Slikarska vzporednica temu kipu je bilo omenjeno *Oznanjenje* iz ok. 1922.

Tezhnja po chisti duhovnosti ni vech potrebovala oblikovnega sinkretizma, ki so ga sooblikovale abstraktne oblike in simbolni dodatki. *»Material je naravnost preobrazhen in deluje na gledalca dubovno.«*²¹ Zadoshchali sta geometrizacija telesnih oblik in glajena kiparska povrshina v enotni barvi, kar je ustrezalo tudi premikom v Kraljevem slikarstvu.

Francetovo prvo izrazito ekspresionistično obdobje je trajalo do leta 1923. V letih 1923 do 1928 je ekspresionistične, secesijske in primitivistične obrazce, ki jih je uporabljal pri religioznih slikarskih kompozicijah, prenesel na vsakdanjo motiviko.

Vrnitev Franceta Kralja h kmechki motiviki je potekala vzporedno z opustitvijo simbolne izraznosti barve. Na IX. razstavi Kluba mladih v Akademskem domu 1925 sta razstavljala samo brata Kralj. France se je pri *Jajcharicah* (1925, olje, platno, Galerija umetnina, Split) omejil na en sam, prevladujoč barvni ton, kubichno-telesne oblike opredeljuje svetloba. *»Ugasnil je spiritualizem, konec je simbolizma prejsbnjih chasov.«*²²

Vsebina slike *Studenec* (1925, olje, platno, Muzej savremene umetnosti, Beograd) je skrivnostna. Kmechka mater z otrokom spominja na Marijo z Jezusom, vendar v motivu zaradi grotesknh oblik otroka ne moremo videti Marije, zashchitnice slovenske vasi. V ozadju je Kralj naslikal samostojen zhanrski motiv (fant z zhivaljo).

Grobo stilizirani, skorajda spacheni obrazi so na slikah *Slovenska vas* (1925), *Poletje* (1925, nahajalishche neznano) in *Večer na vasi* (1927, olje, platno, Moderna galerija, Ljubljana) nekoliko omiljeni. Kralj je na *Slovenski vasi* vech motivov (osamljeni fant, dekle in starka, ki se krizha, drobni zhenski v ozadju) povezal v *»krogotok zhivljenja in smrti«*.²³ France Stelè je menil, da je religioznost osrednja téma te slike, *»ki naj bi bila sinteza nashe narodne psihe.«*²⁴

France Kralj poudarja, da sta bila z bratom Tonetom nosilca prelomnih sodobnih umetnostnih elementov: ekspresionizma, futurizma, kubizma (poleg misticizma).²⁵ Karel Dobida je menil, da France Kralj po umetniski kapaciteti prekasha mlajšhega brata, ki je na omenjeni razstavi prav tako razstavil nekaj ključnih del (*Težhaki, Izgnanci*). »Razumska plat, ki pri njem prevladuje, pospešuje smoternost zasnove, kviri pa iskrenost oblikovnega doživljanja. V oblikovanju je vidna slogovna zakonitost, ki si sama ustvarja pravila, in strogo samoobvladovanje.« Tone Kralj je naravnejši in neposrednejši od brata, katerega se pogosto trudi oponashati, s chimer dela silo prirojeni chustvenosti in iskrenosti. Namesto odkritosrchnega, preprostega podajanja izrazito lirichnih obrazov se ubada s tem, kako bi se chim tesneje približhal Francetovemu reflektivnemu slogu.²⁶

France Kralj je mlajshemu bratu Tonetu posredoval predstavne obrazce (znachilno deformiranje figuralnih oblik). »France je odnekdaj tisti pol, ki ishche in ustvarja v prvi vrsti formalne temelje njune umetnosti.«²⁷

Pogled od zunaj je opozoril na razlike med bratoma, katerih poti so se leta 1927 razshle. M. De Saint Aignan v chlanku »Les Néo – Indépendants« (Novi neodvisnezhi), objavljenem v parishki *La Revue Moderne illustrée des Arts et de la Vie* (15. 10. 1926), poudarja: »Umetnost teh dveh bratov predstavlja mochno originalno formulo, katero inspirirajo obenem ekspresionistichna nachela in narodnostno tradicijonalno ozadje slovenskih dezhel. Obenem slikarja in kiparja, dosežata France in Tone Kralj svoj najtochnejshi izraz v religioznih ali nacionalnih motivih, oziroma bolje rechno, kadar predstavljata ta dvojni znachaj, kej se družbi misticizem z lirizmom, ki neprestano vstrepetava v slovenski dushi.

Njihovi dushavnosti, ki se popolnoma skladata, sta v tesnem medsebojnem sodelovanju mogli samó pridobiti in zares se spopolnjujeta vzajemno: France, ki predstavlja moch in vchasih nekoliko nepropustno abstraktnost in Tone, ki je bolj naravnost razumljiv in ki se zdi, da mu je dolocheno, da popolnoma osvóji obchinstvo.«²⁸

Najpomembnejše delo Franceta Kralja na razstavi Ljubljana v jeseni (1926) je bila slika *Rodbinski portret* (1926, olje, platno, Moderna galerija, Ljubljana), ki se je Karlu Dobidi zdela »bolj program, nego kot sluchajno nastala slika.«²⁹ Slika je zaznamovala Kraljev prestop iz mladostnega ekspresionizma v t. i. *novo stvarnost*. Kralj je naslikal portret zhene z otrokom in nasproti (kot zrcalno sliko) njun kip na kiparskem vretenu. V ozadju slikar z naglim korakom odhaja s prizorishcha. Stilizacija figur ima bolj realistichen znachaj kot na njegovih prejšnjih kompozicijah. Novost je bila tudi tehnika: v temno povrshino je z iglo izpraskal oblike, ki imajo skulpturalni znachaj. Na ta nachin je polnoplastichni princip prenesel v slikarstvo. Upodobljene oblike so se Stanku Vurniku zdele »kakor z nožhem rezane«, Kralj je »brutalno plastichen«.³⁰

Osrednja téma slike *Deseti brat* (1928, olje, platno, Moderna galerija, Ljubljana) je tragichna usoda desetega brata. Figuralni motiv (mater s hlebcom kruha, ki jo oblegajo otroci, odhajajoča figura) je samo sestavni del dekorativno preoblikovanega vashkega ambienta. Enoten temno rjav ton povezuje ritmichno

nanizane motivne elemente (stilizirano listje v krošnjah dreves, vashka arhitektura, težki oblaki). Podoben je koncept slike *Pred pomladjo* (tudi *Krst na vasi*, 1929, olje, platno, Dolenjski muzej, Novo mesto), pri kateri je ostroroba arhitektura oblikovana pod vplivi kubistčnih nachel.

France Stelè je opozoril tudi na Kraljevo iskateljsko hotenje. Za Kralja je bila umetnost »*sama pravcata večna evolucija, poskušanje nikdar nichesar dokončnega in tudi nikdar dokončanega razvoja*«. ³¹ Na zacetku tridesetih let se je odpovedal mrachni barvni paleti in modeliranje telesnosti s stopnjevanjem barve nadomestil s slikovitejšimi načini nanashanja barve. Pojavila se je težnja po večji konkretnosti. Ostalo je hotenje po izrazhanju duhovnega sveta, ki je temeljilo na spreminjanju naslikane motivike v skladu s chustvenimi in miselnimi predstavami. Ohranil je tudi povezave z ljudsko ustvarjalnostjo.

Na spremembe v svojem umetnishkem razvoju je France Kralj zachel opozarjati s posameznimi deli, kot je bila na spomladanski razstavi leta 1931 slikarska kompozicija *Mestni in kmečki otroci* (1931, olje, platno, Moderna galerija, Ljubljana), pri kateri je posebno pozornost namenil psihichni intenzivnosti otroških obrazov, ki so Stanka Vurnika spominjali na karikature in na figuraliko Otta Dixea. ³² Za sliko *Moja žena z beneshkim ozadjem* (1932, Moderna galerija, Ljubljana) na razstavi »Zhen v moderni slovenski umetnosti« je naklonjena zhirija (Dobida, Lozhar, Stelè, Zorman) Francetu Kralju podelila prvo nagrado. Ta slika je she eno Kraljevih antologijskih del. Poudarjena erotichna nota dvojnega portreta soproge (polakt z zaprtimi ochmi in njen obraz v ogledalu) je bila vzrok za ponovno Kraljevo konfrontacijo z javnostjo in delom likovne kritike.

Pisec v *Slovcu* navaja: »*Nihche, – vsaj tako jaz mislim – nihche, kdor je sebi odkrit, ne more razumeti zhirije, ki je odlikovala s prvim priznanjem ogabni, ostudni, nemogochi Kraljev akt. Edino, kar more chlovek videti na tem aktu, je cinizem, je stud, je karikatura narave, skrajna pretiranost, ki je prej manija, kakor pa pravo spoznanje.*« ³³ Choro Shkodlar je v kritiki ³⁴ nagrajene Kraljeve slike napovedal gonjo proti Kraljevi skulpturi *Priroda*, ki je potekala leta 1939.

Na »Razstavi slovenskih Madon« na Jesenskem velesejmu leta 1933 je France Kralj razstavil najvech del. *Slovenska Madona* (1933, olje, platno, Moderna galerija, Ljubljana), ki povezuje starejshe koncepte (linearno in ploskovno pojmovanje figuralnih elementov) z realistischim prikazom Marijinega obraza, je nadaljevanje smeri, ki jo je nakazal z beneshkim portretom soproge. *Kraljica miru* (1933, polihromiran beton, Zbirka Franceta Kralja, Kostanjevica na Krki – dalje ZFK) je Marija s sklonjeno glavo, ki dviguje dete, ta pa golobchka z vejico miru. »*Oblikovno je ta kip mnoge odbijal, to pa le zato, ker niso nashli pravega razmerja do njega. Komur pa se je posrechilo prebiti se skozi njegovo na videz odbijajocho oblikovnost, ga je dozhivel kot fino kolorirano grafiko, kot na videz grobega nosivca chudovito uchinkovite vizije nechesa vsakdanje telesno neizraznega.*« ³⁵

Beneshki portret zhene je napovedal Kraljevo zanimanje za motiv golega, poudarjeno polnoplastičnega ženskega telesa. »*To je res – žbenska, mikavna in odbijajoča, nedolžna in bkerati strashna, utelesbena prispodoba plodnosti.*«³⁶

Kralj je menil, da je eros »elementarna pogonska sila«, ki je prisotna v vsakem zhivem bitju in v nezhivi prirodi.³⁷ Takshen, prvinski odnos izprichujejo tudi opisi kmechkega zhivljenja v Kraljevi avtobiografiji. Sliko *Kopajoche se kmetice* (1933–1934, olje, platno, Moderna galerija, Ljubljana) je pojasnil takole: »*V sosednjem, motno srebrnem okviru so tri lepe, stasite mlade kmetice, strastno polnih udov so se sprostile v rozhnatem poletnem ozrachju. Pri vodi so se slekle, da si s svojih razgretim teles sperejo znoj. Lepa telesa, ki nihche ne ve zanja in si jih zato ne pozbeli, chutijo svoje drazbi in naravni spolni nagon, pri tem pa vseeno zlahka prenashajo pozbeljivo breme svoje telesnosti. Slika nima najmanjshe opolzkiosti, v zdravih, zhivljenja zbeljnih gonih matere narave jih ne premakne niti bik s sopibajochimi nodzrvmi, ki pribromi iz ozadja.*«³⁸

Del mlajshih katolishkih izobrazhencev (novokatolishko gibanje) je menil, da sta brata Kralj po zaslugi tezhnje po notranjem izrazu, duhovnosti in religiozni mistiki uspela preroditi domacho religiozno umetnost. Anton Vodnik poudarja: »*Po mojem mnenju je ta umetnost po svojem bistvu veliko bolj kershchanska kot katerakoli druga, cheprav so nekateri nekako dogmaticbno sprejeli, da je le umetnost renesanse in porenesanse primerna in dostojna religiozne umetnosti. In vendar je jasno, da kolikor vech religioznih potenc ima kaka umetnost (in le vsled njih), tem bolj je kershchanska. Protimaterijalistichnost te umetnosti pa je zbe sama po sebi prva stopnja k religioznosti.*«³⁹

France Kralj je v 38. letu starosti izdal monografijo *Moja pot* (1933) z opisi svoje mladosti na dolenskem podezhelju, shtudijskih let, ustvarjalnih tezhenj in umetnishkega uveljavljanja. Na to nesentimentalno, vchasih celo robato opisovanje narave in ljudi v dolenski vasi se je odzval Fran Saleshki Finzhgar, sicer eden prvih narochnikov Kraljevih cerkvenih del. France Kralj, ki se je po izidu *Moje poti* poleti 1934 umaknil na shtudijsko potovanje v Italijo, je domneval, da so bili Finzhgar, Anton Mrkun, Izidor Cankar in Jozhe Plechnik zasluhni za to, da je izgubil podporo v katolishkih krogih.⁴⁰

Na samostojni razstavi v letu 1935 se je predstavil z arhitekturno plastiko, z desetimi oljnatimi vedutami Ljubljane in z izborom zgodnjih del. V katalogu je objavil razmishljanje o umetnishkem izrazu, ki ga lahko povezhemo z ekspresionistichnimi nacheli. Vendar pa se je Kralj zavedal, da je doba ekspresionizma minila. O sodobni arhitekturni plastiki je zapisal: »*Nova plastika je objekt, ki s svojo duhovnostjo izpod svoje povrshine in iznad nje neposredno poraja v tvoji duhovnosti zarodke podzavestnega obchutja. Nova plastika je zhiv objekt; sugestivnost tvorchevega izdelka zavisí od njegove intenzivnosti v dozhhivljanju idejnega kompleksa, uspelo tretiranega po materiji zahtevane tehnike. Izpopolnjevanje materijalne tehnike v sami smeri rafiniranosti in virtuoznosti kipa ali slike v veljavnost vishje vrednote ne dopolnjuje. Tehnika sodobne arhitekture je gliptichno formska, razumsko duhovna abstrakcija; – kiparstvo in slikarstvo vishje vrste se danes zbe vidno oprosbcha brezkermo duhovnih oblik, ki jih je*

danashnji chas brzine stroja zapustil tudi likovni, posebno oni umetnosti nizhje vrste s svojim mehanizmom in jo internacijonalno shabloniziral.«⁴¹

V petnajstih letih se je Kraljev kiparski opus motivno in formalno razširil. Katalog navaja njegova najpomembnejša javna kiparska dela:

1. osnutek za spomenik zasedenemu ozemlju;
2. *Križbani* v tabernaklju cerkve sv. Katarine v Topolu (1919);
3. *Reliefni oltar sv. Jurija* v podružnični cerkvi sv. Jurija na Selah pri Hinjah (1919): dopolnitev reliefa z barvo povezuje oltar z ljudskim podobarstvom, ob oltarju so kipi dveh svetnikov in angelov ter relief z evharistično simboliko;
4. relief Stanislava Shkrabca na Shkrabchevi rojstni hishi, Hrovache pri Ribnici (1920);
5. doprsna kipa Antona Verovshka in Ignacija Borshtnika (1921);
6. relief dr. Janeza Evangelista Kreka za Zadružno gospodarsko banko v Ljubljani (1921/1922);
7. Pieta za pokopalishko kapelo v Horjulu (1923);
- 8.–9. orgle v Domzhalah (1928) in Kochevju (1929);
10. Spomenik padlim v prvi svetovni vojni, Videm-Dobrepolje (1930): na tri metre visokem ovalnem podstavku iz rdeche obarvanega cementa, ki ponazarja prelito kri, je kip vojaka, prikazanega v trenutku, ko ga je zadel smrtonosni strel. Kip (vishina 2,4 m) je po Kraljevem modelu izklesal Franc Repich.
11. *Sejalec* na fasadi Hranilnega in posojilnega konzorcija v Gajevi ulici (1931, tolchen baker);
12. *Rodovitnost (Plodnost)* na palachi Hranilnice Dravske banovine (1930): betonska plastika zhene z otrokom v naročju in polno kosharo;
13. nagrobnik bratu Igu in materi v Dobrepoljah (1931);
- 14.–15. *Kristus Kralj* in reliefi evangelistov in apostolov za cerkev sv. Leonarda (1931) in *Janež Krstnik* (1932) za hotel Korotan na Jesenicah;
16. kipa *Sejalec* in *Zhanjec* za nagrobnik Avsenikovih v Moshnjah (1935);
17. nagrobnik družina Fatur na ljubljanskih Zhalah.

France Kralj je svoje razmishljanje v katalogu sklenil s stavkom: »*Slovenski tvorec govori z oblikovnimi izrazili po svoji tvorbi – po slovensko!*«⁴² V istem chasu je ustanovil skupino Slovenski lik (Jugoslovanska umetnishka skupina: Slovenski lik). Med osrednjimi nameni skupine, v katero so se povezali nekdanji chlani Kluba mladih (predsednik France Kralj, tajnik Franjo Stiplovshek, Drago in Nande Vidmar) in mlajshi umetniki, sta bili prizadevanji za boljši socialni položhaj likovnih umetnikov in za avtentichno slovensko umetnost.⁴³

France Kralj je v katalogu razstave leta 1936 objavil kratek programski stavek: »*Njegova umetnost izražito obstoja v spojitvi znachilnosti slovenske ljudske umetnosti s chasovnim tokom evropske.*«⁴⁴ Leta 1942 je pojasnil, da slovenski umetnostni izraz sooblikujejo različne oblike izročila.⁴⁵

Mala plastika v glini je bila povezana s Kraljevo zaposlitvijo na Tehnični srednji sholi (vodja keramichne shole in učitelj modeliranja). Na razstavi septembra 1936 v Jakopichevem paviljonu se je predstavil s številnimi kiparskimi osnutki v glini in z vech samostojnih plastik. Med njegovimi izstopajochimi kiparskimi reshitvami kmechke motivike so bile plastike: *Zhanjice* (1934, polihromiran les, ZFK), *Kosca* (1934, les, ZFK), *Molzha* (1935, patiniran mavec, ZFK), *Vprega* (okrog 1935, kamen, zasebna zbirka) in *Oranje* (okrog 1935, les, zasebna zbirka).

Zhanrska motivika obvladuje tudi edini Kraljev grafichni ciklus »Kmetiski motivik« (1936, osem barvnih lesorezov). Na prvem listu je upodobil nevesto in zhenina, na zadnjem ocheta in mater. »*To razpetino ene chloveshke generacije izpolnijo nato zhivali: govedo, konji, torej bitja, s katerimi je najtesneje zvezano kmechko zhivljenje, a od katerih je odvisno tudi kmetovo blagostanje. /.../ Ljudje, zhivali, zemlja, vse se je zljilo v enoto, pod videzom vechnosti in skrajnosti zhivljenja – smrti je vse zadobilo iste vrednote.*«⁴⁶

Poseben sklop je tvorila njegova zhivalska plastika. Za okras fontane je v kamnu izklesal *Ribe* (1935, kamen, zasebna zbirka). Podobno je bila zasnovana *Koklja* (okrog 1935, kamen, ZFK). Pri *Dveh kozah* (okrog 1936, polihromiran les, zasebna zbirka) in *Zhrebichku* (1936, kamen, ZFK) se je odlochil kompozicijo prilagoditi obliki kubusa. Za *Zhrebichka* je prejel nagrado na Svetovni razstavi v Parizu leta 1937. Istega leta je na razstavi v Rimu italijansko prosvetno ministrstvo odkupilo Kraljevo sliko *Pogled na sv. Jozhef v Ljubljani*.⁴⁷

France Kralj se je junija 1939 ob dvajsetletnici svojega umetnishkega delovanja predstavil v Jakopichevem paviljonu z italijanskimi motivi (90 del v slikarskih tehnikah, spomini na potovanja po Italiji 1934–1938), s plastikami in s tremi vechjimi slikarskimi kompozicijami: *Umetnikova zhena*, *Umetnikova otroka* in *Ishkarijot*. Italijanske motive je obvladoval enoten, rdechasto-rjavo-rozhnat kolorit; upodobljeni so na povzemajoch nachin, s širokimi potezami chopicha. Nekateri so naslikani na platna majhnih formatov. Barvna povrshina je dodatno razgibana z drobnimi praskami s konico chopicha.

Po chasninarskih in fizichnih napadih na njegovo skulpturo *Priroda* (1938), ki jo je ljubljanska obchina postavila na Muzejski trg kot javno vrtno plastiko, se je France Kralj za dve leti zaprl v svoj atelje. Ponovno je razstavljal shele januarja 1941 na skupni razstavi s Francem Godcem in Vladimirjem Lakovichem v Galeriji Obersnel. Ozhivil je tudi delovanje Slovenskega lika, ki se je konec leta 1940 preimenoval v Slovenski lik mladih.

Leta 1943 se je zachel ukvarjati z izdelavo nagrobnika družhine Drobnych. Za polkrozhni relief iz armiranega umetnega kamna (dolzhina 3 m, vishina 1,5 m) je izdelal 128 portretov chlanov družhine dobrepoljskega podjetnika Antona Drobnych, njegovih sorodnikov, prijateljev in pomembnih dobrepoljskih osebnosti, ter sto upodobitev »vizionarnega slovanstva«. »*Tako se družhi Cheh z Ukrajincem, Rusinja s Poljakom, Slovak s Slovenko, Bolgar s Srbom in Hrvatom. Združbuje jih Krek z Majnishko deklaracijo, ki jo sestavlja doktor Alojzij Res. Za njimi so narodni*

buditelji in vzgojitelji s Slomshkom, ožhji rojaki kulturonosci: Trubar, Jaklich, Prelesnik, Jurcich, Stritar, Levstik, glasbenik Gallus, in shirshi: Borshtnik, Verovshek, kritik Vurnik, slikar Jakopich, Cankar, Presberen in drugi.« Med nebeshchani so sv. Peter, misijonarja Baraga in Knoblehar, sv. Ciril in Metod, shtirje evangelisti, Adam in Eva, starozavezni ochaki David, Salomon, Ezekiel, Abraham idr., preroki Elija, Danijel idr. V desnem kotu je upodobljena Kraljeva rodbina. Pred reliefom je prostostojecha figura nadangela Gabrijela v trenutku veselne sodbe v dolini Josafat. Za modeliranje reliefa v glini je bilo potrebno eno leto, naslednje leto je bil odlit mavčni model, tretje leto je bil narejen odlitek iz umetnega kamna, nato se je Kralj lotil klesanja kipa nadangela Gabrijela (marmor).⁴⁸

Po X. razstavi Slovenskega lika (Slovenska moderna umetnost / France Kralj, generacija najmlajshih, Galerija Obersnel, februar 1942) vech kot desetletje ni razstavljal, cheprav je ustvarjal z nezmanjšano intenzivnostjo. Pri medvojni figuralni motiviki je ponovno poudarjal simbolno komponento (npr. *Konja*, 1942, freska, omet, zasebna zbirka, *Revolucija*, 1942, olje, lepenka, Metalurshki inshstitut, Ljubljana, *Poljub I. (Tolazhba)*, okrog 1942, olje, karton, ZFK). Pri vrsti slik, na katerih je upodobil pomembne dogodke na svoji umetnishki poti,⁴⁹ je pastozne nanose barve povezal z jasno risbo, ki je prisotna tudi v razlichnih nachinih strganja barve s povrshine likovnega nosilca. Ukvarjanje z monotipijo (po letu 1954), kjer sta osrednji temi pejsazh in veduta, je povezano s slikarsko sproshchenostjo, ki ga ponovno privede v soochenje z abstrakcijo, katere vplivi so zaznavni v barvni skali.

Opombe:

¹ Po: France Kralj, *Moja pot*, Ljubljana 1933, in *Spomini slovenskega umetnika*, 1957 (po izdaji: Ljubljana 1996, str. 16 in 89).

² Po: Jozhe Piber, XIX. umetnostna razstava v Jakopichevem paviljonu«, *Slovenec*, 1921, sht. 120.

³ Po: France Kralj, »Opombe k slovenski likovno umetnostni kritiki«, *Ljubljanski zvon*, 1931, sht. 1, str. 11.

⁴ Po: Anton Vodnik, »Pogovor s slikarjema Kraljema«, *Mladika*, 1922, str. 317–318.

⁵ Po: France Kralj, *Spomini slovenskega umetnika*, Ljubljana 1957 (po izdaji: Ljubljana 1996, str. 102).

⁶ Po: F. B., »Umetnishka razstava v Jakopichevem paviljonu«, *Slovenec*, 1919, sht. 146.

⁷ Ivan Zorman, »XVI. razstava v Jakopichevem paviljonu«, *Ljubljanski zvon*, 1919, sht. 11/12, str. 743.

⁸ Dr. K. D. (=Karel Dobida), »Sodobne misli o upodablajochi umetnosti«, *Ljubljanski zvon*, 1921, sht. 2, str. 108.

⁹ Kraljevo pojasnilo, v: Katalog XIX. umetnostne razstave, Umetnostni paviljon, maj–junij 1921, str. 11.

¹⁰ Anton Vodnik, »Slovenska mlada umetnost«, *Jugoslavija*, 1921, sht. 197.

¹¹ Po: Milchek Komelj, *Slovensko ekspresionistichno slikarstvo in grafika*, Ljubljana 1979, str. 57.

¹² Po: France Stelè, »Razstava bratov Kraljev«, *Slovenec*, 1921, sht. 200.

¹³ Po: Anton Vodnik, »Pogovor s slikarjema Kraljema«, *Mladika*, 1922, str. 318; France Stelè, »Umetnostna razstava bratov Kraljev«, *Slovenec*, 1922, sht. 78.

¹⁴ Po: Rajko Lozhar, »Najnovejsiha dela bratov Kraljev«, *Dom in svet*, 1923, sht. 7, str. 222.

- ¹⁵ France Stelè, »Razstava bratov Kraljev«, *Slovenec*, 1923, sht. 148.
- ¹⁶ Po: Milček Komelj, *Slovensko ekspresionistično slikarstvo in grafika*, Ljubljana 1979, str. 62.
- ¹⁷ France Stelè, »Razstave slovenske umetnosti I. 1924«, *Dom in svet*, 1924, sht. 6, str. 259.
- ¹⁸ France Stelè, »Razstava bratov Kraljev«, *Slovenec*, 1923, sht. 149.
- ¹⁹ Razstavljali so brata Kralj, brata Drago in Nande Vidmar, Veno Pilon, Lojze Šhpacapan, Fran Stiplovšek, Ivan Napotnik, Tine Kos, Marjan Mushich, Miroslav Orazhem, Domicijan Serajnik, Bruno Vavpotich in Franc Zupan.
- ²⁰ France Stelè, »Razstave slovenske umetnosti I. 1924«, *Dom in svet*, 1924, sht. 6, str. 260.
- ²¹ Božho Lovrič, »Slovenski upodablajoči umetniki v Pragi«, *Jutro*, 1926, sht. 234.
- ²² V., »Razstava bratov Kralj«, *Slovenec*, 1925, sht. 201.
- ²³ Po: Milček Komelj, *Slovensko ekspresionistično slikarstvo in grafika*, Ljubljana 1979, str. 70.
- ²⁴ Po: France Stelè, »Brata Kralja«, *Dom in svet*, 1925, sht. 5, ovitek.
- ²⁵ Po: France Kralj, »Opombe k slovenski likovno umetnostni kritiki«, *Ljubljanski zvon*, 1932, sht. 1, str. 8.
- ²⁶ Po: Karel Dobida, »Umetnostna razstava bratov Kraljev«, *Ljubljanski zvon*, 1926, sht. 1, str. 71–72.
- ²⁷ France Stelè, »Leto 1926 v razvoju slovenske umetnosti«, *Dom in svet*, 1927, sht. 3, str. 156.
- ²⁸ Po: D., »Francoska revija o slovenskih umetnikih«, *Jutro*, 1926, sht. 252.
- ²⁹ Po: Karel Dobida, »Jesenska razstava«, *Ljubljanski zvon*, 1926, sht. 12, str. 743.
- ³⁰ Po: V. (=Stanko Vurnik), »Ljubljana v jeseni«, *Slovenec*, 1926, sht. 207.
- ³¹ Po: »Izpoved Franceta Kralja po dveletnem molku ob otvoritvi razstave Kralj-Godec-Lakovich«, *Slovenski narod*, 1941, sht. 46.
- ³² Po: S. V. (=Stanko Vurnik), »K IV. umetniski razstavi v Ljubljani«, *Jutro*, 1931, sht. 139.
- ³³ C. K., »Med umetninami in mimo lepote«, *Slovenec*, 1932, sht. 209.
- ³⁴ Choro Shkodlar, »Umetnost na velesejmu«, *Slovenski narod*, 1932, sht. 205.
- ³⁵ France Stelè, »Likovna umetnost v l. 1933«, *Dom in svet*, 1934, sht. 3/4, str. 192–193.
- ³⁶ Karel Dobida, »Razstava Franceta Kralja«, *Ljubljanski zvon*, 1936, sht. 9, str. 589.
- ³⁷ Po: France Kralj, »Eros – lepotnemu instinktu 'Bozhanstvo'«, *Sodobnost*, 1933, sht. 2, str. 82.
- ³⁸ France Kralj, *Spomini slovenskega umetnika*, 1957 (po izdaji Ljubljana 1996, str. 138).
- ³⁹ Anton Vodnik, »Slovenska mlada umetnost«, *Jugoslavija*, 1921, sht. 197.
- ⁴⁰ Po: France Kralj, *Spomini slovenskega umetnika*, 1957 (po izdaji Ljubljana 1996, str. 172).
- ⁴¹ France Kralj, katalog razstave, 1935, str. 2.
- ⁴² Prav tam.
- ⁴³ Po: »Tretja organizacija nashih umetnikov«, *Jutro*, 1935, sht. 30.
- ⁴⁴ Katalog razstave F. Kralja v Jakopičevem paviljonu, avgust-september 1936, str. 6.
- ⁴⁵ France Kralj, »Izročila«, *Slovenska moderna umetnost: generacija najmlajših*, 1942, po: »France Kralj o slovenski moderni umetnosti«, *Jutro*, 1942, sht. 77.
- ⁴⁶ Stane Mikuzh, »Franceta Kralja ciklus 'Kmetški motivi'«, *Slovenec*, 1938, sht. 146.
- ⁴⁷ Po: »Po zaključku umetnostne razstave v Rimu«, *Slovenec*, 1937, sht. 164.
- ⁴⁸ Po: France Kralj, *Spomini slovenskega umetnika*, 1957 (po izdaji: Ljubljana 1996, str. 184).
- ⁴⁹ *Slovenski lik v Celju*, ok. 1939, olje, lepenka, ZFK; *Umetnostna šola*, 1940, olje, platno, nahajalishče neznano; *Atelje na šoli*, 1940, olje, platno, nahajalishče neznano; *Jakopičevi obiski*, 1941, nahajalishče neznano; *Pri hisbi mojega očeta*, 1944, olje, platno, zasebna zbirka; *Klub mladih*, ok. 1950, olje, platno, ZFK; *Skupinski portret udeležencev V. jugoslovanske umetniške razstave*, po 1945, olje, platno, ZFK; *Vhod v atelje*, po 1945, olje, platno, zasebna zbirka; *Občni zbor »Slovenskega lika«*, 1946–1955, olje, platno, Moderna galerija, Ljubljana; *Avtoportret pri slikanju freske Konja*, 1955, olje, platno, ZFK.

France Kralj

LIKOVNA DELA /REPRODUKCIJE/

Na naslovnici: Zadnja večerja, 1959, olje, platno, 98 x 83 cm

1 Snemanje s krizha, 1923, olje, juta, 101,5 x 96,5 cm

2 Magdalena, 1921, olje, juta, 103 x 87 cm

3 Slovenska vas, 1925, olje, platno, 106,5 x 118 cm

4 Skushnjave sv. Antona, 1920, olje, karton, 74,2 x 71,2 cm

5 Pekocha vest, okrog 1920, olje, karton, 50 x 71 cm

6 Marija z angelchkom, okrog 1930, olje, platno, 47 x 24,5 cm

7 Umetnikova otroka, 1938, olje, juta, 124,5 x 106,5 cm

8 Avtoportret pri slikanju freske, 1955, olje, platno, 108 x 125 cm

Fotografije: Marjan Smerke (naslovnica, 1, 6, 7), Boris Gabershchik (2, 8), fototeka Galerija Bozhidar Jakac (3–5)

Vsa reproducirana dela so iz Zbirke Franceta Kralja, Galerija Bozhidar Jakac v Kostanjevici na Krki. Za dovoljenje za objavo reprodukcij se zahvaljujemo umetnikovemu sinu Zlatu Kralju.

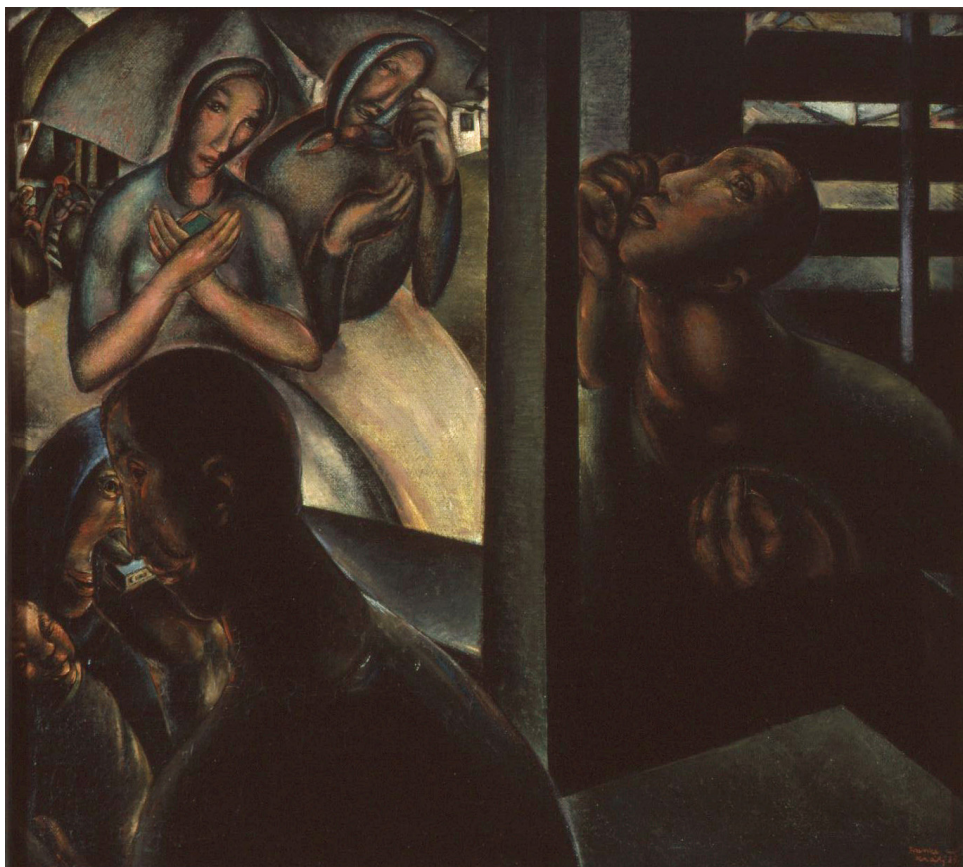
France Kralj

Slikar, kipar in grafik France Kralj je bil rojen 26. septembra 1895 v Zagorici pri Dobropolju na Dolenjskem kot drugorojeni sin materi Margareti (r. Sever) in ochetu Janezu Kralju. Osnovno sholo na Vidmu je zachel obiskovati leta 1902. Med letoma 1907 in 1912 je obiskoval Umetno-obrtno sholo v Ljubljani (oddelek Strokovne shole za lesno in kameno kiparstvo), v letih 1912–1913 je bil v podobarski delavnici Alojzija Progarja v Celovcu. V letih 1913–1915 (med vojno je bil leta 1915 vpoklican k vojakom in tezhko ranjen) in 1918–1919 je shtudiral kiparstvo na umetnishki akademiji na Dunaju (profesorji Müllner, Heller, Schmidt). V letih 1919–1920 je shtudiral na akademiji v Pragi (slikarstvo pri V. Bukovcu). Leta 1920 se je naselil v Ljubljani in se poročil z Ljudmilo, rojeno Novak. Od 1925 do 1945 je poucheval na Tehnichni srednji sholi, kjer je leta 1926 ustanovil oddelek za keramiko. Leta 1921 je bil soustanovitelj Kluba mladih, ki se je kasneje preimenoval v Slovensko umetnishko drusstvo.

Poleti 1945 je bil oddelek za kiparstvo na Srednji tehnicni sholi ukinjen, Kralj pa odpushchen iz drzhavne sluzhbe. Dodeljena mu je bila prezhivnina. Februarja 1947 se je zaposlil kot profesor risanja na II. drzhavni moshki gimnaziji v Ljubljani. Leta 1951 je bil invalidsko upokojen. Leta 1956 je Moderna galerija priredila retrospektivno razstavo njegovih del. V letih 1956 in 1957 se je posvetil pisanju spominov (knjiga: *Spomini slovenskega umetnika*, 1996). Umril je v Ljubljani 16. februarja 1960. Stalna zbirka del Franceta Kralja je od leta 1983 na ogled v Galeriji Bozhidarja Jakca v Kostanjevici na Krki. Leta 2012 je bila dopolnjena z novimi deli.

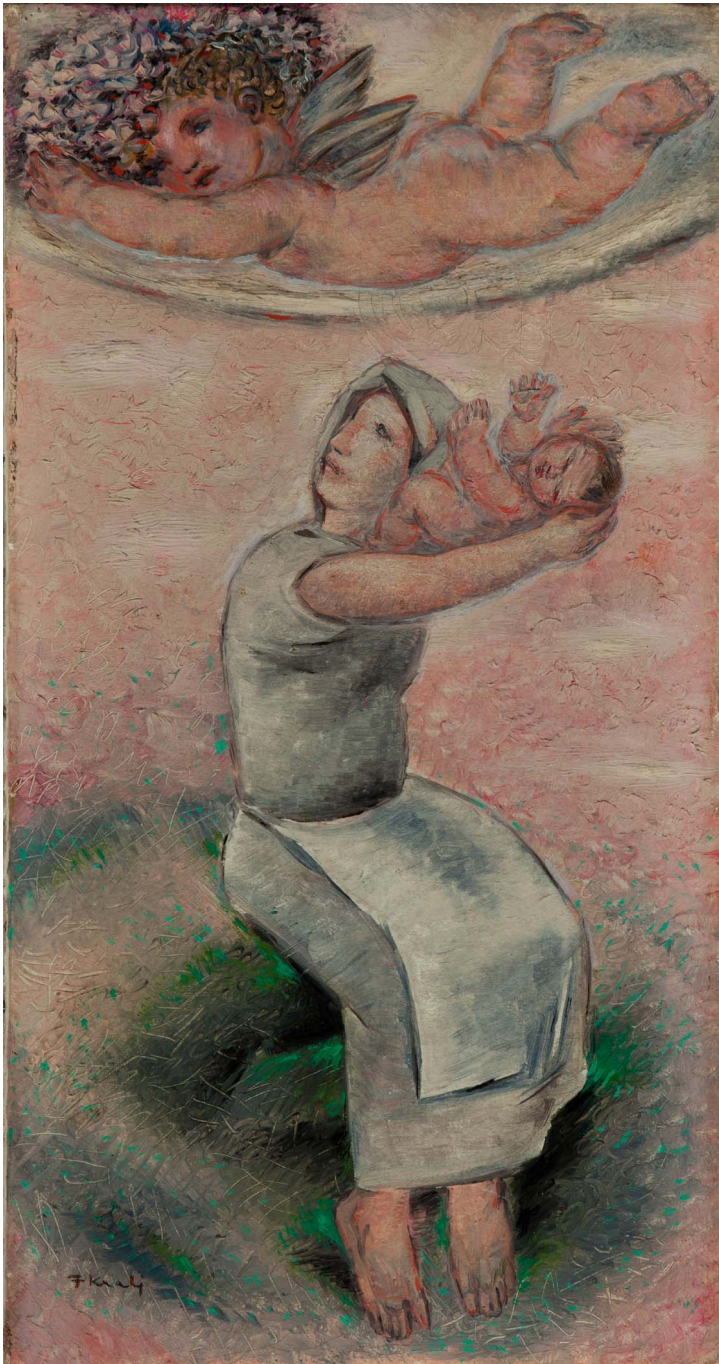

BRATA ANTON IN LEOPOLD VITEZA GARIBOLDI

Anton vitez Gariboldi (1831–1917), zhupan Zgornje Shishke in poslanec v kranjskem dezhelnem zboru, je sprva veljal za narodnjaka. V kranjski dezhelni zbor je bil izvoljen s slovenskimi glasovi. V sedemdesetih letih se je pridružil nemshko-liberalnemu taboru.

Kratko opredelitev Gariboldijevega političnega delovanja lahko dopolnimo z zhivljenjepisnimi podatki. Januarja 1865 se je poročil Paulino Schaffer, sestro dr. Adolfa Schafferja, enega od voditeljev nemshke stranke na Kranjskem.¹ Zaradi grizhe sta mu septembra 1869 umrla dvoletna hčerka Maria Antonia in enoletni sin Anton.² Sin Adolf vitez Gariboldi, nadporočnik v 8. dragonskem polku Graf Monte Cuccoli, je 27-leten izgubil zhivljenje v dvoboju z nekim stotnikom 20. julija 1898 v Sibiuju v Transilvaniji.³

Med letoma 1863 in 1875 je bil Anton lastnik dvorca v Shishki (t. i. Pfeiferjev grad, Pepensfeld, Galetov grad). Od 1878 do 1883 je bil ljubljanski občinski svetovalec. Leta 1906 je svojo hisho na krizhishchu Dunajske in Dalmatinove ulice prodal tvrdki Schneider & Verovshek. Umrl je 15. aprila 1917 v starosti 86 let. Za njim so zhalovali soproga Paulina, sin dr. Evgen vitez Gariboldi, c. kr. ritmojster in okrajni komisar, in hčerki Paula, poročena Riedel, in Betty, poročena von Penecke.⁴ Slovensko sposhtovanje sta v shestdesetih letih uzhivala tudi njegova brata Leopold vitez Gariboldi (1827–1885)⁵ in Franc vitez Gariboldi (1827–1884), ki je bil sodnik v Vipavi (do 1872), svetovalec dezhelne sodnije v Ljubljani (od 1877), svetovalec dezhelne nadsodnije v Gradcu in ljubljanski mestni odbornik. »*Povsod je bil sled svojega mirnega in ljubezhnivega obnashanja jako priljubljen in kakor zhmeren Nemec tudi od narodnjakov sposhtovan,*« je ob smrti Franca viteza Gariboldija zapisal *Ljudski glas*.⁶

Anton vitez Gariboldi je bil konec leta 1863 med shtridesetimi Slovenci, ki so tvorili zachasni oziroma osnovalni odbor Slovenske matice.⁷ Junija 1865 je pristopil k Slovenski matici kot ustanovnik z zneskom 50 goldinarjev (Matica je imela tedaj 1118 gld kapitala).⁸ Maja 1865 je bil izvoljen za odbornika Slovenske matice. Znashel se je v družhbi mozh, ki so veljali za zavedne Slovence: dr. Janez Bleiweis, France Cegnar, dr. Etbin Henrik Costa, Anton Cherne, dr. Ferdinand Dominkush, prof. Erjavec, Jurij Grabrijan, Luka Jeran, Peter Kozler, Fran Levstik, prof. Josip Marn, vitez Franc Mikloshich, Andrej Praprotnik, Bozhidar Raich, dr. Radoslav Razlag, dr. Josip Srnec, Luka Svetec, Fidelis Terpinc, dr. Lovro Toman, Davorin Trstenjak, dr. Josip Voshnjak, Andrej Winkler, baron Anton Zois.⁹

Kot odbornik je sodeloval v ljubljanski chitalnici.¹⁰ Chlan chitalnice je ostal she nekaj let po prestopu v nemshko-liberalni tabor.¹¹

Na zacetku leta 1867 je bil v Idriji, kjer je bil rojen (satiricni list *Brencelj* pishe o »nekaj narodni rodovini idrijskih Gariboldijev«),¹² izvoljen v kranjski dezhelni zbor z vecino shestih glasov proti dr. Karlu Dezhmanu.¹³

15. februarja 1867 se je poleg dr. Etbina Henrika Coste, Ferdinanda Dominkusha, dr. Vinka Fererija Kluna, dr. Lovra Tomana in dr. Josipa Voshnjaka udelezhil shoda federalistov na Dunaju, ki je bil sklican po Belcredijevem odstopu.¹⁴

Juzhni Sokol je 2. februarja 1867 slovesno praznoval Vodnikov god v Vodnikovi rojstni hishi v Shishki. Zhupan Zgornje Shishke Anton vitez Gariboldi je Vodnikove chastilce sprejel z lepim pozdravnim govorom.¹⁵

9. junija 1867 je okrog stitristo Hrvatov obiskalo Ljubljano. Pred Vodnikovo rojstno hisho v Shishki jih je pozdravil zhupan Gariboldi, »na mizi na vrtu pa so bili hlebi in sol za goste pripravljene in sodcbek domachega vina je dajal povod napitnicam.«¹⁶

Najpomembnejshi Gariboldijev dosezhek v kranjskem dezhelnem zboru je bil predlog za preselitev zbora v redutno poslopje.¹⁷ Junija 1868 Gariboldija ni bilo med kandidati za ponovno izvolitev v odbor Slovenske matice.¹⁸ Neki ljubljanski dopisnik v grashki list *Grazer Tagespost* je poleti 1868 pisal o nameri po oblikovanju »posredovalne stranke«, v kateri bi bili narodni poslanci grof Jozhef Emanuel Barbo-Waxenstein, vitez Gariboldi, baron Anton Zois in Fidelis Terpinc, ki ne bodo vech glasovali z narodnjaki, ampak z vlado, z namenom, da bi posredovali med nemshkimi poslanci veleposestnistva in narodnimi zastopniki mest, trgov in kmechkih obchin.¹⁹

13. oktobra 1868 se je Gariboldi odpovedal poslanskemu mandatu. »Mi obzhalujemo to odpoved, vendar naj se nasprotniki nashi nikar ne radujejo o tem, kakor da bi ta izstop pomenil izneverjenje rodoljubju, po katerem se je pl. Gariboldi zmiraj odlikoval.«²⁰ Na nadomestnih volitvah v Idriji je bil izvoljen rudarski svetovalec Marko Vincenc Lipold.²¹

Za Gariboldijev god junija 1869 so shishenski fantje pripravili vechernico. »... mozbnarji so zapokali in kmalu se zbere mnozhica vashchanov pred gradom zhupanovim, fantje mu pojó lepe slovenske pesmi, in eden izmed njih mu v gladki besedi srchna voshchila izrekuje.« Zhupan Gariboldi je stopil na balkon, zahvalil se je za pochastitev »ter pravi, da je tako rad njih zhupan kakor z dusbo in telesom ljubi svoj narod slovenski«. Priporochal je ljudem, naj se ravnaajo lepo in mirno po postavah. Po konchanem Gariboldijevem govoru so zadoneli navdusheni klici »zhivio«. »Ali ni to srchno chestitanje oчитno znamenje, kako radi imajo nashi ljudjé vsacega, kdor za-nje poshteno misli in poshteno dela.«²²

Septembra 1871 je *Slovenski narod* porochal, da sta na volitvah v veleposestniskem volilnem razredu protinarodno volila Gariboldi in Terpinc, ki sta nekday odlochno stala na slovenski strani. »Kaj je njihovemu misbljenju dalo popolnem nasprotno mér, to je do sedaj she nereshena psibologichna zastavica.«²³

Novembra 1871 so *Novice* pohvalile Gariboldijevo izvolitev za predsednika cestnega odbora ljubljanske okolice.²⁴ Kasneje so slovenski chasniki o Gariboldiju pisali predvsem v nenaklonjenem tonu. Uvrstili so ga med renegate, narodne

odpadnike, nemshkutarje (priimek Gariboldi in povezave z Idrijo prichajo o italijanskem družinskem izvoru) in mu nadele vzdevek »der schöne Tonerk« oziroma »lepi Tonček«. Eden od dopisnikov *Slovenskega naroda* na primer navaja, da naj bi pl. Gariboldi zhe leta 1871 v kavarni na Dunajski cesti odsvetoval nadaljnje naročanje tega slovenskega chasnika. »Tega lani she nijsem mogel verjeti in mislil sem, da kafétar le sam sebe izgovarja, toda letoshnje postopanje plemenitega gospoda kazhe, da je bil tudi lani zhe sposoben kaj takega se znebiti, saj jabolko dolgo zori preden na tla pade.«²⁵ Novice so Gariboldija oznachile za »uskoka v vrsto liberalcev«.²⁶

Gariboldijev politichni prestop v zacetku sedemdesetih let 19. stoletja so najbrzh povzročili politichno-nazorski, karierni in družinski vzroki. V sedemdesetih letih je Avstrijo vodila nemshko-liberalna burzhoazija (z izjemo Hohenwartove vlade 1871), nemshki politichni pritisk na dezhele s slovenskim prebivalstvom je bil najhujshi (zaplembe chasopisov, prestavljanje uradnikov, vplivanje na volivce). Nemshki tabor je nastopal kot vladna oziroma ustavoverna stranka (Verfassungtreue Partei). Slovensko narodno gibanje je napadal kot klerikalno, konservativno in reakcionarno.²⁷

Anton vitez Gariboldi je bil novembra 1873 v Idriji tretjih izvoljen za dezhelnega poslanca, tokrat je kandidiral na nemshki listi. Prejel je vse glasove (57 glasov, volivcev je bilo 88), saj se slovenski volivci niso udeležhili volitev. *Slovenski narod* je pojasnil odlochitev idrijskih volivcev: »Izvoljeni poslanec Gariboldi je zhe bil prej enkrat v dezhelnem zboru, kejer je glasoval z narodno stranko. Ker pravijo, da je tudi njega, kakor mnovega družega, iz narodnega taborja izrinil samo Costov pretirani klerikalizem, upamo, da bode v narodnih stvarih glasoval tudi za Slovence.«²⁸ Ob izvolitvi leta 1877 je Gariboldi prejel 58 glasov (zanj je glasovalo 40 izmed 41 uradnikov, prav tako shtiri uchiteljice, volivcev je bilo 93, narodni volivci, mdr. vsi trgovci in kmechki posestniki, se volitev niso udeležhili).²⁹ »Nekteri ljudje she le pozno k pameti pridejo in gospod Anton vitez Gariboldi je zhe toliko trden, da ne bo vtekel nazaj v slovenski tabor. Idriychani si tedaj niso mogli boljshbega zastopnika zbrati, kakor je on, tudi che bi ga bili smeli; shkoda da je zhe ozhenjen, sicer bi lahko ktera izmed mladih uchiteljic, ki so mu dale svoje glasove, dala mu she svoje devishko srce,« je volilni izid komentiral chasnik *Slovenec*.³⁰ Kandidiral je tudi leta 1883, vendar takrat ni bil vech izvoljen.

Leta 1875 je bil odlikovan s krizhem za zasluge (vitez cesarsko avstrijskega Franc Jozhefovega reda). Komentar v *Novicah*: »Ljudje vgbujajo, s chem neki je dezhelni predsednik Widmann podpiral nasvèt za tako odlikovanje, pa naj uganejo; mi jim povemo na kratko tako: Nr. 1. 'Goldtoner!' je prejsnji chas v dezhelnem zboru sedel na narodni strani, zdaj sedi na nemshkutarški; Nr. 2: pri glasovitih volitvah za kupchijsko zbornico je za Vesteneka veliko volilnih listov polovil; Nr. 3: svake je liberalnega kolovodje dr. Schafferja.«³¹

Anton vitez Gariboldi je bil v dezhelnem zboru chlan razlicnih odsekov (gospodarski, stavbni, sholski, upravni, zdravstveni odsek, odsek za obchinske zadeve). Postal je chlan uprave in direktor Kazine (najbrzh 1872 do 1879),³² mdr. je tudi nastopil kot igravec v veseloigri *Das beste Mittagessen* Karla Görlltza in igri *Er muß taub sein*, ki so ju marca 1876 igrali v Kazini.³³ Odgovorne funkcije je opravljal

v ravnateljstvu Kranjske hranilnice, Združenja za postavitev delavskih stanovanj v Ljubljani (Der Verein zur Herstellung der Arbeiterwohnungen in Laibach, ust. 1884)³⁴ in Kranjske stavbne družbe. Vchlanjen je bil v Filharmonično drushtvo. Ko je bila leta 1885 v Ljubljani ustanovljena podružnica nemshkega Schulvereina za Kranjsko (z izjemo Kochevja), je postal Anton vitez Gariboldi njen predsednik, podpredsednik je bil dr. Robert Schrey pl. Redlwerth, tajnik pa okrajni sholski nadzornik Viljem Linhart.³⁵ Deloval je v kranjski sekciji nemshkega in avstrijskega planinskega drushtva (Section Krain des Deutschen und österreichischen Alpenvereine), dalj chasa tudi kot predsednik sekcije. Chlanom planinskega drushtva, ki so se sestajali v Kazini, je vechkrat predaval. 30. decembra 1886 je v Kranjski Gori in Ratechah delil pomoch, ki jo je nemshko-avstrijsko planinsko drushtvo namenilo poshkodovancem.³⁶

Med »germanizatorje« se je leta 1872 uvrstil tudi njegov brat prof. Leopold vitez Gariboldi. Od leta 1862 je bil suplent na ljubljanski gimnaziji, od 1870 učitelj na ljubljanskem učiteljskemu (predaval je zgodovino in zemljepis). Postal je tudi okrajni sholski nadzornik.

Podobno kot Anton se je tudi Leopold sprva obnashal domoljubno. V slovenshchini je objavil chlanek o estetiki. V nemshkem chlanku »Zur Lehrerfortbildung in Krain«, ki ga je leta 1872 objavil v *Jahresbericht der kais. königl. Lehrerbildungsanstalt zu Laibach*, pa je menil, da ljudska omika na Kranjskem zaostaja in da bi se bilo zaradi skromnosti slovenskega jezika oziroma slovstva in uchnih pripomochkov potrebno drzhati nemshchine.³⁷ Aktivno je deloval v učiteljskem drushtvu za Kranjsko (Krainischer Landeslehrerverein, ustanovljeno 1872). Drushtvo, ki je bilo v nemshkutarskih rokah, je izdajalo glasilo *Laibacher Schulzeitung* (1873–1918). Slovenski učitelji so bili zdruzheni v Slovenskem učiteljskem drushtvu.

Ljubljanski mestni odbor je junija 1878 obravnaval porochilo okrajnega sholskega nadzornika Leopolda pl. Gariboldija, ki navaja, da so ga obiski osnovnih shol preprichali, da je nemshchini namenjeno premalo pozornosti; učitelji z uchenci vechinoma govorijo slovensko in jih ne silijo, da bi daljshe stavke govorili v nemshchini, tudi nemshko literaturo razlagajo v slovenshchini. Sholski odsek je zato zaprosil dezhelni sholski svet, naj se v mestnih ljudskih sholah zhe v drugem razredu rachunstvo, v tretjem rachunstvo in nemshka slovnica, v vseh vishjih razredih pa vechina predmetov poučuje v nemshchini. Predlogu so nasprotovali slovenski odborniki Franc Potochnik (»Gospodje nasprotne stranke hochejo nashe shole ponemchiti.«), Karel Klun, Josip Regali in dr. Karel Bleiweis. Ljubljanski mestni odbor je Gariboldijev predlog sprejel, nakar so vsi narodni odborniki zapustili sejno dvorano.³⁸

Satirichni list *Brencelj* je Leopolda viteza Gariboldija predstavil na karikaturi »Naskok viteza Poldeta« (1872, sht. 16): vitez Poldi jezdi na nemshkem chasniku *Laibacher Tagblatt*, ki je zagovarjal njegov chlanek v *Jahresbericht*, v roki ima sulico (Dezhmanove grablje) in napada Slovensko sholo. Brencelj-Aleshovec: »Hrabri vitez Polde, s to garo in s tem orozhjem ne boste razrushili trdnjave. Naskok s takim orozhjem ni vech strashen, ampak le – smeshen.« / Vitez Polde: »Proklete grablje.«

Urednik Jakob Aleshovec je v *Brenclju* zapisal, da sta narodna brata Gariboldi nekoch hodila v chitalnico na pivo. Ko pa je Polde (»bivshi Shishkarski porochalni fajmoshter vitez Anton pl. Gariboldijevich«) prek slovenskih ramen splezal do profesorskega mesta, ga niso vech videli v chitalnici. »Zdaj hodi v kazino pivo pit.«³⁹ Leopolda viteza Gariboldija je leta 1872 omenil tudi dunajski satirichni list *Figaro*.⁴⁰

V kranjskem dezhelnem zboru so slovenski poslanci ostro prijemali renegate, zlasti dr. Karla Dezhmana, kateremu so vechkrat ochitali pesem »Proklete grablje«, ki jo je napisal, ko je bil she zaveden Slovenec. Dr. Josip Voshnjak je v kranjskem dezhelnem zboru 26. septembra 1882 (v debati o ljudskem sholstvu in nemshkem Schulvereinu na Kranjskem) spregovoril o Antonu vitezu Gariboldiju in njegovem mnenju, da je delovanje Schulvereina samo defenzivno, saj ima nalogo varovati ogrozheno nemshtvo v dezhelah z meshanim prebivalstvom: »*Slavni zbor! Konechno pa mi treba she jedne opazke. Gospod vitez Gariboldi je jako navdushbeno branil po njegovem mnenji ztirano nemshtvo. Pach chudno se mi zdi, da je prevzel ta nalog bash g. Anton vitez Gariboldi, isti Anton vitez Gariboldi, kateri je bil voljen l. 1866 na podlagi slovenskega programa kot poslanec v dezhelni zbor kranjski, isti Anton vitez Gariboldi, kateri je kot zhuban občine gorenje-shishenske na binkosbno nedeljo leta 1867 popoludne ob 5. uri pozdravil v Ljubljano doshle nashe slovanske brate Hrvate s soljo in krubom, po staroslovanskej shegi! (Klici: Chujte, chujte! To je renegat!) Gospoda! Vi toliko jadikujete, da je nemsbko v Kranjskej v nevarnosti. Gospoda, vi to ravno tako dobro znate, kakor mi, da vse, kar v tej zadevi govorichite, nij res! (klici: Res je!) Slovenci se ne bojé za svojo narodnost, obranili so jo na stotine let in obranili jo bodo, akopram dodje she **deseti** nemsbkib 'Schulvereinov'. Ne nemshtvo, ampak nemsbkutarija, katera Vas redi na Kranjskem, ta je v nevarnosti in ta bode in mora v kratkem popolnem propasti, tega vas gospoda jaz zagotavljam. (Navdushbeno pritrijevanje, zbhivio- in dobro-klici mej slovenskimi poslanci in poslushalci.)*«⁴¹

Satirichni list *Rogach* (1886–1888) je Gariboldija uvrstil v »Galerijo zloglasnih nemchurjev«, tj. v manjšo skupino karikatur kranjskih nemshkutarjev, ki jih je narisal Srechko Magolich st. (1860–1943). Gariboldijev »zhivljenjepis«⁴² opozarja na nekatere dogodke iz njegovega javnega delovanja in pojasnjuje, zakaj ga je Magolich na karikaturi upodobil z gorjacho pred ljubljansko Kazino.⁴³ Podobno je palico dve leti pred tem satirichni list *Shkrat* (1883–1885) izbral za motiv Gariboldijevega grba.

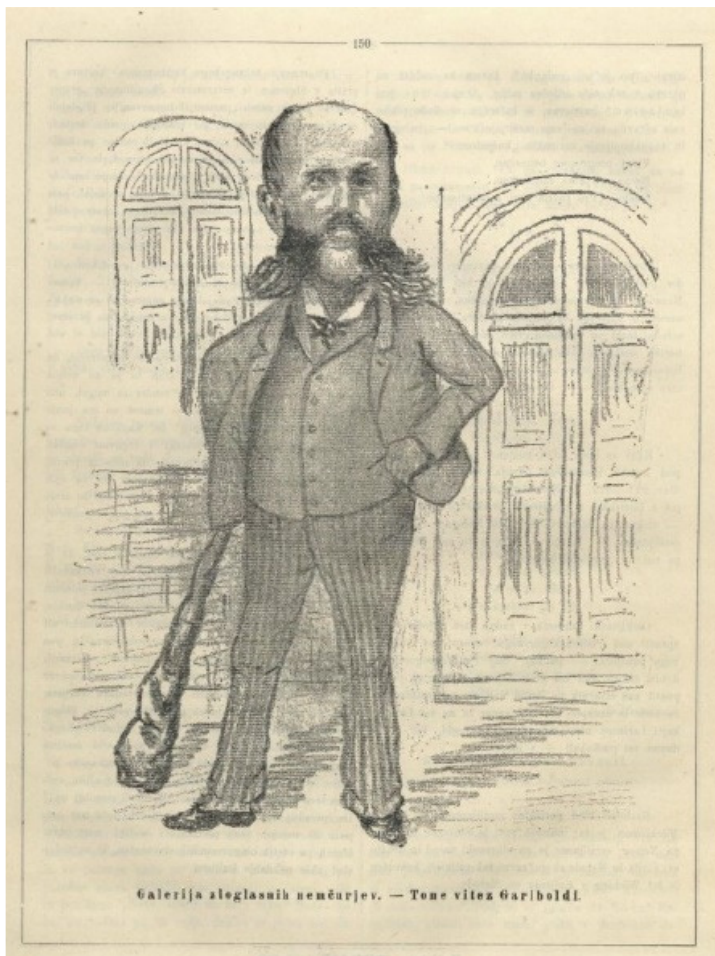
Nemshki turnarji so 4. julija 1885 na kazinskem vrtu priredili veselico, na kateri je igrala vojashka godba, zato se je v Zvezdi zbralo veliko ljudi. Ko so se po neki točki v kazinskem vrtu razlegli glasni klici »hoch« in ploskanje, so ljudje v Zvezdi odgovorili z zhvizhganjem, tuljenjem in posameznimi klici »zhivio«. *Slovenski narod* navaja: »*Nikakor ne moremo odobravati zhvizhganje in blizganja in veliko ljubshi bi nam bilo, da je izostalo, she manj pa moremo odobravati postopanje nemchurske gospode, ki je takrat pokazala, kaka je nemsbka kultura. Ko se je namrech zhvizhganje ponavljalo, prileti predsednik kazine Anton vitez Gariboldi s palico v roki z vrta, udari prvega, ki ga dobi, po glavi in udriha po drugih. Velika srecha je bila, da ta surovost ni imela nasledkov, ki so se menda nameravali in se je nekaterim hladnokrvnim osobam posrechilo narediti mir. Policija bila*

je takoj pri roki, prijela je gospoda, katerega je vitez Gariboldi udaril, a lepi in hrabri Tonček sbel je v kazino nazaj, akoravno bi mi v svojej preprostej pameti mislili, da bi bil, ako je bilo aretovanje neizogibno, moral vitez Gariboldi prvi priti na vrsto, ker je prvi in jedini začel s palico udrihati.«⁴⁴ Na denarne kazni v višini enega goldinarja so bili obsojeni obrtniški pomočniki in vajenci, ki so zhvizhgali pred Kazino, mozh, ki ga je Gariboldi udaril s palico po glavi, je moral plachati pet goldinarjev.⁴⁵

C. kr. mestno okrajno sodishche je tudi Antona viteza Gariboldija oktobra 1885 obsodilo na plachilo petih goldinarjev globe oziroma eventualno 24 ur zapora ter plachilo sodnih stroshkov, ker je pred kazinskim vrtom 4. julija 1885 nekega gospoda P. udaril s palico po glavi. Gariboldija je zagovarjal dr. Robert Schrey pl. Redlwerth, ki je napovedal pritozhbo. »Faktuma, da je s palico dokazoval svoje viteshtvo, pa tudi s pritozhbo ne bode izbrisal.«⁴⁶ Gariboldijava pritozhba je bila uspešna, na drugi stopnji ga je sodishche oprostilo.⁴⁷

»Naskok viteza Poldeta« (v: *Brencelj*, 1872, sht. 16)

Srechko Magolich st., »Tone vitez Gariboldi« (v: *Rogach*, 1887, sht. 20)

- ¹ Po: »Getraute«, *Triglav*, 1865, sht. 8.
- ² Po: »Die Ruhr«, *Laibacher Zeitung*, 1869, sht. 223.
- ³ Po: »Umrj je 20. t. m.«, *Slovenec*, 1898, sht. 168.
- ⁴ Osmrtnica, *Laibacher Zeitung*, 1917, sht. 86.
- ⁵ Anton, Franc in Leopold Gariboldi se pogosto omenjajo v chasopisnih poročilih, komentarjih in drugih člankih. Samo satirični list *Brenclj* navaja, da sta bila Anton in Leopold brata (»Nova prikazen«, *Brenclj*, 1872, sht. 15). – Družini so pripadali še sestra Maria in bratje Jozhef, Ferdinand in Raimund (po: »Todesfall«, *Laibacher Zeitung*, 1883, sht. 257). Oče Anton vitez Gariboldi je bil rudniški uradnik (upravnik pekarnice in tovarne cinobra v Idriji), deklinski priimek matere Barbare je bil Friedrich (po: *Der Adel in der Matriken des Herzogtums Krain*, izdal Ludwig Schiviz von Schivizhoffen, Gorica 1905, str. 171). Brat Ferdinand (+1893) je bil v vojshki sluzhbi (polkovnik in poveljnik 17. peshpolka).
- ⁶ Po: »Gosp. Fran vitez Gariboldi«, *Ljudski glas*, 1884, sht. 12.
- ⁷ Po: »Iz Ljubljane«, *Novice*, 1863, sht. 48.
- ⁸ Po: »Denarni zapisnik Matichini«, *Novice*, 1865, sht. 25.
- ⁹ Po: »Iz Ljubljane (Volutev odbornikov v velikem zboru Matice slovenske 11. maja l. l.)«, *Novice*, 1865, sht. 20.
- ¹⁰ Po: »Iz Ljubljane«, *Novice*, 1863, sht. 52.
- ¹¹ *Narodna chitalnica v Ljubljani o zacetku leta 1876*, Ljubljana 1876, str. 6.
- ¹² »Nova prikazen«, *Brenclj*, 1872, sht. 15.
- ¹³ Po: »V Idrii«, *Novice*, 1867, sht. 14.
- ¹⁴ Po: Dragotin Lonchar, »Dr. Janez Bleiweis in njegova doba«, *Bleiweisov zbornik*, Ljubljana 1909, str. 183.
- ¹⁵ Po: »Tudi drushtvo 'Juzhni Sokol' ...«, *Novice*, 1867, sht. 6.
- ¹⁶ Po: »Iz Ljubljane (Prihod Hrvatov)«, *Novice*, 1867, sht. 24.
- ¹⁷ Po: A. (=Fran Levstik), »Iz Ljubljane 22. avgusta (Nash dezhelni zbor in njegovo lice)«, *Slovenski narod*, 1868, sht. 61.
- ¹⁸ Po: »Vabilo k V. obchnemu zboru slovenske Matice v Ljubljani«, *Slovenski narod*, 1869, sht. 100.
- ¹⁹ Po: »Reshitev zastavice«, *Slovenski narod*, 1868, sht. 51.
- ²⁰ »Gospod Anton vitez Gariboldi«, *Novice*, 1868, sht. 43.
- ²¹ Po: »Iz Idrije«, *Novice*, 1869, sht. 24.
- ²² Po: »Iz Shishke«, *Novice*, 1869, sht. 24.
- ²³ Po: »Iz Ljubljane, 15. sept.«, *Slovenski narod*, 1871, sht. 109.
- ²⁴ Po: »Za prvomestnika cestnega odbora«, *Novice*, 1871, sht. 47.
- ²⁵ Po: X., »Iz Ljubljane, 11. sept.«, *Slovenski narod*, 1872, sht. 107.
- ²⁶ »Prihodnje volitve v dezhelni zbor Kranjski in pa manevri 'Tagblattovcev'«, *Novice*, 1877, sht. 23.
- ²⁷ Po: Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, Ljubljana 1965, str. 211.
- ²⁸ Po: »V Idriji je voljen«, *Slovenski narod*, 1873, sht. 275.
- ²⁹ Po: »Iz Idrije 18. julija. (Izv. dop.)«, *Slovenski narod*, 1877, sht. 163.
- ³⁰ »Richet. (skuhan v kuhinji Obadovicha II.)«, *Slovenec*, 1877, sht. 78.
- ³¹ »Vitez Anton Gariboldi«, *Novice*, 1875, sht. 27.
- ³² Po: »Casinoverein«, *Laibacher Zeitung*, 1879, sht. 289.
- ³³ Po: »Casinotheater«, *Laibacher Tagblatt*, 1876, sht. 70 in 71.
- ³⁴ Po: »Stanovanje za delavce«, *Slovenec*, 1884, sht. 146.
- ³⁵ Po: »Iz Ljubljane. ('Schulverein'. 'Razdelitev zimske obleke')«, *Uchiteljski tovarish*, 1882, sht. 1, str. 15.
- ³⁶ Po: »Iz Korenske okolice«, *Slovenec*, 1886, sht. 5.

³⁷ Po: »Proti nemškemu jeziku v nashih sholah«, *Slovenski narod*, 1872, sht. 92.

³⁸ Po: »Sholstvo pa mestni odbor ljubljanski«, *Slovenec*, 1878, sht. 66.

³⁹ Po: »Nova prikazen«, *Brenclj*, 1872, sht. 15.

⁴⁰ Po: »L. pl. Gariboldi in 'Figaro'«, *Slovenski narod*, 1872, sht. 99.

⁴¹ »Dezhelni zbor kranjski (VII. seja dne 26. septembra 1882.)«, *Slovenski narod*, 1882, sht. 222.

⁴² »Zhivotopis tega gospoda ni Bog zna koliko imeniten, kakor vseh nemhurjev sploh. Luch sveta je 'der schöne Tonerl' zagledal v Idriji, potem ko mu ni ribanje sbolskih klopi kazalo, oddali so starishi 'Tonerla' mej vojake, kjer pa tudi ni dolgo ostal. Srecha mu je bila mila, da je podedoval po bogati teti najvechji del premozhjenja, le zato, ker je bil 'lep'. V istem chasu l. 1866. je bil 'der schöne Tonerl' poslanec kranjskega dezhelnega zbora in je pripadal slovenski narodni stranki. Ker pa ni mnogo storil vzvishenega, izvzemsbi, da je stavil nasvet, da se obravnave dezhelnega zbora iz 'lontovzha' preselijo v redutno dvorano. Pozneje je bil 'der schöne Tonerl' zhupan v Gornji Shishki, kjer je imel takrat grajsbchino, sedanja last gospoda Galleta. Takrat je bil she naroden in ko so doshli Hrvati pobajaje Ljubljano v Zgornjo Shishko v Vodnikovo rojstno hisho, tedaj je 'der schöne Tonerl' kot slovenski zhupan jim po starem slovanskem obichaji ponudil kruha in soli. Ko pa se je 'der schöne Tonerl' ozhenil s sestro znanega, od nas zhe opisanega nemsbkutarja dr. Dolfeta Schafferja, prodal je grajsbchino v gornji Shishki, in ni bil vech naroden zhupan tam, postal pa je nemsbkutar. Ko je njegov svak Dolfe bil drzhavni poslanec pod vlado Herbst-Giskerovo, tedaj je bil 'der schöne Tonerl' odlikovan z redom. Na politichnem polji je 'Tonerl' odslej moral nekoliko mirovati. Zakaj? Zato ker ga Slovenci nikjer niso vech voliti boteli. Nemcev za toliko volilnih okrajev pa takrat she ni bilo, te je she-le zloglasni Vestenke pozneje 'izkunsbtval'. Zachasno da bi imel nash 'Tonerl' kaj posla napravili so ga za kazinskega direktorja, a ni dolgo zauzermal to mesto, kajti kazina pod njegovim vodstvom ni bash posebno napredovala, nego bolj nazadvala. /.../

V dezhelnem zboru pregovoril je mnogokrat kake kratke stavke, katere je bil v potu svojega obraza zhe prej doma napisal in se na pamet nauchil, ter ko je iste oddeklamoval hitro se je obrnil v dvorani k uredniku tedanega 'Laibacher Tagblatta' sedaj 'Wochenblatta' znanemu Fran Müller-ju, ki je agent vseh krsbchenc in blapcev in ki zaigra, kakor je rajnki Jurchich chestokrat naglasbal v 'Chitalnici' za vrchek pive 'Naprej zastave Slave!' in pobira od remnih poslov desetice in dvajsetice, zraven pa pluje v vsaki shtenilki na slovensko ljudstvo, ter mu pod rokalom, kakor kak 'Schwarzkünstler' izročil dotichni listek, kar smo isti ali drugi dan brali v jetichnem listu nashih nemhurjev. A tudi ta slava je sbila kmalo rakom zhvizehgat, kajti kakor vsaka stvar na svetu le nekaj chasa traja, tako tudi 'des schönen Tonerl' slava. Dezhelni zbor z nemchursko vechino je nashel svoj konec. Kranjski veleposestniki pa niso marali pri novih volitvah za dezhelni zbor takih, kakor je 'Tonerl' in 'Dolgi' in tako ni jeden ne drugi ne strashita vech v redutni dvorani. Nash 'Tonerl' pa neche izginiti s povrshja vsaj lokalnih notic, zato je uporabil pri neki veselici na kazinskem vrtu, proti pred vrtom mirno stojechim Slovencem svojo palico in udaril nekoga po glavi. Sodnija je 'Tonerl-a' obsodila sicer le na pet goldinarjev kazni, katere je gotovo zhe plachal, ali 'im übertragenen Wirkungskreise' brez eventualnih odsedenih sbtiriindvajset ur zapora, postal je zdaj, kakor se to v Ljubljani v enakih sluchajih pravi, she-le pravi pravcati 'purgar' ljubljanski. V mestnem, dezhelnem in celo v drzhavnem zboru, ako Bog da in srecha junashka 'Tonerl-a' ne vidimo vech, junashke chine pred kazinskimi vrati, ako jih she kaj bode, pa zabelezhimo vestno. Tschau, Tonerl!« (»Anton vitez Gariboldi vulgo der schöne 'Tonerl'«, *Rogach*, 1887, sht. 20)

⁴³ Gariboldi je bil poleg grofa Auersperga in nekega idrijskega poslanca vpleten tudi v incident v Kazini decembra 1873 (po: »V ljubljanski kazini«, *Slovenski narod*, 1873, sht. 281).

⁴⁴ Po: »Sobotni dogodek«, *Slovenski narod*, 1885, sht. 150.

⁴⁵ Po: »Preiskava«, *Slovenski narod*, 1885, sht. 161; »Kazinska afera«, *Slovenec*, 1885, sht. 162.

⁴⁶ Po: »Anton vitez Gariboldi«, *Slovenski narod*, 1885, sht. 227.

⁴⁷ Po: »Gosp. Anton vitez Gariboldi«, *Slovenski narod*, 1885, sht. 267.

Esejnica

Andrej Lutman

NEBNA NADARBINA ALI ZVEZDE IN ZVEZE

(Nadaljevanje iz *Revije SRP* 135/136)

Zvezdarstvo ali usoda na nebu, ko zvezdogledstvo uchi zvezdarjenje, se lahko zvede na računanje in dodajanje pomenov. Zvezdarstvo, veda, ki se ukvarja s predvidevanjem pojavov in dogodkov na osnovi razporeda nebesnih svetil, na sprashevanje odgovarja glede na svetlobo zvezd in osonchja. Osonchju je računanje predvidelo poti osončnih svetil, prav tako zvezdam, in jim je glede na dogodke na Zemlji pridodalo pomene. Z računanjem se predvidi lege osončnim svetilom.

Nebo se opazuje z Zemlje. Tako je Zemlja središče za opazovanje vsemirja. In s tega opazovališča Sonce potuje po nebesnem svodu v nekakšnih lokih od vzhoda in zahoda. Točki, kjer vziđe ali zaide Sonce, imata dvakrat najskrajnejši legi na obzorici, dvakrat pa Sonce vziđe na točki, ki je nekako na sredini dveh skrajnih leg. Seveda se prvo dogaja za letni in zimski soncestoj, drugo pa ob enakonočjih, spomladi in jeseni. Ob letnem soncestoju je Sonce najvišje na nebu glede na smer jug-sever in se nato preko jesenskega enakonočja prevesha do zimskega soncestoja, ko je noch najdaljša in je Sonce najnižje nad obzorjem. In spet se Sonce iz spodnjega zastoja prichne dvigovati proti severu in ob pomladanskem enakonočju je nekje na sredini poti do ponovnega poletnega soncestoja, ko je v nadglavišču.

Dan in noch si sledita. Sonce je opolnoči nekako pod zemljo, v podnožjih. Tedaj je nebo temno in svetil je neshtevno mnogo. Zvezde in obsončna svetila. Med seboj so si zvezde različne po svetilnosti moči. Najsvetlejshe izmed zvezd sestavljajo ozvezdja, ki poleg obsončnih svetil sestavljajo svet svetil na dnevnem in nočnem nebu.

Sonce se giblje, če smo zazrti vanj, z leve na desno. Ob tem vzponu ali padcu za seboj vleče ali pa pred seboj poriva svetila, ki krozhijo okoli njega, obenem pa se s svojim spremstvom pomika po nebu, ki ga sestavljajo zvezde. Osonchje in zvezde torej. Tu je določena izjema Mesec, ki opisuje svojo malce drugačno pot, a povsem primerljivo s Sonchevo.

Soncheva pot je osnova zvezdarstva. Je osnova, s katere opazujemo nebo, oziroma ga preslikujemo na nebno sliko. Glede na Sonchevo pot in položaj Sonca med zvezdami gledamo nebo in določamo položaje osončnikov in osončnice oziroma Sonchevih svetil, ki so lahko neba zrcala. Vsako obsončno svetilo zavzema različne položaje: je pod ali nad Soncem, levo ali desno, ali pa je glede na Sonce pod določenim kotom ter blizhe ali dlje od Zemlje. Opazovanje teh leg

seveda velja za vsa svetila. Tako lahko lochimo shtiri osnovne položhaje: svetili sta lahko skupaj, lahko sta si nasproti, lahko sta si navskrizh. Nasprotja in navskrizhja torej. Svetlobne pike, kar vsa svetla navsezadnje so, lahko povezujemo na vse možne nachine. Tako na eni strani nastajajo na nebu dolocheni liki, na drugi pa se med premikajochimi se ploskvicami dogaja marsikaj. In zvezdarstvo je veda, ki poskusha pojasniti in za napoved uporablja pojav, da sovpadanje dogajanj na nebu z dogajanjmi na zemlji obstaja, in tak pojav je uporaben. Ta pojav je pravzaprav neopisljiv. Je pach lastnost, danost in skrivnost, ki se vedno znova odkriva in skriva.

Vsako svetilo je lahko osnovno izhodishche za opazovanje. Gibanje med svetlobnimi pikami se lahko opishe kot bolj ali manj pravilno krozhenje. Popolnega kroga pach ni oziroma je le v rachunarski predstavi, da lahko gibanje primerja z rachunskimi opisi. Krog se lahko razdeli na poljubno shtevilo delov. Ena od osnovnih delitev je delitev kroga na shestine in shtirine. Tako se iz shtevila ena, ki je krog, s shtetjem, seshtevanjem in mnozhenjem izvedejo shtevila dve in tri oziroma shtiri in shest, pa tudi devet in dvanajst, pa osem in sedemindvajset, pa pet in deset in petnajst, pa sedem, pa shtirinajst, pa shestintrideset in tako dalje.

Vsa ta shtevila, ki so lahko soda ali liha, delijo shtevilo ena, ki je celota. Shtevilo dve, ki daje par, je shtevilo nasprotja, ki tezhi k uravnoveshanju; je shtevilo, ki sohodi naproti k enemu, a tudi to eno razdvaja, da sploh lahko je. Pojav podvajanja je tudi eden od osnovnih pojavov, ki opisujejo dogajanje med svetlobnimi pikami. Ob pojavu shtevila dva se vzpostavi poleg para tudi osnova, ki je shtevilo ena. In imamo par ter she eno, prejsnjhe shtevilo, pa lahko dolochimo shtevilo tri. Shtevilo tri je pravzaprav nekakshen izid, tako rekoch vsota, ki je izhodishche in cilj za nastanek ravnovesja: iz enega v troje, iz enke v trojko, par in eno je pach troje. In igra sodega in lihega.

Prve razlage razlozhijo, da je Sonce, Zemlji najblizhja zvezda, osnova, osnovna svetloba preucevanja. Je vsako bitje ali dogodek, ki se ga vzame za izhodishche v chasu. Ploskev, ki odbije najvech sonchne svetlobe, je Mesec. Je drugi pokazatelj, je mesechno preverjanje glede na letno, Sonchevo. Stalnost, ki jo s svojim gibanjem predstavlja Soncheva pot, je opisana tudi z minljivostjo, ki jo pokazhe Mesecheva pot po nebesu. Tekach in Dvoobzornica sta obsonchni svetili, ki se od Sonca najmanj oddaljita. Prvo za priblizhno osemnajst kotnih stopinj, drugo za priblizhno shestinshtirideset. Gibljeta se v prostoru med Soncem in Zemljo. Hitri tekach skrbi za vse stike med Soncem in ostalimi obsonchnimi svetili, Dvoobzornica pa za usklajenost teh stikov. Rdechi, prvo obsonchno svetilo, ki krozhi tako okrog Zemlje in Sonca kakor okrog Tekacha in Dvoobzornice ter jih v priblizhno dveh Sonchevih letih obkrozhi, pove o mochi, ki jo opazovano prejme v dolochenem trenutku. Svétlik, drugo svetilo od Zemlje proti vesolju, ki krozhi med Bojnikom in Davnim ter obkrozhi Sonce v priblizhno ducatu let, kazhe na odpiranje navzven, ki ga oplemeniti ali pa zatre Davnezh, ki obkrozhi Sonce v priblizhno tridesetih letih, preden se na poti, ki je zhe potovanje, pojavi Nebnik, obkrozhech Sonce v priblizhno shtiriinosemdesetih letih, ki dokonchno odmeri

odsončno napredovanje po poti; in nato gre pot izven osončja skozi krivulji dveh svetil, Plavacha in Prednjega ali Zadnjega, ki ju ne vidimo s prostim ochesom in obkrozhita Sonce ter ostala obsončna svetila v precej vech letih, kot je odmerjeno chloveshkemu zhivljenju. In nato v medzvezdje, v ozvezdja in ozvezdnice.

Obstaja pa tudi drugachna razlaga potovanja. Kjer se sekata Soncheva in Mesecheva krozhnica, nastaneta presechishchnici, ki v priblizhno devetnajstih Sonchevih letih opisheta pot po celotni chrti, ki je Soncheva pot, in to v nasprotni meri od gibanja osonchja. Imenuje se Mesechev voz, severni in juzhni. Na prvem Mesec na svoji poti prechka mejo med juzhno in severno nebesno poloblo, doloceno s Sonchevo potjo, na drugem pa Mesec gre s severne na juzhno poloblo. In pot v chasu naj bi shla z juzhnega na severni voz. V tej smeri naj bi shle tudi silnice Zemljinih polov, v smeri severa naj bi shle tudi dushe mrtvih. Severni voz, ki je preslikava presechishcha Soncheve in Mesecheve krozhnice, je potentakem tista točka, ki naj bi bila najpomembnejša od vseh opazovanih točk, ki pa so svetila. A juzhni voz naj bi kazal vse preteklo, vse zhe prezhiveto, a s tem tudi vse prejsnje izkushnje in znanje. Juzhni voz naj bi bil napetost, ki se sprosti skozi severnega v obliki prihodnosti. Potrebno pa je poudariti, da sta opisani presechishchnici rachunarski, ki ne izzharevata ali odbijata svetlobe.

Pri vsakem svetilu lahko zaznamo naslednja gibanja: dnevnonočno gibanje od vzhoda na zahod, gibanje z juga na sever in nasprotno, gibanje od zahoda proti vzhodu, gibanje od Zemlje in proti njej. Izhodishche za opazovanje gibanja obsončnih svetil, se pravi osonchja, je Soncheva pot po nebesu. Vsa najsvetlejša svetila osonchja se gibljejo v dolocenem pasu okrog Soncheve poti. To je Zhivalski krog, ki ga sestavljajo ozvezdja. V splošni zvezdarski uporabi jih je dvanajst.

Izhodishche za opazovanje gibanja zvezd je zvezda Severnica. Vse zvezde krozhijo okrog nje, saj je ta zvezda dolocena glede na Zemljino os. Zemlja se giblje pri svojem vrtenja podobno kot vrtavka, tako Zemljina os v mnogih stoletjih opishe tudi nekakshen krog. Premakne se priblizhno za eno kotno stopinjo v dvainsedemdesetih Sonchevih letih. Se pravi, da se v enem chloveshkem zhivljenju nebesni svod premakne za eno tristoshestdesetinko kroga. A ta neznamen premik povzrochi, da je tudi izhodishche, ki dolocha pomladno enakonochnje glede na zvezdno ozadje, vedno pred drugachnim zvezdnim ozadjem, ki dolocha prav to piko – pomladishcha.

Osonchje sestavljajo svetila, ki prejemajo svetlobo od Sonca. Mesec je svetilo, ki krozhi okoli Zemlje. V priblizhno osemindvajsetih dneh jo obkrozhijo in na tej poti dozhivi shtiri spremembe. Glede na osvetljenost se kazhe kot shchip, kot prvi in zadnji krajec ter kot mlaj. Prav tako je lahko nizko ali visoko nad obzorjem na svojem potovanju v smeri sever-jug. Lahko je vechji ali manjsi glede na oddaljenost od Zemlje. Sonce, Zemlja in Mesec pa ustvarjajo tudi mrke: Soncheve in Mesecheve. Ob shchipu se lahko zgodi, da Mesecheva ploskev deloma, popolnoma ali pa kar v obliki kolobarja zakrije Sonchevo ploskev. Prav tako se ob shchipu lahko zgodi, da Zemljina senca delno ali popolnoma zatemni Mesec.

Zvezdarstvo je veda, ki temelji na določenih predpostavkah. Ena od njih je vera v sočasnost dogodkov: premik neba povzroči premik na Zemlji, kar zapusti ustrezno sled. Rachunsko je možno dokaj natančno določiti poti nebnih svetil, pa je potemtakem možno razbirati ustrezne nize dogodkov ali chesa drugega, kar ustreza določitvi pomenov nebnim in zemeljskim pojavom.

Osnova zvezdarske vede je trenutek, ko se prichne porod oziroma ko se dete s prerezom popkovine lochi od materinega telesa. Ena od nalog vede je tudi določanje trenutka zaploda otroka, saj je dobro poznana primerjava zvezdnih kart starshev in she chesa.

Ustaljen porod se prichne s prodorom glavice na svet, koncha pa z zavozlanjem popkovine. Trenutek, ko dete postane samostojno bitje, je trenutek, ki naj bi deloma določal usodo tega bitja v zhivljenju. Drzna trditev, zato je treba takoj dodati, da na tem mestu zazeva zev, ki vabi predse vero v usodo ali svobodno voljo, pa določanje delezha ene in druge, ter she chesa drugega. Uporabna trditev je naslednja: vse je navsezadnje odvisno od vprashanja, ki določeno osebo zanima v zvezi z gledanjem v zvezdne karte, predstavljajoche nebes. Neka splošna mnenja o usodi ali zhivljenjski poti, o prejšnjih in prihodnjih zhivljenjih, o pravih sopotnicah in sopotnikih ... so dokaj spolzka področja, ki sicer lahko navdushijo in prepričajo nejeverno in tudi lahkoverno ter vrazheverno zvezdarsko stranko, a glede vede kot take so vprashljiva in precej odvisna od osebnega verovanja osebe, ki zvezdne karte razlaga.

Rojstvo je pomembno predvsem za predstavo, kaj zvezdarstvo opazuje in razlaga. Porod primerja z enim zasukom neba, se pravi, z enim zasukom Zemlje. Za en dan in eno noch. Dete se razpne na nebo. Ozvezdje, ki se na vzhodu dviguje v trenutku samozazhivetja, določa predel glave. Tako se celotno telo razdeli na ozvezdja na nebu, ki sestavljajo Zhivalski krog ali pas. Kjer se prichne glava, je tudi področje, kjer se konchata nogi. Trenutek, ki je zaustavljen v chasu in predstavlja trenutek rojstva, je osnovno chasovno izhodishche za opazovanje niza dogodkov, ki določeno opazovano osebo ali pojav spremljajo.

Polovica neba je vedno pod Zemljo. Ta del predstavlja chlovekovo notranjost; del, ki je lahko dnevno ali nochno nebo, pa predstavlja chlovekovo usmerjenost navzven. Tako lochimo shtiri glavne polozhaje svetil: svetilo je na vzhodu – vzhaja; svetilo je v nadglavishchu – prehaja; svetilo je na zahodu – zahaja; svetilo je v podnozhhishchu – prichenja ponovni dvig. Shtiri dele neba lahko prenesemo tudi na shtiri dele telesa.

Krizh, ki tako nastane, je poleg lokov svetil glavna opora za opazovanje neba. Vsako svetilo se na svoji poti dviga, je na vrhuncu, pada in je na dnu, kjer se spet dvigne. Te shtiri lege so primerljive s shtirimi polozhaji Sonca ob enakonochnih in soncestojih ter z Mesechevim menami. Pravokotnik, ki je v zvezdarski predstavi lahko tudi shtirak, je sestavljen iz shtirih skrajnih pik, ki so si med seboj v navskrizhju in v nasprotju. Pika na vzhodu in pika na zahodu sta si nasprotni, prav

kakor nadglavishche in podnozishche. Nadglavishche in vzhajalishche sta si v navskrizhju, prav kakor sta si tudi podozhishche in pika na vzhodu. Nasprotje se razume kakor iztegnjeni kot, ki meri sto osemdeset kotnih stopinj, in navskrizhje kot pravi kot, ki meri devetdeset stopinj. In kaj je vmes? Med točko dviga in točko pada, med točko na sredini neba in točko na njegovem dnu?

Tu pride na svoj račun računstvo. Krog je razdeljen na tristo osemdeset kotnih stopinj. Če število stopinj delimo z naravnimi števili, dobimo števila, ki so osnova zhe omenjenim kotom in mnogim novim.

$$360 : 2 = 180$$

$$360 : 3 = 120$$

$$360 : 4 = 90$$

$$360 : 5 = 72$$

$$360 : 6 = 60$$

$$360 : 7 = \text{približno } 51$$

$$360 : 8 = 45$$

$$360 : 9 = 40$$

$$360 : 10 = 36$$

$$360 : 11 = \text{približno } 33$$

$$360 : 12 = 30$$

Med svetili se lahko določijo kot, ki jih določa glede na opazovalishche. Zvezdarstvo predpostavlja, da koti med svetili dodajo pomembne podatke razlagi zvezdne slike.

Obsončna svetila se gibljejo v pasu, ki nekako ustreza osmim kotnim stopinjam na vsako stran od Soncheve poti, se pravi, da se v tem pasu nahajajo svetila, ki se na svoji poti okoli Sonca gibljejo tudi proti Zemljinemu severu oziroma jugu. Izjema je Zadnji, ki na svoji poti krozi najbolj izven Zhivalskega kroga. Pot Sonca je osnovna chрта, izhodishchnica. Nanjo se vrshe preslikave leg svetil. In pas, ki ga zaznamuje pot obsončnih svetil proti severu oziroma jugu, ima za ozadje zvezde. Zvezde, ki so svetlobne pike, se lahko združijo v dolochene like, in ti liki vsebujejo pomene, zgodbe.

Podobe na nebu postanejo podobe tistih, ki jih določajo. In določajoče podobe postanejo podobne nebu ...

In poti svetil postanejo znanilke svetlobe. Pike, sestavljajoče like, se poveže v ozvezdja. V pasu, ki ga z obsončnimi svetili zaznamuje Sonce, se lahko zasledijo vsaj dvanajst ozvezdij. Poimenovanja teh ozvezdij so na neki način različna, na neki drug način pa so si zelo podobna glede na področje na Zemlji, kjer so nastala. Najprej lahko na nebu razločimo najsvetlejshe zvezde, ki so nekaka osnova ozvezdja. In nato prevzame vajeti domishljija in hkrati določeno znanje, ki naj bi bilo uporabno: da naj se iz leg svetil določijo prihodnost ali se vsaj odstre pogled na dolochene prihajajoče dogodke.

Dvanajst ozvezdij svetil je osnova zvezdarstva. Sonce z Zemljo, Mesecem, Danico oziroma Vechernico, Sonchnim tekachem, Rdechim, Zrnom ali Semenom, Svetlim, Davnim, Nebnim, Daljnim in Temnim. Obsonchna svetila in Sonce se vedno nahajajo pred enim od ozvezdij ali v njem, saj so jim ozvezdja ozadje. Preslikave leg svetil na osonchnico dajo tudi medsebojne kote, ki določijo odnose med lastnostmi, ki jih zvezdarstvo pripishe posameznemu svetilu ter tudi ozvezdju in zvezdam. Tako v zvezdarstvu poleg svetil in njih leg kot način uporabe sočasnosti nastopajo tudi določeni pomeni, ki se jih da posameznemu svetilu ter tudi legi in odnosu svetil med sabo. In seveda legi na nebu: je podnevi ali ponoči, ob mraku ali z zoro, ob poldnevu ali opolnoči ali vmes. In neprestana krožjenja, premikanja, spremembe.

Dodatek je dejstvo, da so vse lege enkratne in edinstvene in neponovljive kljub določenemu ponavljanju na kratek rok, tolikšnemu ponavljanju, da se mu lahko pripishe določene ustaljene vzorce, strdke lastnosti v delitev ljudi na dvanajst opisljivih vzorcev, ki se jih lahko posploši, naredi za osnovne vzorce. In to je dvanajst položajev Sonca v enem od dvanajstih ozvezdij. Drugi močno določujochi vzvod za zvezdarski pogled na nebo je pomen ozvezdja, ki vzhaja, saj je to tisto, kar sovpada s prihodom prvih delov detetovega telesa ali drugega dogodka, ki ga zvezdarstvo vrednoti, na svet oziroma v zacetek. Pri chloveku je to v veliki vechini primerov glava in nato she celo telesce.

In pot vzhajajochega ozvezdja po nebesu v chasu rojstva je chas, ki traja do prereza popkovine, do trenutka, ko otrok ali dogodek zazhivita samostojno, locheno od vzroka. Sočasnost lege nebnih svetil in pojava je osnovna predpostavka za trditev, da se ta sočasnost dá uporabiti kot znak oziroma znamenje nechesa, kar pa ni karkoli, saj je enako temeljna tudi predpostavka, da je na vprashanje o prihodnosti sploh možno odgovoriti.

Predpostaviti torej, da je usoda napovedljiva. In nato se pojavi poravnava ob vprashanju svobodne volje. Eno od možnih stalishch v tem primeru je ocena, da je vsakega nekako pol: pol usode in pol svobodne volje. V katero stran se pri določeni osebi ali pojavu nagne, pa je seveda odvisno od vsakega primera posebej: dva nista enaka, pa chetudi gre za enojajchna dvojchka ali dvojchici, katerih chas rojstva se razlikuje le chetr ure. To je za chas, da po nebesu prepotuje slabo chetrtno ozvezdja, skromnih devet kotnih stopinj, che predpostavimo, da posamezno od ozvezdij zavzema priblizhno dvanajstino neba, trideset kotnih stopinj od tristo shestdesetih.

Za svoje potrebe zvezdarstvo poenostavi zvezdni svod na krog, ki ga poleg delitve na tristo shestdeset kotnih stopinj od vzhoda proti zahodu ter na sever in jug deli tudi na shestintridesetine in celo dvainsedemdesetine.

Predvsem se je potrebno ob teh podatkih spomniti, da se pravzaprav preslikuje nebesni svod na papir, na ploskev. In pa na to, da je osonchje odprto k vesolju in svetloba s temo k Soncu. In ne nazadnje tudi na to, da je shtevil vsaj neskonchno.

Za zgodovinski spomin

Damir Globochnik

SLOMSHEK KARLE BULOVCHEVE

Prva slovenska kiparka, skrivnostna, samosvoja in kontroverzna umetnica Karla Bulovec se je rodila 21. oktobra 1895 na Bledu. Oče jo je z devetimi leti poslal k urshulinkam v Ljubljano, pri katerih je ostala kot notranja gojenka do učiteljske mature leta 1915. Po maturi je poučevala v Mekinjah in v Trebnjem, kjer je spoznala slikarja Ferda Vesela. Z Veselom, ki ji je nudil prvi likovni pouk, se je zapleta v strastno razmerje. Leta 1918 je odšla v München in na Dunaj z namenom, da bi študirala slikarstvo. Ostala je brez denarja, zato se je kot domacha učiteljica zaposlila na Moravskem. V Pragi je v enem letu končala sholo za umetno obrt. Zaljubila se je v Jenda Novaka – Inda, s katerim sta se nameravala poročiti. Leta 1919 se je kot izredna študentka vpisala na prashko Akademijo upodabljaljajochih umetnosti in študirala kiparstvo pri Janu Shtursi.

Leta 1921 je izdelala svoje edino znano kiparsko delo v kamnu, relief za nagrobni spomenik Indovi materi na prashkem pokopalishchu Pankrac (deset golih angelov, ki klichejo k vstajenju)¹. Leta 1922 je prvich javno razstavila svoja dela v okviru kluba prashkih študentov Tvrdoshijnj. Diplomirala je junija 1922.

Junija 1924 je uradno izstopila iz Cerkve. Decembra 1924 je prvich razstavljala v Ljubljani (skupinska razstava v Jakopichevem paviljonu). Leta 1925 je stanovala pri oblikovalki keramike Dani Pajnich, ki ji je omogochila delo v skromnem ateljeju na Dunajski cesti. Leta 1926 je samoiniciativno zachela pripravljati nachrt za spomenik Petra I. Osvoboditelja. Konec leta 1928 je *Klub prijateljev umetnosti Karle Bulovcheve* organiziral njeno prvo samostojno razstavo; v mali dvorani Narodnega doma je razstavila velika kartona »Harfa« in »Chinele« (tj. dve predlogi fresk za glasbeno dvorano, prva posvechena Bachovi, druga Beethovnovi glasbi), nekaj kiparskih portretov, reliefe in osnutke za spomenike kralju Petru I. Osvoboditelju (skulpture Matija Gubec, Peter Svachich, Kralj Matjazh), Nietzscheju in Ivanu Mraku. Razstavo je uradna likovna kritika ostro odklonila. Kiparki je ochitala anatomske nedoslednosti, nelogichno interpretacijo telesne povrshine, ki ne odrazha mishichevja in telesne zgradbe, opiranje na Michelangela, na renesanso in barok. Vechina recenzentov je vseeno kiparki priznavala nadarjenost, tezhnjo po monumentalnosti in mozhnost za umetnishki napredek.

Ante Gaber je v izjavi za *Jutro* poudaril: »Gotovo ima umetnica talent in dosti pravega plastichnega chuta za nadaljnji uspesni in solidni razvoj, vendar so pa te dobre lastnosti tako skrite pod umetnichenjem in igrachkanjem s tehniko, da ne pridejo do veljave. /.../ Da bi pa danes primerjali Michelangelova dela z glavami in telesi, ki so povsem posuta z mozolji, uljesi in

tvori ter delujejo kakor moderni Archimboldiji iz kubinjskih umetnin, cmokov, zblinčnikov in prav domačih macafizeljnov, se nam zdi le malo domishljivo. Pomislite vendar, kako bi bilo te stvari sploh mogoče izklesati v kamen in kako bi delovale v bronu. Samo justamentiranje in korajzha sbe ni umetnost. V mladi umetnico vro sile, to je resnica, kakor je tudi upravičeno upanje, da se iz Karle Bulovcheve sbe razvije znatna umetnica, ko bo dozorela.»

France Urshich je v *Slovincu* zapisal: »Bulovcheva je sbe mlada in zato diuja in neugnana. V njej prekipevajo plamteche energije zbhivljenja, ki jih bo v ugodnih prilikah lahko uklepala v dobre umotvore.

Treba ji je sbe treznejšbe umerjenosti, umetnishke osamosvojitve, kritichnosti in vsaj nekoliko skepse v tisto družbico, ki jo za sedaj sbe neupravičeno povelichuje v nebo.

V diametralnem nasprotju z nezahochutecho zbensko psiho pa je Bulovcheva s svojo robustno ustvariteljsko silo fenomen zase.»

Propagandisti kiparstva in risbe Karle Bulovcheve so bili Ivan Mrak, s katerim se je spoznala pri igralki Mariji Gorchevi, ki je v krstni uprizoritvi himne *Oblochnica, ki se rojeva* (1924) igrala Salome, Josip Vidmar in Ivo Sever. Slednji je Karlo Bulovec oznachil za »samorodnega genija« oziroma »zheno-genija«. »*Slovinci imamo danes – horrible dictu! – svojega (bodocheba) Meshtrovicha: kiparico Karlo Bulovchevo, ki pa ji bo uprav radi tega sojeno zbhivljenje – recte zapostavljanje in trpljenje – vseh nashih velikih mozg ...*» Sever je v Zagrebu leta 1930 zachel izdajati revijo *Samorodnost*, v kateri je najbolj populariziral Karlo Bulovec. »*Tak meteor nam je poslan v osebi Karle Bulovcheve. – Vseeno je, kaj se zgodi z h njo! Che je narodu potreba, jo bo spoznal in bo v nji spoznal sebe in svojo misijo – che je ni vreden, naj pogine skup z njo! – Zgodi se volja Vsevishnjega! – nasha naloga je le pokazati na umetnico-kiparko in risarko, kakrshne ne zmore chlovechanstvo vseh ras in chasov, na kiparko, ki nosi v sebi vse predpogoje, da nadkrili po umetnishki in kiparski kvaliteti ne le Fidije in Rodine, temvech predvsem sbe – ne ustrashimo se! – Michelangela: da zavrshi na samoroden = vsesmotren = genijalen nachin, kar temu enostranskemu titanu ni bilo dano ...*»

Karla Bulovec je leta 1929 nameravala poslati svoja dela na svetovno razstavo v Barceloni. Za pomoch pri odlivanju skulptur je prosila ugledne Ljubljanchane in drushtva, tudi zhensko drushtvo Atena, za katero je marca 1929 izdelala veliko petdelno kompozicijo »Kacha z zlato krono« (za dekor chajanke drushtva).⁶ Ivan Mrak je leta 1928 napisal himnichno dramo *Slepi prorok* (knjizhna izdaja 1929),⁷ v kateri je karikiral chlanice zhenskega drushtva in kritichno orisal Jakopicha in umetnostne zgodovinarje Izidorja Cankarja, Franceta Steleta in Rajka Lozharja. Eden od junakov v dramu je slikar Ariel (France Pavlovec), za katerega se v dramu odlochi Jakopich. S Pavlovcem je Karla Bulovec imela ljubezensko razmerje, ki je segalo do radikalno razviharjenih strasti in poskusa umora.⁸

Leta 1929 je izdelala osnutek za spomenik Ivanu Cankarju na Vrhnikih. Nachrtovala je veliko reliefno kompozicijo za sejno dvorano palache Okrozhnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani, vendar ji narochilo prevzame Jakopich. Leta 1930 se je porochila z enajst let mlajshim Ivanom Mrakom. Po poroki sta odpotovala v Pariz.

Leta 1931 je kartone fresk za glasbeno dvorano razstavila na Salonu neodvisnih v Parizu, nato v zasebni galeriji v Londonu. Janez Rozhencvet je v reviji *Zhenski svet* poročal o uspehih Karle Bulovcheve na parishkem Salonu in navedel mnenje kritika Clémenta Morra v *La Revue Moderne illustrée des arts de la vie*: »Nimam rad primer, a v tem sluchaju sem pred ogromnimi kartoni moral misliti na neizmerne Michelangelove freske, zakaj toliko je tu široke, plamteče in dinamične inspiracije, toliko je tudi moči v delu, mojstrsko uporabljene anatomije in edinstvene izrazitosti obrazov; tu je ustvariteljska sila, kakoršne nismo več vajeni.«⁹

Na povabilo zakoncev Sonja in Ivo Sever je odšla v Zagreb, kjer je junija 1931 imela razstavo v Salonu Ulrich. Ameriška kulturna zgodovinarica Marta Sills je poročilo o razstavi zaključila z besedami: »Izzihvljanje umetnishke ekspanzivnosti ge. Mrakove je eksplozivno, elementarno in ocharujoče. Njena umetnost je v pravem pomenu besede osvajajoča in silna (erobrend und überwältigend).«¹⁰ Karla Bulovec in Ivan Mrak sta nato približno dve leti zhivela v Pragi (karton »Dekle s papigo« je predstavila na razstavi cheshkih umetnic v Pragi, 1933) in poldrugo leto v Beogradu pri Ivanovi sestri (razstava v Salonu Cvijete Zuzorich).

Maja 1936 je razstavljala na skupinski razstavi v Mariboru (kiparski portret Milana Skrbinska v mavcu, risbe).¹¹ Dr. Fran Shijanec je na javnem vodstvu po razstavi oznachil Karlo Bulovec za »najmarkantnejšega zastopnika 'nove stvarnosti'« in za največjega in najbolj samosvojega domachega kiparja. »Z maksimum razgibanosti doseza Bulovcheva docela nove plasticne uchinke in je kljub sorodnosti z velikimi francoskimi kiparji chisto samosvoja.« Shtiri zhenske figuralne kompozicije, ki jih je Shijanec poimenoval »moderne Sibile«, naj bi bile risane z Michelangelovo mochjo, »le z docela modernim pojmovanjem in skrajno ekonomijo sredstev.«¹²

Od julija sta z Mrakom zhivela v Mariboru. *Jutro* navaja, da je Karla Bulovec v Maribor prishla z namenom, da propagira Podbevshkovo knjigo o Groharju, nato pa se je zaradi ugodnega mariborskega miljeja odlochila za daljshe bivanje in ustvarjanje v Mariboru.¹³

21., 28. in 29. junija 1936 so v Mariboru potekali Slomshkovi dnevi, s katerimi so zheleli pospeshiti shkofijski postopek za beatifikacijo shkofa Antona Martina Slomshka.¹⁴ Ob tej prilozhnosti so obnovili kapelo na Slomshkovem grobu in jo okrasili z dvema slikama Franceta Kralja, na katerih moshki in zhenske prosijo za Slomshkovo beatifikacijo. V kazinski dvorani je bila na ogled razstava o Slomshkovem zhivljenju in delovanju. 29. junija je minister dr. Anton Koroshec izročil shkofu dr. Ivanu Jozhefu Tomazhichu podpise 400.000 Slovencev za Slomshkovo beatifikacijo.¹⁵

Karla Bulovec je mavchni model za spomenik s Slomshkovo figuro v nadnaravni velikosti izdelala brez narochila. Atelje je imela v dvorani Starega gradu v Mariboru. Prostor za atelje ji je priskrbel tedanji ravnatelj muzeja v Mariboru Franjo Bash (1899–1967).¹⁶ V tej dvorani je bil mavchni odlitek (kip so odlili v

mavec 24. septembra)¹⁷ med 26. septembrom in 4. oktobrom 1936 na ogled javnosti. To je bilo tedaj največje sodobno kiparsko delo na Slovenskem (vishina 2.90 m). Odlitek v mavcu je bil namenjen Narodni galeriji v Ljubljani. Zachela naj bi se akcija za postavitve spomenika v bronu ali kamnu v Mariboru.¹⁸ Karla Bulovec je prijateljico Angelo na zacetku septembra 1936 obvestila, da bo spomenik izklesan iz kamna in postavljen na Slomshkov trg.¹⁹

Spomenik je nastal s finančno podporo bana Marka Natlachena. Pomagal naj bi tudi mariborski zhupan in drugi vplivni Mariborchani.²⁰ Strosški za kip v nadnaravni velikosti so presegle dogovorjeno vsoto.

»Od vsega prichetka sem se zavedala, je izjavila Karla Bulovcheva, da z denarjem, ki sem ga imela od banovine na razpolago, ne bom zmogla figure v tisti velikosti, ki sem si jo zamislila in kot edino ustreza mojemu pojmovanju in chustvovanju. Sbe preden sem zachela z delom in tudi po dovrshitvi kipa sem dobila od mnogih v Mariboru navdusbene obljuje, ki so se zhal izkazale za prazno govorichenje.«²¹

Trgovec Medic je Karlo Bulovec tozhil zaradi neplachanega dolga za mavec. Karla Bulovec je decembra 1936 pisala prijateljici Angeli: *»Prishla sem zhe tako dalech, da me Maribor gleda kot goljufa. Dobesedno. Che to ni komichno. In vse to radi neizpolnjenih obljub od strani banovine in moje proklete lahkovernosti. Saj mi ni zhal, da sem 'Slomshka' naredila, a bilo bi bolje, da ga nisem in sem denar, kar je vlozhenega zhe vanj (13.000 D), zase zpravila in se shla raje s tistim denarjem kam zabavat. To bi mi odpustili, da sem umetnino napravila, kot je Slovenci v plastiki sbe niso imeli, to je pa velik greh. Drugich: Radi gornjega in sbe radi drugih mojih neumnosti sem osebno strabotno gori plachala. Naravnost s samomorom sem koketirala, a kaj, ko bi Ivana s seboj potegnila. On je k temu itak od nature nagnjen. Torej, zbhivim naprej; kar bo, bo. Momentano sem od vsega hudega strabotno demoralizirana, od lazhi krog sebe in resno premishlujem, che bom labko sbe kdaj sonchno v zbhivljenje pogledala. – Ivan besno visi na tej lepi a prekleti Sloveniji. Razumem, njemu kot pisatelju je domacha okolica nujna. Saj vem, da bi tudi mene drugje domotozhje grabilo, kot me je zhe. A nekaj bo treba ukreniti, karkolizhe. Sicer se zna zgoditi, da res poginemo. Kljub vsemu. –«²²*

Maja 1937 je trgovec Medic kip ponudil na drazhbi zaradi dolga v vishini 1.250 dinarjev za mavec in sodnih stroskov.²³ Kip je bil 20. maja prodan za 2.000 dinarjev.²⁴ Na tretji drazhbi ga je kupil stolni kanonik Franc Hrastelj (1894–1981).²⁵ Kip je podaril mariborskemu mestnemu muzeju.²⁶

Risarski shtudiji prichata, da je Karla Bulovec Slomshkovo figuro sprva nameravala obdati z vechjo skupino ljudi, konchno pa se je odlochila za Blazheta in Nezhico (po Slomshkovi vzgojni in uchni knjigi *Blazhe in Nezhica v nedeljski sholi*) in nato upodobila samo prvega.²⁶ Angelos Bash (1926–2008), ki je bil model za dechka, se je spominjal, da je Karla Bulovec hotela Slomshka upodobiti kot ljubitelja otrok z dvema dechkoma. Za motivno redukcijo naj bi se odlochila zaradi tezhav z drugim modelom, Bashevim sosholcem Marijanom Eiletzem (roj. 1926), ki se je po nekaj dneh navelichal poziranja.²⁸

Anton Martin Slomshok je predstavljen kot duhovnik, škof, učitelj in vzgojitelj. Sedi, ogrnjen je v plashch, ki mu prekriva kolena. Z levico objema chez pas ob njem stoječega dechka v irhastih hlachah. Z desnico kazhe na knjigo. Sedecha Slomshkova figura in Blazhe sta enako visoka.

Kip je vzbudil veliko pozornosti, pohval in pripomb, ki so letele na njegovo velikost, na raskavost kiparske površine in na dechka, ki naj bi po nepotrebnem stal na stopnici. Pisec v chasniku *Slovenija* je poudaril, da je ne glede na strokovne in nestrokovne pripombe kip harmonično delo in veren izraz Slomshkove osebnosti. *»Póza, izraz obraza, znachilne obrte, pogled, – zdajci se zaždi, kakor bi se zachel kip gibati, dibati, zhiveti, govoriti in pred teboj stoji učitelj slovenskega naroda, brez pretiranosti in svetnishke glorijske. Chlovek, vsa njegova prava vrednost mu je vlita v oblike: desna roka mu pochiva na knjigi, najbrzj na znanem 'Blazhetu in Nezchici', z levo roko objema svojega vernega gojenca. – Ta ali ona posameznost mi sicer popolnoma ne ugaja: obraz dechkov se mi n. pr. zdi starejsbi, kakor naj bi bil. Vendar to ne moti: Bulovcheva je izvedla kip, kakor si ga je zamislila: Slomshok – chlovek, vzgojitelj, vodnik – je nastal, iz potez so razvidne njegove misli in vloga, ki jo je vrshil ter smotrno izpolnil. Vsebinska in formalna stran se dopolnjujeta: vsebinska prevladuje, dushevnost je v ospredju, formalna stran se podreja.«²⁹*

Drago Bajt je menil, da so vzbokline, s katerimi naj bi Karla Bulovcheva zhelela poudariti mishichevje (skozi draperijo slutene oblike telesa), *»rezultat skrajnega plasticnega gledanja na pravo, resnichno zhivljenje«*. Na obeh figurah ni mrtvih mest, gladke površine in linije so kiparki tuje. *»Stvaritev Karle Bulovcheve, ki je zhe z ozjirom na povsem svojstveno njeno umetnishko podajanje she vedno novost v slovenskem kiparstvu, je obenem njeno dosedanje remek-delo in obenem najvchja figura vseh dotedanjih postavljenih na projektiranih spomenikih pri nas.«³⁰*

Recenzent *Mariborskega vechernika Jutra* je poudaril, da je patos v primeru Slomshkovega kipa upravichen. *»Bulovcheva nam podaja svoje dozhivevje Slomshoka na skrajno patetichen, a pri tem tako naraven in neprisiljen nachin, da njenemu patosu a priori verjamemo. Velika gesta, velik zamah, smel polet, to so osnovne lastnosti tega njenega najnovejšega dela. Vendar niti z enim samim zunanjim znakom si ni pomagala, da bi poudarila velichino Slomshkove osebnosti. Iz vsakega vzgiba in slebernega trepeta se chuti njen siloviti in brezobzirni impulz. /.../*

Gotovo pa je tudi, da je umetnici s takshnim pogledom na svet nemogoche ustvarjati dela manjšega formata. To je koncem koncev isto, kakor che bi hoteli tragedijo stisniti v kalup novele. Bulovchevi je monumentalnost zhivljenjska nujnost; to izprichujejo vsa njena dela, she prav posebej pa to poslednje!«³¹

Karla Bulovec je Slomshkove portretne poteze in duhovnishka oblachila povzela po slikarskih in grafichnih portretih ter po edini znani Slomshkovi fotografiji (fotograf Adolf Ost, okrog 1860–1862). Angelos Bash navaja, da je bil model za Slomshkovo figuro delno tudi Ivan Mrak.³²

Leta 1939 je nachrt za regulacijo Slomshkovega trga v Mariboru pripravil arh. Marjan Mushich. Na Paradnem trgu vzhodno od cerkve je bilo predvideno mesto

za Slomshkov spomenik.³³ Prioritetna spomeniška naloga v Mariboru je bil tedaj spomenik kralju Aleksandru I. Karadjordjevichu, ki naj bi stal na Trgu svobode.³⁴ Postavitev dinastičnega spomenika je preprečila druga svetovna vojna.

Med drugo svetovno vojno je dal Franjo Bash odlitek Slomshkovega spomenika razrezati na trinajst delov in skriti na enem od mariborskih podstreshij, da ga ne bi uničili Nemci.³⁵

Mavčni odlitek hrani Pokrajinski muzej v Mariboru. 13. aprila 1996 so odlitek kipa v bronu postavili na Slomshkovem trgu ob cerkvi sv. Daniela v Celju.³⁶ Po mavčnem odlitku so bila odlita tudi tri Slomshkova poprsja (Slomshkova rojstna hisha na Slomu, park pred župnijsko cerkvijo v Tolminu, Shkofijska klasična gimnazija v Shentvidu pri Ljubljani).³⁷

Konec tridesetih let je umetnichin pokrovitelj postal ljubljanski škof dr. Gregorij Rozhman. Karla Bulovec je Rozhmanov kiparski portret (1937) in veliko portretno risbo (1937/1938, oglje, risba) avgusta 1938 razstavila na skupinski razstavi v Jakopichevem paviljonu. V letih 1940–1945 je narisala sedem velikih kartonov s svetopisemsko tematiko.

Leta 1940 je pripravila drugo samostojno razstavo v Jakopichevem paviljonu (44 risb z ogljem in pet kipov). Herojska, baročno oblikovana telesa na kartonih in portrete z grotesknimi poudarki je tedaj nadomestil bolj realistično umirjen pogled na svet. Tokrat ji je bila likovna kritika naklonjena. *»Realizem, ki se je v zgodnejšem delu izgubljal predvsem v podrobnostih, je sedaj objel celoten umetnostni predmet, she vech vazhnosti se polaga na eksaktno dusheslovno oznako upodobljenca in sploh na celotno kompozicijo. Svetloba, ki je nekoč služila upornemu pripovedovanju in apoteozji grdega, se je sedaj udinjala mirnemu, skoraj vdanemu chloveshkemu chustvu,«* je zapisal Stane Mikuzh.³⁸ Karla Bulovec je v odgovoru Choru Shkodlarju poudarila, da je njeno gledanje a priori plastično, torej ima plastičen značaj tudi njena risba, ki jo pojmuje kot samostojno delo in ne kot shtudijo.³⁹

Po vojni je kiparstvo opustila. Posvetila se je risbi (portreti, rozhe in umirajoče machke). Leta 1948 je izstopila iz Drushtva slovenskih likovnih umetnikov. Leta 1953 se je upokojila in ponovno vstopila v Cerkev. Leta 1954 je Moderna galerija v Ljubljani pripravila njeno retrospektivo. Umrla je na Golniku 23. avgusta 1957 za pljučno tuberkulozo.

Opombe:

¹ Pismo Karle Bulovec Angeli Prager, roj. Groznik, z dne 6. 1. 1921, v: *Karla Bulovec 1895–1957*, Cankarjev dom v Ljubljani, 2003, str. 75.

² »Dvoje mnenj o razstavi Karle Bulovcheve«, *Jutro*, 1929, sht. 4.

³ »Razstava Karle Bulovcheve«, *Slovenec*, 1929, sht. 13.

⁴ Po: Ivo Sever, »Pro domo (O objavljanju in neobjavljanju, o metodah in kritikah in o polomu starih)«, *Svobodna mladina*, 1928, sht. 4–5, str. 117–118.

⁵ Po: Ivo Sever, »Karla Bulovcheva«, *Samorodnost*, 1930, sht. 1/2, str. 19–20; s. sh., »Samorodnost«, *Slovenec*, 1930, sht. 58.

⁶ Po: »Kacha z zlato krono«, *Jutro*, 1929, sht. 60.

⁷ Drama *Slepi prorok* je prvi del neuresničene trilogije *Obraz Karle Bulovcheve*. Karla je prepoznavna tudi v Mrakovih dramah *Mona Gabrijela* (1930), *Zhosefina Baker* (1929), *Emigrantska tragedija* (1936) in *Orfej – Requiem za Karlo* (1957).

⁸ Po: Taras Kermavner, »Ivan Mrak – zhivljenje v skladu z brezpogojno terjatvijo«, v: Ivan Mrak, *Ivan O.*, Ljubljana 1990, str. 183.

⁹ Po: Janez Rozhencvet, »Uspehi Karle Bulovec-Mrakove v tujini«, *Zhenski svet*, 1933, sht. 4, str. 89.

¹⁰ Po: Janez Rozhencvet, prav tam.

¹¹ »Velika likovna razstava v Mariboru«, *Jutro*, 1936, sht. 117.

¹² Po: »Umetnostna razstava v Kazini«, *Mariborski Večernik Jutra*, 1936, sht. 120.

¹³ Po: »Karla Bulovcheva dela na Slomshkovem spomeniku«, *Mariborski Večernik Jutra*, 1936, sht. 213.

¹⁴ Pobudo za zacetek postopka za Slomshkovo beatifikacijo je leta 1912 (ob petdesetletnici smrti) dal dr. Anton Koroshec. Shkofijski postopek za Slomshkovo beatifikacijo se je zachel leta 1926 (po: Marjan Turnšek, »Slomshkova pot do svetosti«, *Shkof Anton Martin Slomshke (1800–1862)*, Maribor 1996, str. 138 in 140).

¹⁵ Kipar Ivan Sojch je leta 1922 pripravil osnutek za Slomshkov spomenik. Do postavitve spomenika v Mariboru ni prishlo. Sojchev spomenik Slomshku so leta 1938 postavili v Slovenski Bistrici.

¹⁶ Po: Angelos Bash, »Slomshkov kip v Celju«, *Slovenec*, 1996, sht. 63.

¹⁷ Po: »Monumentalen Slomshkov kip«, *Slovenec*, 1936, sht. 220.

¹⁸ Po: Drago Bajt, »Slomshke Karle Bulovcheve«, *Slovenec*, 1936, sht. 220.

¹⁹ Pismo Karle Bulovec Angeli Prager, roj. Groznik, z dne 6. 9. 1921, v: *Karla Bulovec 1895–1957*, Cankarjev dom v Ljubljani 2003, str. 85.

²⁰ Po: »Karla Bulovcheva dela na Slomshkovem spomeniku«, *Mariborski Večernik Jutra*, 1936, sht. 213.

²¹ »Senzacionalna drazhba kipa«, *Slovenski narod*, 1937, sht. 126.

²² Pismo Karle Bulovec Angeli Prager, roj. Groznik, z dne 29. 12. 1936, v: *Karla Bulovec 1895–1957*, Cankarjev dom v Ljubljani 2003, str. 85.

²³ Pismo Karle Bulovec Angeli Prager, roj. Groznik, z dne 17. 5. 1937, prav tam, str. 86.

²⁴ »Senzacionalna drazhba kipa«, *Slovenski narod*, 1937, sht. 126.

²⁵ Po: Silvester Gabershchik, »'Veliki Slomshke' akademske kiparke Karle Bulovec Mrak«, *Koledar Gorishke Mohorjeve druzhbe za leto 2013*, Gorica 2012, str. 46.

²⁶ K. D. (=Karel Dobida), »Karla Bulovec-Mrak«, *Mladika*, 1940, sht. 4, str. 147.

²⁷ Po: Lev Menashe, »Karla Bulovec«, *Karla Bulovec 1895–1957*, Cankarjev dom v Ljubljani, 2003, str. 14.

- ²⁸ Po: Angelos Bash, »Slomshkov kip v Celju«, *Slovenec*, 1996, sht. 63.
- ²⁹ -do., »Razstava Karle Bulovcheve«, *Slovenija*, 1936, sht. 43.
- ³⁰ Po: Drago Bajt, »Slomshkov kip v Celju«, *Slovenec*, 1936, sht. 220.
- ³¹ B. I., »Slomshkov kip v Celju«, *Mariborski Vechernik Jutra*, 1936, sht. 225.
- ³² Po: Angelos Bash, »Slomshkov kip v Celju«, *Slovenec*, 1996, sht. 63.
- ³³ Po: Marjan Mushich, »Razvoj Slomshkovskega trga v Mariboru«, *Kronika slovenskih mest*, 1939, sht. 2, str. 91; »Regulacija Slomshkovskega trga«, *Slovenec*, 1939, sht. 181.
- ³⁴ Po: Sergej Vrisher, »Nekaj misli o Slomshkovem spomeniku v Mariboru«, *Dialogi*, 1991, sht. 10, str. 58. – Natečaj za spomenik kralju Aleksandru I. Karadjordjeviču je bil razpisan konec leta 1938. Marshalat je dovoljenje za postavitve spomenika dal marca 1939.
- ³⁵ Po: Katarina Marinchich, »Karla Bulovec Mrak«, *Pozabljena polovica: portreti ženske 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 2007, str. 300.
- ³⁶ V Mariboru so leta 1991 postavili Slomshkov kip, ki je delo Marjana Dreva. Tudi Drev se je odločil za celopostavno upodobitev Slomshka v sedechem položaju, vendar je poudaril Slomshkov shkofovski položaj in narodnobuditeljsko vlogo. Spomeniško rešitev in kiparja so izbrali na natečaju, ki je bil razpisan leta 1989. Odbor za postavitve spomenika je bil pred objavo natečaja obveshčen o obstoju mavčnega modela, ki ga je izdelala Karla Bulovcheva. Model so vključili v natečaj in ga obravnavali enakopravno s prispelimi osnutki sedmih kiparjev, ki so se udeležili natečaja. Zhirija ni podelila prve nagrade, drugo nagrado sta prejela Marjan Drev in Viktor Plestenjak. Zhirija je priporočila odboru, naj uposhteva drugonagrajeni Drevov osnutek in mavčni model Karle Bulovec (po: Andreja Rakovec, »Mariborski spomeniki znanim osebnostim / O vlogi naročnikov in umetnikov v drugi polovici 20. in na zacetku 21. stoletja«, *Mariborske umetnine in njihovi konteksti / Acta historiae artis Slovenica*, Ljubljana 2015, str. 220–221).
- ³⁷ Po: Lev Menashe, »Karla Bulovec«, *Karla Bulovec 1895–1957*, Cankarjev dom v Ljubljani, 2003, str. 21.
- ³⁸ Stane Mikuzh, »Razstava Karle Bulovcheve v Jakopichevem paviljonu«, *Dom in svet*, 1940, sht. 2, str. 119.
- ³⁹ Po: »Odgovor ge. Bulovcheve«, *Jutro*, 1940, sht. 11.

(v: *Kronika slovenskih mest*, 1936, sht. 3, str. 198)

Karla Bulovec ob Slomshkovem kipu
(v: *Slovenec*, 1936, sht. 220)

Milan Shtruc

»ZAMOLCHANI« FELDMARSHAL SVETOZAR BOROJEVICH IN IZBRISANI VELIKI ADMIRAL ANTON HAUS

Kadar se pri nas srečamo z dogodki iz življenja feldmaršala Svetozarja Borojevicha, pri tem običajno naletimo še na opombo, da gre za »*zamolčanega*« vojashkega poveljnika. Vendar je realna presoja o tem, ali gre dejansko za zamolchane osebe ali dogodke iz zgodovine, možna le, če uspemo zagotoviti medsebojno primerjavo med podobnimi primeri ter iz približno podobnega obdobja v preteklosti. To pa je v navedenem primeru možno, saj lahko primerjamo, v kakšnem obsegu sta v slovenskem zgodovinskem spominu prisotna dva visoka častnika avstro-ogrske monarhije iz obdobja prve svetovne vojne. Gre za feldmaršala srbskega rodu Svetozarja Borojevicha, rojenega v Umetichu na Hrvashkem, ki se je proslavil kot poveljnik na frontah v Galiciji in na Sochi, ter velikega admirala slovenskega rodu Antona Hausa, vrhovnega poveljnika avstro-ogrske vojne mornarice, ki se je proslavil z bliskovitim odgovorom na italijansko vojno napoved in z uspešno obrambo celotne avstrijske pomorske meje.

Morda sta bila zamolchana oba, vendar primerjava kazhe, da je v tej primerjavi veliki admiral Anton Haus »še posebno zamolčan«, medtem ko je feldmaršal Borojevich pri nas v zgodovinskih in drugih medijih prisoten v zadovoljivem obsegu. O njem so bile pri nas organizirane sštevilne razstave, napisane so knjige, je častni meshchan Ljubljane, ima pa svoje mesto tudi v sštevilnih slovenskih zgodovinskih knjigah ter enciklopedijah. Če sprejmemo trditev o »zamolčanem« feldmaršalu Borojevichu, potem je veliki admiral Anton Haus ne le zamolčan, temveč je kar popolnoma *izbrisan* iz našega zgodovinskega spomina.¹

Pri takšnem ocenjevanju obstaja vedno nevarnost, da zapademo v »*novorek*« iz Orwellovega romana *1984*, to je v jezik, ki ga je uvedla oblast v fiktivni državi Oceaniji in naj bi med drugim kot »*blackwhite*« omogočil uporabniku sprejeti prepričanje, da je »chrno belo in ob tem pozabiti, da je bil doslej vedno prepričan nasprotno«.² Možno pa je tudi, da gre pri različnem razumevanju zgodovinskih dejstev za *znachilne posledice viktimizacije*, med katere spada tudi spreobranchanje nespornih dejstev *v lastno shkodo*.

Z namenom, da bi se vsaj delno izognili enostranskemu ocenjevanju, je spodaj navedenih nekaj primerjav na podlagi splošno veljavnih in razpoložljivih podatkov o obeh visokih častnikih.

»Zamolchani« feldmaršal Svetožar Borojevič

Chin *feldmaršala* je imelo v prvi svetovni vojni še 17 drugih vojashkih poveljnikov.

Poshta Slovenije je zanj v letu 2017 izdala posebno znamko, čeprav ne gre za nobeno z njim povezano obletnico.

Bil je vključen v shtevalne razstave in posvete o prvi svetovni vojni, bile pa so tudi razstave, ki so bile posvečene samo njemu.

Je *častni meshchan mesta Ljubljane*. To so mu po vojni sicer odvzeli in sedaj vrnilo.

Je pa moral zhe med vojno na zahtevo meshchanov svoj shtab prestaviti iz Ljubljane v Postojno, torej vsaj nekaj blizhe k soshki fronti.

Je opisan praktično v vseh slovenskih knjigah o prvi svetovni vojni in soshki fronti.

Je bolj ali manj podrobno opisan v vseh enciklopedijah.

Shele *tri dni* po italijanski vojni napovedi se je z vlakom odpravil z Dunaja v Ljubljano, da bi tu ustanovil shtab za soshko fronto. Sicer pa ob italijanski vojni napovedi Avstro-Ogrska na svoji meji sploh ni imela vojske.

Imel je odločilno vlogo na fronti v Galiciji in v soshkih ofenzivah, ki so na obeh frontah zahtevale *katastrofalno veliko shtevalo žrtev ravno med slovenskimi vojaki*.

Ni vodil 12. soshke ofenzive, imenovane tudi *chudežh pri Kobaridu*. To je vodil nemshki general von Below.

Veliki admiral Anton Haus

Bil je *edini* vrhovni poveljnik v avstro-ogrski monarhiji, ki je prejel najvišji možni naziv *veliki admiral*.

Bil je *edini vrhovni poveljnik, ki je kadar koli v zgodovini po posebnem sporazumu istočasno poveljeval avstro-ogrski, nemshki in italijanski vojni mornarici*.

Poshta Slovenije je v letu 2017 izrecno *odklonila* izdajo posebne poshtne znamke ob stoti obletnici njegove smrti. Negativno mnenje o njem naj bi bila podala tudi SAZU.

Doslej na razstavah in raznih posvetih o prvi svetovni vojni ni bil niti omenjen, še manj možna bi bila o njem kakšna samostojna razstava.

Nima chastnega meshchanstva, čeprav mu je Mestni svet Ljubljane *kot svojemu rojaku* med vojno vechkrat chestital za pomembne zmage. V Ljubljani je kot najboljši dijak konchal tudi vishjo gimnazijo.

Ves chas je avstro-ogrsko vojno mornarico vodil iz Pulja, ki je bilo med vojno najbolj izpostavljeno mesto na Jadranu.

Ni omenjen v slovenskih knjigah o prvi svetovni vojni ali o soshki fronti, na katero je *odločilno vplival* s svojim napadom na italijanske vojne cilje samo nekaj ur po italijanski vojni napovedi, uchinovito in z minimalnimi žrtvami pa je tudi obranil pomorsko mejo.

V shtevalnih enciklopedijah je podrobno naveden le Borojevič, medtem ko Anton Haus pogosto sploh nima svojega gesla.

Je izpeljal t.i. *chudežh na Jadranu*, ko je le tri ure po italijanski vojni napovedi s celotno avstro-ogrsko pomorsko floto napadel italijanske pomorske in infrastrukturne cilje na drugi strani Jadrana.

Je z *najmanjšimi možnimi žrtvami* ves chas svojega poveljevanja *obranil* celotno jadransko obalo. Vech žrtev je utrpela avstro-ogrška mornarica po njegovi smrti leta 1917.

Bliskoviti napad avstro-ogrške mornarice takoj po italijanski vojni napovedi je vodil osebno z rushilca *SMS Habsburg*.

Borojevich naj bi bil srbskega rodu, medtem ko ga Günther Kronenbitter shteje za Hrvata.

S propadlo 13. ofenzivo in naknadnimi povelji je prishla v italijansko vojno ujetništvo vechina prezhivelih slovenskih vojakov, kar je Italiji ob koncu vojne olajshalo osvajanje slovenskih ozemelj *zhe po sklenjenem premirju*.

O gradnji spomenika Borojevichu v chblanku: Spomenik pozabljenu generalu Svetozarju Borojevichu pl. Bojni; *Dnevnik*, 9. decembra 2015³

Po vojni je iz Celovca od srbskega vojashkega predstavnika v Ljubljani zahteval *aretacijo* celotne slovenske vlade. Takshno navodilo seveda kazhe, da po razpadu A-O monarhije she vedno ni dojel resnichnega polozhaja.

V Narodni in univerzitetni knjizhnici v Ljubljani je bila od 20. 3. 2003 do 25. 4. 2003 razstava z naslovom *Zamolchani feldmarshal Svetozar Borojevich* pl. Bojna (poud. avt.)

Pri nas je znan kot poveljnik z »*najvishjim polozhajem*« v avstro-ogrski monarhiji med juzhnimi Slovani oziroma celo kot edini nenemshki feldmarshal.

Vojna enciklopedija iz leta 1959, ki je izshla v Beogradu, navaja njegov rojstni kraj Umetich pri Kostajnici, njegov chin feldmarshala ter zmotno trditev, da je bil edini Jugoslovan, ki je v avstro-ogrski monarhiji prejel najvishje možhno odlikovanje, to je poveljnishki red Marije Terezije.

Druga izdaja *Vojne enciklopedije* iz leta 1972 navaja popolne podatke, vkljuchno z njegovim rojstnim krajem.

Gre nedvomno za enega najbolj zavednih Slovencev med najvishjimi slovenskimi poveljniki v avstro-ogrski vojski.

–

Edino spominsko obelezhje je Anton Haus dobil shele leta 2012, ko so na njegovi rojstni hishi v Tolminu postavili skromno spominsko plohsho.

Zhe med 1. svetovno vojno je za chas po konchani vojni zahteval spremembo iz dualizma v *federalno drzhavo*, ki bi tudi Slovincem omogochila pridobiti samostojnost v okviru A-O monarhije. Ko je na skupnem posvetu nemshkega in avstro-ogrskega vrhovnega poveljstva konec januarja 1917 izrecno izpostavil to zahtevo, je le nekaj dni zatem umrl zaradi pljuchnice oziroma srchnega opeshanja na svoji poveljnishki bojni ladji v Pulju.

–

Polozhaj velikega admirala in poveljnika avstro-ogrške in v dolochem obdobju tudi nemshke in italijanske vojne mornarice je dejansko najvishji vojashki polozhaj med juzhnimi Slovani v avstro-ogrski monarhiji.

V isti enc. pri geslu o Antonu Hausu nista navedena *ne njegov rojstni kraj niti njegovo poreklo*. Tako je Haus uvrshchen med vse ostale avstro-ogrške vojashke poveljnike brez osnovne povezave z nashimi kraji. Manjka tudi navedba, da je bil edini vojashki poveljnik v avstro-ogrski mornarici, ki je v chasu svojega zhivljenja prejel naziv velikega admirala. Ker je tudi Haus prejel poveljnishki red Marije Terezije, je napachna navedba, da ga je prejel le Borojevich.

V isti izdaji ni navedena njegova narodna pripadnost in je tako znova uvrshchen med vse ostale shtevilne avstro-ogrške generale in marshale, ki so v tej enciklopediji podrobno opisani.

Enciklopedija Leksikografskega zavoda (Zagreb, 1966-1967) navaja popolne podatke, vključno z njegovim rojstnim krajem.

Enciklopedija Jugoslavije, ki je leta 1955 izšla v Zagrebu v srbohrvashkem jeziku, navaja vse potrebne podatke o feldmaršalu Svetozarju Borojevichu.

Enciklopedija Jugoslavije v slovenskem jeziku (Jugoslovanski leksikografski zavod »Miroslav Krleža« v Zagrebu, 1985) vsebuje vse potrebne podatke o Borojevichu.

Slovenski veliki leksikon, Mladinska knjiga, 2003-, (3 knjige), navaja njegov rojstni kraj na Hrvashkem, poveljevanje armadnega korpusa na fronti v Galiciji in na Sochi ter trditev, da je imel najvišji čin med poveljniki slovenskega rodu v avstro-ogrski monarhiji.

Slovenski veliki leksikon, Mladinska knjiga, 2007-, (12 knjig), navaja enake podatke kot v izdaji 2003-.

Mala splošna enciklopedija, ki sta jo leta 1973 izdali Državna založba Slovenije in Prosveta Beograd, podrobno opisuje avstro-ogrskega feldmaršala Svetozarja Borojevicha. Navaja, da je bil doma iz Banije na Hrvashkem in ga uvršča med najuspeshnejše avstrijske generale.

Veliki splošni leksikon, ki je izšel v letih 1997-1998, naj bi bil menda najboljše zbirka svetovnega in domachega vedenja, kadar koli objavljena v Sloveniji. Zhal v njem med visokimi vojashkimi poveljniki najdemo le feldmaršala Svetozarja Borojevicha.

Leksikon Cankarjeve založbe (2004) vsebuje geslo za Svetozarja Borojevicha in med drugim navaja, da je bil avstrijski feldmaršal srbskega rodu.

Ni naveden njegov naziv veliki admiral, ki je bil najvišji položaj v avstro-ogrski vojni mornarici. Ni navedeno, da je vodil pomorski sektor Ministrstva za obrambo. Ni navedeno, da je bil odlikovan s Poveljniskim krizhem vojashkega reda Marije Terezije. *Ni naveden njegov rojstni kraj.*

Antona Hausa enciklopedija ne pozna.

Antona Hausa enciklopedija ne pozna.

Navaja njegov rojstni kraj (Tolmin) in je eden redkih virov, ki ga predstavi kot slovenskega admirala v Avstro-Ogrski, nato pa navaja samo njegovo uspešno vodenje avstro-ogrske intervencije na Kitajskem leta 1901. Ne omenja, da je bil vrhovni poveljnik avstro-ogrske vojne mornarice, njegovega naziva veliki admiral, niti njegove uspešne obrambe celotne pomorske državne meje v prvi svetovni vojni.

Navaja enake podatke kot v izdaji leksikona 2003-.

Enciklopedija Slovenije iz leta 1990 še najbolj popolno opisuje Antona Hausa. Navaja njegov rojstni kraj in najpomembnejše položaje in dejanja.

O velikem admiralu slovenskega rodu iz Tolmina *ni sledu*.

Velikega admirala slovenskega rodu Antona Hausa leksikon *ne pozna*.

Velikega admirala slovenskega rodu Antona Hausa leksikon *ne pozna*.

Veliki splošni leksikon založbe Modita, 2006, pozna Borojevicha kot avstrijskega feldmaršala srbskega rodu, njegovo uspešno obrambo na soshki fronti in zmotno najvishji chin med avstro-ogrskimi chastniki slovanskega rodu.

Leksikon SOVA Cankarjeve založbe (2006) pozna Borojevicha kot avstro-ogrskega feldmaršala, rojenega na Hrvashkem, poveljnika armadnega korpusa v Galiciji in kasneje poveljnika 5. armade na soshki fronti, kjer je zadržal 11 italijanskih ofenziv ter navaja sporno navedbo, da je dosegel najvishji chin med avstro-ogrskimi chastniki slovanskega rodu.

Ko je prejel poveljnishki red Marije Terezije, je pridobil tudi pravico do baronskega naziva. Na grobu je sicer poimenovan »*de Bojna*« (bil je namrech drzhavljan Ogrske), vendar zgodovinarji she danes niso enotnega mnenja, ali je tak naziv tudi dejansko prejel.

Velikega admirala slovenskega rodu Antona Hausa leksikon *ne pozna*.

Velikega admirala slovenskega rodu Antona Hausa leksikon *ne pozna*.

Ker je prejel poveljnishki red Marije Terezije, je pridobil pravico do baronskega naziva, ki pa ga je vechkrat odklonil. Po smrti je s soglasjem vdove dobil naziv *baron Anton Haus von Hobernwart*.

Pomembno priznanje pa mu daje eden najvechjih poznavalcev pomorske vojashke zgodovine Paul G. Halpern, ki ga imenuje kar »*intelektualni admiral*«.

Glede na navedeno primerjavo se ne smemo chuditi, da toliko Slovencev pozna samo Svetozarja Borojevicha. Che tako dobro poznamo »zamolchanega« feldmaršala Borojevicha, kaj potem lahko rechemo o velikem admiralu Antonu Hausu, che vechina Slovencev o njem ne ve, ne more zvedeti skoraj nichesar.

¹ Shele pred kratkim je bil njegov opis v Wikipediji dopolnjen z nekaj najpomembnejshimi podatki iz njegovega zhivljenja.

² Newspeak, Wikipedija, »The word blackwhite denotes the Newspeak user's ability to believe that black is white, to know that black is white, and to forget that one has ever believed the contrary.»

https://www.google.si/search?q=newspeak&rlz=1C1GGGE_slSI448SI582&oq=newspeak&aqs=chrome..69i57j69i59j69i60l2.1274j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8, chas zadnje spremembe: 25. julij 2018 ob 02,48.

³ <https://www.dnevnik.si/1042756231>

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

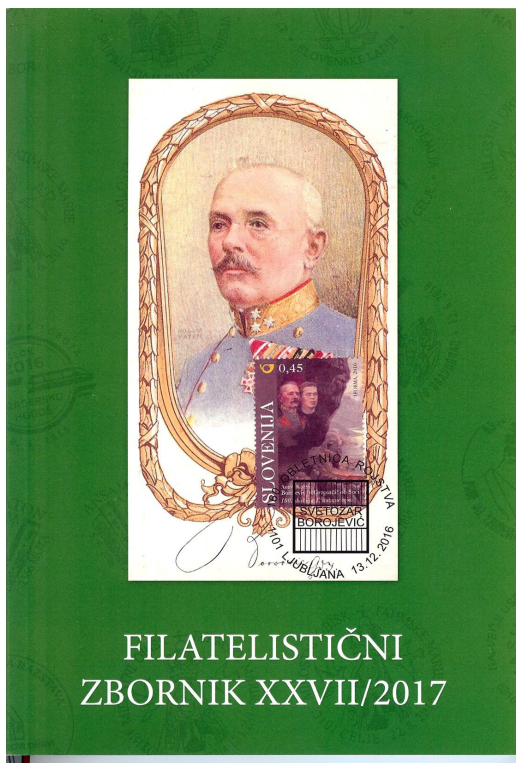
*Zamolčani feldmaršal
Svetozar Borojević pl. Bojna*

Razstava bo odprta od 20. marca do 25. aprila 2003

Društvo PAX

Razstavna dvorana NUK - 1. nadtropje

»Zamolčani« Svetozar Boroevič na slovenski znamki 2017, objavljeno na naslovnici Filatelističnega zbornika XXVII/2017

Iz zgodovinskega spomina

*Davorin Zbunkovich*NASTANEK IN POMEN TOPOGRAFSKIH IMEN
V SREDNJI EVROPI**Predgovor**

V znanstvenih krogih kot tudi v vseh zgodovinskih delih velja osnovno pravilo, da naj bi Slovani Srednjo Evropo naselili v šestem stoletju ali najprej v petem stoletju in da je ta menjava prebivalcev navedenega področja del preseljevanja narodov.

Kljub tej zelo chvrsti poziciji pa ta trditev ni nikoli nashla vsestranskega priznanja, vedno so namrech obstajali dvomljivci, ki so bolj ali manj odprto razlagali, da v tem primeru zgodovinarjem ne moremo povsem verjeti in da objektivna resnica marsikdaj povsem nasprotuje zgodovinskim mnenjem.

Pravzaprav je neverjetno, da te tako nesmiselne trditve, kot je ta dogodek svetovne zgodovine, skozi stoletja ni mogoche do temeljev omajati in da to zmotno gledanje she naprej uchijo in utrjujejo, kljub nekaj strokovnjakom, katerih glas pa ne najde odziva.

Vsekakor je zadnji chas, da to pajchevino izrochila, in v resnici je to samo pajchevina, ki jo je potrebno dokonchno odstraniti. Dokazi, da so Slovani zhe dolgo v predzgodovinsko in znanstveno oznachenem chasu zhivel v Srednji Evropi, lezhijo zelo jasno na dlani. Obstajati morata samo she odprta, brezpogojna podpora in pogum, da konchamo s to koncesijo krivi veri samo iz obzirnosti, da ne bi starega, dostojanstvenega pogleda razbili, in iz strahu, da lahko iz tega aksioma zgrajeno kulturo znova omajamo.

Vendar iskanje resnice zhene raziskovalce, ki jih takshno razmishljanje ne more ustaviti. Pod rushevinami davnega chasa se bo raziskovalo naprej, in ko bo moeh dokazov vechja od predsodkov in mochi avtoritet, bomo konchali s tradicionalnim gledanjem na ta pomembni del slovanske zgodovine.

Vsakdo ima pravico iskati resnico, zato znanstvenike in zgodovinarje ne sme motiti, da nepoklicani iz zhelje po resnici stopijo v njihovo domeno, ker tega ne delajo iz bolezenskega, romantichnega patriotizma, ampak raziskujejo iz upravicenega dvoma in v zhelji najti dovolj dokazov, da se ovrzhe tradicionalno gledanje na ta del slovanske zgodovine, in v tem smislu sprejmite to moje delo.

Izsledke teh raziskav lahko povzamemo z naslednjim stavkom:

Jezikovne sledi, ki segajo daleč nazaj v diluvialni čas, dokazujejo, da so bili Slovani avtohtoni narod Srednje Evrope oziroma njeni staroselci.

Ta stavek povzema bistvo dolgoletne raziskave in spoznanj. Tako lahko s subjektivnim prepričanjem kot dejstvo svetu oznachim to za hipotezo, katere upravičenost bom tudi dokazal. Če te kdo vodi po pushchavi dvoma, ti mora pokazati tudi pot v Kanaan. Sicer se lahko katera mojih trditev v eni ali drugi točki izkazhe za zgrešeno, vendar mojo hipotezo postavljam na temelju naslednjih shtudij:

- I. Raziskava nastanka in pomena topografskih imen v Srednji Evropi na splošno;
- II. Raziskava o geografski razširjenosti topografskih imen slovanskega izvora in aplikacija imen glede na sestavo tal in vpliv geoloških razmer na nastanek imen;
- III. Preverjanje povezave naravnega mitosa in ljudske fantazije nekoch in danes.

Raziskava nastanka in pomena topografskih imen v Srednji Evropi na splošno

Na teh področjih vladajo še danes naravnost smeshni pogledi, kar pa nas niti ne chudi, saj ljudje ponavadi sploh ne morejo uvideti, da je nekaj nemogoche in nenaravno. Ob marsikaterem zgodovinskem dogodku se ti upre logika, pogosto namrech ne odlochajo sredstva chiste znanosti, ampak nezmotljiva kapaciteta, subjektivni fanatizem ali nekritichna razsodba. Če nekdo chisto resno zapishe, da Vindobona pomeni »dobri obeti«, da se mesto Gradec imenuje po »gracijah«, da Znaim (cheshko Znojmo) izhaja iz slovanske besede »znojim se«, da se romantichno skalnati teren Rostrappe v Harcu imenuje po sledi konjskih podkev jahajochega Odina, namesto po »rozdrapa«, ki pomeni razdrapano skalnato podrochje, Slovani pa naj bi pomenilo isto kot »Sklaven« (suzhnji), in še neshteto tovrstnih razlag – tedaj je to treba toliko bolj obzhalovati, kolikor vishja avtoriteta je tisti, ki jih objavlja, kajti med njimi je dovolj visokosholskih profesorjev, ki brez predhodne raziskave nevede postavijo ali odobrijo take nelogichne in nesmiselne razlage. Napake delajo tudi tisti, ki stojijo vedno na isti sporni predpostavki in raziskujejo. Njim se godi kot v gozdu izgubljenemu, ki zhivchno ishche izhod in teka v krogu, namesto da bi splezal na najvishje drevo in se iz kroshnje orientiral, da bi si omogochil shirshi razgled, ki bi mu pomagal najti pravo pot.

Kdor zheli razjasniti kakshno topografsko ime, h katerim shtejemo tudi imena narodov, mu mora biti jasno, katero ime je najstarejshe še ohranjeno ime, ker je le to ime naravno in ima manj mozhnosti, da bi dozhivel verbalno skrotovichenje. Ko je raziskovalec s svojim besednim zakladom spoznal besedo, ki je dala ime kraju, je nujen tudi ogled kraja, da bi primerjal, ali je predhodno ime naravno povezano z dejanskim stanjem na licu mesta, kar pa je pogosto povezano s tezhavami, ker se je na eni strani kraj od chasa, ko je dobil prvotno ime, do

danashnjega chasa raziskovanja zaradi kultiviranja spremenil in izgubil znachilnosti, zaradi katerih je nekoch dobil svoje ime. Poleg tega se imena krajev zaradi znane glasovne refleksije spremenijo, ko jih prevzame druga jezikovna skupina, in zato ime etimoloshko tezhko spremljamo nazaj.

Da lahko raziskovalec nato odkrije vzrochno zvezo med osnovno besedo in krajevno znachilnostjo, mora biti dobro podkovan v vseh podrochjih naravoslovja in seznanjen s folklornimi navadami in zgodovinskimi dogodki okolja. Imeti mora tudi praktichno izučeno oko za opazovanje geoloshkih in talnih razmer, in da vse to organsko povezhe v zvezo z imenom. Samo s takshnim pristopom praktichne etimologije in avtopsije je mogoche pravilno tolmachiti tezhja topografska imena.

Tudi s shtudijo oblike besednih korenov je sicer kdaj mogoche dobiti pravilni rezultat tudi za zeleno mizo, vendar vechine imen na tak nachin ni mogoche pravilno razlozhiti, obenem pa teoretiki pri takshni raziskavi naredijo najvechkrat hudo napako, ko ishchejo v besedah finese, ki jih naravno ime ne more imeti.

Vsa topografska imena imajo chisto naravna, splošno karakteristikna imena, ki izhajajo iz neposredne zunanosti objekta, pa naj bo to zaselek, vas ali mesto; polje, pashnik, njiva ali gozd; potok, reka, ribnik ali jezero; dolina, hrib, gora ali gorovje; narod, provinca ali drzhava. Najvechkrat je bila to lega kraja (vishina, globina, ravnina, soteska ali breg), pomembna je lahko tudi sestava tal (mochvirnato, prodnato, kamnito ali golo), koristni minerali ali kamenine, flora s svojimi za chloveka pomembnimi znachilnostmi (rast dreves, pashnik, zdravilne ali koristne rastline). Nadalje je odlochilna favna s svojimi koristnimi, pa tudi shkodljivimi zhivalmi (turi, bizoni, medvedi, kache). Drugi konkretni motivi pa so redki. Abstraktna – umetna imena pa pri prvem imenovanju nekega naselja niso bila nikoli v rabi, ker bi to bilo zhe na prvi pogled nesmiselno.

Te trditve utemeljujem z nekaj tipichnimi primeri:

a) Imena, pri katerih se pojavi nesmiselna, nenaravna, za raziskovalca motecha oznachba, na primer iz »zhabje« (nem. *Froschlacke*) je v nemshki rabi »Schwalbendorf« (Lastovichja vas); iz strm hrib, strmec (strmi breg) je v nemshchini nastal »Sternberg«, iz »Lochna ves« je nastala »Latschendorf« in pozneje »Lanzendorf«.

b) Primer, da nesmiselni besedni sklop ne more biti naravno krajevno ime: »Osterberg« je sestavljeno iz »ostri breg« (*Spitzerberg*), »Malahorn« iz »Mala hora« (mala gora). Ker je ime »Imst, Imsterau, Imsterberg« v tej obliki brez pomena, o tem ni dvoma, in je mozhen dokaz o naravnem nastanku shele, che vemo, da se je kraj she leta 794 imenoval »Humiste« (Naselje na bregu), saj »hum« v slovenshchini pomeni breg, »humishte« pa podrochje ob vzhnozhju hriba.

c) Nekaj primerov napachne razlage osnovne besede, che se drzhimo umetnih in abstraktnih pojmov. V Nemchiji pogosto srechamo krajevno ime »Werben«, ki so ga razlozhili, da so na teh krajih vrshili nabore vojakov. V

resnici izhaja ime iz besede »vrba«, označuje torej področje, na katerem rastejo vrbe; »Oblat« ne pomeni naselja, ki mora dajati cerkvam dajatve za oblate – hostije, kot je raziskovalec resno zatrjeval za kraj na Tirolskem. Ime izhaja splošno iz slovanske besede za strmino hriba – oblata. Opazno je, da ime »oblat« nikoli ne stoji samo zase, ampak vedno v povezavi z dopolnilnim imenom, ki odlochi, kateri breg bi radi oznachili (na primer St. Jakobs Oblat, Oblay zu Berchach Virschach); Dobrovce, Dobersdorf, Dober dol, Dobrunje in druga imena, naj bi bila izpeljana iz dobro (nem. *gut*) in je pogosto prevedeno v Gutendorf, Gutental, vendar imajo vsa ta imena v korenu »dob« – hrast in označujejo kraj oziroma področje, na katerem rastejo hrasti.

d) Primeri nepravilne razlage krajevnih imen, che si kraja nismo ogledali, na primer v kraju Bruck na Muri je vas »Zlaten«. Vsak bi rekel, da ime izhaja od zlata, izhaja pa iz slatine, ker se tam nahaja izvir. Ko beremo ime »Pohlsee«, pomislimo takoj na jezero, ime pa pomeni samo »poljce« (mala ravnina), in jezera tam ni. »Strasserberg« ni hrib, na katerega bi vodila cesta, temvech mesto, na katerem je nekoch stala strazha pred nevarnostjo sovrazhnika. »Eselsberg« ne izhaja iz imena »osek«, da bi se naj tam nekoch pasli osli, ampak je to hrib s kamnolomom, kjer so pridobivali brusne kamne, saj Slovenec uporablja to ime za brusni kamen.

Topografska imena po izkushnji niso podvrzhena velikim spremembam, ker jih obichajno samo prilagajajo novemu jeziku ali pa jih prevedejo. Kolikor je znano, so Rimljani manj prevajali (»Hrushica v Ad Pirum«, zdaj je to »Birnbauerwald – hrushkov gozd na Kranjskem), ampak so obichajno prilagajali najdena imena svojemu jeziku, imena pa so s tem dobila takshno obliko, da jih danes zhe tezhko znova prepoznamo. Tako je pisal Pomponij Mela (*Chronographia* III 30)¹ : *Montium altissimi* (hrib v Nemchiji) *Taunus et Retico, nisi quorum nomina vix est eloqui ore romano; in »Retico«*. V Reziji (Rhetikon) je gotovo she danes v uporabi slovensko »rtje, rtina« (visoki vrh gore, skalni vrhi). To je beseda, ki jo je zagotovo bilo tezhko izgovoriti. Danashnji Taunus pa z gornjim gorovjem gotovo ni istovetno, saj ne sodi k visokemu gorovju, imena pa tudi ni mogoche etimoloshko razlozhiti, saj gorovja, ki ga je Mela tako poimenoval, ne moremo krajevno dolochiti, iz analogije pa je mogoche sklepati, da se to ime nanasha na Shvicarske Alpe in da je ime dalo Thunersko jezero, saj danashnja slovenska krajevna imena Tunice (sosednji kraj so Mlake), Htonjehka ves, Hotinje, Hotunje se vsa nanashajo na slovensko besedo »tonje, htonje«,² kar pomeni globoko mesto v vodi.

Tudi izvirno ime Taunus se verjetno ni glasilo tako, kot je tukaj zapisano, za Rimljane je bilo namrech tezhko izgovorljivo in je, ne glede na obichajno gradnjo diftonga, »u« preshel v »au«, pred chrko »t« pa je moral biti she en konzonant, verjetno je bila to chrka »h«. Vsekakor je popolnoma narobe iskati izvor besede v keltshchini, ker imamo v slovenshchini njene tezhko izgovorljive oblike, in to v pogovornem, naravnem imenu, medtem ko jih moramo v keltshchini shele umetno

ustvariti, da lahko prikazhemo težko izgovarjavo, po naravnem pomenu teh besed pa se le bolj malokdo vprasha.³

Znachilnost jezikov s trdo izgovarjavo je pogosta zahteva po vrinjanju vokalov na mesta, kjer se kopichijo konzonanti; tako je nastalo iz »Trzhchje« Trgovishche – trg – Tergeste; iz »Selje«, ki je naselje v Sloveniji – Celje – Celcia; iz Ptuja – Petuvia – Petovium; iz Loche (pravilno Lochje – mokro področje) – Lotodi.

Kot vidimo iz teh primerov, gre pri krojitvi predvsem za slovenska imena, isto velja tudi za prevajanja slovanskih imen. Imena so prevajali predvsem Nemci, drugi narodi tu niso imeli velike vloge, in ta proces se je začel predvsem na začetku dvanajstega stoletja, torej v času prvega delnega ponemčenja območja, ki so ga naseljevali Slovani. Teh imen pa pozneje niso prevedli, kot trdijo nekateri, ker vemo, da prvotna imena izhajajo iz starih listin, kot so zemljishke in plachilne knjige, urbariji in drugo.

Prilagojenih slovanskih imen v nemshcini niti ni tako težko odkriti in najti nazaj izvorno ime. Tezhje je pri rimskih imenih, ker se je preimenovanje zgodilo pred tisoč dvesto leti in so primarna imena v ljudskem izročilu izgubila svojo kontinuiteto. Popolnoma neobichajni primer prilagoditve je nemshka oblika »Baumöhl« za vas na Južnem Moravskem. To je nesmiselna prilagoditev cheshkega imena »Podmole« (kraj v kotanji doline), kar ustreza cheshkemu imenu.

Takshna prilagajanja imen vodijo v veliko primerih k napacnim razlagam, za kar je krivo predvsem nashe nejasno razmishljanje brez metode, in najhujsha napaka je, che navidezne razlage ne uskladimo z razumno interpretacijo.

Tako je na primer potok »Rienz«, ki se je leta 973 imenoval »Rionzum«, leta 1050 »Rienza«. Verjetno v nemshcini niso nashli pravega prilagojenega pojma, rajshi so potok po novem imenovali »Aqua ridentia« (vrochi potok), namesto da bi mu dali prvotno ime »Ribnica« (potok, bogat z ribami).

Te raziskave terjajo jasen pogled in logichno razmishljanje, vsa uchenost namrech lahko propade, che raziskovalec nima daru za opazovanje narave.

Stara imena gorovij in rek

Navedena etnografska imena so lahko v oporo trditvam iz predhodnega poglavja. Razen tega ima veliko znanih gorovij in vrhov imena slovenskega izvora. Nekaj imen smo zhe navedli, in sicer Visoke in Nizke Ture, Karpati, Karnijske Alpe, Rezija (nem. Rhetikon), Cervanj planina, sedaj pa bi zhelel dodati she Apenine (iz slov. apno), torej apnene gore, kar drzhi tudi glede na geoloshko sestavo; Schwarzwald v Nemchiji se je imenoval pri Rimljanih she »Abnoba«, kar prav tako izvira iz Apnova gora. Obstaja tudi gorovje Ossa v Grchiji ter na cheshko-bavarski meji, v Bosni, na Shtajerskem in na Portugalskem. Ime lahko ima en sam izvor, in v slovenshcini pomeni »ost, osa« (nekaj konichastega, torej gorovje s konichasto obliko).

Od voda zhelim omeniti reko »Vecht«, za chasa Rimljanov se je imenovala »Vidrus«, ime je dobila po izrednem bogastvu vider (nem. *Fischotter*). Nekateri pisci so reko »Odra« imenovali tudi »Viadrus«, in to ime ima seveda isti izvor.⁴ Lava je tekoča voda, ki teče po močvirnatih pokrajini. Izraz je pri Slovencih še danes v rabi, *lavite* pomeni v latinshchini lesti, teči pochasi, zato Laba, Lava je pochasi tekoča ali valecha se reka. V Evropi je vech kot sto rek in potokov z imenom Bistrica, ki izvira iz slovenske besede »bister« (hitro tekoča voda), torej nasprotno od laba. Rimljani so za to imeli besedo »Bustricius« in »Hister«. Tudi Donava se tako imenuje v spodnjem toku. Vechina slavistov verjame, da je ime Donava keltskega izvora, kar pa gotovo ni res. Ne glede na staroindijski jezik, kjer »dhunik« pomeni reka, se globoko mesto v vodi še danes v slovenshchini imenuje »tonja«. V litvanshchini »dunojos« pomeni tekočo vodo, »тонок« v rushchini pomeni globoka voda oziroma prostor v reki, kjer lahko ulovimo velike ribe. Vsekakor se ti pojmi nanashajo na veliko vodo. Imena Dannubius, Dunaj, Donava, Dunajec imajo vsa isti izvor. Močvirno jezero ob prelazu Okra na Kranjskem so Rimljani izpeljali iz besede »luzha« (močvirje) in se neposredno nanasha na Cerknishko jezero. »Lacus lausanicus (nem. Genfer-See, slov. Zhenevsko jezero) je prav tako kot iz njega izhajajoče ime za mesto Lausanne izpeljano iz »luzha«. Zanimivo je, da enaka imena vedno znova oznachujejo enake ali organsko povezane objekte na zemljishchu, tako »Bistrica« vedno oznachuje hitro tekoče vodotoke ali kvechjemu naselje ob njih, nikoli pa hrib ali jezero. Poznamo veliko imen »Klek, Kluck« in drugih imen, ki vse oznachujejo gorovje, sestavljeno iz apnenca, ki je primeren za zhganje apna. Hercegovci in Chrnogorci še danes imenujejo nezhgani apnenec »klak, klek«. Ime »Karwin« je znano kot veliko nahajalishche chrnega premoga v vzhodni Shleziji, imajo pa te vrste premoga tudi druga imena, chetudi ga danes tam ne izkopavajo, razen v francoskem Carvinu.⁵

Naselja »Skorba, Korpa, Skorblje (Skrblje)« na spodnjem Shtajerskem lezhijo vsa na neodprtih plasteh premoga, kar so ugotovili z okolishkim vrtanjem terena. Kako se je ohranilo to ime, ki je na nekaj vezano, namrech na to, kar se je zgodilo v terciarju in se je takrat zadnjih videlo, odtlej pa je prekrito z veliko sloji zemlje. Ali ni morda chlovek dozhivel propad teh gozdov in v permanentni pripovedi nevede dozhivljjal proces nastajanja premoga. Beseda »korb, karb« v rushchini, kjer se je beseda še ohranila, ne pomeni premog, temvech mokro podrochje močvirnatega gozda. Tako je morda prishlo do tega, da se ogljik danes imenuje »*carbon*«, premog »*carbo*« po prvem nahajalishchu premoga, ki se je podobno imenovalo.

Za vsakim imenom se skriva koshček resnice in ljudski nagon se ne moti samo zato, ker pozna povezavo med nekdanj in sedaj, saj se pripoved iz preteklosti ni nikoli prekinila, kar naj pokazhe tale primer. Geolog ne more razumeti, che nekje naletijo na vulkanske fragmente kamna in si jih v tem tujem, nevulkanskem podrochju ne more predstavljati, vendar mu je znano, da se v blizhini nahaja lijakasta jama, ki jo na primer Slovenec imenuje »zhlega, zhekno, zhegar« (tako se imenuje krater oziroma odprtina pechi za topljenje zheleza ali zhganje apna), tako

s tem dobi potrditev, da je bil tu nekoch vulkanski hrib, ki ga je chlovek nekoch she videl, in to ni bilo v 5. ali 6. st. nashega shtetja, temvech verjetno v terciarju. Prav tako ni mogoche, da bi to geoloshko znanje imel primitivni chlovek, che zhe izuchenega geologa postavlja pred uganko.

Raziskave na tem področju bi morda pokazale nepredvidene rezultate za kulturno zgodovino ljudi. Ker pa posamezni raziskovalec ne more brez shkode za poklicne obveznosti raziskovati na področju, ki se razprostira po vsej Evropi, bi se lahko raziskalo le v skrbnem sodelovanju shtevilnih raziskovalcev. Sam menim, da ime »Konjice, Konjica, Konice, Koniaczow« in podobno ne pomeni nich drugega kot leseni pilot, ker na Hrvashkem in v Srbiji »konjic« she vedno pomeni kolichek.⁶ V resnici lezhijo vsi ti kraji bolj na globokem ob rekah, potokih in mokrih mestih, che pa so imeli zgradbe na kolicčkih, bi lahko povedala samo izkopavanja, imeti pa morash seveda srecho, da kopljesh na pravem mestu. Pogosto menijo, da ta imena krajev izhajajo od konj, kar pa gotovo ne drzhi, saj je takshno ime kraja nenaravno in anahronistichno, ker konj na področju Srednje Evrope nastopi shele v zgodovinskem obdobju. Konj ni predzgodovinska zhival, saj predzgodovinska izkopavanja ne najdejo konjskih skeletov, prav tako ima konj v razlicnih jezikih razlicna imena.

Che so torej v Evropi v glavnem etnografska imena naselij, kakor tudi veliko imen gorovij in rek Srednje Evrope slovenskega izvora, morajo ta imena izhajati od starih Slovenov, kar pa ne bi bilo mogoche, che bi sem prishli shele v chasu selitve narodov. Ti Sloveni so morali zhe stoletja vplivati na dana imena in che so Sloveni poimenovali toliko narodov, so morali biti navzochi, da so to sploh lahko storili. Che bi Sloveni prishli pozneje, bi imena zhe nashli in ne bi nihche sprejel novega, enako kot tudi Rimljani in Nemci v tem smislu niso mogli nichesar spremeniti. Drugo vprasanje pa se pojavi, kam je izginilo na milijone prebivalcev, ki so jih podjarmili Rimljani, cheprav so bili Rimljani toliko pametni, da so podjarmljenemu narodu ponavadi pustili njegovo religijo, jezik in navade. Kako je tudi mogoche, da je po upadu mochi zahodnega Rimskega cesarstva v Srednji Evropi naenkrat zhivelo milijone Slovenov v svojih shtevilnih domovih? V chasu nadvlade Rimljanov ni bilo unichevalnih bitk, da bi lahko govorili o iztrebljanju staroselcev na ozemlju, ki naj bi ga mnozhichno naselili Slovani. Kot pravijo zgodovinarji, so bili katastrofalno porazheni samo Huni na Katalaunskih poljih.

Che bi v resnici prishlo do tako velikega obrata, da bi naenkrat milijon naseljenih ljudi zamenjalo priblizhno toliko naseljenih Slovanov, se ne glede na to, da bi na drugi strani nastala ogromna praznina, to res ne bi moglo zgoditi neopazno, da rimski in grshki pisatelji, ki so sicer opisovali tudi nepomembna obrobna dogajanja, ne bi opisali te velike naselitve naroda. Slovani niso nikjer v zgodovini opisani kot veliki preseljevalci narodov. Che torej poznamo toliko geografskih imen razlicnih krajev s slovanskimi koreninami iz chasa pred nashim shtetjem, imena, ki v celoti okarakterizirajo kraje z objekti, potem tudi pri najvechjem predsodku pri toliki stotini imen to res ne more biti sluchajno. Che znanstveni

krogi vse to še vedno negirajo, naj vse te razlage mirujejo, dokler se ne razjasni resnica, in resnica lahko chaka, ker ima pred sabo dolgo zhivljenje! Pokazatelja neprekinjenega bivanja istega področja z istimi prebivalci zhe pred rimskim chasom nam nudi tudi shtudija iz chasa razdelitve vashkih parcel (nem. *Dorffluren*). V mojih etimoloshkih kulturno-zgodovinskih shtudijah imena krajev zgornjega Ptujskega polja sem opozoril na očitno chasovno napako, da so bile na Spodnjem Shtajerskem vashke parcelacije izvedene nekako v karolinshkem chasu, ki so do danes ohranile geografske markacije (nem. *Gemarkungen*). Vse kazhe na to, da je bil vashki areal razdeljen glede na sedanje parcelacije (nem. *Umriss*) zhe pred prihodom Rimljanov. Za to trditev lahko navedem tipichni primer, ker pa se nisem ukvarjal s podrobnejšim shtudijem vashkih parcelacij, bi bilo zanimivo narediti raziskave vashkih arealov v drugih krajih, kjer so prav tako dokazane trase cest Rimljanov.

Iz prilozhene skice je razvidno, da lahko cesto Rimljanov, ki pelje iz Slovenske Bistrice na Shtajerskem mimo kamnolomov marmorja v Hajdino (takrat še Ptuj), točno spremljamo od Shikola do Ptuja, to pomeni, da se danashnja trasa dezhelne ceste, ki povezuje navedena kraja, natanchno ujema z nekdanjo rimsko poshtno cesto. Jaz trdim, da na primer obchina Poljchane (nem. Pongerzen) in spodnji Jabling pri razdelitvi tal ne bi dobili tako majhnega dela, zgornji Jabling pa tudi ne bi dobil odmerjenih samo par kvadratnih metrov na drugi strani rimljanske ceste, che bi ta povezava obstajala zhe za chasa razdelitve. Medtem pa se vashke parcelacije vasi Drasendorf (?) in Mihaeldorf konchajo ob navedeni cesti. Pri njih nam skica pokazhe zhe na prvi pogled, da so bile pozneje razdeljene na arodiranem parcelnem lastnishtvu vasi Cirkovce (nem. Zirkowitz) izrezane partije. Tudi vemo, da je celotni del severno od ceste Shikola-Hajdinger nekoch sodil k dominiju gospostva Studenitz, pozneje pa so ga, kot trdi izrochilo, vrnili prebivalcem Zirkowitze.⁷

Pri prvi odmeri je bila rimska poshtna cesta zhe odlochilna, ker naselitev Nemcev in vpeljava nemshkega nachina zhivljenja, ki Slovenom ni bilo znano v tej regiji, izhaja najdlje iz karolinshkega chasa. Sicer pa je verjetno, da je bil kos zemljishcha od Zirkowitz, severno od ceste Rimljanov, preden je postal dominalno zemljishche, razdeljen na tri obchine: Zirkowitz, Drassendorf in Mihaeldorf, enako kot se je prav tako nemoteno dogajalo v drugih občinah z omenjeno lastnino ob cesti Rimljanov. Zato lahko upravicheno trdimo, da so danashnjo razdelitev katastra vasi (nem. *Flureinteilung*) opravili zhe pred prihodom Rimljanov, da so te imele enake obrise in da je v njih zhivelo isto ljudsko pleme neprekinjeno, saj bi bilo neverjetno, da pri kasnejšem izgonu prvotnih prebivalcev ali pri vechji razmejivti obdelanega zemljishcha ceste za lastnishke meje ne bi bile odlochilne, pa chetudi gre le za malenkosti. Razen tega je znano, da so bile ceste Rimljanov zelo široke, ob njih pa so pogosto pokopavali pokojnike. Tako je osnovana predpostavka, da so razdelitev vashkih povrshin opravili pred gradnjo rimske ceste in da so danashnji Slovenci ves chas lastniki tega ozemlja.

Opombe avtorja:

¹ Vsa sklicevanja na P. Melasa *Chorographia* so iz Taubnerjeve izdaje, Mela pa je svoje podatke vzel od Hanna Carthaginensis (500 pr. n. sht.), Hipparchosa (2 st. pr. n. sht.) in Corneliusa Neposa (95-25 pr. n. sht.).

² Mogoče je, da so prebivalci tistega področja »o« izgovarjali kot »au«, kot she danes govorijo Zgornji Avstrijci.

³ Pri poglavjih o Karnih, Turkih bomo prishli she na druge primere nepravilnega sklicevanja na keltske besede. Vtis dobimo, da različni raziskovalci vse, chesar ne znajo razlozhit, preprosto razglasijo za keltsko. Tako se imenuje na primer v Angliji skupina starih grobov »cromlech«. To seveda razlagajo s keltskino s tem, ko pravijo, da je »crom« krog, »lech« pa kamen, iz tega naredijo kameni krog. Če spregledamo, da kamni niso bili položeni v krogu, ampak v obliki π, in vemo tudi, da so ti grobovi stari. Namesto, da bi izvor besede iskali v vseh jezikih, kjer se stari grobovi imenujejo enako, so shli na področje fantazije in ustvarili napadno razlago o položjenih nagrobnih kamnih raje, kot pa da bi besedo jezikovno bolje utemeljili. V besedi »cromlech« je samo she danes pri balkanskih Slovanih uporabljena beseda »grobļe« za stare grobove, kjer pa je osnova znova grob oziroma grab.

⁴ Mela imenuje reko Oder sicer »Solinus«, kar pa je gotovo zamenjano z reko »Saale«.

⁵ V Mandzhuriji se nahaja kraj Charbin, za katerega pa nisem mogel ugotoviti, ali se tudi tam nahaja nahajalishche premoga.

⁶ Mogoče je, da imena »Stuparji, Stupno« in podobna ravno tako pomenijo kraj lesenih pilotov (nem. *Pfablort*), *stup* je v slovanshchini steber. Dr. Bronisch v svojem delu *Slovanska krajevna imena na Holshtajnskem in v vojvodstvu Lübeck* meni, da »Gikau« (1265 Cycowe, 1271 Gygkowe) kot tudi »Kiekow, Kikowo, Kijewo« nosijo ime po kiju (nem. *Pfablschlögel*) – je palica s kijem v slovanshchini – in ime kazhe na kraj, kjer so bile pranaselbine na kolichkih. Tudi mesta »Gaya« (Kyjov) na Moravskem, »Kyjovice« na Shlezzijskem in »Kijev« v Ukrajini oznachujejo kraj kolichcharjev, kar pa bi izkopavanja morala she potrditi.

[Op. ur. I. A.:

Zaradi izjemne pomembnosti raziskav, ki jih je opravil dr. Paul Alfred Bronisch (1853 – ?), nemshki profesor lingvistike, je tukaj dodana popolna bibliografska navedba publikacije, omenjene v gornji Zhunkovichevi opombi; gre za tri zvezke, objavljene v Sonderburgu (danes Sønderborg, Danska):

1) Die slavischen Ortsnamen in Holstein und im Fürstentum Lübeck. 1. Teil. Sonderburg 1901. 14 S. (Programm Sonderburg Realschule.)

2) Die slavischen Ortsnamen ... 2. Teil. Sonderburg 1902. 10 S. (Programm Sonderburg Realschule.)

3) Die slavischen Ortsnamen ... 3. Teil. Sonderburg 1903. 17 S. (Programm Sonderburg Realschule.)]

⁷ Te podatke, kot tudi skice, sem vzel iz zanimive publikacije dr. Vladimirja Levca: *Ptujske sbtudije* (nem. *Pettauer Studien*) iz raziskave o starih zakonih o vashkem zakonu o zemljishchih (*Untersubungen zur älteren Flurverfassung – Mitteilungen der Antrop. Ges. In Wien 1899*).

(poglavja z opombami iz knjige: Martin Zhunkovich, *Kdaj so Slovani naselili Srednjo Evropo?*; Ljubljana 2018; nem. izvirnik: *Wann wurde Mitteleuropa von den Slaven besiedelt? : Beitrag zur Klärung eines Geschichts- und Gelehrten-Irrtums*; Kremsier 1904; gl. tudi Davorin Zhunkovich, *Starodavnost Slovanov v Evropi*, Revija SRP, 2016 / 127-128; isti, *Ancient provenance of Slavs in Europe*, Lives Journal, 2017 / 11; isti, *Govorechi dokazi antobtonosti Slovencev*, Revija SRP, 2018 / 139-140)

Prevod iz nem. Franc Verdel

OPOMBA K PREVODU

Gornji trije zapisi so nekak ključni povzetek avtorjevega opusa, katerega poglavitni del je posvečen alternativni (glede na »uradno« mainstream znanost) raziskavi starodavne, predantichne avtohtonosti Slovanov (in Slovencev kot njihove najbolj zahodne veje) v Evropi. Kakor pri dveh poglavjih v predhodni shtevilki gre tudi tukaj za odlomke iz knjige (zal. Amalietti & Amalietti, 2018), ki je slovenski prevod prve izdaje Zhunkovichevega temeljnega dela iz leta 1904; tej so v naslednjih letih sledile nove, z različnimi spremembami dopolnjevana izdaje (zhe v predgovoru v drugi izdaji iz leta 1906 avtor omenja izjemno zanimanje bralcev kljub odsotnosti reklame ter ignoranci tiska in ustreznih strok), s peto izdajo je tudi nov naslov *Die Slaven, ein Urvolk Europas* (1909); iz faksimila rokopisa šeste izdaje iz leta 1911 je Leopold Verbovshek prevedel Zhunkovichev del svoje dvoavtorske knjige *V senci zgodovine* (zal. Jutro, 1998).

Oba prevoda, Verbovshkov in Verdellov, sta v glavnem solidna in imata nedvomno vrednost zlasti v smislu pionirskega pristopa k širšemu seznanjanju z deli izjemnega, iz različnih vzrokov »prikritega« slovenskega avtorja, ki je v svojem avstro-ogrskem kontekstu pisal tujejezično, največ v nemščini. Pri obeh pa ni mogoče spregledati nekaterih potez, ki nekoliko zasenčijo siceršnjo dragocenost njunega prispevka. Verbovshek je svojo publikacijo obremenil z obsežnim lastnim dodatnim tekstom, med stavke v prevodu Zhunkovichevega besedila pa je interpoliral svoje sprotne (ne kot običajne fusnote) opombe, ki mestoma zvenijo kot vsiljivo pokroviteljstvo nad »nemočnim« izvirnim avtorjem; vrh tega je tudi samovoljna priredba Zhunkovichevega naslova v *Slovanski temelji Evrope*, in to le znotraj knjige, medtem ko je na platnicah celota pod off-naslovom, ki Zhunkovicha potisne v »senco soavtorja«.

Pri Verdellovem prevodu je najprej opazna *Spremna beseda prevajalca*, ki jo sklepa daljša prevajalcheva pesem *Veneti – Slovenci* v okornih, patriotično aktualiziranih verzih. Za prevod je znachilna delitev odstavkov, ki ne sledi izvirniku, kar posebno ovira primerjavo; v tretjem delu gre za obsežen izpust, tako da je preveden le sklepni del (Schlusswort), a brez ustrezne oznake. Formulacije mestoma niso najbolj natančne v povzemanju izvirnika (npr. okoren prevod sintaktično kompleksne, formalno brezhibne Zhunkovicheve povedi na str. 25-26: »Che nekdo chisto resno ...«; tukaj s popravkom). Jezikovno-slovnichno-pravopisne ohlapnosti, nedoslednosti: ob zanikanem povedku brez genitivov, problem vejic, *opravicheno* ni isto kot *upravicheno*, srednja / Srednja Evropa (cheprav na naslovni strani pravilno z veliko), Slovani / Sloveni (vendar kot pridevnik »slovanski« zaradi očitne dvoumnosti). Dokazovanje »patriotizma« z enim preglasom je zunaj resne relevance; termin *Slovan* je resda novejšega nastanka, a z njim ni nič narobe, ima pač splošno uveljavljeno razlikovalno funkcijo glede na nesporazum med slovanski / slovenski. V prichujoči objavi je nekaj zadevnih popravkov.

(op. ur. I. A.)

Damir Globochnik

FRANCHISHEK LAMPE IN FOTOGRAFIJA

Filozof, teolog in urednik Franchishek Lampe je bil rojen 23. februarja 1859 v Zadlogu v zhupniji Chrni vrh nad Idrijo.¹ Po osnovni sholi v Chrnem vrhu in v Idriji ter gimnaziji v Ljubljani se je vpisal na ljubljansko bogoslovje. V duhovnika je bil posvečen leta 1881. Shtudij je nadaljeval v Gradcu in ga konchal z dvojnim doktoratom: leta 1883 je doktoriral iz teologije, leta 1885 iz filozofije. Leta 1883 je postal podvodja ljubljanskega bogoslovnega semenishcha. Na bogoslovnem uchilishchu je zachel leta 1885 predavati filozofijo in dogmatiko. Istega leta je postal vodja deshkega sirotishcha v Marijanishchu v Ljubljani, kjer je bil tudi verouchni uchitelj. Prav tako v letih 1884 do 1891 uchil verouk na Mahrovi trgovski sholi.

Zhe v ljubljanskem semenishchu se je zachel intenzivno pripravljati na bodoche delovanje na literarnem podrochju. Razmishljal je o listu, ki bi bil posvečen znanosti in leposlovju.² Leta 1881 je ustanovil Cirilsko drushtvo, namenjeno bogoslovcem za vaje v pisanju in govornishtvu. Konec leta 1887 je s pomocjo nekaterih chlanov Cirilskega drushtva zasnoval mesechnik *Dom in svet*, ki je bil poleg *Ljubljanskega zvana* vrsto let najpomembnejsha domacha literarna in druzhboslovna revija. Prva shtevilka je izshla januarja 1888. Lampe je bil pri *Domu in svetu* urednik, upravnik in odpravnik. V njem je objavljaj filozofske spise, pouchne spise, potopise, zhivljenjepise in programske razprave. V letu svoje smrti je v *Domu in svetu* (letnik 1900) objavljaj v nadaljevanjih razpravo »O lepoti«, ki jo je nameravaj izdati kot posebno knjigo. Ohranjen je del Lampetove korespondence s sodelavci, pisatelji, slikarji in fotografi.

Franchishek Lampe je bil zagovornik tomistichne filozofije. Njegovo najpomembnejsho filozofsko delo je *Uvod v modroslovje* (1887). Zanimala ga je tudi psihologija. Leta 1890 je izdal *Dusbeslovje* (1890). Bralcem *Doma in sveta* je sholastichno filozofijo na poljuden nachin poskushaj priblizhati v »pomenkih«, ki so izshli v knjigi *Cvetje s polja modroslovskega* (1897). Za Mohorjevo druzhbo je pisal *Zgodbe svetega pisma*, ki so zachele izhajati leta 1894 (sedem snopichev do leta 1900). Ko ga je Mohorjeva druzhba zaprosila za *Zgodbe*, je med februarjem in majem 1891 obiskal Egipt in Palestino. Potovanje je opisal v potopisu *Jeruzalemski romar* (dva dela, 1892 in 1893). Nekatero risbo v knjigah so nastale po Lampetovih fotografijah. Leta 1888 je romal na grob sv. Petra v Rimu in si ogledal umetnishke zbirke. Dr. Evgen Lampe (teolog, nasledil Franchishka kot urednik DiS) pishe, da je Franchishek Lampe odshel tudi na Dunaj in Budimpeshto, da bi si ogledal zavode, v katerih so izdelovali klisheje za *Dom in svet*. »S chasom je tako shtedil, da si niti najpotrebnejshoga pochitka ni privoshchil. Na izprehod ni hodil. Poznal je samo pot v kapelo, v sholo in v tiskarno.

*Redkokodaj je shel kam na dezbelo, in takrat vecinoma le, da bi zavodu koristil ali pa prinesel kako fotografijo za list.*⁴

Andrej Kalan omenja Lampetovo osebno skromnost, asketsko zhivljenje, ljubeznivost, vedoželjnost, neumorno delavnost na razlicnih področjih, pa tudi bolehnost in tezhave z ochmi.⁴

Lampe se je ukvarjal tudi s prevajanjem. Sodeloval je pri nachrtu za osushevanje Ljubljanskega barja. Od leta 1885 je bil odbornik Slovenske matice, od 1893 njen podpredsednik. Leta 1897 je postal prvi predsednik Chebelarskega drushtva. Leta 1900 je bil imenovan za ljubljanskega stolnega kanonika. 24. septembra istega leta je v starosti 41 let umrl v Ljubljani.

V svojih spisih je goreche zagovarjal katolishke filozofske, estetske in politichne nazore, vendar mu je liberalni tabor ob smrti izrekel priznanje, da je bil blag in znachajen mozh, zgleden duhovnik in vrl narodnjak ter da nikoli ni prestopil meja stvarne kritike in se podal v pamflet, med vsemi pristashi Mahnicheve struje naj bi bil najsvobodomiselnjsi, z objavljanjem ilustracij v *Domu in svetu* pa naj bi »pospesbeval med nashim ljudstvom chut za lepoto in umetnost ter vplival na razvoj etetishkega okusa.⁵

V *Domu in svetu*, ki je od leta 1893 imel podnaslov »ilustrovan list za leposlovje in znanstvo«, je veliko pozornost namenil tudi fotografiji. Leta 1893 je z objavo zhivljenjepisa Janeza Puharja pomagal obuditi spomin na prvega domachega fotografa in fotografskega izumitelja. Leta 1884 se je seznanil s Christianom Paierjem. Paierjeva potovanja na Blizhnji vzhod je leta 1893 vkljuchil v potopis »Potovanje krizhem jutrove dezhele«. Objavljal je tudi prispevke drugih avtorjev o fotografiji. Kaplan Anton Tramte je leta 1890 prispeval razpravo o stereo fotografiji (»Nekoliko o fotografiji«, *Dom in svet*, 1890, sht. 6, str. 181–183, sht. 7, str. 215–216). Profesor fizike Simon Shubic je pisal razprave o rentgenski sliki (»Fotografovanje nevidnih stvari«, *Dom in svet*, 1895, sht. 5, str. 155–159, sht. 6, str. 186–189), o barvni fotografiji (»Fotografovanje v prirodni barvah«, *Dom in svet*, 1896, sht. 1, str. 30–31) in o filmu (»Zhive fotografije«, *Dom in svet*, 1898, sht. 11, str. 18–20).

Franchishek Lampe je za potrebe *Doma in sveta* nabavil fotografsko opremo in zachel fotografirati. »Poleg vseh svojih tezhavnih del se je sam ucbil fotografovanja, da ga okerasi in ozaljsha, in le njegovi vstrajni delavnosti se moramo zahvaliti, da imamo slovenski ilustrovan list.⁶ Objavljal je lastne dokumentarne fotografije, ki so nastale posebej za *Dom in svet*. Dr. Janez Evangelist Krek je zapisal, da je Lampe »s svojim fotografichnim aparatom prebodal nashe dezbele in iskal slik za 'Dom in Svet'«. ⁷ Njegove fotografije, ki jih lahko uvrstimo v razlicne fotografske zhanre (vedute, portreti in zrezhirane figuralne kompozicije, cerkvene notranjshchine, reprodukcije likovnih del, razlicni slavnosti dogodki), prichajo o dobrem poznavanju fotografske tehnike. Vechkrat je fotografiral tudi samega sebe. Andrej Karlin je menil: »Najbolj znachilna za Lampeta se mi zdí ona njegova podoba, ki kazhe Lampeta obdanega ali tako rekoeh od vseh stranij zakopanega v knjigah. S tem je nekako najlpsbe oznachena njegova neumorna pridnost, njegova ljubezen do knjig, do uchenja, do dela.⁸

Lampe je v *Domu in svetu* objavljaj tudi fotografije drugih avtorjev (Alois Beer, Ivan Kotar, Benedikt Letgerporer, Srechko Magolich, Davorin Rovshek).

Mlada junaška četa. (Prizor iz ljubljanske šolske veselice z dne 22. rožnika t. l. Po hijjni fotografiji urednikovi.)

Mlada junasbka četa (Ljubljanchani so na ljudski veselici 22. junija 1893 praznovali 300-letnico bitke pri Sisku) (v: *Dom in svet*, 1893, sht. 9)

Velesovo (v: *Dom in svet*, 1898, sht. 24)

¹ Biografski podatki predvsem po: Evgen Lampe, »Spomini na dr. Franchishka Lampeta«, *Dom in svet*, 1920, sht. 20, str. 609–613, in Alesh Ushenichnik, »Franchishek Lampe«, *Slovenski biografski leksikon*, Ljubljana 1925–1932, str. 610–614.

² Po: Andrej Kalan, »Spomini na dr. Franchishka Lampeta«, *Dom in svet*, 1920, sht. 22, str. 673.

³ Po: Evgen Lampe, »Spomini na dr. Franchishka Lampeta«, *Dom in svet*, 1920, sht. 20, str. 613.

⁴ Andrej Kalan, »Spomini na dr. Franchishka Lampeta«, *Dom in svet*, 1920, sht. 22, str. 673–676.

⁵ Po: Anton Ashkerč, »+ Dr. Franchishek Lampe«, *Ljubljanski zvon*, 1900, sht. 11, str. 651–652.

⁶ Po: »+Kanonik dr. Franchishek Lampe«, *Dom in svet*, 1900, sht. 19, str. 578.

⁷ Janez Evangelist Krek, »Dom in Svet zhivi«, *Dom in svet*, 1917, sht. 6.

⁸ Andrej Kalan, »Kanonik + dr. Franch. Lampe«, *Drobtinice*, Ljubljana 1900, str. 85.

Branko J. Hribovšek

GÖBEKLI TEPE – POSVETNO IN NEBESHKO

Zuerst kam der Tempel, dann die Stadt.

(Klaus Schmidt)

Morda je bilo tako ...

... in zato bom poskušal biti *der Teufelsanwalt* – hudichev advokat, da bi tako preveril:

Zuerst kam das volle Magen, dann das andere ...

Izkopavanja na arheoloshkem najdishchu Göbekli Tepe (tur. Trebushasti hrib, JV Turchija) she zdalech niso zakljuchena, kljub temu pa razlagajo najdbe, tak je vsaj vtis, skoraj dokonchno, le she nekaj malenkosti naj bi bilo potrebno dodati zgodbi ... Odkrili so, tako so preprichani, do sedaj najstarejshe velichastne zgradbe megalitske arhitekture, ki jih je zgradil chlovek. Zgrajene naj bi bile – datiranje so na splošno sprejeli kot nesporno – od 9600 do 8000 let pred našim shtetjem, odvisno od posameznega nahajalishcha.^{1,2}

Pokojni nemshki arheolog Klaus Schmidt (1953-2014) in njegovi sodelavci so zaslužni za to odkritje z vsemi napori izkopavanj in za ves obseg arheoloshkega raziskovanja, ki she vedno traja, pojasnjuje in zadaja nove uganke.

Na splošno je bila sprejeta Schmidtova razlaga, da naj bi zadevne zgradbe bile templji, svetishcha ali pa pokopalishcha, ki naj bi pripadala nekemu zgodnjemu verstvu predkeramichne družbe lovcev in nabiralcev. Blizhina starodavnega mesta Ur (danes turshki Şanlıurfa), rodnega kraja svetopisemskega Abrahama, je botrovala mnenju, da naj bi bil nekoch na tem prostoru rajski vrt Eden, zraven pa gre tudi podobnost imen Abraham, Brahma in staroegiptovskega Aba Ra Hima ter sploh kraj nastanka velikih sodobnih verstev. Nekateri so celo predlagali t. i. nostraticzni razvoj verstev, cheprav je doslej vedno propadlo vsako dokazovanje tovrstnega razvoja; vere se pach pojavijo kot polna zgodba, morda kot sekta zhe obstojeche, in che se spreminjajo, se le z razkoli v sekte.

Za pravilne razlage najdb v arheoloshkem, zgodovinskem in seveda družbenem smislu so verska pojasnila usodna ter lahko preprechijo racionalne razprave. To je razvidno iz shtevilnih spisov na to temo. Racionalne razlage pa lahko pri nekaterih zhalijo verska chustva, zato verskega vidika ne kazhe zanemariti, moramo biti le nepristranski in ga trezno uposhtevati. O tem vech kasneje.

Odkrili so neko predzgodovinsko vas 30 km stran od Göbekli Tepeja. Tam so nashli najstarejshe vrste zhita na svetu. Na tem podrochju so ljudje razvili zhivinorejo in nekoliko kasneje tudi poljedelstvo ok. 8500 let pr. n. sht., ne dosti vech kot tisochetlje po gradnji spomenikov na Göbekli Tepeju.¹

... Kakor ogljikovo datiranje morda kazhe, je Göbekli Tepe na prelomu tega, kar je v razpravi najvechja družbena revolucija v chlovekovi zgodovini – sprememba napol nomadskih lovcev v naseljene poljedelce ...³

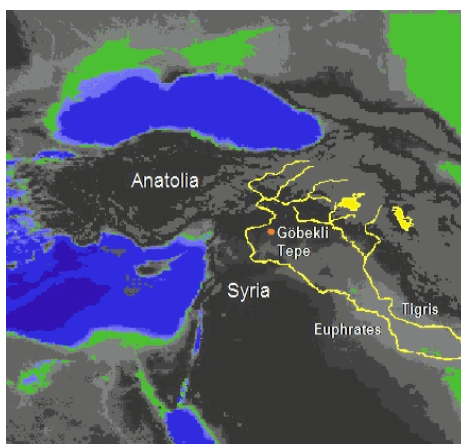
To naj bi prichevalo o spremembi lovcev in nabiralcev v poljedelsko družbo. Glavni razlog za to spremembo naj bi bila potreba naselitve na tem prostoru zaradi chashčenja zhe zgrajenih templjev; prav to naj bi navedlo družbo lovcev in nabiralcev, da so opustili nomadsko zhivljenje in namesto tega razvili poljedelstvo, da bi prezhiveli. Tako razlaga Schmidt.

Naj bodo te misli vabljive, skrivnostnega in skoraj ocharljivega pomena, njihov verski vidik zahteva spremembo v razumevanju razvoja chloveshke družbe; vendar je nekaj zelo vazhnih stvari, ki jih moramo pojasniti – in te so, za zdaj, v nasprotju dosedanjim razlagam. Teh tukaj ne nameravam ponavljati, ker so v glavnem zhe objavljene in so vsem dostopne. Prav tako ne nameravam ponavljati opisa celotnega Göbekli Tepeja, ker je tudi to zhe vechkrat objavljeno. Osredotočil se bom le na določeno možnost nastanka tamkajšnjih najstarejših zgradb, tj. kroznhnih ograd v sloju III (layer III).^{1,2}

Namen prichujočega spisa je namrech podati nekaj drugachnih misli, razlag in morda celo novih pojasnil glede zadevnih najdb, in sicer na osnovi stvarnih okolishchin, v katerih so zhiveli lovci in zbiralci v predkeramichni dobi, pri tem pa se chimbolj izogibati raznim domnevam.

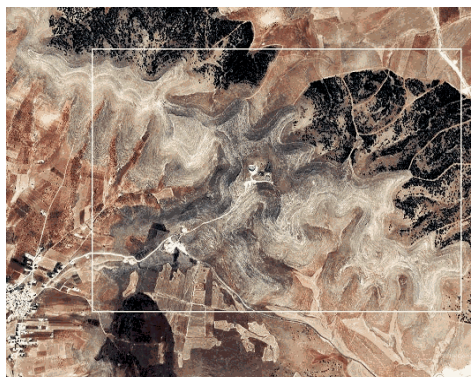
Lega

Göbekli Tepe: gomila najdishcha^{1,2} se nahaja na planoti (sl. 1, 2) hribovja Germuş, dela gorovja Antitavrusa (Anti-Taurusa) v Kurdistanu, in tako tudi v zgornjem delu Mezopotamije; shirshe vzeto – na prehodu anatolskega vishavja v nizhine sirske pushchave in ravnico turshkega mesta Harran, na splošno v severno-juzhni smeri.

sl. 1

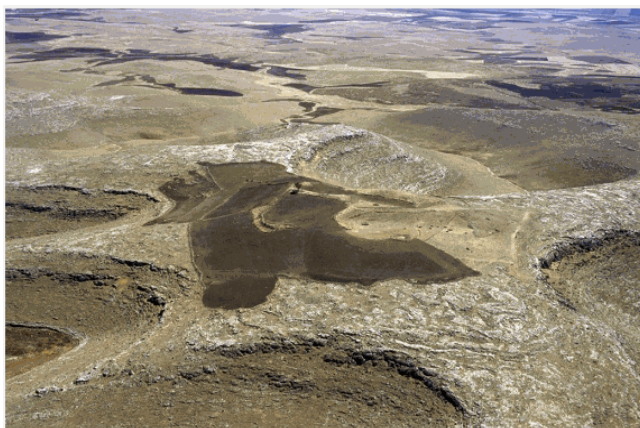
Mala Azija in Bližnji vzhod v času morske gladine –60m: modro voda, zeleno in sivo področja nad morsko gladino; sivo le sedanje kopno, rumeno obarvana Eufkrat in Tigris ter položaj Göbekli Tepeja deloma v Mezopotamiji. Prirejeno po: gl.⁴

sl. 2

Barvno poudarjena satelitska slika Göbekli Tepeja in okolice; jugozahodno Şanlıurfa, sever zgoraj. Prirejeno po Google maps; gl. ⁵

Uokvirjeno področje ustreza sl. 6.

sl. 3

Pogled na planoto Göbekli Tepe v približno jugovzhodni smeri; gl. ⁶ Gomila najdišča ima premer 300m, površino 9ha in višino 15m; gl. ^{1,2}

Planota ima zvezdasto obliko (sl. 3). Razen ozkega obronka na severu, ki planoto povezuje s severnimi grichi, so njeni »kraki«⁶ prosti obronki. Omejeni so z razmeroma strmimi kamnitimi pobočji, ki tvorijo odprte doline z razkritimi usedlinskimi sloji apnenca visoke kakovosti. Kamnita apnencheva površina planote je delno pokrita, kot se zdi, z rusho, ki so jo prinesli od nekod drugod in je skrivala – dokler ni bilo izkopavanj – neolitske zgradbe. Ta rusha je tenka in je polna kamnitih odkrushkov.

S planote, najvišjega področja v hribovju Germuş, je proti jugu širok razgled na sirsko nizhavlje s polpushchavami, proti severu pa je razgled na hribovje kurdistsanske pokrajine z deli gorovja Antitavrus. S teh obeh razgledov pa ni vidna nikakršna zemljepisno znachilna tvorba, točka, za katero bi se ujelo oko.

Starost in podnebje

V chasu gradnje je danes suho, neprijetno in negostoljubno področje imelo vlažno, dezhevno podnebje, ki je omogochalo bogato zhivalstvo in rastlinstvo.¹ Ledena doba, cheprav se je umikala, je bila she vedno prisotna. Alpe s Kavkazom so bile she vedno pokrite z »vechnimi« ledeniki, Chrno morje je bilo osamljeno jezero z nizko vodno gladino, kakršno je imelo tudi Sredozemsko morje. Anatolska visoka planota pa je imela ostre zime v primeri s sirskim nizhavljem z bolj milim podnebjem.

Kamnolom iz nove kamene dobe pricha, da je bila površina planote gola in kamnita zhe v tedanjih zgodnjih chasih zaradi sonchne pripeke, ledenih zim in dezhevnega izpiranja. Doline med obronki so bile bolj senchnate in temu primerno bolj vlažne, zarashchene z grmovjem in drevesi. Izjema je bila morda jugozahodna dolina s kamenodobnimi zgradbami na blagem zgornjem poboehju, pred vechjo strmino, izpostavljena soncu, ki je zhgalo tedaj enako kot danes. Tukaj sta se zachela sneg in led najprej taliti, in snezhnica je tudi kasneje odtekala predvsem skoz to dolino. Kljub na splošno nizhjim temperaturam je bilo sonchno sevanje praktichno enako danashnjemu. Poboehja juzhnega obronka so povsod, kot je videti, bolj polozhna kot poboehja ostalih obronkov.

Podnebne razmere lahko le ocenimo s pomocujo povprechnih podnebnih podatkov iz posameznih sorazmerno dolgih chasovnih dob.⁷ Tudi zhivalski in rastlinski ostanki (z ogljikovim datiranjem: razpr. 1, gl.⁸ o problemih datiranja) ter podobe zhivali na kamnitih stebrih so pravzaprav le trenutni in bezhni pogledi, slabotni odsevi davno preteklega stanja krajevnega podnebjja, zhivali in rastlin. Sledi njihovih ostankov so se ohranile in dajejo nekako izkrivljen vtis o razmerah v naslednjih obdobjih. Obstojajo znamenja, da so morebitne she neodkopane zgradbe celo starejshe – morda petnajst tisoeh let ali vech.⁸ Tako so ljudje morda Göbekli Tepe »uporabljali« tri tisoeh let prej, kot kazhejo doslej z radioaktivnim ogljikom nakazani datumi, torej precej blizhe vishku zadnje ledene dobe. To pomakne nazaj tudi gradnjo v nedolochen, toda veliko zgodnejshi chas v primeri z danes veljavno oceno.

Ogljikovo datiranje⁸ nakazuje tudi zelo dolgo »uporabo« (razpr. 1) posameznih kamnitih zgradb – v primeru ograde C morda celo vech kot dva tisoeh let. Druge – samo doslej izkopane zgradbe – so »uporabljali« priblizhno od nekaj desetlin do pol tisoehletja let. To pomeni, da so zgradbe zelo dolgo enako »uporabljali«, toda polagoma so po daljšem chasu, verjetno zaradi sprememb podnebjja, družbe in prebivalstva, tudi to spremenili – in chasovni podatki kazhejo predvsem chas, ko so zgradbe zhe opustili.

lokacija	leta BCE	»uporaba« let, srednja s, najdaljša N, najkrajša n
ograda C	7560–7370	190
	9700+/-30	N 2360, n 2110
ograda B	8280–7970	310
sloj III	9110–8620	590
sloj III	9130–8800	330
ograda D	9990+/-30	s 190, N 340, n 40
	9970+/-30	
	9960+/-30	
	9984+/-42	
	9800+/-120	
sloj III	9540+/-30	
ograda A	9559+/-53	s 309, N 417, n 201
	9452+/-73	
	9250+/-55	
sloj II	8880+/-60	

razpr. 1

Datiranje z radioaktivnim ogljikom. Tloris ograd je razviden iz sl. 10 Podatki po: gl. ⁸

Razpr. 2 daje le površen vtis o podnebnih spremembah na širših področjih. Posamezni avtorji so verjetno deloma različno poimenovali rastlinsko odejo iste vrste. Sredozemska obalna področja niso imela pomembnejšega vpliva na razmere v celinski notranjosti, zato niso nashteta.

leta BC	Anatolija	Sirija	Sahara	opomba
20000 – 14000	suha stepa, pustinja	pustinja	skrajna pushchava (savana, prerija)	
13000	gozdnata stepa, stepa	gozdnata stepa, stepa	skrajna pushchava (savana, prerija)	
11000 (12000-11000)	gozd, stepa, suha stepa	suha stepa, pushchava	skrajna pushchava (savana, prerija)	natufijska kultura, Palestina
10800 – 10000	gozdnata stepa, suha stepa, pustinja, pushchava	suha stepa, savana, pustinja, pushchava	travniki, pustinja (pushchava)	Göbekli Tepe, mlajši dryas, konec ohladitve
9000 – 8000	odprt gozd, suha stepa	pustinja	travniki, pustinja	Göbekli Tepe opushchen,
5000	gozdnata stepa, stepa	pustinja	pustinja (pushchava)	pribl 6200 temp. padec, 150-200 let bolj suho kot danes

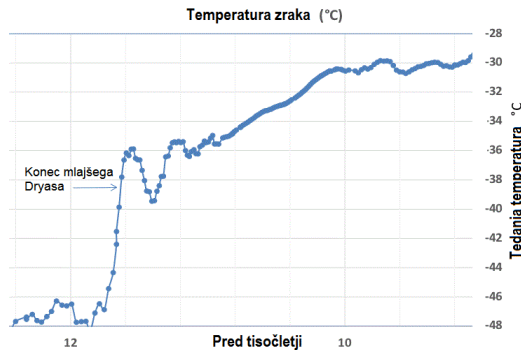
razpr. 2

Rastlinska odeja po področjih od vishka poslednje ledene dobe do holocena. Podatki po: gl. ⁷

Očitno je, da so si podatki o Sahari nasprotujoci, verjetno zato, ker so jih zbirali na razlicnih, med seboj zelo oddaljenih področjih. Lahko pa domnevamo z določeno stopnjo gotovosti, kajti saharske skalne risbe predstavljajo she dandanes zhiveche zhivali, da je bilo podnebje v Sahari v istem času razlicno in je omogochalo raznovrstnost od skrajne pushchave do savane in travnikov. Zhivali, katerih liki so vklesani na kamnitih blokkih Göbekli Tepeja, so nekoliko drugachne od afrishkih, saj med njimi ni velikih sesalcev in plazilcev. Toda obema področjema so skupni travojedi in grabezhljivci, a ne vsi istega rodu.

Raziskave so pokazale, da so bile podnebne razmere v sirskem nizhavlju na splošno podobne saharskim, s premenami pokrajine od pushchave, pustinje, suhe stepe, navadne stepe do gozdnate stepe – tako da je bila vsaj v zimski dobi travnata, izsushila pa se je poleti. Anatolska planota je prav tako imela razlicne rastlinske odeje: suha v notranjosti, od pustinje do pushchave, od stepe do suhe stepe, ter drugod od gozdnate stepe do grmovja in gozdov.

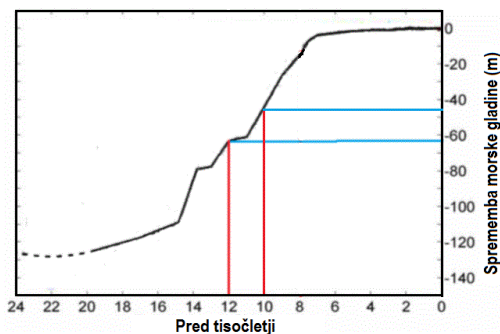
Očitno so bile temperaturne razlike med anatolsko planoto in sirskim nizhavljem precejshnje, podobno tudi količina padavin. Podnebje pa je bilo pravzaprav ostro na obeh področjih: v Anatoliji zelo hladno pozimi, v Siriji zelo vroche poleti.

sl. 4

Temperaturne spremembe – na Arktiki – v času pomembnem za Göbekli Tepe.

Prirjeno po: gl. ⁹

sl. 5

Globalni porast morske gladine v času, pomembnem za Göbekli Tepe.

Prirjeno po: gl. ⁹

Sl. 4 kazhe temperaturne spremembe na Arktiki v chasu, pomembnem za Göbekli Tepe; te le zelo približno odražajo splošne krajevne temperaturne premene na planoti. Verjetno so bile tod temperaturne razlike – vse do temperatur dandanes – nekoliko manjše kot v arktičnih področjih. To lahko sklepamo na podlagi sedanjih vechjih temperaturnih sprememb na Arktiki v primeri z zmernimi področji. Velik pokazatelj je tudi porast morske gladine (sl. 5), močan in pospeshen v tej dobi kot odraz globalnega segrevanja po hladni dobi mlajshega dryasa (poslednja faza ledene dobe), kar je bilo posledica padca meteorja, kot to odkrivajo sedanje raziskave.¹⁰ Ti podatki kazhejo, da je podnebje postajalo vse milejshe in bolj vlažno, dokler ni nadaljnji, toda veliko počasnejshi dvig temperatur povzročil nove sushne dobe, celo bolj suhe kot danes, z nenadnim temperaturnim padcem okoli 6200 let pr. n. sht. To kazhe, da ni bila le temperatura v določenem razponu vzrok za bistvene in vztrajne podnebne razlike med anatolsko planoto in sirskim nizhavljem, marveč tudi hitrost temperaturnega porasta.

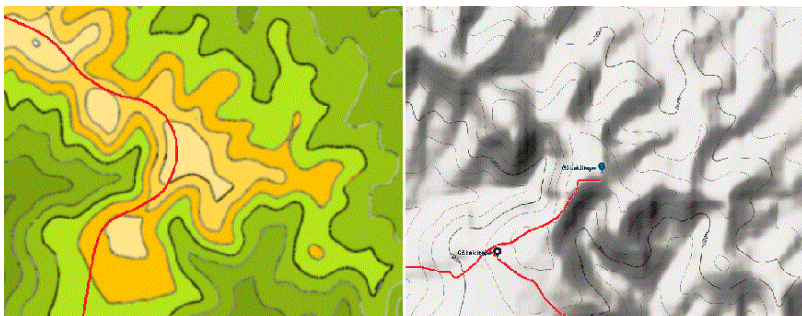
Priložnosti za lov

Stalne podnebne razlike med Anatolijo in sirskimi nizhavi, obenem z letnim chasom primernimi spremembami v rastlinstvu, so povzročile tudi redne, prav tako letnim chasom ustrezne selitve travojedov iz sirskih nizhav na anatolske planjave in nazaj. Tem so seveda sledile tudi roparske zhivali. Iz ostankov kosti na Göbekli Tepeju je razvidno, da so bili travojedi vechinoma gazele in govedo.^{11, 12, 13} Te selitve so trajale ali pa so bile dovolj velike najkasneje od vishka poslednje ledene dobe pa do zgodnje zgodovinske dobe, tj. do pred nekaj tisoč let. Schasoma so upadale z nadaljnjo rastjo povprečnih temperatur. Selitvene poti pa se niso spreminjale v tej dolgi dobi, pravzaprav so se ustalile, in to so seveda opazili tudi tedanji lovci.

... Na sedanjem Göbekli Tepeju kazhejo ostanki gazeljih lobanj, ki so jih vzeli iz zapolnitev ograd, na lov od sredine poletja do jeseni. Prve analize tudi kazhejo, da se ta vzorec letnih chasov ponavlja tudi pri chasovnem profilu tura in azijskega dinjega osla ... demografski profil gazelj z Göbekli Tepeja kazhe, da so lovili zhivali najveh od sredine poletja do jeseni ... v letnem obratu, s chredami gazelj (in morda ljudi), ki so se selile tja in nazaj med vodovjem Balikh v jugovzhodni Anatoliji in severnim sirskim področjem ob zgornjem Eufratu ... G. subgutturusa potuje sezonsko in tako premaga precejshnje razdalje, da bi se izognila snegu in imela dovolj hrane ...¹³

Travojede zhivali se obichajno izogibajo gozdovom in grmichevju, raje se zadržujejo na odprtem prostoru travnika ali stepe. Potrebno je bilo najti primerno zemljishche, da bi jih lovili. Redko je najti pokrajino z vsemi potrebnimi znachilnostmi, kot so zhivalske selitvene poti, ki vodijo h kraju, primernemu za zasedo, prehodi za pregon, uchinkovite pasti, razgledne točke za pravochasno zaznavo chrede. Planota Göbekli Tepe pa je ponujala vse tovrstne pogoje. Planota in njeni obronki so bili dejansko goli, severni in juzhni obronek sta omogochala lahek dostop za zasedo in gonjo ter jugozahodno dolino za past – vse v pravih selitvenih smereh. Razgled s planote je bil odprt v vseh smereh.

Od severa je bil obronek ugodna izbira na jug namenjenih zhivali, grmovje in drevje pobočij jih je zhe tako pravilno »usmerilo«. Zhivali, prihajajoče z juga, so se lahko razpršile v ravnini, za prehod so se morale primerno zbrati na položnem južnem obronku, ki se je raztezal v njihovi smeri. Za vzpon so izbirale raje položna in gola pobočja, kakor pa da bi se prebijale skozi grmichevje dolin (sl. 6).

sl. 6

Relief planote Göbekli Tepe planjave okolice. Označena je pot, ki vodi predvsem čez odprto in manj strmo zemljišče, po kateri so se zhivali verjetno selile. Pot poteka približno tako kot danashnje poti. Področja, ki jih je takrat verjetno preraslo grmovje in drevje, so obarvana zeleno. Višine nad 700 m so obarvane svetlo zeleno in rumeno. Z osenčenjem prikazani relief s sodobnimi cestami je podan za primerjavo. Prim. sliki pod² in³ – Prirejeno po Google maps: gl.⁵

Brez dvoma je bogastvo zhivalstva omogočalo bogat ulov, ni pa ga zagotavljalo. Selivci so ponujali najbolj uspešen in obilen lov, toda velike selitve zhivali so bile zgolj občasne in takrat naj bi lovci to seveda morali izkoristiti.

Lovske ograde

... Okrogle zgradbe so pravzaprav grajene od zgoraj navzdol in obkrožajo vse globlje ravni proti sredini. Nabajajo se v vdolbini, odprti proti jugu ...

... Potencialno bolj važno je, čeprav skoraj nevidno za neuko oko, da so arheologi odkrili dokaze, da so graditelji najmanj enega od najstarejših krogov kopali okoli pet metrov navzdol skozi gomilo, preden so postavili pokončne kamne na skalno podlago. »Za sedaj je to le hipoteza, toda sprashujemo se zachudeni, ali ni najdishče vseeno starejshe od pribl. 9500 BCE, ko so bili zgrajeni prvi krogi,« pravi Schmidt. »Nakopichiti petmetrsko gomilo ni delo ene nochi.«⁸

... najmanj 16 drugih megalitskih obrochev ostaja zakopano vech kot 22 akrov ...¹

... dolochen tip gradnje, imenovan »zmaj«, so dejansko uporabljali kot del sistema za lov. Dolgi kamniti židovi tvorijo široko odprto področje, ki se nato lijakasto zožbuje v majhen, ograjen prostor. Dnje zhivali so bezhale iz širokega področja skozi vrat v ozki prostor, imenovan »ubijalnica«. To je olajshalo lov dnjih zhivali, katerih gibanje je bilo omejeno, ko so nazadnje dosegle ubijalnico ...¹⁴

... ocenili so, da se 2000 zmajskih gradenj nahaja po pushchavah Sirije, Jordana, južnega Izraela in Saudske Arabije ... »zmaje« so verjetno uporabljali za lov na selecho se perzijsko gazelo ... datiranje je pokazalo, da so »zmaji« stari 3000 do 5000 let. Bila so poročila o datiranju gradenj do 8000 ali 9000 let nazaj, toda temu so v glavnem nasprotovali ... nikakršnih izkopavanj do danes ni bilo ...¹⁵

Mnogo geoglifov ima zmajsko obliko, medtem ko so drugi zasnovani kot kolesa, vsi pa so zgrajeni kot nizki suhi zidovi iz surovih kamnov.

Kot sem to opisal drugje,¹⁶ je bil običajen lovski način, ki ga je uporabljala večja skupina starodavnih lovcev, zaseda in glasno kričeča gonja zhivali v pasti. Na Göbekli Tepeju so gonili seleche se zhivali na poti, ki so vodile na severni ali pa na južni obronek, odvisno od selitvene smeri. Potem so jih zajeli v past in napadli v kotlu pri vrhu jugozahodne doline; pobijali so jih z vishjega polozhaja na pobočjih, toda zhivali so lahko pogosto pobegnile navzdol v grmovje ali pa so včasih napadle lovce v smeri navzgor. Kraj je bil zelo primeren za past in lovci so se gotovo odločili, da povechajo varnost in uspešnost lova. Sicer so ponavadi za past izkopali globoko jamo, toda tukaj je skalnato dno kotla to preprechilo. Tudi pushchavske ali »zmajske« lovske gradnje so ti lovci gotovo poznali; morda so bili njihovi predniki graditelji vechine teh, ki jih najdemo v »blizhnjih« pushchavah.

Toda potrebne so bile strme in visoke strani jame, da bi zajeli zhivali, posebej gazele, ki so lahko preskocile visoke ovire, pa tudi lovci so potrebovali varen polozhaj za zanesljiv in hiter poboj. Reshitev je bila, da so namesto jame zgradili zidano ogrado – nekaj med lovskim »zmajem« in jamsko pastjo – ter jo na zunanji strani zakopali in pokrili, tako da so naredili neposredno in ravno pot do ograde, ki je s tem postala jamska past. Pregarjana in prestrashena chreda ni videla dovolj dalech, da bi se obrnila, zhivali so padle ali pa skocile v ogrado, ki je bila tudi ubijalnica. Lovci so tako zhivali lahko pobili s polozhajem na zidovih ograde.

Ti zidovi niso bili zelo trdni, ker so bili vezani z debelim slojem gline med neobdelanim kamenjem. Schasoma so postali zaradi snega, ledu in izpiranja z dezhjem¹⁷ verjetno prevech omajani in so se rushili navznoter. Bili so tudi precej nepripravní, saj so lovci na njih lovili ravnotezhje, ko so skushali zadeti ujete zhivali. Bilo je tudi nevarno, ker bi jih lahko pohodile drveche chrede. Velika divjad, na primer turi, je lahko poshkodovala zid ali vsaj njegov rob, zato je bilo treba odpraviti te slabosti.

Da bi naredili trden in utrjen zid, so vanj vgradili manjshe stebre v obliki chrke T (z vidika nashe pisave). Med te stebre so nabili surovo kamenje. Deli gradnje, poimenovani »klopi za sedenje«, so bili morda prvotni zidovi, na katerih so bile vidne reliefne podobe po stebrih, toda vishji zid, ki so ga pozneje dodali, je bil potreben za vechjo trdnost. Sile pritiska so tako delovale s kamnov pravokotno na ravno brushene stranice stebrov. Zaradi povsod ovalnega zidu so se te sile izravnale in iznichile na stebrih. Tako so dosegli gradnjo, ki je samo sebe utrjevala, in je preprechevala, da bi se zidovi rushili navznoter. Rushenje navzven pa sta preprechevala prst in grushch, s katerima je bil zid zakopan in pokrit na zunanji strani.

Na vrhu T-stebrov v zidu je bilo varno stojishche za posamezne lovce, ki so tako bili nad zhivalmi, a v neposredni blizhini. Lovci pa so kljub temu pogosto zgreshili, ker so zhivali brezglavo begale; nekatere gazele so lahko skochile po vech metrov.

... Ogljikovo datiranje kazhe, da so (iz neznanih razlogov) ograde znova napolnili med kameno dobo ...

... To ponovno polnenje je očitno meja za nashe razumevanje delovanja ograd, ker je zelo malo in situ ostankov, vezanih na chas uporabe gradenj ...¹⁸

Da bi upočasnili in ovirali zbegane zhivali, so skalnato ali terazzo dno ograde¹⁷ prekrili z debelim, toda sipkim slojem kamenega grushcha. Tako tla niso bila trdna, zhivalim so onemogochala zanesljiv korak, hitre premike in visoke skoke.

Po poboju in razkosanju je bil talni sloj grushcha znotraj ograde prepojen s krvjo, poln mesarskih ostankov in neprebavljivih delov teles, ki pa so jih nato vechinoma pojedle ujede. Razpadajoči ostanki so odvratno smrdeli, zgrinjali so se oblaki muh in se izlegli milijoni lichink – zelo nezdrava, pravzaprav strupena tla; odbijala so zhivali zhe od dalech in okuzhila meso svezhe ujetih. Zato so lovci talni sloj ograde odstranili, ogrado pochistili in nato tla ponovno prekrili z novim grushchem. Mogoche so ogrado celo namenoma popolnoma napolnili, da so jo napravili »neuporabno« in tako prepustili prilozhnost za lov kakemu drugemu rodu v drugi ogradi.

Nato so schasoma T-stebri skupaj s celotnimi ogradami dobili obredni pomen, obredna je postala tudi konchna ponovna polnitev. Vech o tem kasneje ...

Luknjaste vdolbine na vrhu podolzhnih blokov so napolnili z vodo, da bi mimoletече seleche se vodne ptice privabili k pitju ter bi tako dobili prilozhnost za lahek lov. Race in gosi se ponavadi spustijo le na odprte vode; vdolbine na vrhu stebrov pa tudi one pri ogradi E 1 so delovale kot vaba. Tako te vdolbine prichajo o prilozhnostnem lovu na vodne ptice, ki jih je sicer veliko tezhe ujeti med letenjem.

sl. 7

Takshen naj bi bil prizor lova na Göbekli Tepeju, poljubno.

... Toda zakaj bi lovili nevarne ture, ko pa je tam izobilje gazel? Zdi se bolj verjetno, da so se osredotočili na tura ob prilozhnostih, ki so bile razlicne od delovnih poedin, mogoche so bile bolj naloge ograd, povezane, kot je videti, z določenimi skupinami ljudi ...¹⁹

Ograda C in udomachevanje

Kazhe, da je posebna uganka ograda C (gl. sl. 10), ki je posvečena merjascu.^{11,18,19,20} Sestavljata jo dva ovalna zidova, zunanji in notranji, ki tvorita ovalni hodnik (*walkway*), ki ima ozek, a dolg in raven hodnik kot izhod (ali vhod) – t. i. *dromos* v severno-juzhni smeri. Ovalni hodnik je precej plitek v primeri z dnom notranjega ovalnega zidu, ki pa vsebuje sredinske T-stebre. Celotna ograda C, che jo imamo za past, je morda imela vlogo kot »filter«: nekatere zhivali, npr. divje svinje in prashichki, so padle v ovalni hodnik, bolj poskочne pa so konchale v notranji ogradi. Tako je taka gradnja omogochila izbiro zhivali po vrsti in po velikosti. Manjshe, mlajshe zhivali so zbirali v ovalnem hodniku, vechje starejshe pa v notranji ogradi. Slednje so ponavadi pobili, razkosali in pojedli. Toda zhivali v hodniku so lahko prezhivele skok ali padec. Zato so jih gnali v izhodni hodnik, kjer so mogle naprej le posamichno in v vrsti proti izhodu, tam pa so jih lahko polovili zhive.

... Toda tam so naredili vazhna odkritja: kamen v obliki U s kipom leoparda in merjasca, kamen, ki ga Schmidt primerja z levjimi vrati v Mikenah; dva kipa, skoraj v naravni velikosti, merjasca in divje machke, ki so ju nashli vzdana v grushchnem zidu neke starejshe ograde. Schmidt in njegovi sodelavci so tudi izkopali izdolben kamen, shtiri chevlje v kvadratu, ki je razpochen lezhal v sredini enega od krogov ...³

Izhodna kamnita »vrata« v obliki U so zhivalim preprechevala, da bi planile ven; morda so tudi omogochala dodatni izbor zhivali. Kazhe, da imajo ograde B in D tudi dvojno zidovje; ograda B ima tudi preluknjan kamen kot izhod ali pa vhod.²¹ Manjshe in mlajshe zhivali so tako izbrali za udomachevanje. Ta dodatni vir hrane je zmanjsheval pomembnost lova.

She 16 megalitskih ograd je ostalo zakopanih na 22 akrih; te bodo morda omogochile pojasniti nadaljnje premene njihove namembnosti ter sploh njihov pomen.

Letni chasi in T-stebri

... Zberjavi so ptice selivke in prechkajo ravnico Harran dvakrat na leto, ko se selijo iz svojih valishch v prezimovalna podrochja (avgust-oktober) ali pa obratno (marec-april). Skupaj z drugimi pticami selivkami najavljajo spremembo letnega chasa, vazhen dogodek za mnoge druzhbe po svetu ...¹²

Najavljajo letni chas, toda neuskajeno s tochnim dnem ... Zato je bila za lovce najvazhnejsha naloga ugotoviti, kdaj se selitve prichnejo in kdaj zhivali prispejo na kraj, kjer je postavljena zaseda, da bi jih gonili v pripravljeno past. V ta namen so chakali izvidniki na razlichnih razglednih tochkah. Toda shtevilo izvidnikov je bilo vedno omejeno; nekateri so bili morda ubiti ali pa niso bili dovolj urni, da bi naznanili hitro tekajoche, morda drveche chrede, ki vechinoma niso bile ves chas na isti poti pred prihodom na Göbekli Tepe. Morebitna bivalishcha lovcev pa so bila precej oddaljena. Da bi dosegli najboljsi uchinek ter porazdelili izvidnike, gonjache in lovce v zasedah, so se morali natanchno uskladiti s chasom selitve zhivali.

Lovci so zhe davno, skoz stoletja in tisočletja, razvili svoje sposobnosti orientacije. Kljub temu, da takrat ni bilo polarne zvezde, niso imeli tezhave z orientacijo, ko so se potikali ponoči ali podnevi chez pokrajino. Toda za lov na vnaprej izbranih krajih je bilo potrebno she kaj vech. Tako se je pojavila potreba po natanchnejšem »koledarju« in gibanje sonca je ponujalo neposredno možnost, da bi ugotovili točno spremembo letnih chasov in nato napovedovali chas selitev. Za ta namen ni bilo v blizhini ali v sprejemljivi oddaljenosti od Göbekli Tepeja nobenih primernih krajevnih znachilnosti, zato so lovci morali sami izvesti ustrezno gradnjo.

Znali so natanchno dolochati polozhaj sonca s senco kakega predmeta v odnosu do neke stalne tockhe. Ta predmet in ta tockha pa sta morala biti zelo trdna in stalna, da so lahko ponavljali zanesljiva »merjenja«. Primerno zasidrani tezhki kameni bloki, postavljeni na kraju, kjer so lahko videli polozhaje sonca (vzhode, poldneve, zahode), so bili reshitev te naloge. Ostale tezhave, ki so jih morali tudi premagati: primerna oblika kamene zgradbe in gradnja sama, izmera polozhaja blokov in ustrezno trdno podnozhje blokov.

Vse zgrajeno naj bi dajalo zanesljive in mnogo let ponavljane ocene. Zato je moralo biti trdno glede na vreme, na vsak nakljuchen ali nameren udarec in na vsak mehanichni vpliv s strani zhivali, ljudi ali rasti rastlin. Gradnja s tezhkimi kamnitimi bloki, t. i. megaliti, je bila za te kamnoseke seveda poseben podvig.²² Verjetno so imeli zhe poprejšnje izkushnje, morda so napravili nekaj poizkusov z manjšimi oblikami, preden so se odlochili za veliko gradnjo. Toda konchna reshitev naloge so bili T-stebri.

... Jasno je seveda, da imajo oboji, sredinski in obrobní stebri abstraktno obliko. Ta abstrakcija ni zato, ker bi bila v neolitiku omejena sposobnost ljudi upodobiti chloveshko telo. To je svobodna izbira, ki ima dolochen pomen ...¹⁷

... Vazhno vlogo so morali pripisovati tudi paru stebrov v sredini vsakega prostora, ki so vishji od ostalih stebrov ...¹⁷

Gotovo je shlo za premishljeno izbiro z zelo jasnim namenom. Da bi imeli zadovoljivo »koledarsko« delovanje, so izbrali postavitev z dvojnimi T-stebri. Pravzaprav je to bila najbolj zanesljiva, najbolj preprosta in najbolj uchinkovita inzheneriska reshitev, ki je zadovoljila in združila vse zahteve gradnje ter omejitve zaradi izmere in »odchitavanja«. Shlo je za bistrumno in spretno ročno delo.

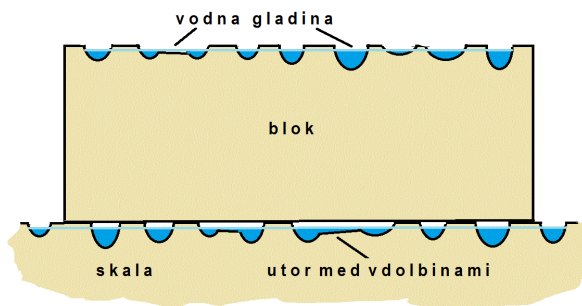
Kot recheno, smeri sever-jug in vzhod-zahod je bilo preprosto dolochiti z najvechjo vishino sonca sredi dneva – za pomlad in jesen ob enakonochjih. Za ugotavljanje drugih dveh ključnih sprememb letnega chasa pa sta bila odlochilna sonchna obrata – zimski in poletni kot znamenji prehoda. Opazovati so morali, kje vzhaja in kje zahaja sonce, da bi dolochili njegova skrajna polozhaja, seveda glede na dolocheno tockho v pokrajini. »Podatki« opazovanj ne bi smeli biti odvisni od polozhaja opazovalca, zato mu je bil omogochen udoben dostop do opazovalnih polozhajev. To so dosegli z dvojico T-stebrov, ki so ju postavili vzporedno, toda nekoliko odmaknjeno, ker je dolochitev vsake smer ali ravne chrte možna z dvema tochkama.

T-steber je bil narejen iz pokončnega bloka, ki je bil nosilno podnozhje, zasidrano v tlu skalnate podlage, ter iz vodoravnega bloka na njegovem vrhu, ki je bil vodilo opazovanja. Da bi dosegli odpornost postavitve, zlasti pozimi, ko so s snegom in ledom pokriti bloki lahko zdrsnili in tako niso bili več pravilno umerjeni, so izbrali takšno višino blokov, da jih sneg ni mogel popolnoma pokriti.

Sence, ki sta jih metala oba T-stebra, niso bile zanesljive za opazovanje, ker so bile preveč odvisne od nepravilnosti podlage. Sonce je bilo potrebno opazovati neposredno ob vzhodih in zahodih glede na oba zgornja bloka in glede na senci, ki sta jih oba bloka metala eden na drugega na svoji notranji površini. Opazovalni položaji so morali biti na isti višini kot oba zgornja bloka, tadva pa sta morala biti tudi enako visoko z odprtim pogledom na obzorje.

Velike gradnje Göbekli Tepeja pričajo, da so bile vse te zahteve izpolnjene. Bloke so izrezali in izklesali iz trdne apnenchaste skale s kremenchevim orodjem,¹ s souporabo obzhiganja in zamrzovanja. Apnenchasta skala je nastala iz usedlin, zato sta bili shirshi strani blokov vzporedni zhe pri izrezu.²³ Ozke in odkrushene strani pa so morali obdelovati. Po klesanju so jih surovo zbrusili, nato zgladili s peskom in z zhe ravno površino drugega kamna. Z obzhiganjem so tudi neposredno pridobili zhgano apno ter kasneje she gasheno apno; pri tem so ugotovili, da ju lahko uporabljajo kot vezivo za bloke. Bolj preprosto je bilo oba bloka izklesati posebej in ju nato zlepit v T-steber.

Vdolbine na površinah kazhejo, da so bloka hoteli postaviti zgoraj in vodoravno. V površino, ki so jo hoteli zravnati, so najprej zvrtili luknje, naredili med njimi dovolj globoke utore in jih napolnili z vodo, ki se je med njimi prosto pretakala. Površino bloka so nato brusili vzporedno z površino vode, da bi tako dosegli tudi vzporedne stranice (sl. 8).

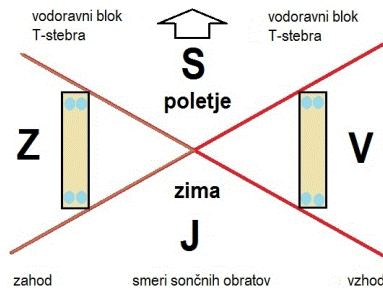

sl. 8

V surove stranice blokov so izvrtili luknje, med njimi so izklesali utore in vse napolnili z vodo, da je lahko prosto tekla po površju. Vzporedno s površino vode so nato brusili površino posameznega bloka; tako so dobili vzporedne stranice blokov.

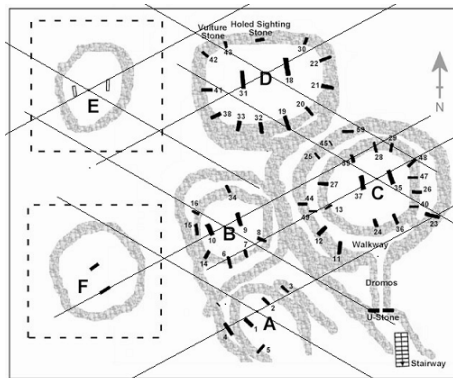
Srednja T-stebra so usmerili z ozkimi stranmi skoraj točno proti jugu. Pokončna bloka so zadovoljivo zasidrati, zalepili in utrdili v utora, ki so ju izklesali v skalno podlago. Tako so utrdili gradnjo in osnovna nosilca »opazovalnice«.

Klesanje in rezanje kamna brez umerjanja ne zadostujeta za natančno namestitvev blokov. Toda bili so dovolj iznajdljivi, da so premostili tudi to težavo. Smeri sončnih vzhodov in zahodov ob sončnih obratih so bile približno znane, treba jih je bilo le natančno določiti. Odnosi med vodoravnima blokoma vrh obeh T-stebrov in smeri sončnih vzhodov in zahodov ob sončnih obratih so nakazani na sl. 9. Sončni vzhod ali zahod so opazovali med obema blokoma, kot je oznacheno na sliki.

sl. 9

Osnove za način določevanja smeri sončnih vzhodov in zahodov ob obratih z neposrednim opazovanjem sonca skozi »optično rezbo« so nakazane kot rdeči križni črti med vodoravnima blokoma T-stebrov. V času med obratoma sta senci vodoravnih blokov, ki sta padali ob vzhodih in zahodih, obojestransko na njuni notranji stranici dajali oceno »datuma«.

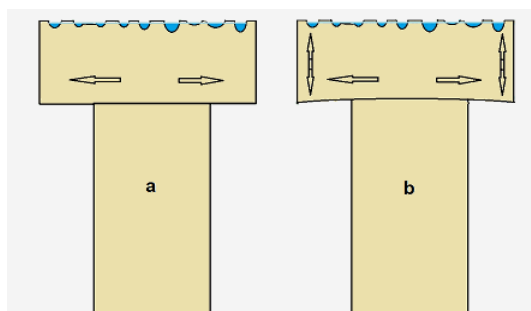

sl. 10

Sedanje smeri sončnih obratov so nakazane na tlorisih (prirejeno po ²⁴) izkopanih gradenj Göbekli Tepeja le za opis zamisli. Razlike so nastale iz raznih razlogov: nutacija zemeljske osi, drsenje zemlje, tektonski premiki, vplivi pri izkopavanju. Sedva so bolj natančni izračuni možni, toda z nekaterimi predpostavkami. Morda bi bilo potrebno bolj natančno datirati posamezne gradnje. Odmiki od pravih smeri so morda sčasoma zahtevali, da so gradnje nanovo pregradili ali pa na starih zgradili nove.

T-stebra so postavili vzporedno na vnaprej določeno razdaljo, in sicer, kot je razvidno, na približno dvakratno dolžino vodoravnega bloka. Točnost umerjanja raste neposredno s to razdaljo. Dolžino vodoravnega bloka so izbrali tako, da sta bila bloka najbližje pravilno izmerjenemu položaju zhe pri izgradnji. Bloka so klesali in brusili z največjo možno natančnostjo, tako da so bile vrste vdolbin, ki so ostale od prvotne obdelave, na zgornji stranici. Te vdolbine, napolnjene z vodo, so nato uporabili kot vodno tehtnico, da bi pravilno postavili blok. Tako je vodna gladina v vdolbinah omogočila, da so dobili točno vodoraven položaj obeh blokov.

Pri umerjanju so vodoravna bloka, morda oba izmenično, premikali tako, da sta drsela vzporedno po navpičnih blokih (sl. 11) ob dnevih pred sončnim obratom, dokler ju niso naravnali na točen položaj sonca na obzorju. Kot je razvidno (sl. 10), so dali prednost položaju sonca pri vzhodu na dan obrata. Položaj blokov so utrdili tako, da so z zhganim apnom posuli stichne površine pred umerjanjem, nato pa so jih namočili, da bi se bloki zlepili. Potem so tudi z brushenjem lahko še natančneje umerili. Tako so dosegli točne ocene sprememb letnih chasov. Kot zhe recheno, so vmesne »datume« lahko dolochali s sencami, ki sta jih vodoravna bloka metala medsebojno na svoji notranji stranici pri sončnem vzhodu ali pa zahodu.

sl. 11

Za umerjanje so rabile vdolbine, napolnjene z vodo, kot vodena tehtnica, da bi postavili T-steber tako, da bi bila zgornja stranica vrhnjega bloka vodoravna. Vrhnja bloka, oba izmenoma, so premikali tako, da sta drsela vsak na svojem nosilnem bloku vzporedno (a) ob dnevih pred sončnim obratom; s tem so dosegli točen položaj na dan obrata, kot kaže sl. 9. Da bi natančneje dobili vodoraven položaj bloka, sta bili stichni površini blokov rahlo zakrivljeni, izbočeno in vbočeno; tako so izravnali morebiten rabel nagib (b).

Na planoti so trije nedokončani stebri še vedno v skalnatih tleh. Največji je dolg 7m, z glavo dolgo 3m, in po oceni tezhak 50 ton.¹ To so dokazi, da so graditelji pravzaprav zacheli s poskusi in pomotami; spoznali so, da so bili nekateri bloki preveliki, da bi jih lahko premikali, zato so jih opustili. Nato so izbirali pripravnjshe, in schasoma vse manjshe.

Bloke so iz kamnoloma dovzhal predvsem pozimi s sanmi in jih postavili pokonci s pomočjo kupov snega in ledu na bolj strmih pobočnih primernih jam, izkopanih samo za postavljanje ogradnih stebrov pred izkopavanjem velike glavne jame. V chasu sushe pa so kupe snega nadomestili s kupi kamnov z uporabo vzvodov. Te kamne so kasneje vgradili med manjšimi T-stebri v zid.

Opazovanje sončnih premikov je moralo biti hitro, preprosto, dostopno vsakomur, zato so velike in tezhke T-stebre postavili na nizjih mestih, tako da so omogočali pogled z vseh merodajnih strani s prostim razgledom med bloki na sonce na obzorju ob vzhodu ali zahodu. Zato so te velike T-stebre postavili v sredino vseh ovalnih ograd, kjer so jih lahko opazovali, stojčeh na zidu ali pa na bližnjem pobočju. Sicer so ograde, kot zhe rečeno, v osnovi imele vlogo lovskih pasti.

Sl. 10 kazhe odnos danasnjih sončnih obratov in T-stebrov v chasu odkritja. Nutacija zemeljske osi, drsenje zemlje, tektonski premiki, vplivi izkopavanja so verjetno vzroki za razlike, ki jih opazhamo danes. Nekdanje razlike so povzročale netočnosti, ki so jih opazili tudi njihovi davni uporabniki, zato so ograde pregradili ali pa so zgradili nove prek starih, da bi spet dobili potrebno natančnost.

... Stare ograde so periodično razveljavili, jim odvzeli posvečenje in jih prekrili, povsem dobesedno »ubili« na koncu njihovega uporabnega življenja. Nove gradnje so postavili, da jih nadomestijo ...²⁴

... ko so bili kamniti obodi zgrajeni, so jih davni graditelji pokrili z zemljo. Eventualno so zraven postavili drug obod, ali pa povrh starega. Skozj stoletja so ti sloji oblikovali grich ...²⁵

... pri Göbekli Tepeju ne vemo veliko o dejanskem chasu uporabe zgradb. Za zacetek imamo seveda ograde, njihove izvedbe in bogato okrašene stebre. Veliko vemo, kaj so ljudje počeli s temi ogradami na koncu njihove uporabe. Kazhe, da so s svojimi postopki hoteli poudariti določen pomen ograd ...¹⁷

... In vazhen je pogled z druge strani. Kazhe, da ograde niso bile nikdar zares dokončane. Nenebna gradnja, rusenje in ponovno zidanje na Göbekli Tepeju, ta delovna vnema pomeni she kaj vech kot le vzdrževanje. Najverjetneje je bilo delo samo po sebi na tem kraju glavna dejavnost gradbenikov, ki so jo periodično ponavljali, che je bilo potrebno ali pa ne. Na primer, v notranjem obodu ograde C stoji komaj en sam steber na svojem prvotnem položaju ...²⁶

Ti T-stebri (dvanajst v ogradi D, morda tudi v C, eden manjka), ki so utrjevali zidove, so bili morda tudi primerno razporejeni po ovalu, da bi označevali chase pomembnih dogodkov – morda položhaje mesca za prihodnje poljedelske potrebe. Mogoče so jih uporabljali, da so razdelili chas med obrati v primerne odseke, morda nekako povezane s sencami zgornjih blokov T-stebrov; to bi bilo treba she preveriti. Na mali plohchici,²⁷ na kateri je vrezana podoba dveh T-stebrov (sl. 12), imata vrhnja bloka vrezane skoraj navpichne chrte, kakršnih ni najti na nobenem srednjem ali kakem drugem stebri. Te chrte so morda le oznake za robove senc blokov, ki jih ti mechejo drug na drugega v chasu med sončnimi obrati; torej naj bi določale razne chasovne odseke.

sl. 12

Ploščica z vrezano sliko para²⁷ T-stebrov. Pokončne chrte na vrhnjih blokib so morda le oznake za robove senc, ki sta jih bloka metala drug na drugega, in so morda označevale časovne odseke v času med sončnima obratoma. Na vsakem bloku jih je po pet. Skupaj z morebitno podobo chloveka dajo vtis obeh rok – pet chrt za pet prstov – dvignjenih proti nebu v molitvi ... ali pa pri tem ni meja domisljiji. Rdeche je oznacheno morebitno manjkajoche ...

... Reliefi predstavljajo sesalce, kot so levi, merjasci, lisice, gažele in osli; kache in ostale plazilce, arthropode, kot so žbuzgelke in pajkovi; in ptice, posebej ujede ...¹

... Kiparji Göbekli Tepeja so morda preprosto hoteli prikazati žhivali, ki so jih videli, ali pa so morda naredili simbolično predstavitev žhivali, ki so jih uporabili v obredih za lovski uspeh ...²⁸

O podobah zhivali na stebrih in njihovi simboliki, o primerjavi s plenilci, ki so jih ugotovili iz delcev kosti v talnih slojih, so zhe napisane izchrpne razprave.^{11, 12, 29, 30, 31, 32, 33, 34} Tukaj bom poudaril le svojevrsten »sistem« teh upodobitev.

Razvidno je, da gre vechinoma za zhivali, ki so bile nevarne, ki so jih obchudovali ali pa so bile koristne, toda ne kot plen. Lovcem, starodavnim animistom, so duhovi, evocirani s podobami zhivali, zagotavljali dober lov.

V Göbekli Tepeju upodobljene zhivali so:

- a) plenilci – zhivali, ki so bile »lovci«, to je »istega poklica, bratje in tekmeči« ali pa utelesenje »lovskih duhov«: lisica, panter, lev, volk, divja machka;
- b) zhivali, ki so jih obchudovali zaradi njihove mochi in napadalnosti: tur, merjasec, oven;
- c) zhivali, ki so bile zelo nevarne, shtevilne, skrite in smrtonosne, toda povsod prisotne, sposhtovali pa so jih kljub temu, da so majhne in so jih zlahka pobijali: kache, shkorpijoni, pajki;
- d) ptice kot »nebeshki poslanci«, ki so jih obchudovali zaradi njihove svobode: zherjavi, gosi, ujede.

Morda so posamezni rodovi chastili vsak svojega totemskega plenilca, ki so ga nato vklesali kot simbol v bloke. Ali pa so kamnoseki oznachevali na ta način svoj »podpis«; npr. debeli »Divji Merjasec«, hitri »Okretna Kacha«, zviti »Prebrisani Lisjak« ipd.

... Ograde, ki so jih doslej izkopal, kažejo različne vrste zivali, ki so vse izjemno upodobljene v slikopisu vsakega kroga. Na primer: če prevladuje kacha v ogradi A, so v ogradi B glavne lisice. V ogradi C prevzamejo vzhno vlogo merjasci in v ogradi D ptice, medtem ko ima ograda H veliko divjih machk ...²⁶

Lisica – druga najbolj pogosta – je upodobljena vechinoma na sredinskih stebrih, kache pa so najbolj shtevilne na ogradnih stebrih. Lisica je zival, ki so jo srečavali največ v grmovju in v gozdovih, pa je tako videti, da predstavlja duha, ki vlada nad planoto Tepeja in pokrajino v ozadju. Morda je njena rdechasta barva nekako vezala zival s soncem pri vzhodu in zahodu, čeprav je lisica vechinoma dejavna ponoči. Lisico so chastili, tako Schmidt, kot zival s posebnim načinom prezhivetja: ker je majhna in ranljiva, zato pa prelisichi mochnejshe z opazovanjem in s presojo polozhaja.

Lovci so se gotovo chutili na ta način povezane z lisico, zato so njenega »duha« upodobili nekoliko chloveku podobnega kot sredinski steber ali pa lisico pripisali temu stebri. Ti sredinski stebri so imeli vlogo »koledarja«; pri tem so jih ljudje »ozhivili, poduhovili« kot pozorna bitja, ki opazujejo sonce. Nekako podobno, kot danes skushamo ozhiviti ali poduhoviti nam drage in pomembne predmete – otroci igrache, starejsi kakshna orožja, avtomobile itd. – s poimenovanjem in negovanjem. Sredinski stebri so bili orodja, predmeti za uporabo v sluzhbi opazovanja, naravnani po soncu. Reliefne roke na stebrih nakazujejo smer opazovanja, ne oznachujejo pa stebra kot stiliziranega chloveka, marvech ga oduhovijo.

Afrishki lovci vedo: che je pred njimi kacha, potem jih je na stotine skritih v blizhini, enako velja za shkorpijone, katerih ugriz je lahko smrten. Nevaren pajek je chrna vdova, njen pik je razmeroma redek, toda picheni ponori od bolechin, in che ne napravi samomora, je zdrav v dveh dneh. Tako tudi te zivali zasluzhijo sposhstovanje, čeprav jih je lahko pobiti.

Morda so z upodobitvijo zivali urekli poseben urok, ki je bil »dejavnen« kljub temu, da je bila podoba zakopana v zidu ograde. So pa zraven tudi povsem neokrasheni stebri, zato je bogato okrashene možno imeti za kamnosekovo prilozhnostno delo v chasu, dokler stebra niso vgradili; morda je shlo le za prikaz »zgodbe«.

V primeru, da te hipoteze ne veljajo, obstaja možnost, da so stebre izdelali neki davni predniki, nasledniki pa so jih vgradili v zidove, vsi pa so bili lovci.

Ljudje in verstvo

... Ti velikanski kamni ... delujejo kot onostranska vrata v nevidna kraljestva ...

(izjava ocharanega obiskovalca)

Toda gotovo niso tako delovali njihovim graditeljem. Praviloma z letnimi chasi ponavljajoče se selitve travojedov iz sirskih nizhav na anatolsko planoto in nazaj so bile primarni razlog, da so lovci zgradili prve vechje gradnje na Göbekli Tepeju. Ni verjetno, da bi ulov prinashali s kakega oddaljenega lovishcha, da bi ga na Tepeju pojedli ob zhrtvenih obredih. To she posebej velja, che se lovci niso naselili na Tepeju. Bolj logichno je, da so s Tepeja del plena prinesli svojim družhinam, ki so bivale kje drugje.

... praviloma lahko domnevamo, da je bogastvo krajevnih bioloskih virov imelo svojo vlogo, ko so se pred vech kot 11.500 leti lovci-nabiralci odlochili za izbiro tega posebnega položaja Göbekli Tepeja za velike gradnje, praznovanje in ostale družhabne in ideoloske pomembne dejavnosti ...¹³

Zavedati se kazhe, da je Göbekli Tepe »tak, kot je« pravzaprav preostanek chloveshke dejavnosti skoz dolga obdobja. Teh preostankov verjetno nikoli ne bo mogoche povsem razlozhiti ali jim določiti chasovno sosledje. Tudi njihovi posamezni deli (gl. npr. ^{17, 35}) so delo shtevilnih rodov s podobnimi, a različnimi kulturnimi ozadji, ki so se spreminjala z vedno prisotnimi potrebami in pohlepi.

Teh gradenj niso uporabljali ljudje s potomci po vrsti (v sosledju), z isto kulturo, cheprav so se družhbeno razvijali skozi chas. Schasoma se je lovska uspešnost zmanjševala: divjadi je bilo vse manj zaradi pretiranega lova in podnebnih sprememb, prihajali so drugi viri hrane – vse to je povzročalo manjši pomen lova kot glavnega vira prehrane.

Lovcem je bilo verjetno ugodneje, che so se naselili kje v soseshchini, dokler so gradili ograde in v njih lovili. Njihova zachasna bivalishcha bi morala biti blizu, a jih arheoloske raziskave niso nashle. Tudi streha nad ogrado bi bila brez smisla. Tako je ograde preplavljal dez; dezhevnicica je drla s poboelij in ponikala skoz zidove.

... nashli niso nikakršnega znamenja naselitve: ne ognjishch, hish ali jam z odpadki, in nobenih glinastih kipev, upodablajočih plodnost, ki so raztreseni po vseh blizhnjih krajih iste starosti ...²

... Omembe vredno je, da niso odkrili nikakršnih stanovanjski gradenj ...¹⁷

Morda so, she vedno navajeni na nomadsko zhivljenje, gradili lovska zatochishcha iz vejevja in blata – podobno, kot to Masajci delajo she danes. Taka zatochishcha hitro razpadajo in ne morejo zapustiti nichesar arheoloske znachilnega in situ. Verjetna so zachasna zatochishcha v gozdovih sosednjih dolin in z lazhjim dostopom do vode. Na planoti Tepe zhge sonce, piha veter, poleti je sushno – in ljudje so se prilagajali naravnim razmeram.

... Göbekli Tepe je izjemen kraj v mnogih pogledih: njegov položaj ni za naselitev, nobenih vodnih virov ni v bližini ...¹⁷

Raziskave na drugih krajih v primerno oddaljeni soseschini so dale ustrezna pojasnila, na primer:

... Preučevanje izotopov chloveshkega tkiva in arheoloski podatki nakazujejo stalno naseljenost kraja (Körtik Tepe) in morda kažejo, da so se na tem kraju, zhe tako zgodaj na tem področju, najprej stalno naselili v 11. tisočletju pr. n. sht.³⁶

Tudi jame za vodo, ki so jih izklesali na planoti, kažejo verjetno zachasno naselitev na tem kraju. Polozhaj E – ovalen kot ograde – kaže z odprtim razgledom na vse strani, da je bil morda res nekaj tempelj na vrhu, kot so pach ponavadi postavljene verske gradnje. Morda so tu postavili prva, manjša T-stebra, ki so ju kasneje umaknili, ker sta bila prevech izpostavljena, posebej pozimi. Nato pa so ju nameravali nadomestiti z vejhimi stebri, ki pa so bili preveliki in so zato ostali nedokonchani.

Za uspesen lov je bilo verjetno primerno tudi preseljevanje lovcev z grichev na ravnino in nazaj, tako kot so se selile zhivali z menjavami letnih chasov.

... Odgovor na vprashanje, zakaj so se ti ljudje zbirali za delo na Göbekli Tepeju, se nahaja v polnilu ograd. Snov, ki je sluzhila za polnilo, je bila meshanica apnenchastih ostankov iz sosednih kamnolomov, ostankov kremena in zhivalskih kosti, zdrobljenih zaradi mozga, kot jasen ostanek jedi ... Sledi stalnih naselitev ni, tako da upravicheno menimo, da so bile velike, obredne pojedine ukoreninjene v verstvu ljudi, ki so se tam zbirali ...²³

Skupni lov, skupinsko dogovorjeno delovanje za primarno pridobivanje hrane – to je vodilo gradnjo kot poglavitni namen.

... vrezji in okruseni robovi na njih – so znamenja, da so bile zhivali, katerih kosti so to bile, razkosane in skuhane ... Obilni ostanki divjachine kažejo, da ljudje, ki so tukaj zhivali, she niso imeli domachih zhivali in niso bili poljedelci ...²⁵

Ne bo drzhalo; kažejo le to, da se lovci niso naselili na planjavi Göbekli Tepeja.

... da je zgoraj opisana meshanica kosti bolj ostanek lovskih in kubarskih opravil ter poedin, kot pa obrednih postopkov ...¹⁷

Ostanki kosti v talnem sloju ograd so nedvomno ostanki ulova, ki so ga tam pojedli. To potrjuje uporabo ograd kot pasti. Prisotnost mnogih kosti ujed¹² potrjuje isto. Zhivali, ki so jih lovci pobili v ogradah, so nato skushali zashchititi pred ujedami, ki so se neogibno zbirale, navajene tam najti hrano. Ujed lovci seveda niso jedli – ni veliko uzhitnega na njih, so nezdrave, pobijali so jih, da jim ne kvarijo ulova. Ujede se pach zbirajo na mestih poboja, kjer se hranijo z ostanke zhivali, ki jih drugi ne morejo prebaviti. Ujede pa tukaj ne bi dobile skoraj nichesar, che bi bil to le kraj za mesne pojedine, ker bi v tem primeru ljudje prinesli zhe pripravljeno hrano, ki bi jo v glavnem povsem pojedli. Talni sloj so lovci na koncu pochistili: odstranili so razpadajoche ostanke zhivali, smrad, muhe ...

Gradnje na Göbekli Tepeju so uporabljali izredno dolgo. Tam ni moglo biti nikakrshnih obrednih poedin, kvehjemu zelo redko. Velike kolichine ostankov kosti glede na trajanje »uporabe« gradenj in shtevilo prebivalstva pravzaprav dokazujejo razmeroma skromne, vendar pa, kar je najbolj vazhno, stalne lovske uspehe.

Lovishcha so bila z uporabo ograd na ustaljenem mestu, lovske odprave na vechje razdalje niso bile potrebne. To pomeni, da so ljudje morali biti temu primerno tudi stalno naseljeni, z zgodnjimi oblikami poljedelstva. Niti udomachevanja zhivali ob zacetkih gradnje Göbekli Tepeja ne gre izključiti, kot kazhe ograda C. Prvih udomachenih zhivali skoraj ni bilo mogoče razlikovati od divjih. Tako ni nobenega zagotovila, da so bili graditelji le »chisti« lovci in nabiralci. Kot primer so spet Masajci, ki so tako lovci kot rejci zhivali she danes, che je le mogoče.

... Gradnja krožnih ograd v sloju III je kasneje nadomestila gradnja malih pravokotnih prostorov v sloju II ...¹

... V času približno 1500 let so zgradili dvajset ali vech vechjih ograd ... Nove gradnje so jih nadomestile ... nastale so manjshe gradnje, dokler niso bile podobne celicam ... s stebri, ki niso bili visji kot pet chevľjev (meter in pol) ...³

Dvojni T-stebri so naslednikom zacheli pomeniti upodobitev neke dvojice bozhanstev, zato so kasneje ponavljali njihove manjshe inachice ter jih postavljali v manjshe ograde, ki pa nikdar niso imele vloge pasti. Ploshchica na sl. 12 daje vtis, da je dvojica sredinskih stebrov upodobljena kot par rok, ki so dvignjene v molitvi; morda je v tem kakshna poznejsha verska funkcija stebrov.

Z usihajočo vlogo lova je char podob ostal, zato so jih ohranili na manjših stebrih v manjših ogradah, ki so morda bile »kapelice«, v katerih so chastili upodobljeno.

... Zakaj so ograde zakopali, je neznano, toda to jih je obranilo za nasledstvo ...¹

... Ochistili so jih, dele odstranili in ponovno napolnili. Med polnitvijo so predmete, ki so bili ochitno zelo pomembni za PPN (pre-pottery neolithic) ljudi, sbranili v polnilo ... Seveda je videti, da so napolnili razmeroma hitro. Ni vmesnih slojev, ki bi jih prinesela veter ali pa voda ...⁸

Tako so gradnje pochasi izgubljale svoj prvobitni namen in pomen. Schasoma so prihajali novi prishleki. Morda so pobili domachine, morda le delno, morda so jih asimilirali ali pa so jih asimilirali domachini. Nashli so velichastne zgradbe s T-stebri, ki so bili zanje nenavadni in skrivnostni, ker niso vedeli za njihov starodavni namen. Zhreci so jih obrazlozhili, jim dali verski in charoben pomen ter jih pozneje prirejali za lastno uporabo.

... Bili so skrajno tuji, postavili so jih ljudje, ki so videli svet na nachin, ki ga nikdar ne bom razumel. Ni virov, ki bi razlozhili, kaj ti simboli morebiti pomenijo ...²⁶

Tako je lovska »ubijalnica ali mesnica« naposled postala zapushchen tempel; morda se je s prishleki ali osvajalci pojavilo novo verstvo, ki je prevladalo, domachini kot zvesti prvotni chastilci pa so ohranili zgradbe pred oskrunitvijo s tem, da so jih zakopali.

Stalne zgradbe pomenijo, da je postala zemljishka posest resna družbena funkcija, na katero se je vezal novi pojem predvsem osebne lastnine kot temelja stalnejshega naseljenstva. Prejshnjo bolj egalitarno družhbo je nasledil izrazitejši pohlep po mochi in lastnini posameznikov ter tudi shirshih skupnosti. Razlikovanje jaz-mi-drugi se ni vech ravnalo le po krvnem sorodstvu in potrebah po hrani, temvech vse mochneje tudi z novimi verskimi pojmi.

Che ne vsaj deloma zhe prej, so s to »sodobnostjo«⁶⁷ zhenske »napredovale« v lastnino, v premoženje na podlagi surove izbire. Na Göbekli Tepeju so le podobe zhivalskih samcev, nekaj je tudi itifalichnih kipcev; to kazhe, da so bili ljudje v chasu gradnje Göbekli Tepeja zhe naseljeni nekje v shirshi okolici. Zhenske in otroci niso smeli k lovskim ogradam, ostajali so v primerno oddaljenih naselbinah. Edina upodobitev zhenske na Göbekli Tepeju, grobo izdolbena v kamnu, je po vsebini nekaj »eroticni grafit«, morda iz kasnejšega, ne vech zgolj lovskega chasa, in je ne kazhe imeti za upodobitev Velike Matere, dosti poznejšega bozhanstva plodnosti. Pomeni le, da sta bila tedaj poljedelstvo in zhivinoreja she vedno manj pomembna kot pa lov. Matriarhat se je uveljavil shele kasneje, ko je poljedelstvo postalo poglavitni vir prehrane; trajal je, dokler niso oboroženi medrodovni spopadi za zhivljenjska sredstva postali temeljno družbeno razmerje. Zhenske so bile pri tem v vlogi sredstva za proizvodnjo otrok in poljedelshchin; k takemu razvoju je prispevala tudi naravna izbira.

Ta »sodobnost« je tako rekoč tudi nasha. Istega izvora so nashi podzavestni arhetipi, pohlep, sovrashtvo, strahopetnost, hinavstvo, brezobzirnost, ubijalstvo kot osnovna družbena gonila, pa tudi sodelovanje, sochutje, pozhrtvovalnost, ljubezen kot osnovne družbene smernice – vse v interesu dobichka pri osebnem in družbenem razvoju.

Verski pojmi – che lahko ta zhivalski animizem tako poimenujemo – so očitno od zacetka povezani s plenilstvom kot neposredno posledico družbenega statusa lovcev in nabiralcev. Animisti ne chastijo (chashchenje je predpisana obrednost) niti zhivali niti izjemnih predmetov, marvech se skushajo prikupiti, zhelijo dobiti ali kupiti naklonjenost duhov, katerim so izbrane zhivali posvechene ali pa so z njimi poduhovljene. Tako lovci kot zhivali so le udeleženci celotne poduhovljene narave. Ni neba ne pekla, je le dobro, slabo in mogoche zlo, vse v medsebojnih odnosih, glede katerih se lahko »pogajajo«. Vsem pa je bilo sonce prvobitni zhivljenjski *agens*, ki je bozhanstvo ali pa ga bozhanstvo upravlja; sonce je skupno vsem prvobitnim verstvom in verjetno prvi fokus chashchenja.

Primer staroegiptovskega verstva: sonce je bilo najvishje bozhanstvo, vsa ostala pa so upodobljena s chloveshkimi telesi in z glavami plenilcev, odvisno od naloge; to je razvidna dedishchina iz chasa lovcev in nabiralcev. Toda egiptovska družba, z izjemo tankega sloja vladajochih, je bila v glavnem poljedelska. Medtem pa ima hindujska družba le nekaj bozhanstev v delno zhivalski podobi – in glavna niso plenilci; na primer Ganesha kot slon in Hanuman kot opica. Ta družba je zhe poljedelska – boginja Sita je rojena iz brazde, po njej je v slovanskih jezikih poimenovano zhito; iz tega se je razvil arhetip poljedelske plodnosti Velike Matere, ki pa ni mogla zamenjati velikega bojevnika in lovca, vsemogochnega Ocheta, ki so ga ohranjali družbeni antagonizmi.

Simboli mnogih drzhav in njihove mochi so dedishchina lovske-nabiralskih družb: orli v zastavah, tako antichnih kot modernih, beli, chrni, eno- ali pa dvoglavi, dalje levi in panterji v grbih drzhav, kjer te zhivali nikdar niso zhivele, ter razne mitoloshke

zhivali, kot so zmaji in baziliski. Vse to so zhivali, ki simbolizirajo zhivljensko silo, moč, pogum, bojevniški duh družbe, katere predstavniki naj bi bili.

V tem smislu na Göbekli Tepeju pravzaprav ni nikakršnih posebnih skrivnosti.

Povzetek

Velika sprememba podnebja po zadnji poledenitvi in zlasti nagli porast svetovnih temperatur po hladnem obdobju mlajšega dryasa sta povzročila bolj vlažne podnebne razmere v Anatoliji in v sirskih nizinah, v skladu z menjavami letnih časov. Za zhivalstvo in rastlinstvo koristna sprememba je v shirshi okolici planote Göbekli Tepe (danes Turchija) trajala vech tisoč let, s porastom temperatur pa se je polagoma spreminjala v bolj sušno območje. Planota se nahaja na prehodu med bolj vlažnim in bolj suhim področjem gorovja Antitavrus. V vlažnem obdobju sta bili obe področji bogati z divjadjo in drugimi viri prehrane.

Prvotne vechje gradnje Göbekli Tepeja so zgradili z lovskim namenom zaradi stalnih (praviloma ob menjavah letnih časov) selitev travojedov iz sirskih nizhin na anatolsko vishavje in nazaj. Selitvena pot je potekala chez planoto Göbekli Tepe, ker so se chrede selivcev raje premikale po odprti kamniti in travnati pokrajini. Zaradi svoje zvezdaste oblike ter severnega in južnega obronka, zlasti pa zaradi na jugozahod odprte doline je bil Göbekli Tepe nadvse primeren za pogon selechih se zhivali v past pri vrhu jugozahodne doline.

Lovci so razvili veshchino lova s pogonom v jamske pasti in v gradnje »lovskih zmajev«; slednje so omogochale vechji ulov. Velike jame niso mogli izkopati zaradi skalnate povrshine planote. Zato so iz lokalnega kamenja zgradili zidove ali ograde, ki so jih na zunanji strani zasuli, znotraj pa pustili odkrite. Tako so na vrhu jugozahodne doline dobili ograjeno jamo, ki je bila zlahka dosegljiva od zunaj; k temu je prispeval tudi zunanji nasip, ki je vodil naravnost k ogradam in vanje. Zhivali, ki so se selile ali s severa ali z juga, so zdrvele v past.

Zidovi ograde niso bili zelo trdni, kamenje se je zrahljalo, dezha ga je spiral in veter odkrival, zato ga je bilo potrebno nabiti in zasidrati. V ta namen so uporabili velike kamnite ploshche, pravzaprav stebre, ki so jih izklesali iz skalne podlage. Ovalna oblika ograde je prepRechila, da bi se med stebri nabito in vtisnjeno kamenje zidu vsipalo navznoter, pritisk med kamenjem in stebri pa se je izravnal in utrdil celoto. Da bi si zagotovili naklonjenost lovskih duhov, so v stebre vklesali podobe zhivalskih plenilcev kot svojih lovskih tovarishev; tem so posvetili stebre in ograde. Steber oblike T s tezhko prečno glavo je bil najbolj primerno stojishche za lovca in za hiter pobjo v ogrado ujetih zhivali. Zhivali so divje skakale v ogradi in da bi lovci ovirali njihovo gibanje, so tla ograde posipali z debelim slojem nevezanega kamnitega grushcha, kar je omogochilo bolj zanesljive zadetke.

Ograde so kot dostopen vir hrane privlachile mrhovinarje, ujede, plenilce. Lovci so branili svoj ulov, zato so pobijali te vsiljivce; pri odkritju je bilo odkopanih veliko ostankov kosti mrshavih zhivali, neprimernih za hrano. Po pobjoju in razkosanju

so s krvjo prepojeni in z neprebavljivimi zhivalskimi ostanki pomešani grushch talnega sloja zamenjali s chistim, da bi ohranili zdravo okolje.

Za dober lov selechih se zhivali na izbranem kraju je bila potrebna točna napoved chasa selitve. V ta namen so naredili »koledar« na osnovi sončnega gibanja z dvojico T-stebrov; medsebojne sence zgornjih vodoravnih blokov ob sončnem vzhodu ali zahodu so nakazale »datum«. Mejni položaj senc, pravzaprav pogled na sonce ob vzhodu ali zahodu skozi rezho, ki sta jo tvorila bloka, je bil ob sončnih obratih. Temu ustrezno so pri umerjanju premikali oba vodoravna bloka vzporedno na njihovih pokončnih blokkih, dokler niso nashli položaja ob sončnem obratu. Da so dosegli in ohranili vodoravni položaj blokov, so napolnili vdolbine na zgornji strani z vodo ter opazovali vodno gladino, kot bi imeli vodno tehtnico. Pri tem so morali sončne vzhode in zahode opazovati na vishini obeh zgornjih blokov. Poleg tega bloka nista smela biti zlahka dosegljiva, da bi se ohranila točnost umerjanja pred chloveshkimi, zhivalskimi in rastlinskimi vplivi. Zato so bili T-stebri posebej visoki na nizhji podlagi v sredini ograde, s prostim pogledom na zgornje bloke in na obzorje z zidu ograde ali s pobočja.

Schasoma je zaradi različnih vzrokov »koledar« postajal nezanesljiv, ograde pa vse bolj prekrile z naplavljeno zemljo; vedno znova odkopavati te gradnje je bilo nadležno. Potrebna je bila preureditev, toda tehnično bolj preprosto je bilo zgraditi novo ogrado prek stare; postavljene stebre je bilo pach težko premikati na nove položaje, ponovno klesanje in brushenje starih je bilo bolj naporno kot izdelava novih.

Ker se je lov ponavljal na istem mestu, so ustrezale stalne ograde, lovci pa so se naselili v trdna bivalishcha v shirshi okolici. Nekateri so zhe znali tudi gojiti rastline ter rediti in pasti zhivali. Taki so iskali naklonjenost novih duhov, ki so zagotovljali plodnost polj in zhivali. Stari lovski duhovi so bili pri tem verjetno ljubosumni, zavidali so novim, morda so postali zli; novi zhrec (duhovni vodja) je imel vse vechjo moch in vpliv ter je zahteval opustitev stare vere, hotel je »prevzgjati« ljudi, ki so bili she vdani starim duhovom ter so, da bi jih obvarovali, zakopavali svoja nekdanja svetishcha, tj. lovske ograde z naknadno versko vlogo. Vse to je pravzaprav obichajno chloveshko dogajanje: posvetno preide v sveto, nebishko, to pa naposled v prepovedano ...

Reference, viri, dopnila

- ¹ K. Schmidt: Sie bauten die ersten Tempel. Das rätselhafte Heiligtum der Steinzeitjäger. Verlag C. H. Beck, München 2006; cf. Wikipedia: Göbekli Tepe.
- ² The Tepe Telegrams: The Site.
- ³ Which came first, monumental building projects or farming? Stone Pages Archeo News, 14 December 2008.
- ⁴ IceAge.exe, Douwe Osinga 2003.
- ⁵ TerraMetrics, CNES / Airbus, Digital Globe, Landsat / Copernicus, 2018.
- ⁶ M. Morsch, DAI.
- ⁷ REVIEW AND ATLAS OF PALAEOVEGETATION, Preliminary land ecosystem maps of the world since the Last Glacial Maximum. Editors: J. M. Adams and H. Faure; Quaternary Environments Network QEN, 03. 14. 1998.
- ⁸ The Tepe Telegrams: How old is it? Dating Göbekli Tepe. 06/22/2016 / Oliver.
- ⁹ A. May: Climate and Human Civilization over the last 18,000 years, updated 12/2015, younger_dryas_to_present_time_line.pdf, (R. B. Alley 2004, R. Rohde).
- ¹⁰ R. B. Firestone et al.: Evidence for an extraterrestrial impact 12,900 years ago that contributed to the megafaunal extinctions and the Younger Dryas cooling, 16016.full.pdf.
James H. Wittke et al.: Evidence for deposition of 10 million tonnes of impact spherules across four continents 12,800 y ago, PNAS-2013-Wittke-E2088-97.pdf.
T. E. Bunch et al.: Very high-temperature impact melt products as evidence for cosmic airbursts and impacts 12,900 years ago, PNAS-2012-Bunch-E1903-12.pdf.
- ¹¹ J. Becker, L. Clare, O. Dietrich, Ç. Köksal-Schmidt, A. Merbach, J. Notroff, S. Pant, J. Peters, N. Pöllath, K. Schmidt: *Göbekli Tepe Newsletter 2014*, February 2014, GTNewsletter2014.pdf, <https://www.researchgate.net/publication/260406144>.
- ¹² J. Peters, K. Schmidt: Animals in the symbolic world of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, south-eastern Turkey: a preliminary assessment; *Anthropozoologica* 39 (1) : 179-218, az2004n1a13.pdf.
- ¹³ C. Lang, J. Peters, N. Pöllath, K. Schmidt & G. Grupe (2013): Gazelle behaviour and human presence at early Neolithic Göbekli Tepe, south-east Anatolia; *World Archaeology*, 45:3, 410-429, DOI: 10.1080/00438243.2013.820648.
- ¹⁴ M. R. Reese: Geoglyphs of the Middle East, *The Works of Old Men*; 11 November, 2014.
- ¹⁵ Wikipedia: Desert kite;
- P. Salopek: Giant 'Arrows' Seen From Space Point to a Vanished World, In the remote heart of Asia, ancient hunting traps hint at ghostly animal herds and boundless human appetites. Ustyurt plateau, Uzbekistan, August 11, 2016, *National Geographic news*/2016/08;
- S. Svizzero, C. Tisdell: Were Desert Kites Used Exclusively as Driven Hunting Structures?
- S. Kempe, A. Al-Malabeh: Hunting kites ('desert kites') and associated structures along the Jordanian Harrat: A geo-archaeological Google Earth Images eastern rim of the Survey, January 2010.
- ¹⁶ B. J. Hribovshek: Movius line – lithic tools and language types; *Lives Journal*, 2018-12.
- ¹⁷ K. Schmidt: Göbekli Tepe – the Stone Age Sanctuaries. New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs; *Documenta Praehistorica XXXVII* (2010), DOC-IJE0QRBO.pdf.
- ¹⁸ The Tepe Telegrams: Losing your head at Göbekli Tepe, 05/05/2016 / Oliver.
- ¹⁹ The Tepe Telegrams: Boars in Göbekli Tepe's Enclosure C: just a story of hunters and prey? 07/15/2016 / Oliver.

- ²⁰ The Tepe Telegrams: A Stairway to the Circle of Boars, 05/10/2017 / Jens.
- ²¹ The Tepe Telegrams: Enclosure B, a short overview, 02/03/2017 / Oliver.
- ²² The Tepe Telegrams: Who built Göbekli Tepe? 05/18/2016 / Oliver.
- ²³ The Tepe Telegrams: How did they do it? Making and moving monoliths at Göbekli Tepe, 05/03/2016 / Oliver.
- ²⁴ A. Collins: Göbekli Tepe: who built it, when and why; pic. DAI, R. Hale.
- ²⁵ A. Curry: Gobekli Tepe: The World's First Temple? Smithsonian Magazine, November 2008.
- ²⁶ The Tepe Telegrams: Cooperative Action of Hunter-Gatherers in the Early Neolithic Near East. A View from Göbekli Tepe, 06/01/2017 / Oliver.
- ²⁷ A. Collins: First Pictorial Representation of Gobekli Tepe Found; 17 September, 2015, Ancient Origins.
- ²⁸ S. Scham: The World's First Temple; Archaeology Magazine Archive, Volume 61 Number 6, November/December 2008 by archive.archaeology.org/0811/abstracts/turkey.html.
- ²⁹ The Tepe Telegrams: A tale of snakes and birds. Göbekli Tepe, Pillar 56., 12/12/2016 / Oliver.
- ³⁰ The Tepe Telegrams: Of animals and a headless man. Göbekli Tepe, Pillar 43, 10/14/2016 / Oliver.
- ³¹ The Tepe Telegrams: Emblematic signs? On the iconography of animals at Göbekli Tepe, 08/16/2016 / Oliver.
- ³² The Tepe Telegrams: The death of an aurochs. Göbekli Tepe, Pillar 66, Enclosure H, 03/02/2017 / Oliver.
- ³³ The Tepe Telegrams: Introducing: Enclosure H – Welcoming a new member to the Göbekli Tepe-family. 05/26/2017 / Jens.
- ³⁴ The Tepe Telegrams: Enclosure A, a short overview, 01/05/2017 / Oliver.
- ³⁵ The Tepe Telegrams: Behind the Mask: Early Neolithic miniature masks (and one larger-than-life example) from Göbekli Tepe (and beyond), 03/15/2018 / Jens.
- ³⁶ M. Benz, K. Deckers, C. Rössner, A. Alexandrovskiy, K. Pustovoytov, M. Scheeres, M. Fecher, A. Coşkun, S. Riehl, K.W. Alt and V. Özkaya: *Prelude to village life. Environmental data and building traditions of the Epipalaeolithic settlement at Körtük Tepe, Southeastern Turkey*; Paléorient, vol. 41.2, p. 9-30; CNRS ÉDITIONS 2015, Benzetal_2015_verkleinert.pdf.
G. Güler, B. Çelik, M. Güler: *New Pre-Pottery Neolithic sites and cult centres in the Urfa Region*; Documenta Praehistorica XL (2013).
- Bill Finlayson, Steven J. Mithen, Mohammad Najjar, Sam Smith, Darko Marichevich, Nick Pankhurst, and Lisa Yeomans: *Architecture, sedentism, and social complexity at Pre-Pottery Neolithic A WF16, Southern Jordan*, PNAS May 17, 2011. 108 (20) 8183-8188; <https://doi.org/10.1073/pnas.1017642108>.
- The Tepe Telegrams: Out for a beer at the dawn of agriculture, 04/24/2016 / Oliver.
- ³⁷ Kevin L. Kuykendal, Isabelle s. Heyerdahl-King: Modern human origins in Africa, A review of the fossil, archaeological and genetic perspectives on early homo sapiens; The Oxford handbook of the archaeology and anthropology of hunter-gatherers; Editors Vicki Cummings, Peter Jordan, Marek Zvelebil, Oxford University Press 2014, p. 217.

Svojskost Revije SRP

Vodilo Revije SRP so
tri vrednotne orientacije individua,
tega ne nepomembnega drobca v sistemu institucij.

Te vrednote so: Svoboda, Resnica, Pogum.
Pomembne so, vsaka od njih posebej,
pomembno je prezhemanje teh vrednot.

Tak namen ima tudi uredništvo Revije SRP,
ki izhaja v posodobljenem prvotnem slovenskem chrkopisu bohorichici,
katere utemeljitev predstavlja *Zbornik 2001 Boborichica*.

Sama ustvarjalnost in avtonomija,
njuna utemeljenost v raziskovanju,
nachelno in splošno nista vprashljivi,
nihche, skoraj nihche ne bo nasprotoval
takim usmeritvam. Problem se pojavlja
shele na konkretnem nivoju, kot tak je
nerazviden in skrit ali zhe prikrit
in s tem tezhko reshljiv.

Problem ukinjanja ustvarjalnosti
(in avtonomije) se kazhe v shtevilnih,
a na videz nepomembnih malenkostih.
Lahko jih ne vidimo ali pa se moramo
spustiti na nivo konkretnosti, to je
na nivo ukvarjanja z malenkostmi
in postati malenkostni.

Institucija brez spomina je
kakor podjetje brez knjigovodstva,
mochni in mogochni v njej
pochno, kar jih je volja,
ker vse, kar pochno, utone
v pozabljivi zavesti chasa.

...

a ne gre za chas, ampak za dejstva zavesti,
kjer chasa ni, je samo trajanje,
obche vrednote so neposredna dejstva zavesti,
vsakomur dojemljive, preverljive,
nihche jih chloveku ne more ne dati ne vzeti,
ne sistem ne institucija ne propaganda, tudi kulturna ne,
samo che to sam hoche, jih bo nashel
le v sebi, sebstvu svojem.

»Torej vsako bitje, ki občuti svojo eksistenco,
občuti zločin pokorjenosti in težji k svobodi;
che se she zhivali, ki so udomachene za sluzhenje chloveku,
lahko podrede shele potem, ko jim zatro nasprotno zheljo,
kakshna nesrecha je to lahko za chloveka,
ki je edini resnichno rojen zato,
da zhivi svobodno.

Napravila ga je nenaravnega do te mere,
da je izgubil praspomin na svoje prvobitno stanje,
in na zheljo, da ga ponovno ozhivi ...
Vedno pa se najdejo eni, srechnejshi od drugih,
ti, ki so rojeni pod srechno zvezdo,
ki občutijo težho jarma in ne morejo vzdržhati,
da bi ga ne stresli, ti, ki se nikoli ne navadijo na jarem ...

*Ko bi bila svoboda povsem izgubljena,
zunaj tega sveta,
bi jo ti ljudje ozhivili v svoji predstavi,
občutili bi jo v **svojem duhu** in jo she vedno uzhivali.*

Suzhenjstvo nikakor ni po njihovem okusu,
celo ko je to okrasheno, ne! ...«

Étienne de La Boétie